

AUTONOMIȘTI ȘI CENTRALIȘTI
ENIGMELE UNOR DECIZII ISTORICE
TRANSILVANIA DE NORD DIN SEPTEMBRIE 1944 PÂNĂ ÎN MARTIE 1945

Colecția
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
ÎN ROMÂNIA

**AUTONOMIȘTI ȘI CENTRALIȘTI.
ENIGMELE UNOR DECIZII ISTORICE.
TRANSILVANIA DE NORD DIN SEPTEMBRIE 1944 PÂNĂ ÎN MARTIE 1945**
Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2008
200 p.; 16x23,5 cm
ISBN: 978-973-86239-8-9

I. Nagy, Mihály Zoltán (editor)
II. Vincze, Gábor (editor)

94(498)“1945/1953”

© CENTRUL DE RESURSE PENTRU DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ
Cluj-Napoca, 2008

Cartea a apărut cu sprijinul
ADMINISTRAȚIEI FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL, BUCUREȘTI

Cu sprijinul
OFICIULUI PRIMULUI MINISTRU, BUDAPESTA
(MINISZTERELNÖKI HIVATAL, BUDAPEST)

Seria: „Diversitate Etnoculturală în România”
Coordonatori: Gábor Ádám și Levente Salat

**Volumul 15: Autonomiști și centraliști. Enigmele unor decizii istorice.
Transilvania de Nord din septembrie 1944 până în martie 1945**

Titlul original: **Autonómisták és centralisták.
Észak-Erdély a két bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március).**
Cluj-Napoca – Miercurea-Ciuc, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Societatea
Muzeului Ardelean) – Pro-Print Könyvkiadó (Editura Pro-Print), 2003.

Traducere din limba maghiară: Annamária Nastasă-Kovács

Tehnoredactare: AMM Design SRL
Coperta și grafica seriei: Elemér Könczey

AUTONOMIȘTI ȘI CENTRALIȘTI **ENIGMELE UNOR DECIZII ISTORICE**

TRANSILVANIA DE NORD

DIN SEPTEMBRIE 1944 PÂNĂ ÎN MARTIE 1945

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

Cuprins

Cuvânt înainte (<i>Mihály Zoltán Nagy – Gábor Vincze</i>)	7
Abrevieri	10
Transilvania de Nord între cele două ocupații românești (septembrie 1944 – martie 1945)	11
Bibliografie	99
Lista documentelor	106
Documente	107
Ilustrații	191

Cuvânt înainte

Tema volumului de față este prezentarea evenimentelor din Transilvania de Nord în intervalul septembrie 1944 – martie 1945, cu referire specială la așa-numita perioadă a „*separatismului*”. Cea mai mare parte a *studiului nostru introductiv* este alcătuită din prezentarea și analiza acestei perioade de patru luni, realizând înainte și o scurtă trecere în revistă a premiselor directe, care elucidează schematic modalitățile de rezolvare a problemei Transilvaniei în concepția diversilor experți (maghiari, români și sovietici). Literatura de specialitate din străinătate și din țară în ceea ce privește relațiile de putere din timpul războiului mondial și al tratativelor de pace ce au urmat acestuia este de-a dreptul impresionantă, iar în ultimele decenii au ieșit de sub tipar nenumărate lucrări semnificative. Din acest motiv și din cauză că o expunere mai pe larg ne-ar îndepărta de la subiectul nostru principal, vom semnala această chestiune doar în linii mari.

Pe de altă parte, vom supune analizei și diferitele *interpretări contextuale* existente din partea maghiară și cea română, în ceea ce privește această temă. Menționăm însă faptul că atunci când supunem criticii unele lucrări (ori metode de cercetare) ale istoricilor români cu referire la subiectul nostru, scopul nu este acela de a *polemiza*. Am dori ca, în sfârșit, să se nască un dialog fructuos cu referire la problemele mult disputate, precum – de pildă – relațiile româno-maghiare din Transilvania de Nord în perioada 1944–1945.

Studiul nostru introductiv a luat naștere ca rezultat al unor cercetări care au durat mai mulți ani. Datorită numeroaselor surse istorice și fragmente de studii care între timp au văzut lumina tiparului în Rusia și România, „Varianta inițială” a studiului (care poate fi citită în volumul intitulat *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből* [Iluzii și decepții. Capitele din istoria de după război a maghiarimii din România], apărut în anul 1999 la Miercurea Ciuc) pe de o parte a fost considerabil întregită, pe de altă parte a fost – oarecum – modificată.

Însă forma finală a prins contur după o *dezbateră de specialitate* purtată pe 9 ianuarie 2003 în cadrul Institutului „Teleki László” din Budapesta. Opozanții noștri de atunci, invitați (Stefano Bottoni, Mihály Fülöp, György Gyarmati, Gusztáv Molnár, Zoltán Szász și István Vida), ne-au sprijinit cu numeroase observații și îndrumări amicale. Le mulțumim pentru ajutor.

De asemenea, mulțumim pentru sfaturile prețioase oferite de colegul nostru, istoricul clujean Tamás Lönhart, precum și Andreei Andreescu din București, care ne-a oferit o parte a cercetărilor ei arhivistice (fotocopiile din fondul guvernelor Sănătescu-Rădescu) spre a le studia sau publica. Îi datorăm mulțumiri și lui András

Kiss, arhivar-șef pensionar (care este și unul dintre martorii oculari ai evenimentelor din epocă petrecute la Cluj). De la început el ne-a încurajat, iar sfaturile prețioase date de el s-au dovedit a fi indispensabile pentru stabilirea formei finale a studiului nostru.

Apariția în limba română a volumului se datorează Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, cu sediul la Cluj, care și-a asumat toate sarcinile legate de editare. Publicarea volumului a fost posibilă datorită sprijinului Administrației Fondului Cultural Național din București și al Oficiului Primului Ministru – Secția pentru Probleme de Politică Națională (*Miniszterelnöki Hivatal – Nemzetpolitikai Ügyek Osztálya*) din Ungaria. Prin această mențiune, mulțumim deopotrivă d-lui Nándor Bárdi, care ne-a sprijinit mereu proiectele, obținând diverse finanțări.

Traducerea în limba română a studiului a fost susținută de Academia Ungară de Științe, în cadrul Programului de Finanțare a Atelierelelor Științifice 2007. Pentru această tălmăcire datorăm mulțumiri Annamáriei Nastasă-Kovács, iar pentru lectura volumului suntem recunoscători lui Lucian Nastasă. Gratitudinea noastră se îndreaptă și spre aceia care ne-au ajutat în munca de cercetare, îndeosebi cei de la Arhivele Naționale din București, Budapesta și Cluj.

Evident, credem că nu suntem încă în măsură să oferim cititorilor o sinteză istorică completă, de anvergură monografică, cu privire la Transilvania de Nord în toamna anului 1944 și în primăvara lui 1945. Pentru acest lucru mai este nevoie încă de mulți ani de muncă de investigație.

Studiul de față reflectă doar cele știute *în prezent (în 2004 a fost încheiată redactarea studiului introductiv)* despre acest subiect. Tot ceea ce poate fi considerat valoros în textul de față este și meritul prietenilor și colegilor noștri de la Budapesta și Cluj, însă de tot ceea ce ar putea fi reprobabil doar noi suntem răspunzători.

* * *

După studiul introductiv vor urma 22 de documente. La întocmirea anexei, rațiunea de bază a fost în primul rând prezentarea evenimentelor din săptămânile dinaintea îndepărtării administrației române care a ocupat parțial Transilvania de Nord. Am dorit să înfățișăm nu doar principalele elemente ale politicii Bucureștiului față de maghiari și de Transilvania, ci și față de celelalte regiuni. Unele documente ne oferă o imagine și asupra atrocităților comise împotriva maghiarilor. Totodată, pe temeiul surselor rusești care ne stau actualmente la dispoziție, am dorit să prezentăm și perspectiva sovieticilor (nu de puține ori cu aspecte contradictorii). În sfârșit – și acest lucru constituie cea mai mare parte a documentelor prezentate – am vrut să facem cunoscută cititorului activitatea grupului de la Cluj care a militat pentru autonomia regiunii.

Printre documentele publicate se găsesc articole din presa vremii, însemnări confidențiale, rapoarte și procese verbale. Cea mai importantă parte a izvoarelor provenite din arhivele de la Budapesta, Cluj, București și Moscova este dată publicității pentru *prima oară* (în cazul documentelor publicate anterior menționăm și locul primei ediții). Sursele din limba maghiară sau rusă au fost redactate în traducere în limba română.

Sublinierile *inițiale* din text au fost redactate cursiv, iar sublinierile *ulterioare* (ale noastre) au fost menționate în același mod. Completările necesare au fost redactate între croșete ([]).

În conformitate cu maniera de editare a izvoarelor contemporane, titlul documentului a fost dat de noi. În limita posibilităților, am menționat autorul documentului și – dacă exista – adresantul, precum și data și locul redactării. (În cazul în care locul emiterii nu este cel real, am rectificat acest lucru imediat după titlu, redând locul corect).

În note redăm informațiile esențiale – complementare – ori, în anumite cazuri, corectăm inexactitățile, menționarea greșită a unor nume etc. *Lista abrevierilor* ajută la o mai bună utilizare a colecției de documente.

De asemenea, datorăm recunoștință lui István Monok și Lajos Gecsényi, directorii generali ai Bibliotecii Naționale „Széchenyi” (OSZK) și, respectiv, Arhivele Naționale Maghiare (MOL), pentru faptul că au consimțit la publicarea fotografiilor din acest volum.

Mihály Zoltán Nagy – Gábor Vincze

Abrevieri

- AME – Arhivele Ministerului de Externe din România
ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale
ANJ Cluj – Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj
ANM (MOL) – Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Országos Levéltár)
AP – Apărarea Patriotică
CAC – Comisia Aliată de Control
CDE – Comitetul Democratic Evreiesc
dos. – dosar
f. – fila
FND – Frontul Național Democratic
FP – Frontul Plugarilor
MADOSZ – Uniunea Muncitorilor Maghiari din România
– Magyar Dolgozók (Országos) Szövetsége
p. – pagină
PCM – Partidul Comunist (din) Ungaria
PCR – Partidul Comunist (din) România
PNL – Partidul Național Liberal
PNT – Partidul Național Țărănesc
PSDR – Partidul Social Democrat din România
PSDU – Partidul Social Democrat din Ungaria
SAMA – Societatea Agricultorilor Maghiari din Ardeal (Erdélyi Magyar
Gazdasági Egyesület)
SCMA – Societatea Culturală Maghiară din Ardeal (Erdélyi Magyar
Közművelődési Egyesület)
SMA – Societatea Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum-Egyesület)
UDR – Uniunea Democrată Română
UP – Uniunea Patrioților
UPM – Uniunea Populară Maghiară din România (Magyar Népi Szövetség)

Transilvania de Nord între cele două ocupații românești (septembrie 1944 – martie 1945)

În deceniile trecute, studiile referitoare la istoria Transilvaniei (a maghiarilor și românilor de aici) după al doilea război mondial au luat amploare atât în Ungaria, cât și în România. Acest lucru poate fi explicat nu doar prin faptul că *temele tabu* de dinainte (Armata Roșie de ocupație, adevărata istorie a Partidului Comunist, persecutarea bisericilor, colectivizarea etc.) pot fi acum cercetate, ci și prin accesibilitatea fondurilor arhivistice blocate în perioada statului-partid. (În mod critic, trebuie menționat faptul că în România cercetările arhivistice au fost până acum îngreunate de faptul că unele fonduri sunt neprelucrate).

Specialiștii maghiari erau preocupați până acum, în primul rând, de situația minorității maghiare, cu privire specială asupra instituțiilor acestora din domeniul economic, al educației și al bisericii¹. Cu toate că în anii șaptezeci-optzeci mai multe scrieri memorialistice tratează evenimentele din toamna anului 1944, ori pe cele din lunile următoare², primul studiu mai serios ce surprinde epoca și tema menționată aici s-a lăsat așteptat până în 1993. Atunci a apărut lucrarea lui Molnár Gusztáv³ care, în cele din urmă, a evidențiat acest subiect. Însă trebuie subliniat faptul că studiul său – având de altfel un caracter novator și extrem de conceptualizant – are neajunsuri: pe de o parte, la redactarea lucrării sale nu au fost utilizate materiale arhivistice din Ungaria – în perioada aceea deja consultabile –, pe de altă parte, marea majoritate a izvoarelor menționate (interviuri realizate de el, precum și propria lui colecție de documente) nu sunt nici astăzi accesibile cercetătorilor.

În ceea ce privește perioada 23 august 1944–10 februarie 1947, istoriografia română a fost dominată în special de cercetările ce țin de *istoria politică*. Prioritare sunt, în special, subiecte precum lovitura de la 23 august, încheierea armistițiului româno-sovietic, luptele interne pentru putere, „edificarea comunismului”, ascensiunea la putere a Partidului Comunist la 6 martie 1945, confruntarea partidelor în perioada coalițiilor, mișcarea de rezistență armată anticomunistă din zonele montane, alegerile

1 Printre altele vezi: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995; *Lázok – Vincze*, 1995, 1998; *Lipcsey*, 1998; *Vincze*, 1999, precum și *Molnár J.*, 2001 și *Virt*, 2001.

2 *Balogh E.*, 1978, *Demeter*, 1975, *Veress*, 1981, *Balogh E.*, 1986, *Bethlen*, 1989, *Katona Szabó*, 1990.

3 *Molnár G.*, 1993.

din 1946 etc⁴. Cu o oarecare exagerare putem afirma – existând totuși câteva excepții⁵ – că istoricii români contemporaniști nu au prea fost interesați, până în prezent, de situația minorității maghiare din România în intervalul 1944-1947⁶. De altfel, și pentru perioada discutată aici este valabil faptul că, în ceea ce privește partea română, „volumele publicate despre Ardeal se referă, de regulă, doar la românii care trăiesc aici”⁷. Observația poate fi completată cu ideea că în cazul lucrărilor referitoare la istoria politică modernă a României, narațiunea poartă o încărcătură națională generalizată, în cadrul căreia minoritățile etnice joacă un rol marginal (mai degrabă negativ).

După astfel de precedente istoriografice suntem de părere că, pentru a putea depăși limitele unor studii anterioare, va trebui analizată în paralel situația și aspirațiile minorității maghiare, conjunctura politică generală internă/politică de partid, manevrele politice ale Bucureștiului față de Ardeal și – evident – trebuie evidențiată și evoluția relațiilor dintre marile puteri. Tocmai din aceste considerente încercăm să organizăm prezentarea noastră ca o „*partidă*” la trei nivele. Acest sistem relațional constă din următoarele: 1) guvernele de la București (respectiv aparatul administrativ central) și maghiarii din Transilvania de Nord; 2) Bucureștiul și Moscova (conducerea militară sovietică care controlează teritoriul); 3) conducerea militară și politică sovietică prezentă în Transilvania de Nord, precum și relațiile dintre instituțiile și structurile puterii locale maghiare și românești. Totodată, am încercat să răspundem la câteva întrebări considerate extrem de importante sub aspectul cercetărilor din epocă: 1) ce fel de politică avea guvernul român în toamna anului 1944 față de Ardeal și cum s-a instalat administrația românească în unele locuri din Transilvania de Nord? (Vom aborda între timp și problematica atrocităților anti-maghiare și a internărilor în masă.); 2) ce reacții au urmat la Cluj, capitala regiunii⁸, având în vedere această nouă centralizare a Bucureștiului; ce fel de „încercări de autonomizare”⁹ s-au desfășurat în perioada administrației militare

4 O parte din numeroasele studii și surse publicate (sub formă bibliografică), care tratează evenimentele dintre 23 august 1944-6 martie 1945, se găsesc la *Sălăgean*, 2002. Menționăm că pe parcursul elaborării studiului nostru am constatat că o parte din publicațiile muzeelor din provincie, ale instituțiilor universitare ori ale micilor edituri locale sunt pur și simplu inaccesibile (ele nu există nici măcar la Biblioteca Universitară din Cluj sau la cea a Institutului de Istorie al Academiei Române și al UBB, altele sunt împrumutate pe termen lung profesorilor); astfel, am fost nevoiți să renunțăm la utilizarea câtorva studii ce aveau legătură cu tema noastră.

5 Aceste excepții se referă, în special, la unele aspecte ale puterii de stat sau ale politicii minoritare a Partidului Comunist. Printre altele vezi: *Țărău*, 1997; *Șandru*, 1995; idem 1996 și idem 1999.

6 Sinteza istoriografică din ultimii zece ani din România vezi: *Iordachi – Trencsényi*, 2000 și *Iordachi – Turda*, 2000.

7 *Iordachi – Turda*, 2000, p. 136. Menționăm că tratatele referitoare la istoria politică a României (și nu a românilor!) de după 1944 (colecții de texte, cronologii) pur și simplu ignoră minoritatea maghiară, care formează 7% din populația țării. Printre altele vezi: *Scurtu*, 1994, *Neagoe*, 1996 sau *Păiușan – Ion – Retegan*, 2002.

8 În studiul nostru ne-am concentrat în primul rând asupra evenimentelor politice din Cluj, iar acest lucru din două motive. Cele mai importante evenimente, parțial decisive pentru situația de atunci a Transilvaniei de Nord, s-au desfășurat în capitala Transilvaniei. Un alt motiv îl constituie faptul că cercetările române și maghiare nu au clarificat încă în amănunte, pentru câte o regiune mai restrânsă, ce s-a întâmplat de fapt acolo în perioada luată în discuție de noi. De altfel, pentru o prelucrare completă, cu o fundamentare monografică a problemei, este încă nevoie de cercetări îndelungate.

9 *Molnár G.*, 1993.

sovietice; 3) care a fost deznodământul „separatismului”, ce s-a schimbat după revenirea administrației române? iar în sfârșit, 4.) cum se pot evalua tendințele nord-ardelene (clujene), se poate oare vorbi în aceste câteva luni despre o *autonomie* în Nordul Transilvaniei (despre „republică”¹⁰ etc.)?

Însă înainte să dezvoltăm subiectul nostru, am dori să clarificăm ce înțelegem prin sintagmele „autonomist” și „centralist” apărute și în titlul studiului nostru, apoi vom trece pe scurt în revistă modalitățile de rezolvare – la nivel profesional – ale așa-numitei probleme transilvane elaborată înainte de cel de-al II-lea război mondial, concepțiile Aliților în conștiința acestor elemente, precum și propunerile lor către politicienii care erau în măsură să ia decizii.

Autonomie, descentralizare și centralizare – așa cum au fost ele percepute în perioada interbelică

În ceea ce privește studiul nostru ne-am bazat pe definiții de drept administrativ utilizate în *perioada evenimentelor luate aici în discuție*, având în vedere că am presupus în mod aprioric că ideile celor de la Cluj ce râvneau autonomia și ale reprezentanților puterii centrale din București se încadrau în această sferă de noțiuni.

Din partea maghiară am luat în considerare opera fundamentală a lui Magyary Zoltán¹¹, apărută în 1942, iar din cea română o lucrare publicată în 1925 a lui Paul Negulescu¹².

Specialiștii maghiari și români înțeleg prin *descentralizare* libertatea unei regiuni de a se administra singură (Magyary o echivalează cu *autonomia*), iar aceasta, din punct de vedere al *conținutului*, poate avea caracter politic și administrativ.

Autogovernarea politică include și puterea legislativă, așadar „nu păstrează unitatea în ceea ce privește dreptul de stat”¹³. Acest lucru este denumit de ambii autori *federalism*. În cazul *autonomiei administrative* nu putem vorbi despre o competență legislativă, comunitatea locală dispunând doar parțial de dreptul de a gestiona problemele administrative, acestea fiind exercitate printr-un organ ales (instituții județene și comunale). Administrația locală – având în vedere forma sa organizatorică – poate fi teritorială și corporativă.

Ambii autori ajung la concluzia că în viața statului, *centralizarea* poate fi de două feluri: politică și administrativă. Conform părerii lui Magyary, prin *centralizare politică* se înțelege „unitatea dreptului și a legilor”, iar prin *centralizarea administrativă* faptul că „problemele sau o bună parte a acestora sunt gestionate de organe subordonate unui control superior”¹⁴. În schimb Negulescu, în cazul

10 Vezi de exemplu: *Lipsey*, 1998. După știința noastră, această expresie era necunoscută în vorbirea curentă maghiară la finele anului 1944 și începutul lui 1945, răspândindu-se probabil într-un cerc restrâns de intelectuali în anii șaptezeci-optzeci. Menționăm că această sintagmă duce în eroare, deoarece maschează esențialul: după îndepărtarea administrației civile românești, în Transilvania de Nord s-a construit un nou sistem administrativ *sub autoritate militară sovietică*. De altfel, în izvoarele scrise din epocă se poate citi de cele mai multe ori despre „separarea” Transilvaniei de Nord, despre „o nouă încercare de autogovernare a Transilvaniei”.

11 *Magyary*, 1942.

12 *Negulescu*, 1925.

13 *Magyary*, 1942, p. 113.

14 *Magyary*, 1942, p. 105.

centralizării politice, susține că aceasta nu este altceva decât „statul unitar”¹⁵. Referitor la centralizare, părerea unanimă a autorilor menționați este că în orice problemă decizia finală se concentrează în mâna organelor centrale de stat. Magyary mai specifică: centrul care dorește *concentrarea puterii* își rezervă dreptul de a numi conducătorii locali ai administrației și de a centraliza și dreptul decizional (pregătirea decizională, însăși decizia, precum și punerea ei în practică).

Datorită unei evoluții istorice diferite, sistemul juridic și administrativ român și maghiar au dispus de tradiții diferite. Sistemul administrativ ungar oferea administrațiilor locale o autonomie considerabilă chiar și în perioada dualistă centralizatoare, însă administrația organizată după constituirea statului român unitar, preluând modelul francez, era intens centralizat. Acest lucru nu s-a schimbat nici după realizarea României Mari, deoarece, deși consilierii județeni, orășenești și comunali aveau o oarecare independență, odată cu statornicirea sistemului așanumitelor comisii interimare din Transilvania, autogovernarea locală din perioada interbelică a încetat să mai funcționeze¹⁶.

Având în vedere cele de mai sus, anticipăm următoarele: în studiul nostru – conform definiției lui Magyary Zoltán – admitem ideea că *năzuințele* clujene din perioada octombrie 1944 – martie 1945 sunt *autonomiste*, deoarece – așa cum vom prezenta detaliat – politicienii clujeni de stânga maghiari și români (deși fiecare din alte considerente) au luptat pentru *descentralizare*, unii pentru *autonomie politică*, iar alții pentru *autonomie administrativă*.

Problema transilvană și viziunea despre Ardeal a Aliților în timpul celui de-al doilea război mondial

În secolul XX, destinul și statutul Transilvaniei au însemnat mereu mai mult decât un potențial conflict româno-maghiar, ori un focar al tensiunilor regionale. Deciziile legate de apartenență – indiferent dacă era vorba despre schimbarea *status quo*-ului, ori despre restabilirea unui *status quo ante bellum* – erau influențate întotdeauna și de raporturile dintre marile puteri europene și urmau, rând pe rând, deciziile luate de puterea cu rolul dominant în regiune. Versiunile configurative sub aspectul istoriei politice „s-au realizat conform uneia sau celeilalte decizii logice”¹⁷, așadar teritoriul, sau doar o parte a acestuia, s-a acordat când Ungariei, când României.

În 1920, la semnarea Tratatului de la Trianon, România a primit Transilvania istorică și o parte a Banatului, precum și fâșia estică a Câmpiei Tisei (sub denumirea sa istorică de Partium), locuită parțial de români. De fapt, decizia a fost motivată inițial prin dreptul popoarelor la autodeterminare, însă reprezentanții puterilor învingătoare au încălcat acest principiu, tocmai în acele cazuri în care l-ar fi putut respecta fără nici un impediment: în cazul teritoriilor mai puțin eterogene din punct de vedere etnic. În loc de aceasta „au triumfat viziunile strategice și interesele economice ale noilor state, precum și principiul *vae victis*”¹⁸.

15 Negulescu, 1925, p. 562–563.

16 Nagy, 1944, p. 180.

17 Gyarmati, 1997, p. 457.

18 Romsics, 1996, p. 331.

Începând din 1919–20, tot mai mulți specialiști¹⁹ căutau o modalitate de rezolvare – măcar teoretică – a problemei transilvane, respectiv a situației maghiarilor din Ardeal. Problema fundamentală o constituia faptul că „în Transilvania (...) trăiesc împreună, complet amestecate, diferite naționalități pe teritorii mari”²⁰. În plus, singurul spațiu cu populație preponderent maghiară (exceptând îngusta fâșie de graniță româno-maghiară), Ținutul Secuiesc, aflându-se la mare distanță de granița stabilită în urma Tratatului de la Trianon, se leagă de „spațiul național maghiar” doar printr-un „coridor etnic” deosebit de îngust²¹. Tocmai din aceste motive, specialiștii de la Budapesta au schițat mai multe posibilități de rezolvare a problemei care privește *modificarea granițelor*:

1) În cazul soluției „coridorului”, experții scot în evidență considerentele *etnice*, așadar doresc să fie atașați Ungariei cât mai mulți maghiari ardeleni cu puțină (2/3 sau 3/4 dintre aceștia). În ceea ce privește Ținutul Secuiesc, în funcție de lățimea mai mică sau mai mare a culoarului cu care acesta s-ar lega de patria mamă, se poate vorbi despre o soluție a „coridorului simplu” sau „lărgit”. Singurul avantaj al soluției „coridorului simplu” este faptul că astfel ajunge cel mai mare număr posibil de maghiari în Ungaria, împreună cu *cel mai mic număr de români cu puțină*, deoarece comitatele cu populație majoritară românească din Transilvania de Nord (Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca) rămân în România și doar un relativ îngust „cordon ombilical” (linia Oradea-Piatra Craiului-Călata-Cluj-Turda-Târnăveni-Târgu Mureș) leagă locuitorii secui de patria-mamă. Numai că, în urma unei astfel de revizuirii a granițelor, pătrunde în mijlocul Transilvaniei istoric un teritoriu – având o formă destul de neobișnuită – care nu are deloc în vedere considerente precum căile de comunicație și economia.

În ceea ce privește „coridorul lărgit”, Ținutul Secuiesc este atașat Ungariei printr-un culoar larg traversând Transilvania Central (ori împreună cu întreg Transilvania de Nord). Cu toate că în felul acesta s-ar naște un teritoriu viabil din punct de vedere economic, în același timp ar ajunge sub suveranitate maghiară un *număr foarte mare* (cel puțin 1 milion) de români.

2) Soluția „Partium” împarte între Ungaria și România toată suprafața teritoriului disputat, regiunea Partium (și eventual o parte din Banat) ajungând sub administrația primului stat, iar Transilvania istorică sub suveranitatea celui de-al doilea. Din punct de vedere etnic se naște o situație dezavantajoasă, deoarece un teritoriu cu numeroși locuitori români intră în componența Ungariei, iar o parte însemnată a maghiarilor rămâne în continuare sub autoritatea statului român, având însă avantajul că prin trasarea liniei de graniță în direcția nord-sud ar apărea mult mai puține probleme economice și ale căilor de comunicație.

3) În sfârșit, rezolvarea care presupune modificarea granițelor de stat în cea mai mică măsură ar putea fi *revizuirea în proporții mici* a frontierelor (numită și soluția „frontierei lingvistice”). Partea esențială a soluționării problemei constă în faptul că doar culoarul Satu Mare-Carei-Oradea-Arad ar trece la Ungaria, acesta având o populație *majoritar maghiară*. În pofida faptului că din punct de vedere etnic acest lucru ar fi rezonabil, s-ar putea ivi totuși câteva probleme referitoare la căile de comunicație și economie. În cazul ultimelor două tipuri de rezolvare, specialiștii au considerat că ar fi necesară *autonomia* Ținutului Secuiesc (eventual mărit cu o parte

19 Rónai András, Balogh Arthur, Paál Árpád și alții.

20 Rónai, 1989, p. 211.

21 Mai pe larg vezi: Vincze, 1997 și Vincze, 1999, p. 5–28.

din Câmpia Transilvaniei). Unii specialiști din Occident au pus și problema strămutării maghiarilor dispersați pe partea maghiară a frontierei²².

Pentru a evita răstălmăcirile trebuie menționat faptul că toate aceste soluții principale pot fi regăsite și combinate în părerile specialiștilor.

La nivelul experților au fost elaborate, pe lângă revizuirea granițelor, și *soluții alternative*. Astfel, s-a propus *autonomia Transilvaniei*, având un cadru politic pe lângă Ungaria sau România, ori posibilitatea constituirii unui *stat transilvan autonom*. (Vezi mai târziu activitatea comisiei Litvinov).

Toate modalitățile de rezolvare prezentate aici au fost dezbătute de comisiile înființate de ministerele de externe ale marilor puteri anglo-saxone (SUA și Marea Britanie) cu scopul de a pregăti tratatele de pace de după cel de-al doilea război mondial. Diverse elaborări²³ ale organelor respective atestă că, în toate cazurile, specialiștii au propus (deoarece la nivel politic s-a declarat că Aliații nu recunosc Dictatele²⁴ impuse de statele fasciste), în primul rând, *anexarea Transilvaniei la România*, cu *mențiunea* importantă ca regiunea Partium să fie restituită Ungariei în totalitate ori parțial, iar Ținutul Secuiesc să primească autonomie. Propunerea ce viza constituirea unui *stat transilvan autonom* (eventual ca membru al unei confederații dunărene sau central-europene) figura doar pe locul al doilea²⁵.

La început (în februarie 1943), opiniile experților americani nu coincideau în privința soluționării problemei ardelen; mai mulți dintre ei au adus în discuție ideea unui stat transilvan autonom. La sfârșitul controversei s-au înțeles totuși asupra unui lucru: pentru a evita o eventuală ciocnire armată în anii de imediat după război, Transilvania trebuie pus sub controlul aliaților, având o *administrație militară*²⁶. La următoarele adunări și după dezbateri îndelungi, în august 1943, comisia americană a formulat două alternative în ceea ce privește Transilvania: România ar primi înapoi Transilvania, dar un teritoriu de 9.000 km² sau 14.500 km² ar intra în componența Ungariei (și Ținutul Secuiesc ar căpăta autonomie), ori Transilvania ar fi proclamat *stat independent*²⁷. În primăvara anului 1944, specialiștii Departamentului de Stat au revenit asupra problemei transilvane, dar referitor la propunerea din 20 aprilie (în care a fost recomandată cedarea teritoriului de 14.500 km²), proiectul constituirii statului transilvan independent a fost retrogradat la rangul de *una dintre soluțiile nerecomandabile*. Fără îndoială, motivul principal pentru care proiectul unei confederații central-est-europene al cărei membru ar fi

22 Vezi: *Romsics*, 1992, precum și *Bán*, 1996.

23 Materialele întocmite de organele de elaborarea a unor planuri de revizuire americane și britanice (Comisia Consultativă de Politică Externă Postbelică – Advisory Committee on Post-War Foreign Policy – și Serviciul Extern de Cercetare și Presă – Foreign Research and Press Service) sunt publicate de: *Romsics*, 1992, și *Bán*, 1996.

24 Menționăm că după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, conducerea sovietică recunoștea legitimitatea solicitărilor teritoriale maghiare (și-a menținut această poziție până la 26 iunie 1941), aversiunea ei îndreptându-se doar spre Puterile Axei care nu au implicat-o în arbitraj. Guvernul londonez a comunicat însă Budapestei că „nu recunoaște în Europa legitimitatea nici unui fel de modificare teritorială care a fost operată înainte de 1 septembrie 1939, adică înainte de începerea războiului”. Vezi: *Balogh B.*, 2002, p. 307–309.

25 *Kim Jiyoung*, 2000, p. 120–121.

26 *Romsics*, 1992, p. 111–117.

27 *Romsics*, 1992, p. 203–208.

fost și statul transilvan a devenit neoperațional a fost opoziția rigidă a sovieticilor²⁸ și evoluția situației militare.

Un proces asemănător s-a produs și în comisia specialiștilor de la Londra. Pe lângă *modificarea frontierelor în varianta Partium* s-a vehiculat și ideea ca *Transilvania autonom* să devină parte a unei confederații mai mari. (Într-o consemnare din septembrie 1943 s-a redactat: „probabil, singura soluție pe termen lung ar fi reînființarea Transilvaniei independente”²⁹). În comparație cu americanii, siguri pe ei, britanicii au fost mai atenți la reacția părții sovietice: „Întreaga problemă va depinde în așa măsură de puterea Uniunii Sovietice, de poziția trupelor acestei țări la sfârșitul războiului, de relația lor cu sistemul de siguranță general și comun, de orânduirile care vor exista în statele est-eropenne și de pretențiile Uniunii Sovietice față de aceste state, încât se pot face anumite observații cu caracter universal”³⁰. Pe măsură ce se apropia sfârșitul războiului și Armata Roșie înainta tot mai mult spre vest, politica conducerii londoneze era tot mai intens dominată de intenția de a încheia un acord cu sovieticii. (Vezi mai jos așa-numitul „acord de procentaj”). Astfel, idealul confederației împreună cu proiectul unui stat transilvan autonom a ajuns și aici la coșul de gunoi.

Specialiștii americani (și britanici) au elaborat mai multe proiecte conceptuale de revizuire teritorială care, din punct de vedere maghiar, ar fi putut rezolva în viitor mult mai avantajos soarta Bazinului Carpatic, însă inutil, deoarece opiniile comisiilor de experți „în ceea ce privește ierarhia gestionării cazului ajungeau cu greu la nivelul conducerii portofoliului”³¹, așadar la nivel superior, iar asupra sorții regiunii s-au luat decizii conform unor „considerente mai înalte” (interesele super-puterilor). Astfel, în 1945, doar o singură propunere favorabilă Ungariei a fost menținută și legată într-o oarecare măsură de revizuirea granițelor de către Washington și Londra. Peste jumătate de an însă, la sesiunea din Londra a Consiliului miniștrilor afacerilor externe, a fost abandonată și această idee, deoarece „problema trasării frontierei româno-maghiare – după cum afirmă Mihály Fülöp³² – a ajuns în volbura unor divergențe politice mai mari și a fost subordonată rezolvării crizei politice românești [recunoașterea guvernului Groza de către puterile anglo-saxone – observația autorilor]”.

Referitor la concepțiile de politică externă ale sovieticilor în ceea ce privește revizuirea granițelor, în anii precedenți au fost date publicității mai multe surse arhivistice de primă importanță. Datorită lui Tofik Islamov³³ (și colaboratorilor săi), astăzi, cel puțin în linii mari, cunoaștem deja și intențiile sovietice legate de problema transilvană.

Cu toate că – după cum am menționat – înainte de începerea războiului anti-sovietic, Moscova nu s-a împotrivit pretențiilor revizioniste ale Ungariei în ce privește Ardealul, după 26 iunie 1941 și-a schimbat întru totul atitudinea în problema transilvană. Până la mijlocul războiului, poziția Kremlinului era că puterile aliate au

28 Gyarmati, 1997, p. 468, Bán, 1997, p. 145–149, Sir Archibald Clark-Kerr, ambasadorul de la Moscova, într-una din notele sale din 19 noiembrie 1944 a afirmat că sovieticii „nu sunt de acord ca statele mai mici să formeze federații regionale independente, în schimb se așteaptă ca statele mici să se încadreze pe traiectoria celei mai apropiate mari puteri”. Însemnările au fost publicate de Mezei, 2001 (Európa kettészakítása...) [Divizarea în două a Europei...] p. 26–27.

29 Kim Jiyoung, 2000, p. 127.

30 Bán, 1996, p. 202.

31 Gyarmati, 1997, p. 472.

32 Mai pe larg vezi: Fülöp, 1994, p. 95–105.

33 Islamov, 1994, și Islamov, 2000.

mână liberă în ceea ce privește Transilvania, deoarece Ungaria și România sunt deopotrivă state adversare. Însă, până la sfârșitul anului 1943, concepțiile sovietice ce vizau noua ordine postbelică au început să fie formulate ca propuneri concrete. În septembrie același an, sub conducerea lui Maxim M. Litvinov, fost comisar al poporului pentru Afaceri Externe, s-a înființat grupul de lucru cu denumirea de *Comisia pentru pregătirea tratatelor de pace și a ordinii postbelice*.

Din multitudinea de consemnări și elaborări efectuate între 1943–44 vom prezenta aici, pe scurt, doar două documente mai importante referitoare la subiectul tratat. Dintre acestea, o deosebită atenție merită însemnările lui Litvinov din 5 iunie 1944 adresate membrilor comisiei³⁴, în care sunt menționate următoarele concluzii mai importante: 1) Cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, din motive etnice (nu corespunde granițelor naționale) și politice (este hotărârea unui tribunal de arbitraj german și italian) nu poate fi acceptat; 2) Transilvania nu poate fi anexată Ungariei în întregime nici din considerentul că toți factorii interni (înțelegând prin aceștia chiar și pe social-democrații!), atât în trecut, cât și în prezent, au fost categoric anti-sovietici; 3) Este adevărat că și România este tot un stat adversar, dar „poate fi imaginată atribuirea Transilvaniei în totalitate acestei țări, în cazul în care [...] odată și pentru totdeauna, renunță la Basarabia și Bucovina [de Nord]. *Prin încredințarea Transilvaniei, România s-ar simți compensată pentru pierderea Basarabiei și a Bucovinei [de Nord]*”³⁵ (sublinierea noastră).

Ultima probabilitate a expunerii merită o atenție deosebită. Conform acesteia, se poate admite și constituirea „unui stat transilvan autonom”, dar care „*ar rămâne mărul lui Eris între cei doi vecini, Ungaria și România, Transilvania neputând exista fără protecția unui stat puternic apropiat, așa cum este în momentul de față Uniunea Sovietică. (...) Controlul asupra noului stat ne-ar da posibilitatea să exercităm presiune atât asupra Ungariei, cât și asupra României, și ar împiedica ca aceste două state să ia parte la combinații ostile față de noi. (...) În orice caz, în ceea ce privește independența Transilvaniei am putea practica o decizie provizorie, așteptând până aflăm dacă există o modalitate de colaborare sinceră*”³⁶ cu România sau Ungaria, iar apoi putem modifica decizia în funcție de acest lucru”³⁷ (sublinierea noastră).

Un alt document este epistola lui Valter Roman³⁸ – funcționar și membru PCR în ilegalitate – către comisia Litvinov, datată 28 iulie 1944³⁹, în care acesta afirmă: „Având în vedere complexitatea și caracterul particular al întregii probleme transilvane sunt de părere că rezolvarea cea mai potrivită pentru perioada dată (de după război) este constituirea unui *Ardeal independent* atât de România, cât și de Ungaria, care s-ar întinde de la Tisa până la Carpați, iar granițele acestuia ar fi garantate de Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite” (sublinierea noastră). Își motiva propunerea prin faptul că „ambele

34 Publicat în limba maghiară de Zeidler – L. Balogh, 2002, p. 54–58.

35 Zeidler – L. Balogh, 2002, p. 56.

36 Prin „colaborare sinceră” se înțelege existența guvernelor în totalitate aservite intereselor sovietice (de ex. guvernul Groza).

37 Zeidler – L. Balogh, 2002, p. 57–58.

38 Politician comunist evreu originar din Oradea, venit dintr-un mediu cultural maghiar (pe numele său adevărat Ernő Neulander), a fost unul dintre conducătorii PCR care, ca politician emigrant, a activat în cadrul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste până la dizolvarea organizației. Mai târziu a lucrat în Institutul 205, care funcționa pe lângă CC al PC(b)S, considerat succesorul Cominternului.

39 Scrisoarea este publicată de Islamov, Tofik: Levél Petre Romanhoz [Scrisoare către Petre Roman], *Provincia*, 2000, octombrie, p. 4–5.

țări pretendente la teritoriul Transilvaniei au luat parte într-o măsură aproape egală la războiul de jaf al lui Hitler”. Printre celelalte motivații găsim conviețuirea în regiune a mai multor etnii, dezvoltarea economică, bogăția resurselor naturale, faptul că autonomia are aici tradiții istorice și că „a fost întotdeauna cea mai progresivă parte de țară și atunci când a aparținut Ungariei, și atunci când făcea parte din România. (...) Mișcarea muncitorească a fost mai puternică aici decât în Ungaria sau România”. La sfârșitul scrisorii preciza: „Pe baza acestor considerente socotesc reluarea ideii Transilvaniei autonome – ca o decizie provizorie și tranzitorie – reală și actuală, deoarece concordă cu interesele dezvoltării progresive, atât în ceea ce privește România, cât și Ungaria. (O rezolvare definitivă poate fi imaginată doar în cadrul regimului sovietic constituit în Bazinul Dunării)”⁴⁰. (Propunerea lui Roman nu poate fi considerată însă decât o *păreră personală* care, pe de o parte, nu influența munca comitetului, iar pe de altă parte era în contradicție totală cu poziția oficială a PCR, ce susținea revizuirea frontierelor de la Trianon).

În sfârșit, trebuie menționat faptul că analizele sovietice asupra situației viitoare a României și Ungariei i-au fost favorabile primei țări, deoarece specialiștii externi de la Moscova considerau că România este un important partener strategic al regiunii balcanice. Ivan M. Maiskij, unul dintre comisarii adjuncți ai poporului pe linie externă (care făcea parte din comisia de elaborare a tratatelor de încetare a focului condusă de mareșalul Voroșilov), în însemnările sale intitulate *Despre principiile fundamentale ale lumii viitoare care sunt de dorit*, din data de 11 ianuarie 1944, document înaintat conducerii partidului la cel mai înalt nivel, a formulat acest lucru în felul următor: între Uniunea Sovietică și România (precum și Finlanda) „trebuie încheiate acorduri de întrajutorare reciprocă (...), cu punerea la dispoziție a unui număr de baze – militare, aeriene, maritime – necesare. În afară de acestea, Uniunea Sovietică trebuie legată de România printr-un sistem de căi ferate și terestre de importanță strategică și economică”⁴¹.

Încercările de pace ale părții române înainte de 23 august 1944 și Convenția de Armistițiu semnată la 12 septembrie

În 1943, când a început să devină clar că germanii ar putea pierde și acest război mondial, atât la Budapesta, cât și la București s-au stabilit tot felul de legături secrete cu reprezentanții țărilor *anglo-saxone* și, pe lângă acestea, au început pregătirile pentru viitoarele tratative de pace⁴². Însă în timp ce, în cazul Ungariei realizarea acestor legături a fost inițiată de prim-ministrul Miklós Kállay și cercul său restrâns, în România nu doar reprezentanții guvernului Antonescu au avut contacte cu aliații

40 Dă de gândit însă faptul că Roman, într-o scrisoare trimisă lui Litvinov cu patru zile mai devreme, are opinia fermă (referindu-se la poziția Partidului Comunist din România) că „rezolvarea problemei transilvane se va realiza prin dizolvarea „Arbitrajului” de la Viena (august 1940) și anexarea Transilvaniei de Nord României”. Tofik Islamov a folosit remarca de „enigmatică” referindu-se la această epistolă Scrisoarea din 24 iulie este publicată de: *Kelet-Európai Figyelő* (Seria „A”: România), 1991, nr. 2, p. 8.

41 Baráth, 1996, p. 159.

42 Lucrările pregătitoare ale păcii românești, începute sub Antonescu, sunt rezumate de Zoltán Keresztes, funcționar al Ministerului de Externe de la Budapesta, într-un raport deal său din 24 ianuarie 1946. Vezi: MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [Arhivele Naționale Maghiare (*infra*: ANM)], dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, 60. cutia, IV-132, dos. 1420/B/1946.

occidentali, ci și regele Mihai și reprezentanții partidelor din opoziție⁴³. (Dintre conducătorii partidelor istorice cel mai activ a fost Maniu, care beneficia de bune legături cu anglo-saxonii și a făcut totul ca România să beneficieze de condiții de armistițiu cât mai favorabile). Tatonările de pace de la început ale românilor se bazau pe aceeași presupunere ca și a ungarilor: mai devreme sau mai târziu va apărea la granițele României o armată americano-britanică⁴⁴.

Deoarece la conferința miniștrilor afacerilor externe de la Moscova din octombrie 1943 aliații au convenit că cele trei mari puteri „intervin împreună în vederea capitulării țărilor inamice, iar statele respective vor purta tratative cu reprezentanții puterilor cu care se află în conflict militar”⁴⁵, încercările române (și maghiare) de început, de a purta discuții secrete *doar cu occidentalii*, au eșuat. Totodată, la Teheran s-a hotărât că deocamdată nu se deschide frontul în Balcani, iar acest lucru prevestea în mod clar că și România va fi eliberată de către Armata Roșie.

După tatonările făcute la Lisabona, Berna și Madrid, la sfârșitul anului 1943 și începutul anului 1944, partea română a început tratativele de fond cu reprezentanții puterilor aliate. La Stockholm, însărcinat de ministrul de externe Mihai Antonescu, ambasadorul român Frederic Nanu a purtat tratative – fără știrea marilor puteri anglo-saxone – cu conducătorul reprezentanței diplomatice sovietice, Anna Kollontai, în legătură cu condițiile armistițiului, până la puciul din august de la București. Aceste tratative n-au avut însă nici un rezultat, deoarece Antonescu a respins pretențiile sovieticilor asupra Basarabiei și a Bucovinei de Nord⁴⁶.

De canalul diplomatic de la Stockholm s-au folosit și regele, și opoziția, dar au pus un mai mare accent pe înțelegerile de la Ankara, mai apoi pe cele de la Cairo⁴⁷. La Ankara, Alexandru Cretzianu, ambasador în Turcia (care reprezenta nu numai interesele guvernului său, ci în secret îndeplinea și rolul de mediator al partidelor din opoziție), a propus ca o delegație a opoziției să fie primită de către aliați la Londra. În februarie a primit însă răspuns că aliații doresc să se întâlnească cu reprezentanții partidelor de opoziție românești la Cairo. Astfel, în martie 1944 (atunci când trupele Armatei Roșii erau deja la frontiera Basarabiei), a sosit la Cairo unchiul lui Cretzianu, prințul Barbu Știrbei, și a început tratativele cu ambasadorii americani și sovietici de acolo⁴⁸.

Tratativele de la Cairo *n-au avut însă succes*, deoarece sovieticii credeau că Știrbei era doar reprezentantul opoziției și nu al națiunii române, iar ei vroiau o înțelegere cu statul român, respectiv cu reprezentantul armatei⁴⁹.

În data de 2 aprilie, Armata Roșie de la granița românească a afirmat, printre altele: „Guvernul sovietic declară că nu urmărește dobândirea unei părți din teritoriul României sau schimbarea ordinii de stat existentă în România și că venirea trupelor sovietice pe teritoriul României este impusă exclusiv de împrejurările militare și de

43 Pușcaș, 1995, p. 13.

44 Elita politică românească și societatea au respins din capul locului negocierile cu sovieticii, atitudine ce rezidă din rusofobia existentă de mai mult de două veacuri. În memoriile lor, diplomații români concluzionau faptul că România evita stabilirea relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică din acest motiv. Vezi: Cretzianu, 1998.

45 Mezei, 2001, (Befolyás vagy hegemonia?[Influență sau hegemonie?]), p. 23.

46 Durandin, 1998, p. 313.

47 Pușcaș, 1995, p. 30.

48 Ionescu, 1964, p. 75–76. și Cretzianu, 1998, p. 286.

49 Markham, 1996, p. 92.

rezistența continuă a inamicului”⁵⁰. În data de 12 aprilie, Viaceslav M. Molotov, comisarul sovietic pentru externe, a comunicat puterilor aliate și responsabililor români condițiile armistițiului. Din cele spuse a reieșit clar că, drept recunoștință pentru trecerea armatei de partea lor și anexarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, „toată Transilvania sau o mare parte a ei” ar putea ajunge înapoi la România. (Referitor la problema frontierei româno-maghiare, atât Washington-ul, cât și Londra au avut rezerve, deoarece considerau că această chestiune n-ar trebui rezolvată decât după război).

Românii au fost însă ademeniți degeaba de către sovietici cu posibilitatea restituirii Transilvaniei de Nord, deoarece, în timpul verii, tratativele s-au oprit, deși Maniu a trimis din nou în luna mai un mediator la Cairo, pe Constantin Vișoianu. Datorită modificării contextului militar, cele trei mari puteri așteptau în sfârșit acțiuni concrete din partea lui Maniu⁵¹. Regele și Maniu, liderul opoziției, se fereau să accepte încheierea armistițiului *direct cu sovieticii*. La 19-20 august Maniu și-a trimis mesajul la Cairo și Ankara, însă fără succes, deoarece, din cauza desfășurării evenimentelor militare neașteptate, condițiile puse de el nu au fost luate în considerare⁵². La 20 august a pornit puternica ofensivă a Frontului al 2-lea și al 3-lea Ucrainean pe Prut (cu o superioritate de 4-8 ori mai mare), iar în data de 22, trecând peste linia de apărare română de la Iași-Chișinău, orașul Iași a fost ocupat.

În după amiaza zilei de 23 august 1944, tânărul rege Mihai l-a arestat pe „conducătorul” Ion Antonescu și pe ministrul său Mihai Antonescu. Cu toate că armata a încetat acțiunile militare, „pedeapsa” n-a fost suspendată. În zilele următoare, sovieticii (care, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, înaintau în continuare, iar în ziua de 26 septembrie au ocupat Focșaniul) au capturat 160.000 de prizonieri din rândurile armatei române, care a încetat ostilitățile⁵³.

În urma insurecției reușite s-a format guvernul militar condus de generalul Constantin Sănătescu⁵⁴. Noul cabinet a reinstalat monarhia constituțională și a stabilit prin lege atribuțiile regelui și ale guvernului, acesta din urmă, pe lângă exercitarea puterii executive, având și drept de legiferare provizorie în cadrul edificării puterii, însă legile puteau intra în vigoare doar cu aprobarea monarhului.

Partidele politice, puse sub interdicție la sfârșitul anului 1938, și-au făcut din nou apariția pe eșichierul politic. În zilele imediat următoare „ieșirii din război”, partidele istorice și cele muncitorești puteau încă să colaboreze în cadrul *Blocului Național Democrat*⁵⁵, pentru ca după „actul de trecere” a țării în cealaltă tabără să se stabilizeze situația politică internă și să poată fi încheiată cât mai repede Convenția de Armistițiu.

50 Pe baza sursei sovietice citează *Földesi*, 1995, p. 10.

51 *Durandin*, 1998, p. 313. și *Pușcaș*, 1995, p. 34. Continuitatea tratatelor era împiedicată și de faptul că sovieticii nu vedeau o garanție suficientă în persoana lui Știrbei. Vezi: *Markham*, 1996, p. 92.

52 *Pușcaș*, 1995, p. 85–89.

53 *Macuc*, 1997, p. 220.

54 Cu toate că în guvern cele patru partide (Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Social Democrat din România și Partidul Comunist din România) erau reprezentate de câte un ministru fără portofoliu, cea mai mare parte a ministerelor erau conduse de ofițeri cu rang înalt.

55 Blocul Național Democrat a fost constituit la propunerea lui Iuliu Maniu și Constantin I. C. Brătianu, la 20 iunie 1944. Membrii acestuia erau: PNT, PNL, PSDR și PCR. Partidele „istorice” le-au acceptat pe cele două partide de stânga doar din motive tactice, în speranța că astfel vor fi mai puțin aspre condițiile Convenției de Armistițiu ce urma să fie încheiată cu Uniunea Sovietică.

Delegația română de Armistițiu (printre ai cărei membri se aflau generalul Dumitru Dămăceanu, unul dintre executanții puciului regal din 23 august, Ion Christu, diplomat de carieră, și Ghiță Pop, om politic din Partidul Național Țărănesc, iar lor li s-au alăturat la Moscova Constantin Vișoianu și Barbu Știrbei, veniți de la Cairo) a fost condusă de Lucrețiu Pătrășcanu, cu intenția neascunsă ca acesta, fiind politician comunist proeminent, să ajungă la condiții mai favorabile în timpul tratativelor. Însă delegația, ajungând în capitala sovietică la 29 august, a trebuit să constate repede că nu se află acolo pentru *tratative*, ci doar ca să *accepte condițiile dictate*⁵⁶. Ambasadorul american, Averell Harriman, care a luat parte la tratative, în telegrama sa descrie astfel „negocierile” purtate înainte de semnarea convenției: „Molotov a citit clauzele, a lăsat ca delegația română să adnoteze câte ceva, după care refuza obiecțiile și trecea la clauza următoare”⁵⁷. Aici trebuie menționat faptul că, în realitate, semnarea Convenției de Armistițiu trebuia solicitată *formal* de guvernul părții învinse, conținutul fiind însă stabilit de puterile aliate, partea învinsă neputând în fond să intervină.

Principalele condiții ale Convenției de Armistițiu – cel puțin din punctul de vedere al subiectului nostru, – semnată în noaptea de 12-13 septembrie⁵⁸ (însă purtând data de 12), erau: Bucureștiul a fost obligat la întreruperea relațiilor cu puterile Axei și la dezarmarea și internarea cetățenilor maghiari și germani de pe teritoriul său (articolul 2). Trebuia reconstituită frontiera româno-sovietică din 28 iunie 1940 (așadar Basarabia și Bucovina de Nord au ajuns din nou sub stăpânire sovietică). Guvernul și comandamentul general român au fost obligate să sechestreze bunurile „statelor inamice” existente pe teritoriul țării (articolul 8)⁵⁹. În șase ani, țara era obligată să plătească 300 milioane dolari despăgubiri Uniunii Sovietice (articolul 11)⁶⁰. Guvernul se obliga să restituie Uniunii Sovietice toate obiectele, echipamentele și mijloacele strămutate de pe teritoriul sovietic (articolul 12). Totodată, va colabora cu comandamentul sovietic „la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război”⁶¹ (articolul 14). Guvernul român se obliga la dizolvarea „tuturor organizațiilor cu structuri fasciste, politice, militare sau semi-militare simpatizante cu Hitler, sau oricare alt organism propovăduitor al unor idei dușmănoase față de Națiunile Unite, dar mai ales față de Uniunea Sovietică”, iar în viitor „nu aprobă existența unor astfel de organizații” (articolul 15). În articolul 17 s-a stabilit că „pe

56 *Cretzianu*, 1998, p. 101–104. Ghiță Pop, în anii cincizeci, în închisoarea de la Aiud i-a povestit lui István Lakatos despre circumstanțele semnării Convenției de Armistițiu. Conform spuselor sale, Molotov a afirmat în fața delegației că „el nu a chemat delegația română pentru tratative, ci ca să semneze textul redactat”. *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul Lakatos], p. 963.

57 *Porter*, 1991, p. 294.

58 *Constantiniu*, 2001, p. 56.

59 Referitor la acest punct este constituită așa-numita lege CASBI. Mai pe larg vezi: *Vincze*, 2000.

60 Partea română considera aceste condiții economice deosebit de împovăraătoare și a încercat ușurarea lor din partea sovieticilor. Vezi: *Ardeleanu – Irimia – Mușat*, 1984, p. 711-713. Telegrama ambasadorului american, Averell W. Harriman, de la 12 septembrie.

61 Menționăm că deși arestarea „principalilor conducători” ai Gărzii de Fier a început încă din septembrie, în prealabil, la 29 august, în *Dreptatea*, publicația oficială a Partidului Național Țărănesc, Horațiu Comaniciu, unul dintre conducătorii Gărzii de Fier, a făcut apel la „camarazii” săi pentru a intra în Blocul Național Democrat, așadar salvându-se politic prin trecerea la alte partide ajunse la putere. În lunile următoare, PCR într-adevăr „și-a deschis larg porțile” în fața „micilor legionari”, ceea ce a constituit o nouă sursă de tensiuni între acesta și PNȚ. Vezi: *Onișoru*, 1996, p. 116–117.

întreg teritoriul României, la o distanță de cel puțin 50-100 kilometri în spatele frontului (în funcție de condițiile teritoriale), se va restabili administrația civilă, iar autoritățile române sunt obligate să respecte *dispozițiile și ordinele* emise de Înalțul Comandament Aliat (Sovietic) în vederea restabilirii păcii și a siguranței și cu scopul de-a asigura respectarea condițiilor prezente ale armistițiului” (sublinierea noastră).

Din punctul de vedere al intereselor naționale românești, cel mai important articol al convenției a fost cel cu numărul 19, care declara că „Guvernele Aliate consideră arbitrajul de la Viena nul și neavenit și sunt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace, iar guvernul sovietic este de acord ca trupele sovietice să ia parte în acest scop la operațiuni militare comune cu România împotriva Germaniei și Ungariei”⁶². Analizând cu atenție această frază, ne putem da seama că, printre altele, *prețul* retrocedării Transilvaniei de Nord era rolul militar al României în ofensiva antigermană. (De altfel, în primăvara anului 1944, când s-au elaborat condițiile preliminare ale Convenției de Armistițiu române, Washington-ul a dorit să evite orice referire la frontiere, apoi, la propunerea lui Churchill și împotriva convingerii lor, au acceptat textul proiectului, cu prevederea că problema Transilvaniei se va decide doar la Conferința de Pace⁶³).

Expunerea articolului 19 (într-o formă oarecum ambiguă), conform căruia „Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) trebuie restituită României” – așa cum arată analiza ulterioară a evenimentelor – a putut fi inclusă în textul convenției din două motive. Pe de o parte era o „somație pe față” contra lui Horthy și a concului său: dacă Ungaria „iese” și ea cu succes din război, „ar putea să mai primească ceva din Ardeal”⁶⁴. Astfel, după „încercarea de ieșire” de la 15 octombrie, și aceasta a fost un mijloc bun de *șantaj* al Bucureștiului de către conducerea sovietică, deoarece nu stabilește în mod univoc restituirea Transilvaniei în orice chip României⁶⁵. Evident, șantajarea guvernului român se făcea disimulat, iar de către lumea exterioară era percepută doar ca o *interpretare diferită* a câtorva articole din convenție, care naște controverse între cele două părți.

Semnarea Convenției de Armistițiu a avut consecințe grave asupra suveranității țării nu doar *de facto*, dar și *de jure*⁶⁶. Acest lucru devine evident la analiza articolului 18 și a anexei sale din convenție. Din cea din urmă reiese faptul că „Guvernul României și toate organele sale vor îndeplini toate instrucțiunile Comisiei Aliate de Control definite de Convenția de Armistițiu. (...) Comisia Aliată de Control poate trimite funcționari de stat în diferite regiuni ale României”⁶⁷. Situația incertă a țării era agravată și de faptul că raporturile de forță din interiorul Comisiei Aliate i-au favorizat pe sovietici, deoarece misiunile occidentale până la sfârșitul războiului

62 *Orosz–magyar fegyverszüneti...*[Convenția de Armistițiu ruso-maghiară...], 1945, p. 4–8, în românește: *Mocanu*, 1995, p. 301–313.

63 *Romsics*, 1992, p. 38.

64 Scrisoarea lui Imre Mikó la 25 octombrie 1949 către Edgár Balogh. Publicată: *Balázs*, 2003, p. 347.

65 Tot în această expunere „posibilă” și-a pus nădejdea la Budapesta și conducerea externă din 1945–46, atunci când a formulat pretențiile teritoriale față de România.

66 Nu era de ajuns că statul și-a pierdut suveranitatea, în plus guvernul nu-și putea exercita nici autoritatea juridică asupra anumitor părți ale țării. Când Armata Roșie a invadat Moldova, nu a permis funcționarea în continuare a aparatului administrativ ce reprezenta Bucureștiul. Acolo, din vara anului 1944, cu încuviințarea armatei de ocupație, exista o administrație formată din elemente locale. Vezi: *Șandru*, 1995, (6 martie 1945), p. 59–77.

67 *Orosz–magyar fegyverszüneti...*[Convenția de Armistițiu ruso-maghiară...], 1945, p. 9–10.

beneficiau doar de competențe de informare, iar după aceea de atribuții consultative. (Membrii delegației române au putut constata încă de la Moscova că, în ceea ce privește țara lor, puterea de decizie o dețin sovieticii, iar reprezentanții aliaților anglo-saxoni sunt doar „observatori tăcuți”⁶⁸).

Aliații au înființat CAC-urile pentru aplicarea, reglementarea și controlul Convențiilor de Armistițiu. Prima instituție de acest gen a fost constituită în 1943 în Italia învinsă (parțial) de către puterile occidentale, care ocupau din punct de vedere militar o parte a țării, doar că în acest caz Uniunea Sovietică aliată avea practic doar rol de figurant⁶⁹. Această situație însă – fără a fi pronunțată – a creat un precedent, în urma căruia Comisiile Aliate înființate în România, Ungaria și Bulgaria constituiau „repercutările” celei din Italia, iar în cadrul lor anglo-saxonii îndeplineau doar rol de subordonat. În România, Comisia Aliată de Control era condusă de șeful experților sovietici (mareșalul Rodion J. Malinovsky), având practic *autoritate deplină* în ceea ce privește toate problemele economice, militare și politice ale țării. Astfel, putea influența pe cale administrativă funcționarea guvernelor, având totodată un rol și în ceea ce privește reordonarea raporturilor de forță. Așadar, nu este deloc surprinzător faptul că nici partidele istorice, nici opinia publică românească nu erau mulțumite de condițiile armistițiului și considerau că sovieticii au primit mână liberă în ceea ce privește România⁷⁰.

Câtă importanță avea pentru *sfera de interes sovietic* România în toamna anului 1944, cel mai bine reiese din „acordul de procentaj”. La 9 octombrie în Moscova, Churchill și Stalin, discutând despre soarta războiului din Balcani, au ajuns la un consens în ceea ce privește zonele de influență. Referitor la România, politicianul britanic a propus dictatorului sovietic, care evident a acceptat acest lucru, o „*influență*” de 90 la sută, desigur, în ideea că în realitate aceasta va fi de 100 la sută⁷¹. De altfel, Foreign Office a propus Moscovei încă din aprilie 1944 ca, după război, să preia „rolul conducător” în România, iar acesta în Grecia. Așadar, *antecedentele directe* ale convenției în ceea ce privește „zonele de influență” mergeau până la acest punct.

Referitor la *faptele anterioare indirecte*, politica externă americană avea în vedere încă de la mijlocul războiului o Uniune Sovietică puternică. (Cel mai însemnat expert de la Washington în probleme est-europene după 1945, Adolf A. Berle, a comunicat în februarie 1942 lui Edward Raczynski, ministrul de externe al guvernului emigrant polonez, că deoarece după război Uniunea Sovietică va fi una dintre „cele mai mari puteri mondiale”, „este imposibil refuzul cererii speciale a unei puteri de o asemenea anvergură”⁷²). Totodată, Washingtonul, de altfel împreună cu Londra, a considerat prioritare *realitățile militare*; așadar, în vederea unei victorii cât mai rapide asupra Germaniei, au fost de acord să facă concesii politice, în fapt să accepte pretențiile teritoriale ale Uniunii Sovietice. (În primăvara anului 1944, într-o notă informativă adresată lui E. Stettinius, ministrul adjunct de externe, s-a formulat, de asemenea, că „britanicii sunt pregătiți – mai mult ca noi – să propună rușilor prezentarea certă și

68 Ionescu, 1964, p. 90.

69 În cadrul Conducerii Militare Aliate și al Comisiei Aliate de Control reprezentanții sovietici aveau doar rolul de observator.

70 Ardeleanu – Irimia – Mușat, 1984, p. 760–768. Telegrama din 27 septembrie, a lui Melville, expertul britanic în Comisia Aliată de Control.

71 Bán, 2000, p. 24–25.

72 Constantinii, 1997, p. 44.

indispensabilă a problemelor României...⁷³). În plus, conducerea militară și politică⁷⁴ a refuzat de mai multe ori încercările lui Churchill de a deschide în Balcani cel de-al doilea front. Atunci când a luat decizia finală în această problemă, nici măcar diplomația britanică, care avea mult simț practic, nu putea face altceva decât să *recunoască rolul de conducător militar al sovieticilor* în regiunea balcanică⁷⁵. Acest lucru nu a însemnat însă că ar fi recunoscut și introducerea orânduirilor de tip sovietic⁷⁶. În sfârșit, datorită *lipsei susținerii militare americane* și a faptului că în toamna anului 1944 Armata Roșie „a eliberat” deja capitalele a trei state balcanice, Churchill a fost constrâns să salveze ceea ce se mai putea salva: cel puțin o parte a Balcanilor și Grecia – cea mai importantă țară pentru britanici – să rămână în afara sferei de influență a sovieticilor⁷⁷.

Revenirea și reinstalarea administrației românești în unele regiuni din Transilvania de Nord

Insurecția de la București din 23 august 1944 *i-a găsit nepregătiți* pe unii dintre maghiarii din Transilvania de Nord⁷⁸ (dar până și pe membrii elitei militare și politice⁷⁹), deși toată vara soseau din România diverse știri răzlețe legate de faptul că țara – urmând exemplul italian – „va ieși” din război în scurt timp. (Pentru situația din Ungaria este caracteristic faptul că premierul Sztójay, căzut la pat, și ministrul adjunct de externe, Mihály Jungert-Arnóthy, de asemenea bolnav, au fost înștiințați privind evenimentele de la București prin regentul Horthy, care a aflat de ele de la postul de radio londonez⁸⁰). În declarația sa, noul cabinet de la București a trasat obiectivele politice interne și externe ale țării, atrăgând atenția, printre altele, și asupra continuării luptei alături de aliați „pentru eliberarea Transilvaniei de Nord

73 Citat: *Gyarmati*, 1997, p. 470.

74 Generalul Dwight D. Eisenhower și George Marshall, șef al Marelui Stat Major, au respins de mai multe ori ideea debarcării în Balcani, deoarece au bănuit că Churchill are în vedere doar interesele imperiale britanice.

75 În noiembrie 1944, Churchill s-a întâlnit cu De Gaulle, căruia – oarecum cinic – i-a spus: „În ceea ce privește Uniunea Sovietică, aceasta este un uriaș care de mult timp este înfometat. Astăzi nu poate fi împiedicat să mai mănânce, deoarece a ajuns până în mijlocul turmei de victime”. Cf. *Bán*, 2000, p. 32.

76 *Mezei*, 2001, (Befolyás vagy hegemonia? [Influență sau hegemonie?]) 39, și *Garson*, 1979.

77 *Gaddis*, 2001, p. 41.

78 Evident, au fost unii care s-au așteptat la această schimbare. Într-un raport redactat probabil de László Szenczei, la sfârșitul lui 1945, se poate citi că „opinia publică maghiară inițiată se aștepta” la o „ieșire” a Bucureștiului, deoarece „având cunoștințe despre mentalitatea politică a românilor, se putea prevedea că nu există regim pe care românii să nu-l abandoneze la un moment dat...” MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dosar IV-148, 12/B-1946, („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején” [“Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]).

79 Cățiva membri ai elitei politice de atunci și-au scris ulterior memoriile. În ele, ieșirea României este descrisă unanim ca fiind „neașteptată”. Printre altele vezi: *Hennyey*, 1992; *Lakatos*, 1981. În opoziție cu ei, Lajos Dálnoki Veress, comandantul corpului de armată IX din Cluj, apoi al armatei 2 din Transilvania, scrie: „conform propriei cercetări, „ieșirea” era așteptată de către comandamentul corpului de armată încă din luna mai, și asupra acesteia a atras atenția de mai multe ori și în mod accentuat atât comandamentelor proprii centrale, cât și celor de ocupație” [adică celor germane – observația autorilor]. Vezi: *Dálnoki Veress*, 1974, p. 17.

80 *Dálnoki Veress*, 1974, p. 108.

pierdut”⁸¹. În zilele de dinainte de 30 august, noul șef al Marelui Stat Major român⁸², generalul Gheorghe Mihail, a dispus implicarea în lupta activă contra trupelor maghiare și germane din Transilvania de Nord⁸³. Șeful noului cabinet de la București, generalul Sănătescu, a somat guvernul maghiar să cedeze Transilvania de Nord, iar pentru atenționare, la 30 august, aviația română a bombardat orașele maghiare Oradea, Reghin, precum și Kecskemét și Cegléd⁸⁴.

În aceste zile au luptat cu forțele armate de apărare a granițelor nu doar trupele românești, ci și cele sovietice: încă din data de 26 au avut loc confruntări mai mici sau mai mari în numeroase puncte ale segmentului de frontieră româno-maghiar, iar primele unități sovietice *au trecut granița ungară* pe Valea Uzului. Blocajul militar realizat pe văile cursurilor de apă în direcția Ungariei (de-a lungul așa-numitei linii Árpád) a devenit în zilele următoare scena unor lupte sângeroase între trupele defensive maghiare și germane, pe de o parte, și cele ofensive sovietice, de cealaltă⁸⁵. (Inegalitatea de șanse existentă între puterile adverse este excelent surprinsă în raportul unui preot din acea vreme: „Uriase forțe armate rusești au atacat Valea Uzului. Ostașii noștri au fost împinși să se retragă. Se purtau lupte grele de pe un munte pe altul. (...) Artileria și infanteria noastră în scurt timp nu a mai avut muniții. Trimiterea întăririlor a fost dificilă, dar acestea nici nu ne stăteau la dispoziție pe liniile din interior”⁸⁶).

Conducerea militară maghiară a înțeles că Ținutul Secuiesc, care se întindea sub forma unui sac în interiorul României, nu mai poate fi menținut din punct de vedere militar, de aceea a hotărât *evacuarea populației civile și a bazei militare*. În Trei Scaune, ținutul cel mai periclitat, evacuarea populației civile a început încă de la sfârșitul lui august și primele zile ale lui septembrie. (Evacuarea din teritoriu a bazelor militare, respectiv retragerea totală a unităților formate din trupele ce se aflau în spatele liniei de apărare „G”, a început la 8 octombrie⁸⁷).

Pentru a coordona măsurile luate în cadrul operațiunilor militare și al celor de evacuare civilă a fost înființat *Comisariatul Guvernamental de Evacuare*, în frunte cu Lajos Szurmay. Comisarul, în dispoziția sa din 12 septembrie⁸⁸, a luat măsuri pentru evacuarea bazei militare din Transilvania, precum și a părților de dincolo de Tisa și a celor din nord-estul țării. Ordinul a prevăzut succesiunea bunurilor materiale și a obiectelor ce urmau să fie trimise cu primul transport și a hotărât ca populația civilă să rămână pe loc. „Depopularea”, adică evacuarea locuitorilor civili, nu putea avea loc decât în cazul în care acest lucru s-ar fi impus ca o necesitate, datorită unor

81 Mocanu, 1994, p. 250.

82 Marelui Stat Major din limba română îi corespunde Stat Major în limba maghiară – presa maghiară din epocă traduce însă prin Marele Stat Major, de aceea și noi vom folosi această expresie.

83 Începerea acesteia este confirmată de generalul de divizie Ion Dumitrache într-o telegramă din 30 august, în care informează Marele Stat Major despre faptul că unitățile de vânători de munte din subordinea sa au trecut linia de demarcație româno-maghiară și „au eliberat” primele localități. Vezi: *Ardeleanu – Irinia – Mușat*, 1984, p. 613.

84 Ravasz, 2002, p. 15.

85 Szabó, 2002, p. 181–244, *Sylvester*, 1996 și *Sebő*, 1999, p. 123–169.

86 Arhivele Arhiepiscopiei Catolice de Alba Iulia, Documentele Magistraturii Generale Episcopale din Cluj, fără nr. de înregistrare, 1944, 2353, cutia 10, documente fără nr.

87 Ravasz, 2002, p. 153.

88 Szurmay s-a referit la ordinul nr. 29, VIII, 1944 al lui Vörös János, șeful Statului Major.

manevre militare, iar „competența emiterii unei dispoziții în acest sens a fost transferată de VKF către comandamentul armatei 1, respectiv 2”⁸⁹. Administrația a fost retrasă de pretutindeni, iar intelectualii maghiari (printre care și preoții) s-au refugiat într-o mare proporție, astfel o parte însemnată a satelor a rămas fără conducători.

Datorită evenimentelor militare și a evacuărilor civile, cea mai mare parte a populației – în primul rând cea din comitatele Trei Scaune, Ciuc și Turda-Mureș – s-a refugiat de asemenea, cu toate că în marea majoritate a cazurilor nu era vorba de o plecare voluntară, ci de faptul că oamenii își părăseau casele la *presiunea* detașamentelor de jandarmi sau a soldaților germani. (La recensământul din 1941, în comitatul Ciuc trăiau 172.000 de persoane, însă cu ocazia conscripției din decembrie 1944 mai erau doar 58.000 de persoane⁹⁰). O mică parte a populației rurale s-a retras în munți, la stâne (sălașurile păstorilor din zonele montane), însă marea majoritate a plecat spre vest, călătorind în căruțe; în noiembrie-decembrie 1944, zeci de mii de refugiați rămăceau în regiunea de dincolo de Tisa (Tiszántúl), ocupată de sovietici⁹¹.

În urma refugiaților au apărut trupele sovietice și cele române; la 8 septembrie au intrat în Sfântu Gheorghe, iar în data de 11 au ocupat și orașul Miercurea Ciuc. În teritoriile „eliberate” românii se grăbeau să instituie noua administrație.

În pofida faptului că la reorganizarea administrației române scopul ar fi fost să se întoarcă în fiecare regiune cei care erau acolo și în august 1940⁹², în orașele din Transilvania de Nord au fost redirijate, de la caz la caz, unitățile de jandarmi *evacuați* din Basarabia și Bucovina de Nord⁹³. Aceeași tendință exista și în cazul unităților de jandarmerie trimise în Transilvania de Nord. Întregul personal al comandamentului de jandarmerie din Șimleu Silvaniei a fost recrutat dintre angajații refugiați sau evacuați din județele basarabene Ismail și Cetatea Albă⁹⁴. Funcționarii maghiari ardeleni, rămași pe loc sau reîntorși după scurt timp din refugiu, nu au mai avut nici o șansă de a-și păstra postul, iar conform hotărârii Ministerului de interne nr. 55.146 din 12 septembrie, chiar și funcționarii *de naționalitate maghiară* din Transilvania

89 Arhivele Naționale din România. Filiala Cluj (în continuare ANJ Cluj), Prefectura județului Cluj, fond 1379, cutia 1/1944, f. 15–19.

90 MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, doc. 1. f.n.

91 Conform unui registru din 31 decembrie 1946, în interiorul granițelor Ungariei trianonice, la vremea aceea erau încă în evidență 97.520 de refugiați originari din Transilvania de Nord sau de Sud. MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 54, dos. IV-103, f. n. (Documentul ne-a fost semnalat de către d-na Profesor Enikő Sajti de la Universitatea din Szeged, pentru care îi mulțumim și pe această cale).

92 *Universul*, 20 octombrie 1944.

93 ANJ Cluj, Fondul Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj, fond 209, (inv. 399.) doc. 801/1944, f. 2, 7, 9. Ordinul nr. 9046 al Ministerului de Interne din 14 octombrie dispune în ceea ce privește „incadrarea” funcționarilor din Basarabia și Bucovina de Nord. Acesta vine în completarea unui decret emis cu 5 zile în urmă, care îndrumă funcționarii respectivi înspre localități din Moldova, Bucovina de Sud și Transilvania de Nord. Acestora – după modelul „banilor de zonă”, – le-a fost atribuită o gratificație specială.

94 ANJ Cluj, Fondul Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj, fond 202, (inv. 399) doc. 764/1944, p. 96. La final, datorită relațiilor de putere neelucidate, acești angajați ai poliției nu și-au putut totuși ocupa locul.

de Sud, care erau angajați de către statul român și aveau cetățenie română până la acea dată, trebuiau demși din funcție⁹⁵.

Din dispoziția nr. 44.158, emisă la 11 septembrie, a Inspectoratului General al Jandarmeriei, reiese faptul că pentru restabilirea siguranței publice, pe teritoriul Transilvaniei de Nord a fost reorganizată jandarmeria, iar structura personalului stabilită – în numele centralizării – la București. Dintre dispozițiile de apărare a ordinii de stat, prima a fost organizarea serviciului de informații în ce privește „localnicii de încredere și de naționalitate română”, cu scopul „de-a identifica, aresta și interna în locurile prevăzute toate acele persoane care, în timpul stăpânirii maghiare, au persecutat sub orice formă populația românească”⁹⁶.

Prin Convenția de armistițiu, guvernul român a considerat restabilită suveranitatea României asupra Transilvaniei de Nord, iar această convingere a fost întărită și de Protocolul diplomatic militar încheiat între Marele Stat Major și Comisia Aliată de Control și semnat la 25 septembrie. Conform articolului 13 al Protocolului, semnat de general-colonel Vasili I. Vinogradov, locțiitorul președintelui CAC, și de generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, „regiunea eliberată din Ardeal care aparține României va fi considerată un teritoriu prietenesc”⁹⁷.

Întoarcerea administrației române trebuia să se petreacă cu cât mai puțin efort, de aceea era de dorit reglementarea conducerii acesteia privind teritoriile „revenite” și din punct de vedere legal. La ședința din 17 septembrie a Consiliului de Miniștri, Iuliu Maniu a înaintat un proiect în care a propus înființarea unui *comisariat al Transilvaniei de Nord*, care să fie investit cu o largă competență și *putere decizională proprie*. Deoarece politicianul național-țărănist a fost autorizat de către ministrul de externe, Nicolescu Buzești, să desemneze membrii comisariatului, la ședința din 22 septembrie a Consiliului de Miniștri, Maniu a înaintat proiectul de lege referitor la „înființarea Comisariatului pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania”. Doar că acest lucru era neobișnuit, având în vedere modul învechit de gândire centralistă: Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul justiției, cu orientare comunistă, a înaintat o propunere de modificare a proiectului de lege și a cerut investirea comisariatului doar cu o *competență consultativă provizorie*, pe motivul că proiectul de normă juridică „intensifică tendințele regionale”⁹⁸.

Disputele în jurul acestei probleme au continuat, iar la ședința din 26 septembrie 1944 a Consiliului de Miniștri Maniu, pentru a liniști spiritele, a dat un exemplu demn de urmat invocând funcționarea *Consiliului Dirigent* din 1919 de la Sibiu, deoarece – după cum s-a exprimat – nevoile locale nu pot fi satisfăcător evaluate de la București, iar șefii comandamentelor militare nu cunosc realitățile locale. Totodată, a atras atenția și asupra pericolelor *centralizării*: „cu proiectul referitor la înființarea comisariatului din Transilvania nu dorim regionalizarea. Acest aparat de stat democratic și precaut nu mai poate lucra centralizat, ci doar conform unor interese locale și legitime ale celor ce trăiesc în diferite regiuni din țară”⁹⁹.

În urma negocierilor a apărut, ca soluție de compromis, la 10 octombrie în *Monitorul Oficial* legea cu numărul 487, care a dispus înființarea Comisariatului

95 Șandru, 1999, p. 83.

96 Sălăgean, 2002, p. 66–69.

97 Mocanu, 1995, p. 62.

98 Nistor, 1983–84, p. 492.

99 Vezi documentul cu nr. 2.

pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania. Potrivit acesteia, comisariatul era condus de un delegat al guvernului investit cu rangul și responsabilitățile unui ministru (Ionel Pop, vărul lui Iuliu Maniu, care deținea funcția de secretar în cadrul Adunării Naționale de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918) și ajutat în activitate de un secretar general (Vasile Barbu) cu un secretariat provizoriu. Sub președinția comisariatului general guvernamental s-a înființat un consiliu (printre membrii săi, mai cunoscuți erau dr. Iuliu Hațieganu, rectorul Universității Regele Ferdinand din Sibiu, Petru Groza, conducătorul Frontului Plugarilor intrat în alianță cu comuniștii, Sabin Manuilă, statistician, și Iosif Jumanca, politician social-democrat din Ardeal), care dezbătea problemele din sfera de competență a comisariatului¹⁰⁰.

Comisariatul avea dreptul – conform ratificării ulterioare a guvernului și a legilor în vigoare – să ia decizii și să dea dispoziții. Astfel, a fost supravegheată reorganizarea administrației și doar acei funcționari erau reangajați pe posturi, care înainte de 30 august 1940 lucrau în Transilvania de Nord. Pe lângă toate acestea, toate instituțiile și organizațiile considerate persoane juridice, ori întreprinderile particulare funcționau numai cu aprobarea comisariatului¹⁰¹. (În săptămânile care au urmat, comisariatul a elaborat mai multe norme de drept. Acestea ar fi rezolvat problema cetățeniei în așa-numitele „teritorii eliberate”, ar fi introdus jurisdicția românească, ar fi suspendat procesele în curs etc. În pofida faptului că proiectele privind decretul-lege au fost înaintate guvernului, acestea – cu siguranță datorită evenimentelor intervenite la sfârșitul lui octombrie-începutul lui noiembrie – au fost date uitării de către cei competenți). Ca reședință a instituției a fost desemnat orașul Cluj, însă, din cauza interdicției comandantului militar sovietic (vezi mai jos), aceasta a fost înființată provizoriu la București. (În ciuda acestui fapt, pe antetele actelor oficiale apărea ca sediu oficial Clujul¹⁰²).

De altfel, cabinetul de la București – dincolo de faptul că a înființat comisariatul – a încercat să facă totul în ceea ce privește integrarea cât mai rapidă a Transilvaniei de Nord din punct de vedere administrativ și economic în statul unitar român. Pentru a obține unificarea legislativă a fost extinsă valabilitatea legilor românești. Prin decretul-lege nr. 503 din 12 octombrie a fost reglementat sistemul de impozitare (cu scopul de-a introduce treptat sistemul și normele financiare românești), iar hotărârea din 13 octombrie emisă de către Ministerul de Justiție și intrată în vigoare cu aprobarea regelui prevedea că orice persoană acuzată în ultimii patru ani de o infracțiune cu caracter politic împotriva statului maghiar beneficia de amnistie, iar cazurile în curs similare au fost suspendate și procedurile suprimate¹⁰³.

Numirea funcționarilor publici din administrație era în așa măsură centralizată încât nu doar persoanele din conducerea organelor administrative județene erau

100 Nistor, 1983–84, p. 491–492.

101 ANJ Cluj, Fondul Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj, fond 209 (inv. 399), dos. 609, f. 2, și *Faur*, 1995, p. 8–9.

102 Vezi documentele cu nr. 5 și ANIC, fondul 935, Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Stănescu-Rădescu, doc. 24/1944–1945, f. 34.

103 *Faur*, 1995, p. 19–24.

desemnate la București, ci și primarii orașelor au fost aleși în capitală¹⁰⁴. Unificarea țării a început încă din septembrie, odată cu reîmpărțirea unităților teritoriale¹⁰⁵, iar decizia din 23 octombrie a Ministerului de Interne include în formațiunile administrative nou înființate toate județele din nordul Transilvaniei¹⁰⁶.

Din prima declarație a lui Ionel Pop reiese că, referitor la înființarea comisariatului, maghiarii din Transilvania de Nord nu se pot aștepta la prea multe lucruri bune. Printre altele, comisarul a afirmat că „dacă maghiarii din Transilvania vor judeca și vor avea puterea spirituală de a vedea realitatea – că Transilvania va aparține întotdeauna României –, renunțând definitiv la aspirațiile și fantezmele iredentiste, vor putea participa pe deplin la destinul comun al României. (...). Dacă n-am avea această speranță, așadar, ar trebui să ne gândim la soluții extreme: *la strămutarea lor*”¹⁰⁷ (sublinierea noastră).

Unitatea Poporului, apărută la Brașov, publica încă din 26 octombrie 1944 știrea conform căreia comisarul își ocupă noul său post „în aceste zile” la Cluj. Însă acest lucru nu s-a întâmplat, deoarece până atunci a devenit clar că în capitala Transilvaniei (precum și în alte orașe mari) sovieticii *nu permit intrarea* administrației românești. Din cauză că reinstalarea administrației civile a întâmpinat mai multe greutăți, la 25 octombrie, printr-un Ordin al Consiliului de Miniștri, pe teritoriul Transilvaniei de Nord a fost instituită *administrația militară provizorie*¹⁰⁸. (Deocamdată nu s-a clarificat dacă acest lucru și faptul că în această zi au fost „eliberate” ultimele localități – anexate la 30 august 1940 Ungariei – au vreo legătură între ele). În orice caz, instituirea administrației militare a însemnat *suspendarea provizorie* a puterii și competențelor pe care le avea Comisariatul din Transilvania de Nord.

Menționăm faptul că, potrivit datelor noastre, comandamentul local al armatei române a jucat și mai devreme un rol esențial în ceea ce privește numirea în funcție a șefilor administrației locale. De exemplu, comandantul Diviziei I Vânători de Munte, ajuns la Dej, a emis la 15 octombrie un ordin prin care a hotărât cine putea să ocupe funcții de conducere în administrația orașului: „întreg personalul trebuie să

104 La 14 octombrie Flavius Lucrețiu a fost numit primarul Clujului, iar la 24 octombrie Augustin Corna a devenit primarul orașului Oradea. Vezi: *Monitorul Oficial*, Hotărârea Ministerului de Interne nr. 238, nr. 1.880 din 14 octombrie 1944, precum și *Monitorul Oficial*, Hotărârea Ministerului de Interne nr. 246, 1.943 din 24 octombrie 1944.

105 Diviziunea tradițională în județe a mai fost o dată abrogată și în 1938, prin legea administrativă, iar față de comitate, competența regiunilor a scăzut aproape la zero. Unul dintre scopurile celor 10 circumscripții teritoriale înființate atunci a fost subordonarea comitatelor locuite încă în majoritatea lor de maghiarii minoritari unor unități administrative cu majoritate românească. Vezi: *Nagy*, 1944, p. 182–183.

106 *Monitorul Oficial*, Hotărârea Ministerului de Interne nr. 245, nr. 9.487 din 25 octombrie 1944.

107 *Curierul*, 20 octombrie 1944.

108 *Monitorul Oficial*, Decretul de Lege nr. 6854 din 25 octombrie 1944. Conform primului articol al acestuia, până la reconstituirea comisariatului, atribuțiile administrative vor fi îndeplinite de Comandamentul de Etape. Acest lucru a atras după sine și faptul că se puteau lua măsuri și se puteau da ordine speciale. (Ion Silviu Nistor, istoric din Cluj, în studiul său din 1938, interpretează greșit ordinul din 25 octombrie și afirmă că *Moscova* a introdus administrația militară. *Nistor*, 1983-84, p. 496. Ziarul brașovean al UPM însă – referindu-se la *Monitorul Oficial* – publică știrea că „teritoriile eliberate” sunt sub autoritatea Comandamentului Militar General al Serviciului de Subzistență: „Până când comisarul teritoriilor din Transilvania investește în funcție autoritățile administrative civile române, și aceste regiuni se află sub autoritatea Comandamentului General al Serviciului de Subzistență”. Vezi: *Népi Egység*, 29 octombrie 1944.

aibă naționalitate română, iar maghiari sau evrei [sic!] pot fi numiți doar în cazul în care va fi nevoie de ei, respectiv în cazuri excepționale, pentru prestarea unor servicii de specialitate și doar din rândul acelor persoane care sub regimul trecut nu au avut o atitudine național-șovină antiromânească”¹⁰⁹.

În ce măsură era statornicită în această perioadă în Transilvania de Nord administrația civilă, subordonată controlului militar românesc, reiese și din raportul Comandamentului de Etape referitor la situația din 7 noiembrie 1944¹¹⁰. Conform acestuia, în patru dintre județele Ținutului Secuiesc – Trei Scaune, Odorhei, Ciuc și Turda-Mureș¹¹¹ – au reușit să-și ocupe posturile organelor oficiale românești numite de comisar: prefecții și primarii, precum și o mare parte dintre pretori, primari comunali și notari; jandarmeria a instalat posturile de jandarmi, iar armata garnizoanele. Sediul Băncii Naționale Române a fost amenajat doar la Sfântu Gheorghe, iar în cele patru județe circula atât pengő, cât și leul (cursul lor de schimb fiind 1:30). Toate școlile care până la cel de-al doilea Arbitraj de la Viena au avut ca limbă de predare română – în numele lui „restitutio in integrum” – au trecut în proprietate românească; așadar, în județele locuite în marea lor majoritate de maghiari/secui, cea mai mare parte a școlilor au fost „românizate”. Predarea, practic, nu a început, deoarece mare parte a personalului didactic vorbitor de limbă română nu a sosit încă, iar acolo unde – la dispozițiile comandamentului sovietic – școlile și-au deschis totuși porțile având cadre didactice de naționalitate maghiară, prefecții au ordonat închiderea acestora.

În ceea ce-i privește pe români, în celelalte regiuni din Transilvania de Nord situația era deosebit de *îngrijorătoare*. Pe de o parte, comisarul – după cum am mai amintit – și-a pierdut competența (ori, cel puțin din punct de vedere juridic, aceasta era neelucidată) după 25 octombrie, pe de altă parte comandanții militari sovietici locali au împiedicat funcționarea jandarmeriei și a administrației revenite, când transpunând numirile acestora în sfera propriilor competențe, prin faptul că își alegeau singuri personalul din aparatul administrativ, când emițând aprobări persoanelor alese *ad-hoc*, la inițiativă locală. Conform dispozițiilor din 11 septembrie, deja amintite, și legiunile de jandarmi de la Sighetul Marmăției, Zalău și Baia Mare și-au instalat posturi în provincie, pe lângă acestea însă, administrația civilă și garnizoanele armatei, din cauza opoziției comandanților sovietici, nu puteau fi organizate decât sporadic: la Dej și-a ocupat postul prefectul numit de comisar, dar *aceiași lucru nu s-a mai putut întâmpla* la Cluj, Zalău, Satu Mare și Oradea¹¹². În concordanță cu raportul de mai sus al Comandamentului de Etape, Ionel Pop afirma la 9 noiembrie că deși în județele Sălaj, Maramureș, Dej și Bistrița-Năsăud funcționarii delegați de guvern lipsesc, totuși situația administrației este acceptabilă, deoarece conducerea a fost preluată de un corp administrativ format din persoane cu renume

109 ANJ Cluj, Documentele UPM ale județului Szolnok-Doboka, fond 27, doc. 1/1944, f. 2.

110 *Vezi Ardeleanu-Irimia-Mușat*, 1985, p. 220–228. și *Molnár G.*, 1993, p. 101–107.

111 Atunci, comitatele împărțite în două de cel de-al doilea Arbitraj de la Viena erau deja și oficial unite, adică granițele administrative de dinainte de 1940 erau restabilite. Reședința județului Bihor a revenit de la Beiuș la Oradea, iar județul Turda-Cluj, unificat provizoriu, a devenit din nou Turda (*Universul*, 3 noiembrie 1944).

112 *Ardeleanu – Irimia – Mușat*, 1985, p. 220–228.

din rândul românilor¹¹³, în plus și-au început activitatea și organele jandarmeriei din localităților respective.

Interpretabilitatea situației reiese din cele întâmplate la Oradea. Aici, Legiunea de jandarmi români Bihor, încă de la 15 octombrie putea să intre în oraș. Cu două zile înainte, colonelul Zaițev, comandantul militar sovietic local – referindu-se la superiorul său, generalul Cernicov – a îngăduit *provizoriu* prezența lor acolo¹¹⁴. La 29 octombrie a primit permisiunea de intrare și comandamentul de recrutare, două zile mai târziu însă, în data de 31 octombrie, generalul Cernicov – referindu-se la dispozițiile telegramei nr. 1037/3373 primită în 30 octombrie de la Moscova – a ordonat administrației române să părăsească în 48 de ore Oradea și împrejurimile acesteia¹¹⁵. (Conform raportului comandamentului de etape amintit, după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena doar angajații CFR puteau rămâne pe loc pe întreg teritoriul județului Bihor)¹¹⁶.

Venirea administrației române, evident, era primită cu mult entuziasm de către români. S-au terminat cei patru ani, calificați de aceștia – atunci, și de atunci încolo – ca fiind anii „asupririlor horthyste”. Viața a revenit la normal: în sfârșit, puteau fi stăpâniți „pământului strămoșesc al românilor” pe întreg teritoriul Transilvaniei¹¹⁷. În afara sentimentului eliberării, considerat normal, deosebit de puternică era însă și *dorința de răzbunare*. Este de ajuns să cităm doar câțiva politicieni proeminenți ai Partidului Național Țărănesc pentru a putea demonstra acea imensă bucurie cu care a fost primită evacuarea administrației române din Transilvania de Nord de către maghiari, la 12 noiembrie 1944. De exemplu, Ioan Bozdoc, prefectul din Târgu Mureș, la sfârșitul lui septembrie, înainte să-și ia în primire postul, a afirmat: „Sunt de neînduplecat, ca bătrânul Cato, și nu încetez să repet: doresc *răfuială* totală și imediată *cu ungerii!* Acum ori niciodată!”¹¹⁸ (sublinierea noastră). Și alți politicieni ardeleni din Partidul Național Țărănesc, ca de exemplu Boșca Mălin sau Mihai Popovici, vorbeau de „răfuială”, ori chiar de *evacuarea* maghiarilor¹¹⁹. Nu este meritul lor că planurile politicianilor partidului țărănesc nu se puteau pune în practică¹²⁰.

Vom încerca să redăm cu ajutorul celor două citate luate din documentele vremii sentimentele pe care le trăiau maghiarii – văzându-se din nou în situația de tolerați și retrogradați la postura de minoritar – ca urmare a evenimentelor din primele săptămâni ale *schimbărilor de imperii*.

113 În județul Maramureș a fost constituit un Consiliu Național format din personalități române proeminente, în frunte cu Petru Mihali, iar în județul Bistrița-Năsăud scaunul prefectului era ocupat de Teodor Sbârcea, numit de comandantul militar sovietic local. Vezi: *Ardeleanu – Irimia – Mușat*, 1985, 218, p. 228. și ANIC, Documentele guvernelor Sănătescu-Rădescu, fondul 935, doc. 24/1944-1945, f. 20.

114 *Șandru*, 1994, p. 172.

115 Vezi documentul nr. 4.

116 Vezi documentul nr. 6.

117 *Lăcustă*, 1995, p. 24.

118 *România Nouă*, 1 septembrie 1944. Citat de *Molnár G.*, 1993, p. 115.

119 Printre altele vezi și numerele din 2 septembrie și din 10 octombrie al *Curierului*, ambele din 1944.

120 Menționăm că la conducerea Externelor din Budapesta, în vara anului 1945, deja după instaurarea „democraticului” guvern Groza, au ajuns informații care confirmau emiterea dispozițiilor secrete ale unor factori guvernamentali, potrivit cărora cât mai mulți unguri trebuie expulzați de către autorități de pe teritoriul Transilvaniei. Documentul este citat de *Vincze*, 1999, p. 73.

La 31 mai 1945, conducătorii administrației locale din Belin (Trei Scaune), în scrisoarea lor trimisă la centrul din Cluj al Uniunii Populare Maghiare, au relatat ceea ce s-a întâmplat cu ei în toamna anului 1944: „Armata română a confiscat cai, care și alimente, iar cea mai mare parte a țăranilor din sat au fost scoși la cărat de muniție și, pe rând, majoritatea bărbaților și femeilor au fost palmuiți. Sătenii români tineri au aruncat grenade în două case, i-au instigat pe țiganii din sat împotriva locuitorilor maghiari și au pus în pericol ordinea prin amenințările lor continue. (...) Jandarmeria română a adunat toți militarii fostei divizii secuiești [Forțele Secuiești de Grăniceri – obs. autorilor] care au fost lăsați la vatră de către ruși și *i-au dus în taberele de internare*, totodată, tinerii muncitori au fost arestați și închiși până astăzi [!!!] în taberele de la Teiuș, Aiud și Alba Iulia¹²¹ (sublinierea noastră).

Despre o situație asemănătoare relatează și memorandumul Uniunii Democrate Maghiare din 11 noiembrie 1944 de la Târgu Mureș, înmănat lui Ioan Bozdoc: „Cea mai mare parte a celor care se ocupau cu organizarea administrației a venit aici cu gânduri de răzbunare: pe noi vor să răzbune ofensele săvârșite împotriva lor de statul maghiar fascist. (...) Gardiștii lui Maniu au organizat prin sate adevărate *campanii de răzbunare*, nedându-se în lături nici de la linșaj...”¹²² (sublinierea noastră).

„Campania de răzbunare” a jandarmeriei și a voluntarilor, precum și expulzarea administrației române

„Campania de răzbunare” amintită în memorandumul de mai sus se referea la atrocitățile și omorurile săvârșite pe de o parte de jandarmeria română revenită, pe de altă parte de diversele formațiuni paramilitare (care erau denumite când voluntari¹²³, când gărzile lui Maniu¹²⁴, când „batalioane fixe”¹²⁵). Oficial, acestea aveau obligația de „a identifica, aresta și interna la locurile indicate toate persoanele care persecutau sub orice formă populația românească în timpul ocupației maghiare...”¹²⁶, însă – după cum vom vedea în cele ce urmează – toate aceste formațiuni erau mai degrabă mijloace ale răzbunărilor și represaliilor locale.

Jandarmeria lua parte în primul rând la executarea *internărilor în masă*, deși în ceea ce privește atrocitățile de la Aghireș, și plutonierul de jandarmerie s-a dovedit a fi complice¹²⁷.

121 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dos. IV-145, 40.005.

122 Vezi documentul nr. 7.

123 Sunt numiți „voluntari” de către o parte a presei maghiare din epocă membrii diferitelor formațiuni paramilitare ce acționează *benevol*.

124 Opinia publică maghiară, încă de atunci și, la fel ca în zilele noastre, – într-un mod eronat –, a atribuit *toate* atrocitățile comise împotriva maghiarilor gărzilor lui Maniu, conduse de Olteanu.

125 Această denumire desemnează unitățile paramilitare formate din voluntari, mobilizate local (ceea ce reiese și din nume ca Someș, Bihor, Codru etc). Membrii acestora au îndeplinit sarcini de păstrare a ordinii în spatele frontului, dar erau obligați să colaboreze cu organele militare ce aveau competență teritorială.

126 ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 2/1944–1945, f. 23.

127 Vezi mai pe larg: Gajdos Balogh Attila: Egeres. In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 89–102.

În Transilvania de Nord executau internările făcând referiri la articolul corespondent din Convenția de Armistițiu, dar încă *înainte* de declarația stării de asediu împotriva Ungariei de la 7 septembrie 1944 și semnarea Convenției de Armistițiu din data de 12 au fost emise mai multe ordonanțe ale Ministerului de Interne, iar mai apoi, ca urmare a lor, o duzină de circulare, telegame etc. ale jandarmeriei, care îi privau de drepturile și libertăți pe cetățenii români de naționalitatea maghiară și germană *din Transilvania de Sud*, iar pentru o parte din ei ordonau internarea¹²⁸. (Toate acestea – conform motivației oficiale – au fost introduse ca măsuri de securitate și *represiune*, din cauză că jandarmeria maghiară, *în ultimele zile ale lunii august*, a internat mai multe sute de intelectuali români din nordul Transilvaniei¹²⁹. Motivația „schioapătă”, deoarece oficialitățile române au început încă din 24 august să ridice o parte a populației maghiare din Transilvania de Sud – ceea ce a stârnit protestul guvernului din Ungaria, acesta exprimându-și nemulțumirea printr-un comunicat dat la 1 septembrie 1944)¹³⁰.

Din cauza evenimentelor de război, în Transilvania de Nord a început cu câteva săptămâni mai târziu deportarea în masă a populației civile. Conform dispozițiilor amintite, cu nr. 44.158, din 11 septembrie, ale Inspectoratului General al Jandarmeriei, formațiunile de jandarmerie, ocupându-și posturile în spatele frontului, au început „pacificarea” teritoriului și cercetările pentru descoperirea persoanelor acuzate de „iredentism”, precum și arestarea celor care „în timpul stăpânirii maghiare au persecutat populația românească sub orice formă”, ori au adus injurii la adresa statului român¹³¹. Conform pozițiilor formulate la consfătuirea Ministerului de Interne din 20 septembrie, convocată în vederea executării obligațiilor prevăzute în articolul 2 al Convenției de Armistițiu¹³², trebuiau trimise în taberele de internare și

128 Conform decretelor nr. 43.599 din 25 august și 12.566 din 27 august 1944, conducătorii politici, economici, mai mult decât atât, călugării și preoții din rândul maghiarimii erau arestați și deportați. Datele însumate din 30 august ale Prefecturii Județene de Jandarmerie din Alba arată că de pe teritoriul județelor Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, Târnava Mică, Târnava Mare și Turda au fost internați în total 235 de cetățeni români de naționalitate germană și 210 de naționalitate maghiară. (ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 159/1944, f. 310.) Trebuie menționat că toate acestea nu însemnau decât *începutul* deportărilor, deoarece de la Aiud, Alba Iulia și împrejurimi „abia” în preajma datei de 18 septembrie sunt adunați ostaticii maghiari, pentru a fi duși la Târgu Jiu.

129 *Bethlen*, 1989, p. 151–153. (În memoriile sale, Béla Bethlen menționează pe data de 24 emiterea decretului ministerial fatal, dar probabil acest lucru s-a întâmplat cu o săptămână mai târziu, deoarece afirmă că, pentru suspendarea ordonanței, după ministrul de interne, i s-a adresat imediat recent numitului prim-ministru, generalul Géza Lakatos, originar din Ardeal (secui) – iar Lakatos a fost numit de către Horthy prim-ministru abia în data de 28.

130 Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történelmi kronológiája 1944. augusztus 23. – 1956. október 22.* [Cronologia istorică a minorității maghiare din România, 23 august 1944-22 octombrie 1956], manuscris pe http/.

131 În telegrama nr. 44. 328 din 15 septembrie, Inspectoratul General al Jandarmeriei dispunea internarea locuitorilor cu cetățenie maghiară și germană de către comandamentele de jandarmi, cu bagaje care să cântărească max. 50 kg, la Târgu Jiu. [ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 119/1944, f. 7.] Probabil, prin această dispoziție se explică faptul că, în mai multe locuri, nu doar bărbații cu vârsta de recrutare erau adunați de către oficialități, ci și femeile și copiii. De exemplu, dintre cei aproape patru mii de unguri trimiși din județul Mureș-Turda la Feldioara, aproximativ patru sute cincizeci erau minori, iar o parte dintre aceștia – la intervenția celor din Târgu Mureș – au fost lăsați acasă la începutul lui decembrie. *Szabad Szó* (Marosvásárhely), 5 decembrie 1944.

132 ANIC, fondul 1474, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, dos. 119/1944, f. 22–24.

persoanele cu pașaport maghiar din Transilvania de Nord, *exceptând pe cei de naționalitate română*.

Hotărârile luate la consfătuire aveau urmări deosebit de grave, având în vedere că de acum încolo erau trimiși în lagăre chiar și elevii cu pașaport special pentru elevi, care își vizitau pe baza unei convenții interguvernamentale româno-maghiare părinții sau rudele în Transilvania de Sud¹³³. În afară de ei erau afectate și persoanele care dispuneau de orice fel de legitimație, de exemplu vize de tranzit emise de statul maghiar.

Informații legate de internările ce afectau toate păturile sociale ale populației se pot găsi și în memorandumul din 11 noiembrie de la Târgu Mureș: „Referitor la articolul doi al Convenției de Armistițiu, oficialitățile române – conform propriei interpretări – îi arestează și îi trimit în taberele de internare pe toți bărbații, deseori împreună cu femeii și copiii, care au dezertat din armata română sau maghiară, aruncând armele îndreptate spre Uniunea Sovietică; pe locuitorii care au fost ridicați de către armata germană sau maghiară și care au revenit acum din toate părțile Transilvaniei de Nord; [...] pe orișicine la un denunț neinvestigat”¹³⁴.

Referitor la bărbații cu vârsta de recrutare, menționați și în memorandum, o parte dintre ei (secuții) au fost convocați pe baza ordonanței de jandarmerie din 11 septembrie, citată de mai multe ori până acum. La 19 octombrie însă, ordonanța nr. 578.832¹³⁵ emisă de Înalțul Comandament – contrar normelor internaționale – îi declară *prizonieri de război* pe dezertorii maghiari, adică pe cei care, părăsindu-și formațiunile de luptă, s-au întors la casele lor. (Deoarece o parte a secuilor luptau în așa-numitele „companii ale patriei”, adică în batalioanele de vânători sau de grăniceri ale Forțelor de Apărare Grănicerești ale Secuilor¹³⁶, după dizolvarea frontului mulți au dezertat, întorcându-se acasă. De asemenea, mulți dintre cei care făceau parte din unitățile honvezilor în retragere, „debarasându-se” de straietele militare, la revenirea jandarmeriei erau deja în mijlocul familiei lor).

Jandarmii români au capturat *cu mii* persoane ce aveau vârsta de recrutare. (De fapt, cea mai mare parte a victimelor s-a predat *de bună voie* la posturile de jandarmi, deoarece au fost anunțați că fiecare bărbat cu stagiul militar încheiat trebuie să se prezinte pentru „dovadă”). Doar din județul Trei Scaune – conform informațiilor Direcției generale a prefecturii, înființate după data de 12 noiembrie 1944 – au fost adunați mai mult de 2.000 de bărbați¹³⁷, care mai întâi au fost duși la Feldioara, apoi o parte dintre ei transportați mai departe, în lagărul de repartizare de la Focșani, iar

133 Conform unui raport al jandarmeriei din octombrie-noiembrie 1944, doar din județul Târnava Mică au fost internați 22 de elevi, între ei și copiii de 7 ani. [ANIC, fondul 1474, Inspectoratul General al Jandarmeriei, doc. 113/1944, f. 203.] Acest lucru este întărit și de un raport din 28 decembrie 1944, conform căruia 215 de elevi de schimb tremură de frig fără haine călduroase de iarnă în lagărul de la Târgu Jiu. MOL, a bukaresti követség iratai (1940–44) [ANR, documentele ambasadei din București (1940–44), K 87-1944-a/l. doc. 13, f. 215.] (Documentul ne-a fost semnalat de Béni Balogh, istoric-arhivar din Esztergom. Îi mulțumim și pe această cale).

134 Vezi documentul nr. 7.

135 ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 149/1944, f. 9.

136 Înființarea Forțelor Armate de Grăniceri Secui a avut loc în 1941. Comandamentul acestora a fost mutat din 1943 în subordinea corpului de armată IX din Cluj. La grănicerii secuici erau înrolați bărbați de peste 50 de ani și tineri între 18–20 ani, care au împlinit, ori nu, vârsta de recrutare. În vara anului 1944, în cele 5 batalioane de grăniceri vânători, 12 companii de fortărețe, 8 baterii de blindate de munte și 20 de batalioane de grăniceri au luptat aproximativ 40–50.000 de secuici. Vezi: *Dálnoki Veress*, 1974, p.38–41.

137 *Népi Egység*, 16 noiembrie 1944.

de acolo în Uniunea Sovietică. Mulți nu s-au mai întors din lagăre. De exemplu, la Aita Seacă, în zilele de după atrocitățile din 26 septembrie (vezi mai jos), jandarmii au adunat și au deportat în renumitele lagăre ale morții de la Feldioara aproximativ șaptezeci de bărbați, dintre care aproape nimeni nu s-a mai întors, iar dintre cei nouăsprezece bărbați deportați din Sovata s-au întors doar patru¹³⁸.

Aici trebuie amintit faptul că nu peste tot în cele 36 de lagăre de internare sau de prizonieri din țară¹³⁹ existau aceleași condiții. Astfel în ceea ce privește cele două tabere de internare mai cunoscute, pe când la *Târgu Jiu* prizonierii erau închiși în barăci bine organizate, iar în prima jumătate a anului și alimentația era suportabilă, la *Feldioara* condițiile erau dintre cele mai îngrozitoare. (O parte dintre oameni locuiau în bordeie săpate în pământ și acoperite de stuf, iar alimentația era de la început catastrofală). Din aceste motive, la Târgu Jiu, între septembrie 1944 și vara anului 1945 – conform relatărilor unor martori oculari¹⁴⁰ –, rata mortalității era destul de scăzută, în opoziție cu Feldioara, unde de la începutul lui 1945 (datorită epuizării generale și a epidemiei de tifos) oamenii mureau pe capete, *pierind aproximativ jumătate dintre deținuți*¹⁴¹.

Concentrarea în masă a bărbaților din rândul populației civile a început în Secuime, însă – în măsura în care frontul înainta și în spatele acestuia au apărut reprezentanții locali ai administrației civile românești (notari, jandarmi) – a cuprins și regiunile centrale din Ardeal, iar mai apoi împrejurimile Satu Mare-Carei. De aici, în cele două săptămâni dinaintea răsturnării frontului de la 12 noiembrie au fost adunați oamenii pentru a fi transportați pe linia Cluj-Alba Iulia la Feldioara (apoi o parte dintre ei în Uniunea Sovietică). Metodele – precum și procedurile folosite de oficialități – erau și aici asemănătoare cu cele din Ținutul Secuiesc, cel puțin în ceea ce privește *dubla măsură*: au fost concentrați doar ungurii (precum și șvabii, considerați de valoare egală cu maghiarii), iar dacă uneori, din greșeală sau prea mult zel, în transport ajungeau și români, aceștia erau lăsați în câteva săptămâni acasă¹⁴².

Vărsarea de sânge produsă de diferitele unități paramilitare cauzau mult mai puține victime din rândul maghiarilor decât internările în masă, aveau însă ecou mult mai mare.

Planul constituirii unor unități paramilitare a început la sfârșitul lunii august, când la apelul („Lupta pentru Ardeal a început“) apărut în data de 27 august 1944 în paginile publicației *Ardealul* din București (unul dintre organele de presă instigatoare ale românilor refugiați din Transilvania de Nord) s-a început organizarea unor

138 Vezi documentul nr. 7.

139 Șandru, 1994, (Metamorfozele...) p. 16–17.

140 Vezi: Kacsó, 1985, p. 583–652. și Vita, 1998, p. 119–164.

141 Foștii deținuți consideră că numărul celor pieriți la Feldioara se ridică la aproximativ 3500–4500 de oameni. Vezi: Boros, 2002, p. 66, 111, 124, 171. Vezi și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

142 În fapt, internarea a fost folosită de unii pentru „creșterea numărului de români“: pe cei care în lagăr, înaintea unei comisii, s-au declarat români, ori au trecut la ortodoxism, i-au lăsat acasă. Se găsesc numeroase exemple concrete: Ferenc Imreh: *Egy szerencsés falu: Komolló* [Un sat norocos: Comolău]. În: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 57–62, și Boros, 2002.

„voluntari pentru Ardeal“¹⁴³, pentru „eliberarea Transilvaniei“. Sub conducerea ofițerilor pensionari ori a celor din rezervă, încă din septembrie au pornit primele trupe de voluntari, iar corespondentul publicației *Ardealul* pretindea că se îndreptau spre locul luptelor de lângă Turda pentru „a răzbuna tăcerea și umilințele celor patru ani“¹⁴⁴. În câteva zile au fost constituite – cu sprijinul Marelui Stat Major¹⁴⁵ – șapte batalioane (Ip, Treznea, Aurel Munteanu¹⁴⁶, Beliș etc.), fiecare cu câte trei-cinci sute de oameni, în mare parte români din Nordul Transilvaniei (printre care și femei), care în urma celui de-al doilea Arbitraj de la Viena au trebuit să părăsească teritoriile anexate Ungariei¹⁴⁷, erau însă printre ei și refugiați din Basarabia. La înregistrarea voluntarilor nu au fost luate în prealabil măsuri de verificare, majoritatea acestora fiind foști legionari (din Garda de Fier), infractori de drept comun, ori simpli aventurieri (Cornel Bobancă, unul dintre cei care îi conduceau, a afirmat mai târziu: zece la sută dintre voluntari erau oameni cinstiți, optzeci la sută elemente dubioase, iar cei zece la sută rămași erau escroci cu antecedente penale). Din punct de vedere militar ori nu erau instruiți, ori erau persoane excluse mai demult din armată¹⁴⁸.

Marele Stat Major a permis organizarea acestor formațiuni cu scopul ca ele să fie coordonate de Marile Unități Militare ce funcționau pe teritoriul Transilvaniei și să ia parte la *pacificarea* teritoriilor din spatele frontului, *pregătind terenul* pentru reîntoarcerea administrației¹⁴⁹. Deoarece sursele noastre prezintă doar faptele gărzii conduse de Olteanu și nu ne pun la curent cu activitățile unor detașamente de voluntari mai mari, presupunem că cea mai mare parte a voluntarilor, aproximativ 1500–2000 de oameni, care acționau cu aprobarea Marelui Stat Major, au fost răspândiți pentru întărirea posturilor de jandarmi înființate în satele din Transilvania de Nord¹⁵⁰.

Formațiunea cu reputația cea mai proastă a fost *Regimentul de Voluntari Ardeleni „Iuliu Maniu”*, condus de Gavrilă Olteanu. Olteanu însuși era refugiat din Transilvania de Nord (din Reghin), iar potrivit unui document din 1946¹⁵¹, înainte de cel de-al doilea război mondial făcea parte, probabil, din Legiunea „Arhanghelul Mihail“

143 Pentru rezolvarea problemelor organizatorice a fost înființată o comisie națională (Comisia Națională de Recrutare și Organizare), în fruntea căreia a fost pus Mihai Popovici, vicepreședintele Partidului Național Țărănesc, iar sarcinile concrete ivite au fost executate de Anton Mureșan, directorul publicației. *Nistor*, 1996, p. 144.

144 *Transilvania*, 7 septembrie 1944.

145 Sprijinul Marelui Stat Major presupunea și înarmarea voluntarilor și încredințarea unor sarcini concrete acestora.

146 Denumirea de batalioane nu putea fi întâmplătoare: Ip și Treznea, precum și numele protopopului ortodox linșat din Huedin, Munteanu, trebuiau să amintească românilor de „măcelul horthyst“ din toamna anului 1940, de „bestialitatea ungarilor“, menită să întărească spiritul răzbunării.

147 În numărul din 10 august 1944 al publicației *Ardealul* apare tabelul nominal al voluntarilor, printre care erau mulți refugiați din Oradea și Cluj.

148 *Balogh B.*, 1997, p. 158, 161.

149 Vezi documentul nr. 8.

150 Această presupunere a noastră este întărită de un raport al Legiunii de Jandarmi din județul Cluj din 29 martie 1945, care informează despre faptul că plutonierul de jandarmi din Almașu și cei patru voluntari din preajma lui, din Petrișel, au ridicat unguri sub acuzația că aceștia „sunt elemente periculoase din spatele frontului“, care „au colaborat strâns cu armata germană și maghiară“. [ANIC, Inspectoratul General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 72/1945, f. 32.]

151 *Ciuceanu*, 1996, p. 108.

(Garda de Fier), membrii grupului său fiind, în cea mai mare parte, de asemenea, legionari refugiați din Transilvania de Nord.

Organizarea – susținută de oficialități – a fost începută la 6 septembrie 1944 în Brașov. Olteanu, la 13 septembrie, a cerut *permisiunea* comandamentului militar sovietic din Brașov pentru a înainta spre Țara Secuilor cu scopul „asigurării liniștii din spatele frontului” și „extinderii partizanilor dispersați în acea zonă”¹⁵².

Mai târziu, Olteanu a afirmat că „secuții (...) au dispus de cel puțin treizeci-patruzeci de mii de arme și mari depozite de muniții” și că „în cursul incursiunii noastre prin Transilvania am avut ciocniri cu ambele [?] bande. Am confiscat un număr de mai multe mii de arme, stocuri uriașe de muniții și îmbrăcăminte pe care le-am predat trupelor [regulare], iar o parte din acestea au fost date jandarmeriei și poliției. (...) În mai multe rânduri am ajutat la reinstaurarea ordinii jandarmeria și poliția, precum și armata sovietică, cu ocazia atacurilor formațiunilor de partizani care jefuiau în tot Transilvania”¹⁵³. Afirmările „căpitanului” faimos nu sunt susținute de fapte, deoarece germanii și maghiarii în retragere au golit depozitele militare, iar, pe deasupra, nici un izvor de încredere al vremii nu menționează că în regiune ar fi acționat „bande de partizani” sau ar fi existat „uriașe stocuri de muniții”.

Voluntarii conduși de Olteanu au ajuns la Sfântu Gheorghe la 15 septembrie 1944¹⁵⁴ (conform altor date la 19 septembrie¹⁵⁵), unde au și început „să facă ordine”: în oraș și în satele din împrejurimi *au jefuit și au prădat*, și erau violenți cu populația locală¹⁵⁶. La ce se puteau aștepta secuții de la voluntarii intrați în Ardeal reiese și dintr-un apel care a fost publicat în cotidianului *Dezrobirea* la 20 septembrie: „Români ardeleni! Libertatea noastră o vom recâștiga cu foc și sânge. Vom sparge temnițele maghiare, iar satele și orașele vor fi curățate de călăii nemți și unguri, vom răzbuna aspru cei patru ani de ocupație”. *Răzbușarea grea* promisă a avut loc mai întâi la Aita Seacă.

Referitor la evenimentele sângeroase de aici, care au avut loc în toamna anului 1944, au apărut deja în 1945 două relatări total „diferite”. Una dintre variante este cunoscută din epistola lui Olteanu către Maniu datată august 1945¹⁵⁷. (Voluntarii, citați în fața tribunalului militar din Brașov, au relatat evenimentele în mod asemănător). Cealaltă variantă reiese din povestirea *martorilor oculari* din Aita Seacă, citați la tribunalul militar din Brașov (și este identică cu cele mai noi relatări din publicațiile maghiare).

Olteanu prezenta evenimentele în felul următor: „La cererea românilor din Aita Seacă am mers cu o companie la fața locului, deoarece nu vroiam să las necurmăte infracțiunile descrise. Am descoperit vreo optsprezece violări grave ale legii și am mai putut constata încă opt-zece. (...) A fost rănit un ofițer român, atacat de către frații Naghi [Nagy], și dus de către ordonanța sa la locul de prim-ajutor; unul dintre ei l-a omorât pe ofițer cu toporul: mai întâi i-a spart tibia, apoi i-a ciopârțit trupul, iar în

152 Cererea adresată comandamentului sovietic din Brașov este publicată de: *Țurlea*, 1996, p. 104.

153 Epistola lui Olteanu din 15 septembrie 1945 către Iuliu Maniu este publicată de: *Ciuceanu*, 1995, p. 112–115.

154 *Țurlea* 1996, p. 111.

155 Ferenc Imreh: *Magyarellenes atrocitások Háromszéken* [Atrocități anti-maghiare în Trei Scaune]. În: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 45.

156 Vezi MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

157 Publicată de *Țurlea* 1996, p. 149–150.

sfârșit i-a aplicat o lovitură cu baltagul în cap. Asupra corpului neînsuflețit și ciopârțit în întregime s-a năpustit o femeie de șaptezeci de ani, care a pus degetul cu verighetă al ofițerului pe o piatră, i-a tăiat degetul și i-a furat verigheta. (...) Celălalt dintre frații Naghi [Nagy] a lovit ordonanța cu sapa în ceafă, acesta prăbușindu-se mort pe loc. (...) Le-am aplicat pedeapsa cu același topor cu care au săvârșit crima¹⁵⁸.

Martori oculari maghiari povestesc însă diametral opus evenimentele. La 4 septembrie s-a dezlănțuit la marginea satului o luptă la scară redusă, întrucât o contralovitură germană a alungat unitatea militară română stabilită acolo de două zile¹⁵⁹. Din cauza atacului neașteptat al nemților, românii au suferit *pierderi mari*, care, evident, *trebuiau justificate într-un fel* în fața comandamentului militar superior: în felul acesta ar fi putut să apară acuzația că germanii ar fi fost ajutați de secuii din localitate, iar răniții din rândul românilor ar fi fost omorâți cu brutalitate. Așadar, Aita Seacă trebuia etichetat drept „sat partizan”¹⁶⁰ și pedepsit pentru a putea da socoteală în ceea ce privește numărul mare de români pierduți.

La 25 septembrie, la chemarea unor români din localitate (care au avut „de plătit o datorie” față de câțiva consăteni secui), Olteanu, cu un număr mare de oameni din unitatea lui – aproximativ șaptezeci – s-a deplasat la Aita Seacă, unde toată noaptea au jefuit, apoi a doua zi dimineață, sub ochii localnicilor adunați, au decapitat – precum în evul mediu întunecat – doi secui într-un mod brutal; au mai plătit cu viața, prin împușcare pentru păcatele lor inexistente, alte nouă persoane, dintre care două au murit mai multe zile după aceea datorită rănilor provocate¹⁶¹. (Dă de gândit faptul că în scrisoarea citată, trimisă lui Maniu, „căpitanul” aproape că se mândrește cu faptul că el i-a decapitat pe cei doi nenorociți, cu toate că la judecarea cazului în fața tribunalului militar din Brașov, martorii oculari l-au identificat pe făptașul real¹⁶²). Olteanu și tovarășii lui nu s-au dus în sat pentru a face dreptate, ci au ajutat doar la o răfuială personală premeditată, ceea ce justifică și faptul că au sosit la fața locului cu o *listă dinainte întocmită*. În sprijinul acuzelor nefondate vine, printre altele, și faptul că o parte dintre cei executați nici măcar nu se găseau în sat în timpul luptelor de la 2 septembrie¹⁶³.

La 27 septembrie, Gărzile lui Maniu și-au început marșul sângeros de-a lungul Oltului spre nord. Peste tot pe unde treceau jefuiau și prădau. La 29 septembrie au intrat în Miercurea Ciuc, unde în reședința de județ aproape pustie (la sfârșitul anului orașelul avea doar 800 de locuitori) – scotocind după „partizani și arme” – au reușit nestingheriți să devasteze zile întregi orașul, deoarece comandamentul sovietic *nu a intervenit*, deși mai mulți locuitori au fost bătuți cu bestialitate. În data de 8 octombrie, la Sândominic, s-a petrecut un caz asemănător cu cel de la Aita Seacă, doar că aici nu românii din localitate au chemat voluntarii, ci oamenii din Bicazu Ardelean, Dâmuc și Tulgheș, care aveau o dispută mai veche cu cei de aici, din cauza

158 *Ciuceanu* 1996, p. 114.

159 Despre acest mic contraatac relatează și István Ravasz în lucrarea sa, la care ne-am referit deja. Vezi: *Ravasz*, 2002, p. 94.

160 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dos. IV-145, 40.005/Küm (nota din 13 iulie 1945).

161 Vezi documentul nr. 22.

162 Vezi *Népi Egység* din 18 aprilie 1945, care relatează despre procesul „gardiștilor” de la Brașov.

163 *Benkő*, 1995, și *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 47–56.

dreptului de proprietate asupra fânețelor din hotarul satului. Așadar, probabil au crezut că această ocazie este tocmai potrivită pentru a „plăti” ofensele mai vechi. Olteanu și banda sa, sub pretextul că vor să găsească armele ascunse, la 7 octombrie au jefuit satul Sândomic, apoi, a doua zi, sub ochii sătenilor adunați, *au împușcat 11 persoane*, printre care și o femeie de 81 de ani. Olteanu, în scrisoarea sa către Maniu – deja citată –, a afirmat din nou că aceștia au fost executați pentru tănuire de arme. În schimb, realitatea a fost că la unii se găseau uniforme militare vechi, iar la alții lăzi de grenade stricate, ori puști de instruire „levente”, dar s-a întâmplat și ca una dintre victime, din cauza unei asemănări de nume, să fie executată din greșeală în locul celeilalte¹⁶⁴. Peste o săptămână – după ce comandantul sovietic al orașului Gheorgheni i-a scos sub ordin din localitate – s-au risipit, iar Olteanu s-a retras în Munții Călimani, unde a devenit unul dintre conducătorii organizației armate secrete anticomuniste denumită *Haiducii lui Avram Iancu*. Susținea sus și tare că „lupta împotriva comunismului, a evreilor și a ungarilor”¹⁶⁵.

Însă cu aceasta nu s-au terminat suferințele maghiarilor din Transilvania de Nord, atrocități împotriva locuitorilor maghiari având loc și în afara Ținutului Secuiesc. Terorizarea acestora se desfășura, în primul rând, în satele cu populație mixtă din județele Cluj și Dej¹⁶⁶. Pe baza proceselor verbale înregistrate după expulzarea administrației române la centrul Uniunii Populare Maghiare din Cluj se cunosc până acum peste șazeci de crime. De exemplu, la *Aghireș*, jandarmii și românii din localitate au omorât *șaisprezece maghiari, iar la Huedin unsprezece*¹⁶⁷. (Acestor civili nevinovați cărora li s-a luat viața atunci li se mai adaugă și crimele din Transilvania de Sud: în data de 23 și 24 septembrie, în Valea Crișului Negru, la Ginta, Remetea și Hălmăgel *au fost omorâte în total 88 de persoane*, pe de o parte de către Grupul 3 Vânători de Munte ce ocupa zona, pe de altă parte de soldații *Batalionului fix Someș*, care înaintau împreună cu acesta¹⁶⁸).

Crimele (în special brutalitățile de la Aita Seacă) au devenit foarte repede cunoscute nu doar în Ardeal, ci și la București și în Ungaria, mai mult decât atât, cu o oarecare întârziere, vestea acestora a ajuns și la guvernele occidentale. Acest lucru, însă, nu corespundea deloc cu planurile de la București. Pe de o parte se temeau că „excesul de zel al puterii voluntarilor ar putea determina măsuri represive asemănătoare din partea maghiarilor, îndreptate de această dată împotriva românilor”¹⁶⁹. Pe de altă parte exista temerea că în ceea ce privește viitoarele tratate de pace, stăpânirea română *ar putea deveni incertă* în Transilvania de Nord, dacă marile puteri „făuritoare de pace ar afla că pe teritoriile administrate din nou de autoritățile române sunt persecutate naționalitățile”.

164 Ferenc Imreh: Csíkszentdomokos: a havasiak bossúja? [Sândomic: răzbunarea moșilor?]; In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 64–69.

165 *Troncota*, 1995, p. 121.

166 Vezi documentul nr. 22 și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

167 Însumare făcută conform unor procese verbale din epocă. Vezi documentul nr. 48.

168 Mária Gál: Dél-Erdély [Transilvania de Sud], In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 107–118.

169 ANIC, fondul 935. Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Sănătescu–Rădescu, doc. 24/1944–1945, f. 34.

Crimele au devenit incomode și datorită unor cauze *politice interne*. Organizațiile politice românești de stânga, care făceau parte din *Frontul Național Democrat* (FND),¹⁷⁰ au reușit să se folosească de faptul că numele lui Maniu „s-a întinat” din cauza crimelor (cu toate că la el ajungea doar ulterior vestea acestor crime)¹⁷¹. Conform unei consemnări din 23 noiembrie 1944, Partidul Comunist „a reușit să exploateze atitudinea lui Maniu și s-l prezinte ca un susținător al faptelor reacționare, șovine și antisovietice. Această părere și-a însușit-o atât presa, cât și radioul sovietic, astfel, domnul Maniu este atacat nu doar de Partidul Comunist, ci – în mod deschis – și de către Uniunea Sovietică”¹⁷².

În realitate lucrurile s-au petrecut astfel. Crimele voluntarilor erau folosite și de Uniunea Sovietică – în afara Partidul Comunist Român –, conform *propriilor interese*.

Cu toate că Molotov, în declarația sa din 25 august dată postului de radio, a declarat că Uniunea Sovietică nu încearcă să schimbe regimul politic și social din România, totuși evenimentele din lunile următoare dovedesc chiar contrariul acestei afirmații. Rezistența cooperării partidelor din cadrul guvernelor conduse de Sănătescu a fost greu încercată datorită proiectului de platformă-program al PCR din 25 septembrie, deoarece partidul, prin această ofertă, a încercat să preia conducerea vieții politice¹⁷³. Din cauza răspunsurilor negative categorice ale partidelor istorice, precum și a slabei susțineri din partea maselor¹⁷⁴, PCR n-a reușit însă să preia puterea *prin forțe proprii*. Criza guvernamentală declanșată odată cu ieșirea din guvern a comunistului Lucrețiu Pătrășcanu și a social-democratului Constantin Titel Petrescu, la 18 octombrie, a fost însă soluționată la 4 noiembrie, prin investirea celui de-al

170 Frontul Național Democrat/FND (Országos Demokrata Arcvonal/ODA) apare în textele maghiare din epocă și sub denumirea de „Nemzeti Demokrata Front”. Din această grupare făceau parte PCR, PSDR, UPM, Frontul Plugarilor și alte câteva „filiale” comuniste mai mici, precum și „partide satelit” (Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică etc.).

171 Pe o foaie volantă apărută cândva în perioada de după crimele de la Aita Seacă, antimaghiară într-un mod violent, Olteanu și formațiunea sa afirmă cu mândrie că poartă numele lui Maniu („Batalionul nostru poartă numele lui Iuliu Maniu, un om sfânt pentru noi”), apoi declară amenințător: „Nu putem uita mărșăviile trecutului. Nu putem uita masacrările ungarilor. Nu putem uita profanarea caselor românești rămase sub teroarea bestiile lui Attila. (...) Nimeni nu ne va convinge de faptul că ucigașii de la Ip și Treznea, cei care l-au masacrat pe protopopul Munteanu și, în septembrie 1944, la Aita Seacă, i-au omorât cu cazmalele pe ostașii răniți, se vor schimba de pe o zi pe alta, devenind sfinți. Aceștia trebuie căutați și pedepsiți. În sfârșit, trebuie să înțeleagă că Transilvania este al românilor și numai al lor”. Publicat de: *Nastasă*, 2002, p. 82–84.

172 Arhivele Serviciului Român de Informație, fondul „D”, doc. 4205, f. 219–226. În limba maghiară publicat de: *Romániai Magyar Szó*, 18 martie 1999.

173 Proiectul platformă-program în sine ar fi fost, probabil, acceptabil pentru cele două partide, dar nu și faptul că în Frontul Național Democrat ar fi ajuns în minoritate față de cele două partide muncitorești și față de „partidele satelit” comuniste.

174 PCR, în momentul „ieșirii” – conform cercetărilor de până acum – a avut cu puțin peste o mie de membri înregistrați. Cu toate că în săptămânile și lunile care au urmat a crescut rapid numărul membrilor de partid, în toamna anului 1944 acesta era încă prea slab pentru a putea prelua puterea, deoarece chiar și în februarie 1945 avea doar 16.000 de membri. Însă după aceea a crescut atât de rapid numărul lor, încât într-o lună acesta s-a dublat, iar până în iulie a ajuns la 100.000 de persoane. Compară: *Deletant*, 1997, p. 28, și *King*, 1980, p. 66.

doilea cabinet Sănătescu¹⁷⁵. Tocmai din acest motiv, PCR a făcut totul pentru discreditarea formei de guvernământ, prezentând-o ca nepopulară și „reacționară”, iar prin încercarea de a prelua puterea, s-a străduit să atragă atenția asupra grozăviilor lui Olteanu și ale bandei sale („vărsarea de sânge și distrugerile din Ardeal se datorează și guvernului, deoarece evenimentele s-au petrecut sub protecția acestuia” – scria una dintre publicațiile partidelor românești de stânga)¹⁷⁶, găsind un bun motiv pentru atacurile împotriva guvernului. Iar Moscova, punând în practică milenarul dicton *divide et impera*, a încercat să obțină în favoarea ei o schimbare pozitivă în cadrul politicii interne românești, prin a pune pe tapet problema statutului Transilvaniei de Nord, căutând totodată să obțină cât mai rapid îndeplinirea cerințelor economice, la fel de importante.

Prin toate acestea – după cum arată analiza ulterioară a evenimentelor –, sovieticii doreau să obțină expulzarea administrației române din Transilvania de Nord. Primul semn de avertizare a ajuns la București la sfârșitul lunii octombrie: după cum am mai amintit, la 31 octombrie, generalul Cernicov – invocând un ordin telegrafic din data de 30 – a expulzat administrația românească de la Oradea și din împrejurimi¹⁷⁷. Peste o săptămână, la 7 noiembrie, Teofil Vescan senior, prefectul de Cluj, numit cu acordul sovieticilor, a dat de știre populației prin afișe că „Partea eliberată a Transilvaniei de Nord, precum și orașul cu întregul județ Cluj, va intra sub administrația trupelor sovietice de ocupație”¹⁷⁸. După trei zile, la 10 noiembrie, comandantul trupelor sovietice locale s-a înfățișat înaintea prefectului de Turda-Mureș, Ioan Bozdoc, „comunicându-i că administrația va intra sub autoritatea armatei sovietice, iar prefectul, dacă vrea, va putea să-și continue munca și pe mai departe, dar fără să reprezinte puterea supremă [românească]”¹⁷⁹. Totodată, l-a informat că armata, jandarmeria și poliția vor părăsi orașul. Bozdoc a cerut în zadar amânarea dispoziției. În aceeași zi, Aurel Țețu, prefectul de Ciuc, a primit de la comandantul armatei sovietice același ordin, „de-a îndepărta în 48 de ore toată administrația românească din județul Ciuc”. A doua zi, adică în data de 11, sovieticii au comunicat oficial comisarului Ionel Pop că detașamentele jandarmilor din județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune au fost expulzate din regiunile respective. Cu o zi înainte, Nicolae Rădescu, șeful Marelui Stat Major, a cerut ajutorul lui Malinovski, președintele Comisiei Aliate de Control, rugându-l să ordone comandanților militari sovietici din Oradea și Cluj să participe, conform articolului 17 al Convenției de Armistițiu, la introducerea administrației române¹⁸⁰.

Cu asemenea precedente, s-au așezat la masa tratativilor, în data de 12 noiembrie, Andrei J. Vișinski – adjunct al comisarului poporului pentru Afaceri Externe, aflat la

175 Constantiniu – Chiper, 1995, p. 13. Criza guvernului a fost provocată și de polarizarea petrecută în viața politică internă din România. În timp ce partidele istorice încercau să-și crească popularitatea, iar cele de stânga să obțină puterea, Sănătescu și guvernul militar condus de acesta, apărut din neant, au rămas aproape fără nici un sprijin. Fischer-Galați, 1998, p. 101–103.

176 *România Liberă*, 6 noiembrie 1944.

177 Vezi documentul nr. 4.

178 Vezi documentul nr. 6.

179 Vezi documentul ANIC, fondul 935. Documentele Președinției Consiliului de Miniștri materialul guvernelor Sănătescu–Rădescu, doc. 24/1944–1945, f. 34.

180 Arhivele Ministerului de Externe Român, documentele României din cel de-al II-lea război mondial, fondul 71/1939, E. 9. (1939–1947), vol. 189, f. 232.

București – și conducătorii locali ai Comisiei Aliate de Control, cu reprezentanții guvernului (Sănătescu, Groza, Vișoianu). Tema discuțiilor¹⁸¹ a fost, în parte, aceeași problemă asupra căreia Vinogradov se pronunțase deja, prin memoriul¹⁸² său din 3 noiembrie: *îndeplinirea tardivă a unor condiții de armistițiu*. După scurte explicații, prim-ministrul a trecut la problema expulzării administrației românești din Transilvania de Nord¹⁸³: pe de o parte dorea să mai amâne executarea acesteia, pe de altă parte a cerut explicații lui Vișinski în ceea ce privește articolele 17 și 19 ale Convenției de Armistițiu. Adjunctul comisarului de externe pur și simplu a *negat*, pe de o parte, că el sau Vinogradov ar avea cunoștință despre ordinul de expulzare, iar pe de altă parte a amintit faptul că „în Ardeal a apărut un oarecare detașament armat”, autointitulat „Gărzile lui Maniu”, care „a săvârșit delikte samavolnice”. Groza a promis că detașamentul lui Olteanu va fi dizolvat, iar Sănătescu s-a angajat că obligațiile economico-financiare impuse de Convenția de Armistițiu vor fi „cât mai degrabă” îndeplinite, dar Vișinski a rămas de neînduplecat. A afirmat că „etapele, momentul și termenii restituirii Transilvaniei vor trebui stabiliți separat, iar predarea puterii către administrația română trebuie să se petreacă, de asemenea, în mod organizat și nu unilateral și arbitrar”, atrăgând totodată atenția asupra faptului că îndeplinirea articolului 19 din convenție (ce prevedea ca Transilvania de Nord să fie restituită Bucureștiului) depinde de executarea paragrafelor 10-12.

Cât de serios era Vișinski în ceea ce privește afirmațiile de mai sus, guvernul a putut afla *încă din aceeași zi*: Vinogradov și Vasiliev, șeful Statului Major, au declarat într-o adresă trimisă lui Sănătescu că „în Transilvania eliberată de Armata Roșie este interzisă introducerea administrației române”¹⁸⁴, iar aparatul de stat trebuie retras în spatele graniței punctului de „belvedere”.

Punctul de vedere prezentat la reuniunea din 12 noiembrie, precum și textul adresei confirmă verosimilitatea faptului că sovieticii *nu din cauza atrocităților* unor formațiuni paramilitare au expulzat administrația română. Toate acestea nu vin în contradicție cu faptul că, din surse dispersate, se știe că în această perioadă comuniștii maghiari din Cluj, invocând atrocitățile antimaghiare, au întreprins diferite acțiuni pentru a favoriza îndepărtarea administrației române¹⁸⁵. Aceste

181 Vezi documentul nr. 8.

182 *Szabad Szó* (Timișoara), 5 noiembrie 1944, și *Neagoe*, 1996, p. 118.

183 Totodată, din partea română s-a pus în discuție și problema administrației sovietice din Moldova, deși clarificarea acesteia nu a fost considerată atât de importantă. Vezi: documentul nr. 8.

184 Vezi documentul nr. 9. Burton Y. Berry, reprezentantul SUA în România, a înștiințat – prin informațiile externe române – Departamentul de stat abia în 29 noiembrie. *Foreign Relations of United States, 1944*, vol. IV. Europa, Washington, 1966, p. 270.

185 Ildikó Lipcsey – fără a indica sursa – afirmă că „din cauza riscului la care era expusă populația maghiară din Transilvania de Nord, din partea Secretariatului Teritorial din Ardeal al PCR, József Nemes s-a deplasat la sovietici [la Malinovski? – obs. autorilor] pentru a-i informa” despre atrocități. La Edgár Balogh putem citi despre faptul că „ne-a fost trimis de către CAC un ofițer sovietic, care a *preluat personal din mâna mea* la sediul MADOSZ *procesul verbal despre crime* și s-a întors cu el la București. Nu a trecut nici o săptămână și Armata Roșie, într-un mod cu totul neașteptat pentru noi, a introdus în Transilvania de Nord administrația militară, expulzând (...) de pe întregul teritoriu al Transilvaniei de Nord (...) administrația română” (sublinierea autorilor). Și Yehuda Lahav se referă la o sursă diplomatică engleză din vara anului 1945 conform căreia „populația maghiară a trimis o delegație la comandamentul armatei sovietice pentru a se plânge de gărzile lui Maniu”. *Lipcsey*, 1998, p. 14, *Balogh E.*, 1992, p. 114, *Lahav*, 1989, p. 144.

acțiuni, iar mai pe urmă dispozițiile referitoare la expulzare, au putut crea *impresia* că cele două lucruri se leagă între ele.

La 12 noiembrie, Vișinski îi spunea lui Sănătescu că pentru două zile se suspendă executarea expulzării, însă a doua zi, chiar în mijlocul celei de-a 13-a ședințe a Consiliului de Miniștri¹⁸⁶, a sosit la prim-ministru o nouă adresă, conform căreia *trebuie imediat încепută retragerea administrației intrate în Transilvania de Nord*, neputând rămâne decât căile ferate și poșta. Oficiile funcționarilor publici erau așezate în apropierea granițelor punctului de „belvedere” din 30 august 1940, în județele Târnava Mică, Târnava Mare, Sibiu și Arad. La 14 noiembrie, Consiliul de Miniștri a emis și un comunicat prin care invită populația din Transilvania de Nord să rămână calmă, la locurile ei și să-și continue munca, deoarece „dispozițiile de expulzare nu se referă decât (...) la autorități”¹⁸⁷. Motivul emiterii acestui comunicat poate fi faptul că în această perioadă s-au răspândit tot felul de zvonuri. De exemplu, raportul Biroului de cenzură de la Turda, trimis la București la 6 noiembrie, informează forurile competente despre faptul că „guvernul de stânga din Budapesta [sic!] a propus ca tot Transilvania să fie declarat republică sovietică, dar cu două capitale, una la Cluj, pentru maghiari, iar alta la Sibiu pentru români”¹⁸⁸. La 7 noiembrie deja raportează că „în cercuri bine informate de la Cluj” se zvonește că „din Moscova a fost numit un Guvernator al Transilvaniei”¹⁸⁹. Raportul postului de jandarmi din Iclod, din 9 noiembrie, confirmă informațiile de mai sus: „corespunzător relațiilor preotului român din localitate, aflat la Cluj zilele trecute, în oraș s-a ținut o conferință, iar Guvernatorul Sovietic al Transilvaniei a sosit la Cluj”¹⁹⁰ (sublinierea noastră). Evident, aceste vești nu erau deloc fondate.

La București s-a îndeplinit foarte repede una dintre cerințele părții sovietice: încă la 12 noiembrie, Marele Stat Major a ordonat dizolvarea detașamentelor de voluntari. Ulterior, guvernul Sănătescu a încercat să retragă „dispoziția” de expulzare: la data de 14, printr-o lungă adresă, trimisă lui Vinogradov (în care s-a declarat că voluntarii au fost trași la răspundere) – referindu-se la articolele 17 și 19 din Convenția de Armistițiu – s-a cerut modificarea deciziei fatale¹⁹¹. Malinovski, președintele CAC, în răspunsul său – adresat lui Sănătescu – din data de 20 noiembrie, afirmă că „reinstalarea administrației românești nu este posibilă până la semnarea tratatului de pace”¹⁹².

După răspunsul lui Malinovski, ce nu promitea prea multe lucruri bune pentru partea română, telegrama din 30 noiembrie a Comisiei Aliate de Control a liniștit spiritele. Vinogradov afirma în aceasta că articolul 19 din Convenția de Armistițiu se exprimă indubitabil în legătură cu problema Transilvaniei de Nord și nu încapă nici o îndoială în ceea ce privește „claritatea și exactitatea” acestuia, dar a menționat că „acest articol nu rezolvă problema termenului și a modului de instaurarea a administrației românești pe teritoriul Transilvaniei de Nord. Această chestiune

186 Procesul verbal al Consiliului de Miniștri publicat de: *Expres Magazin*, 1991, nr. 33.

187 Comunicatul guvernului – referindu-se la postul de radio din București – a fost publicat de numărul 15 din 1944 al *Népi Egység* apărut la Brașov.

188 ANJ Cluj, fondul Oficiului de Cenzură Turda-Cluj, doc. 9/1944-1947, f. 8.

189 Ibidem, f. 11.

190 ANJ Cluj, fondul Inspectoratului de Jandarmerie Cluj, doc. 63/1944-1945, f. 29.

191 Arhivele Ministerului de externe Române, documentele din cel de-al II-lea război mondial, fondul 71/1939. E. 9. (1939–1947), vol. 189. f. 213–218.

192 *Țurlea* 1996, p. 125–130.

trebuie soluționată între România și Uniunea Sovietică *pe calea tratativelor*, dar a menționat că „acest lucru este strâns legat de îndeplinirea *tuturor condițiilor* incluse în Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944”¹⁹³ (sublinierea noastră).

Orașul Cluj – centru al aspirațiilor autonomiste

Clujul, capitala Transilvaniei de Nord, a jucat un rol deosebit de important în cele câteva luni de administrație militară sovietică, deoarece aici s-a încercat stabilirea unor direcții destinul întregii regiuni. În toamna anului 1944, în principal, patru grupări ale „frontului popular” au influențat evenimentele: mai întâi Consiliul Național Maghiar din Transilvania, apoi, după 11 octombrie, Consiliul Sindicatelor, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România/Uniunea Populară Maghiară și Consiliul Central Consultativ al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. Premisele înființării *Consiliului Național Maghiar din Ardeal* au existat încă de pe la sfârșitul lui august. În acele zile, câțiva reprezentanți ai *Partidului Ardelean*¹⁹⁴ – practic destrămat după 19 martie 1944 –, personalități de seamă din conducerea locală a Partidului Social-Democrat din ilegalitate și ale Partidului Păcii (succesorul Partidului Comunist-Muncitoresc din Ungaria, „rebotezat” în 1943), scriitori, fețe bisericești, reprezentanții meseriașilor și comercianților maghiari au purtat mai multe discuții în vederea salvării Transilvaniei de Nord, ignorând orice concepție legată de politica partidului sau ideologie¹⁹⁵. Ca obiective și-au fixat, nici mai mult nici mai puțin ca, de exemplu, oprirea expulzărilor și a demontării utilajelor din fabrici și uzine, păstrarea universității, declararea Clujului drept oraș deschis, stoparea valorilor de refugiați și – ceea ce era cel mai important – obținerea acordului celor mai înalte cercuri politice maghiare, în primul rând al regentului Miklós Horthy, în ceea ce privește încheierea cât mai rapidă a războiului. La sfârșitul lui august 1944, contele Béla Teleki, președintele Partidului Ardelean, apoi celelalte două personalități din conducerea partidului, Imre Mikó și Sándor Vita, au făcut un drum la Budapesta, iar aici, cerând audiență la Horthy, au încercat să-l convingă pe acesta să urmeze „exemplul românesc”. Regentul însă – invocând prezența trupelor de ocupație germane –, le-a spus că „nu crede să fi sosit timpul pentru trecerea de

193 *Țurlea* 1996, p. 133–134.

194 Partidul Ardelean a fost constituit după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena de către cei 40 de deputați din Transilvania de Nord „chemați” în parlamentul de la Budapesta în primăvara anului 1941. Deoarece, din cauza războiului, conducerea partidului nici dacă ar fi vrut nu ar fi putut să-și organizeze o rețea serioasă în provincie, PA poate fi considerat mai degrabă un club politic decât un adevărat partid de masă. Sándor Vita, una dintre personalitățile din conducerea partidului, cu decenii în urmă fusese de părere că membrii acestuia, extrem de eterogeni, nu erau unitari decât într-un singur lucru: „nu vroiau să fie asimilați de către Partidul Maghiar al Vieții, partidul de guvernământ, ci doream să ne păstrăm independența...”. Interviu este publicat de *Bokor*, 1982, p. 206.

195 Un grup al comuniștilor maghiari din Cluj, încă de la mijlocul lunii iunie 1944, a luat legătura cu aripa „progresistă” a Partidului Ardelean. Vezi: *Pomogáts*, 1981, p. 53–62, *Bokor*, 1982, p. 207, *Balázs*, 2003, p. 336–349 (Epistola lui Imre Mikó din 25 octombrie 1949 către Edgár Balogh). În fragmentele de memorii ale lui Lajos Jordáky, rămase în manuscris, poate fi citit că Béla Teleki și Lajos Dálnoki Veress s-au întâlnit cu el pentru a se informa, precum și cu cealaltă personalitate cunoscută a comuniștilor maghiari locali, Jenő Kovács Katona, încă din data de 26 august. EME Kéziratára [SMA Manuscrise], fondul Jordáky Lajos, f. n.

partea inamicului”¹⁹⁶. În plus, Vita și colegii săi – după ce au vizitat mai mulți membri ai guvernului Lakatos – aveau impresia că acești oameni încă speră (trăiesc iluzia) că țara va fi salvată de la catastrofă de „linia anglo-saxonă”¹⁹⁷. Vita, la 6 septembrie, a discutat și cu tânărul Miklós Horthy. După ce i-a înmănat o listă cu dorințele celor din Transilvania de Nord, a afirmat: „dacă nu se iau măsuri urgente în ceea ce privește armistițiul, atunci Ardealul va fi nevoit să acționeze singur!”¹⁹⁸ (Peste două zile, Teleki, invitat la Consiliul de miniștri, a spus că „dacă trebuie să se renunțe la Ardeal, atunci, pentru a împiedica crimele săvârșite împotriva secuilor”, grupul de la Cluj „trebuie să ajungă la un consens cu comuniștii români”¹⁹⁹.)

Însă conducerea din Budapesta, în loc să fi acționat imediat, a ezitat în continuare, mai mult decât atât, cedând solicitărilor germane și nesocotind dorințele celor din Transilvania, declanșat o ofensivă împreună cu trupele Wehrmachtului în regiunea Arad și Turda, în zilele de 3 și 5 septembrie 1944²⁰⁰, punând astfel într-o situație dificilă maghiarimea din Transilvania de Sud²⁰¹.

Unul dintre rezultatele cele mai importante ale discuțiilor de la Cluj, de la sfârșitul lui august, a fost faptul că s-a constituit o grupare politică intitulată *Consiliul Maghiarilor Ardeleni*²⁰² (potrivit unor surse, a fost înființat *pro forma* abia în 16 septembrie²⁰³), care s-a impus în săptămânile următoare ca organizație competentă, în stare să acționeze. Ca președinte (la propunerea episcopului reformat János Vásárhelyi) a fost ales Béla Teleki, iar în comitetul executiv au figurat Lajos Jordáky, Imre Mikó și

196 *Bokor*, 1982, p. 213.

197 Se pare că existau mari diferențe între elita politică maghiară și cea română de atunci în ceea ce privește capacitățile lor de identificare a unor situații. Cu toate că, evident, și gruparea lui Maniu ar fi dorit ca trupele anglo-saxone să ajungă primele la granițele țării, deoarece, în acest caz, cu ei s-ar fi încheiat Convenția de Armistițiu, totuși ei au reușit să renunțe din timp la această iluzie.

198 *Bokor*, 1982, p. 215.

199 *Dálnoki Veress*, 1974, p. 111.

200 *Ravasz*, 2002, p. 154–240, *Dálnoki Veress*, 1974, p. 72–193. *Koszorús*, 1987, și *Károly*, 1945 (Asupra începerii atacului din Transilvania de Sud, Consiliul Superior de Apărare a Țării a luat decizia încă din 1 septembrie 1944).

201 În urma atacului din Transilvania de Sud, flacăra antimaghiară a devenit – dacă se poate spune – și mai puternică. Din cauza luptelor, mai mulți maghiari din Turda, Aiud și Arad s-au văzut nevoiți să se refugieze, iar alții au fost adunați de autoritățile române și internați. Vezi: *Károly*, 1945.

202 Lajos Jordáky, în memoriile sale incomplete scrise la mijlocul anilor șaptezeci, afirmă că în data de 29 august, la sediul Cercului Ardelean din Cluj, în jur de 30-40 de reprezentanți ai Partidului Ardelean, ai Partidului Independent al Micilor Gospodari, ai Partidului Păcii, ai social-democraților, organizațiilor economice, sindicatelor, cooperărilor și grupărilor sociale, ai universității și ai bisericilor au înființat *Consiliul Frontului Ardelean Independent*. Din conducere făceau parte Edgár Balogh, Lajos Jordáky și Jenő Kovács-Katona, dr. Lajos Csögör și János Demeter, Béla Teleki, Sándor Vita, dr. Dezső Miskolczy, dr. Haynal Imre, gr. Bánffy Miklós, Tamási Áron, Kiss Jenő, László Szabédi, Géza Nagy, precum și József Venczel. Deocamdată nu este elucidat dacă acest consiliu – nemenționat de nici o altă sursă până în prezent – a fost într-adevăr constituit. Există posibilitatea ca, dintr-o oarecare cauză, acesta să fi fost desființat, dar nu este exclus nici faptul că Jordáky s-a gândit la Consiliul Maghiarilor Ardeleni. Vezi Manuscrisul: EME Kézirattára [SMA Manuscrise], fondul Jordáky Lajos, manuscrisul cu titlul: „Emlékezések fonalán” [Pe firul amintirilor].

203 După părerea lui Edgár Balogh s-au făcut demersuri și pentru stimularea înființării „în paralel a unui Consiliu al Românilor Ardeleni”, dar „n-au reușit să obțină, decât scoaterea politicianilor români arestați [Emil Hațieganu și Aurel Socol – obs. autorilor] din mâinile nemților...” *Balogh E.*, 1992, p. 111.

Andor Járósi. Concret, și nu *pro forma*, Consiliul Maghiarilor a trimis regentului Miklós Horthy, la 9 septembrie, un *Memorandum*²⁰⁴ cu sens ultimativ, în care a susținut hotărât ca Ungaria să ceară urgent armistițiul aliaților, țara să nu fie transformată în câmp de luptă, iar Clujul să fie predat fără rezistență²⁰⁵, precum și ca populația, echipamentele industriale și instituțiile publice să nu fie dislocate, iar față de români să se manifeste o politică de reconciliere. Memorandumul, conform afirmației lui Sándor Vita, a fost semnat de „mai mult de patruzeci de persoane”, dar lista cunoscută până acum conține mult mai puține semnături. În orice caz, a fost semnat de reprezentanții bisericilor istorice (János Vásárhelyi, Sándor Tavaszy, Albert Maksay, Imre Sándor, Alajos Boga, Miklós Józán, László Csifó Nagy, Andor Járósi), ai instituțiilor laice importante (contele Béla Teleki, József Venczel, profesorul medic Imre Haynal, Géza Nagy, Imre Mikó, Sándor Vita), precum și de „persoane particulare”, scriitorii László Szabédi, Jenő Kiss, Áron Tamási. (Din motive tactice, apelul n-a fost semnat de comuniștii angrenați în negocieri, excepție făcând doar Lajos Jordáky și István Nagy, dar și aceștia și-au dat iscălitura ca reprezentând scriitorii, și nu partidul²⁰⁶). Transmiterea Memorandumului și-a asumat-o profesorul universitar gr. Géza Teleki – fiul fostului prim-ministru Pál Teleki, care a avut un sfârșit tragic – la 13 septembrie, în cursul audienței cerute la regentul Miklós Horthy, înmâmându-i-l alături de o expunere în cuvinte dure, dar care nu au avut prea mare succes.

În săptămânile dinaintea lui 11 octombrie 1944, Consiliul Maghiarilor Ardeleni a avut un rol important prin faptul că a reușit împiedicarea evacuării unor instituții și demontarea uzinelor. Béla Bethlen, comisarul civil din Teritoriile Operațiilor Militare din Est (în obligațiile căruiua intra reprezentarea intereselor populației civile, mai mult decât atât, chiar ocrotirea lor), a anulat ordinul de evacuare emis la 29 august²⁰⁷, eliberând intelectualii români reținuți de către poliție. Funcționarii publici au fost absolviți de sub jurământul depus față de statul maghiar, dând astfel posibilitatea continuării activității lor sub administrația română²⁰⁸, iar lui Gábor Ajtay, vice-

204 Vezi documentul nr. 1.

205 Dániel Csatári îl citează pe Miklós Bánffy, care scrie că la 16 septembrie a fost în audiență la Horthy și a cerut de asemenea ca „orașul Cluj să fie cruțat de ororile unui asediu și ale războiului...”, așadar capitala Transilvaniei să fie declarată oraș deschis. Vezi: *Csatári*, 1968, p. 414–415.

206 Edgár Balogh scria că la redactarea textului Memorandumului au contribuit László Szabédi, Áron Tamási și István Nagy. Vezi: *Balogh E.*, 1978, p. 344–346. Opus acestuia, Imre Mikó constată în memoriile sale: „pe mine m-au însărcinat împreună cu István Nagy și László Szabédi să redactăm memoriul înaintat lui Horthy...” *Balázs*, 2003, p. 311.

207 Béla Bethlen ar fi vrut să obțină renunțarea la evacuarea instituțiilor, la demontarea fabricilor și la transportul stocurilor de mărfuri. La sfârșitul lui septembrie, printr-un nou ordin, guvernul a întărit dispoziția anterioară, dar a precizat și faptul că „din punct de vedere civic nu se face o evacuare a persoanelor”, în plus, toate autoritățile și oficiile civile, precum și serviciile care nu au fost desemnate pentru a părăsi țara, vor rămâne pe locurile lor. Vezi: *Bethlen*, 1989, p. 156, 159.

208 Importanța acestui lucru devine mai limpede dacă se știe că angajații publici maghiari, în 1919-20, înainte de semnarea tratatului de pace, nu vroiau, printre altele, să depună jurământ pentru regele României și din motivul că erau legați de jurământul lor oficial față de statul maghiar. Astfel, în lipsa jurământului de fidelitate, erau concediați în masă de către organele de stat românești.

comitele din Cluj, i s-a ordonat să le plătească salariul pe trei luni înainte²⁰⁹. În zilele de 13-17 septembrie, comisarul, împreună cu Lajos Dálnoki Veress, comandantul Armatei a II-a, a eliberat pe cei aproximativ 60 de deținuți comuniști aflați în închisoarea tribunalului din Cluj²¹⁰. (Se pare că mai mulți au încercat – ulterior – să-și aroge meritele eliberării deținuților comuniști. În memoriile lui Lajos Dálnoki Veress, aflat în emigrație în Germania de Vest, și ale lui Béla Bethlen, care trăia în România, de asemenea ca „emigrant în interior”, se afirmă că aceștia doi au jucat un rol principal, în vreme ce Imre Mikó susține că tatăl său, dr. Lőrinc Mikó, care a preluat conducerea tribunalelor din Cluj, i-ar fi eliberat pe comuniști din penitenciarul judecătoriesei, însă afirmă apoi, într-o epistolă, că procurorul Tibor Nagy le-a dat drumul celor arestați²¹¹).

Printre cei eliberați acum s-au aflat și acei trei comuniști care în săptămânile și lunile următoare vor juca un rol esențial în derularea evenimentelor: Gyula Simó, Pál Veress și József Nemes. Tot Consiliul Maghiarilor Ardeleni a organizat și protecția bunurilor materiale ale populației. La mijlocul lui septembrie, o parte din membrii Organizației de Zece (Tizes Szervezet) au format *Garda orășenească*, membrii acesteia fiind dotați cu banderole și arme de foc. Înființarea gărzii a fost aprobată și de comisarul Béla Bethlen, acesta numindu-l în fruntea acesteia pe locotenentul major în rezervă Tibor Bíró²¹². Comandamentul alcătuit din cinci membri s-ar putea spune că a fost constituit pe baza *Frontului Popular*, deoarece din acesta au făcut parte procurorul general militar László Nagy din partea primăriei, Tibor Bíró din partea Camerei de Muncă, Géza Pásztai din partea sindicatului, din partea populației românești a fost numit mai vârstnicul inginer constructor Virgil Salvan, iar din partea comuniștilor (însărcinat de partid, purtând un pseudonim) Edgár Balogh²¹³. Garda orășenească civică a funcționat mai întâi pe lângă poliție, apoi, după plecarea acesteia din urmă și a jandarmeriei la 9 octombrie 1944, i-a revenit în întregime păstrarea siguranței publice. Importanța instituirii Gărzii poate fi surprinsă doar prin cunoașterea faptului că din 26 septembrie, după retragerea organelor de menținere a ordinii din Târgu Mureș, și până la intrarea trupelor sovietice aici, la 28 septembrie, orașul a fost stăpânit de anarhie, având loc acte de violență și jafuri.

După plecarea celei mai mari părți a administrației orășenești, sarcinile primarului au fost preluate de László Nagy²¹⁴. Gr. Béla Teleki, István Szász, Béla Demeter și Sándor Vita, cei care au jucat un rol important pe întreg parcursul acțiunilor de salvare din

209 ANJ Cluj, Fondul Prefecturii din Județul Cluj, VIII, documente secrete președențiale, doc. 1373, f. n. (conform epistolei vice-comitelui din Cluj, datată 30 noiembrie 1944 la Szombathely, cu acordul verbal al comisarului de operații militare, la 7 septembrie a plătit funcționarilor de stat rămași acolo retribuțiile pe trei luni).

210 Veress, 1981, p. 296–299, Bethlen, 1989, p. 185–188, Balogh E., 1978, p. 348. și Bokor, 1982, p. 238–239. (Generalul de armată a motivat mai târziu eliberarea deținuților comuniști prin faptul că datorită acestui pas „sperau să se creeze o atmosferă mai bună și să existe persoane care să intervină în favoarea lor în cazul ocupației ruse”. Dálnoki Veress, 1974, p. 15.)

211 Autobiografia lui Imre Mikó din ianuarie 1948 și scrisoarea lui din 25 octombrie 1949 către Edgár Balogh. Publică: Balázs, 2003, p. 311 și 348.

212 Bethlen, 1989, p. 187, Tibori Szabó, 1993, p. 23, Balázs, 2003, p. 344–345.

213 Balogh E., 1978, p. 351.

214 Și-a păstrat această însărcinare până când, în jur de 13 octombrie 1944, a fost constituită de către sovietici noua conducere.

septembrie, s-au internat în clinica universitară, sperând că după sosirea trupelor sovietice vor putea lua parte în continuare într-un mod activ la viața politică.

“Dinspre operă a intrat primul camion rusesc” – își amintește despre evenimente János Demeter, după treizeci de ani. „S-a oprit în apropierea primăriei și au coborât din el câțiva ofițeri de armată. Noi i-am întâmpinat extaziați și am încercat să-i facem să înțeleagă cu orice chip că tocmai pe ei îi așteptam”²¹⁵. Trupele sovietice sosite la Cluj la 11 octombrie (unitățile armatei 27 și divizia de pușcași 18²¹⁶) au fost întâmpinate – pe lângă procurorul general László Nagy, care flutura un steag alb – și de un mic grup de comuniști maghiari, despre care mulți credeau că vor ocupa o poziție-cheie în lunile următoare (în jurul datei de 9-10 octombrie se credea deja despre Balogh Edgár că, după intrarea sovieticilor, va fi numit primar de către aceștia²¹⁷).

În ceea ce privește refacerea vieții din oraș – reorganizarea administrației absente, începerea producției – *aripa stângă* juca rolul de inițiator. *Consiliul Sindicatului* din urbe a devenit organizația de conducere și era considerat un organ de apărare nu doar de către muncitorime, ci și de burghezie. (“Totul era făcut de Consiliul Sindicatului” – spune István Lakatos într-un interviu²¹⁸). Președinția Consiliului de experți, reînființat la 11 octombrie 1944, a fost încredințată lui Lajos Jordáky, care în aceeași zi a trecut de la Partidul Social-Democrat la Partidul Comunist, iar secretariatul a fost alcătuit din István Lakatos, Ferenc Bruder, Pál Veress, Sándor Jakab și alții²¹⁹. Consiliul de experți a organizat lucrările de reconstrucție, începerea activității în fabricile și uzinele „fără stăpân” (care nu aveau proprietari sau directori), iar în fruntea lor au fost numiți conducători din rândurile specialiștilor din fabrică rămași pe loc. În lipsa organelor puterii de stat, practic conducerea orașului a fost preluată de acest Consiliu de tehnicieni²²⁰, aceștia ocupându-se, printre altele, și cu problemele administrative generale; de pildă, la propunerea lor au fost numiți funcționarii publici de rang inferior. Potrivit unui memorialist din epocă, consiliul „exercita drepturi consultative, chiar dacă nu și de control”²²¹. Acest lucru este întărit și de István Lakatos, într-un interviu, afirmând că „deciziile oficiului Prefecturii aveau putere de lege, însă mai era necesar și acordul Consiliului de experți, deoarece acesta avea drept de veto”²²². Fiul lui István Nagy – evident, din povestirile tatălui său – știe că „încă din 12 octombrie, conducătorii de stânga ai mișcării de rezistență l-au căutat, probabil, pe Macedon, comandantul sovietic al orașului, informându-l ce anume au reușit să protejeze din calea distrugerilor (...) *La propunerea de cooperare*

215 Demeter, 1975, p. 328.

216 Trupele românești care înaintau împreună cu sovieticii nici nu puteau intra în oraș. După informațiile lui Edgár Balogh, comandantul sovietic al Clujului a dispus ca „armata română încartiruită pe latura estică a orașului” să treacă imediat mai departe. Vezi: *Balogh*, 1992, p. 113.

217 Szabó, 1994, p. 21.

218 Molnár G., 1991, p. 389.

219 *Szakszervezet*, octombrie 1945, p. 434. Într-o lucrare în manuscris, István Lakatos îl amintește ca președinte pe Ferenc Schneg-Zoltán, ca secretar general pe Jordáky, iar ca secretari pe cei trei: István Dán, István Wágner și István Lakatos. Vezi: *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul-Lakatos], p. 256.

220 Vezi: *Veress*, 1981, p. 337–341.

221 Interviul cu József Bors. Realizat de Mihály Zoltán Nagy, Cluj, 1998 (în proprietatea lui M. Z. N.).

222 Molnár G., 1991 p. 391.

a grupului a dat un singur răspuns: să reorganizeze viața orașului, să se îngrijească de reparațiile căilor ferate și ale podurilor, să organizeze rezistența, comerțul, să deschidă magazine, să funcționeze spitalele, bisericile, școlile. Un singur lucru însă a fost comunicat foarte categoric conducătorilor: populația să scoată de pe case steagul roșu, deoarece acesta este drapelul național al Uniunii Sovietice, iar dacă vrea cu orice chip să sărbătorească, să-și folosească propriul drapel²²³”.

În reorganizarea administrației, un cuvânt decisiv – în afara Partidului Comunist – l-au avut în mod evident *sovieticii*, deoarece, punându-se de acord cu comuniștii locali²²⁴, ei hotărâu cine va conduce administrația civilă. Problema n-a fost deloc simplă. În data de 12 octombrie, József Nemes, unul dintre secretarii Partidului Comunist din Transilvania de Nord, a comunicat lui János Demeter că el va fi primarul, iar ca locțiitor va avea pe Tudor Bugnariu. În aceeași zi însă, ambii au fost chemați în fața comandantului orășenesc, care – deși personal era de acord cu atribuirea inițială a sarcinilor – a acceptat obiecția unuia dintre reprezentanții prezenți ai armatei române, conform căreia „un primar maghiar în fruntea Clujului eliberat, într-un moment când armata română luptă alături de armata sovietică, în schimb armata maghiară se opune, fiind de partea germanilor, *ar putea ridica probleme politice* atât pe front, cât și în spatele acestuia.”²²⁵ (sublinierea noastră). Din aceste motive, orașul locuit în marea majoritate de unguri l-a avut ca primar pe Bugnariu (de altfel, un excelent vorbitor de limbă maghiară), iar vice-primar a devenit Demeter. Prefect al județului Cluj a fost numit de asemenea un român, de către sovietici, Teofil Vescan senior²²⁶, cu toate că – potrivit recensământului din 1941 – majoritatea populației județului (55%) era de naționalitate maghiară, iar dr. Lajos Csögör a devenit viceprefect. În afara acestor numiri care nu reflectau proporția etnică locală, nici componența Consiliului orășenesc provizoriu din Cluj nu respecta structura națională reală, deoarece și acesta – format din 29 persoane – a avut 17 membri români, 11 maghiari și un membru de origine evreiască²²⁷. Șef al poliției a devenit arhitectul șef al orașului, vârstnicul Virgil Salvan, iar ca adjunct al său – la conducerea Secției

223 *Romániai Magyar Szó*, 3 septembrie 2002.

224 La Cluj, 90% din comuniști erau de origine maghiară, la începutul anului 1945. Vezi și: *Țărău*, 1996. (Considerații...) f. 331.

225 *Demeter* 1975, p. 329–330. Afirmările lui Demeter, amintite mai înainte, *sunt combătute* atât de Pál Veress, cât și de Edgár Balogh și István Lakatos. Conform părerilor acestora, sovieticii l-au numit din capul locului pe Bugnariu primar. (Vezi: *Veress*, 1981, p. 345, *Balogh E.*, 1992, p. 113, *Molnár G.*, 1991, p. 389). Lakatos, având o discuție cu Gusztáv Molnár, a afirmat că Ferenc Bruder, politicianul social-democrat, atunci când sovieticii s-au informat de la el, a propus ca în fruntea orașului să fie numit „un vechi comunist, dacă se poate, român”, „ca să se facă liniște”. Cu toate acestea, suntem de părere că *nu este exclus* ca la început candidatul la postul de primar să fi fost într-adevăr ungurul János Demeter, și doar ca efect al informațiilor ulterioare să fi fost numit în fruntea orașului cu populație majoritar maghiară un conducător administrativ de naționalitate română.

226 Sovieticii, inițial – evident, la propunerea Bucureștilui – au vrut să-l numească primar pe tânărul Teofil Vescan, cunoscut intelectual comunist, însă „Fiul” nu a sosit încă la Cluj din București, așadar, provizoriu, „a trebuit să se mulțumească” cu tatăl, Teofil Vescan senior, de altminteri absolut neînsemnat din punct de vedere politic. Cel din urmă a fost schimbat apoi, la sfârșitul lui decembrie 1944, cu comunistul Vasile Pogăceanu, secretarul regional de până atunci.

227 Lista membrilor Consiliului orășenesc provizoriu este publicată în numărul 9 a revistei *Világosság*.

Politice – a fost însărcinat un alt român, Nicolae Pojghi²²⁸. (Amintim aici faptul că, privită dinspre București, tendința de mai târziu a maghiarilor de a pune în practică în administrație principiul *proporționalității* a fost apreciată ca o „eliminare a elementelor românești”).

Evident, numirile se făceau doar *pe criterii politice*, iar competența era o problemă doar de-al 20-lea rang, deoarece nici Bugnariu, profesorul universitar comunist, nici János Demeter, membru fondator al Uniunii (Naționale) Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ)²²⁹, ziarist cu studii juridice, nu aveau cunoștințe de administrație²³⁰, ca și Vescan senior care, în ceea ce privește ocupația sa, era funcționar la o bancă, iar viceprefectul dr. Lajos Csörgör (de asemenea membru MADOSZ) era asistent universitar la secția de stomatologie a Universității „Ferenc József” (din 1945, devenind rector al Universității „Bolyai”). Deoarece toți – în afară de Vescan senior – erau mai degrabă politicieni, problemele concrete legate de administrație au fost lăsate pe seama celor care se pricepeau la acestea (de exemplu, Csörgör se baza pe secretarul său, Gyula Tunyogi Csapó²³¹).

După ce trupele sovietice au intrat în Cluj, la 11 octombrie 1944, în capitala României se aprecia ca un fapt de la sine înțeles că și în metropola ardeleană se poate întoarce administrația ce reprezenta guvernul. (“Cea mai evidentă obligație și drept al autorităților române era introducerea stăpânirii române” – a afirmat Ionel Pop, comisarul Transilvaniei de Nord²³²). Însă până la sfârșitul lui septembrie, când sovieticii au mai permis ca funcționarii români numiți la Târgu Mureș să-și ocupe posturile. Ulterior, se putea constata că după câteva zile de la sosirea rușilor, „avanposturile” administrației *s-au văzut obligate să plece*.

Ionel Pop, comisarul Transilvaniei de Nord, încă din ziua de după „eliberarea” orașului, în data de 12 octombrie, a dat dispoziție „acelor oficialități diferite, ale căror cadre organizatorice și personale au fost dinainte stabilite de el, să plece și să se instaleze la Cluj”²³³. Totodată, l-a rugat pe dr. Iuliu Hațieganu, rectorul Universității

228 ANJ Cluj, Documentele PCR județul Cluj, fondul 2, dos. 2/1945, f. 31–33. (După István Lakatos, din conducerea poliției populare au făcut parte și István Dán și István Wágner. Vezi: *Manuscrisul Lakatos*, p. 871).

229 MADOSZ a fost formată pe baza deciziei celui de-al V-lea a Congres al PCR, la indicațiile conducerii ilegale a partidului, dintr-o parte a opoziției desprinse din Partidul Național Maghiar și diferitele grupuri simpatizante cu comuniștii. Ca un prim pas, în septembrie 1932, cu sprijinul material și controlul ideologic al Partidului Comunist, a apărut publicația lor cu viață scurtă: *Falvak Népe*. MADOSZ în sine a fost înființată în august 1934. În timpul cât a funcționat, până în 1938, a vegetat doar la periferia vieții politice maghiare.

230 Acest lucru s-a întâmplat și în provincie. De exemplu, la Odorheiu Secuiesc, autoritatea militară sovietică l-a numit primar pe Ignác Szilágyi, care aproape că nu mai vedea, dar știa bine rusește și avea legături înainte de 1940 cu partidul comunist.

231 „*Rossz volt ügyvédnek lenni, nem jó szemmel nézett foglalkozás volt...*” [„A fost greu să fii avocat, era considerată o preocupare rău famată...”]. Interviu cu Gyula Tunyogi Csapó (realizat de Vincze Gábor, în 1993). Manuscris redactat/gépelt. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény [Fondul de Teorie și Istorie Socială al Universității din Szeged], nr. 4728.

232 Vezi documentul nr. 5.

233 Loc. cit.

„Regele Ferdinand”, plecat de la Cluj la Sibiu după 30 august 1940, ca împreună cu o comisie de experți să revină în orașul de pe Someș²³⁴.

La 13 octombrie 1944²³⁵ au intrat în oraș prefectura împreună cu administrația sa, comandamentul garnizoanei, procuratura, unele unități mai mici ale armatei, precum și legiunea de jandarmi, având efectivul complet²³⁶. Încă în aceeași zi, sau cel târziu în data de 14, a sosit la Cluj și comisia universitară română²³⁷.

Cu toate că despre activitatea de câteva zile a administrației române revenite se știu foarte puține lucruri deocamdată, vom încerca să reconstituim evenimentele referitoare la universitate cu ajutorul a două izvoare, diametral opuse în ceea ce privește conținutul lor²³⁸.

În data de 14 octombrie, comisia Universității din Sibiu a apărut în incinta Universității din Cluj, cu scopul de-a prelua clădirile de la rectorul maghiar rămas pe loc. Conform sursei noastre ungare, Hațieganu, „prin ofițerul de jandarmi român, în primele ore ale dimineții”, l-a chemat la universitate pe rectorul dr. Dezső Miskolczy, iar când acesta a apărut acolo „i-a ținut un discurs mai lung în limba română, somându-l să predea cheile clădirii centrale”²³⁹. Rectorul maghiar a fost de acord să semneze procesul verbal referitor la predarea-preluarea universității întregi, însă n-a fost dispus să facă gestul de a încredința simbolic cheile colegului său român. Toată această procedură – după Hațieganu – „s-a petrecut în cel mai civilizată mod, fără cel mai mic incident”. Doar că rectorul, în raportul său, n-a spus o vorbă despre acel fapt, pe care îl cunoaștem însă din alte izvoare²⁴⁰, conform cărora membrii comisiei din Sibiu au rupt inscripțiile în limba maghiară. (Se pare că îndepărtarea inscripțiilor maghiare a avut loc nu doar în clădirea centrală, ci și în cadrul clinicilor universitare. În plus, acest lucru a fost ordonat de colonelul de jandarmi Ursu²⁴¹). Despre apariția profesorilor din Sibiu și despre faptul că aceștia au solicitat insistent predarea universității, viceprimarul János Demeter l-a înștiințat numai deocamdată pe

234 În ceea ce privește atribuțiile de putere ale comisiei, acestea aveau în vedere nu doar sarcini organizatorice, ci asigurau și ocrotirea fondului imobiliar. Așadar, acest lucru însemna solicitarea organelor de păstrare a ordinii.

235 Autorul anonim român din Cluj al raportului publicat de Ioan Lăcustă plasează pe data de 14 intrarea administrației române în oraș. Vezi: *Lăcustă*, op.cit. p. 24.

236 *Șandru*, 1994, p. 172. István Szabó – fiind atunci student în anul doi la facultatea de studii economice – a văzut cu proprii ochi trecând prin centru o unitate de infanterie română, mai mult decât atât, și „voluntari” cu uniforme gri au mărșăluit de-a lungul străzilor din oraș, însă – după cum scrie –, după câteva zile „au dispărut fără urme”. Vezi: *Katona Szabó*, 1990, p. 49, 60.

237 Conform unui raport rezumativ din 1946, bazat pe relatările martorilor oculari, detașamentul de jandarmi aflat sub comanda colonelului Ursu a apărut încă din 12 octombrie în incinta din curtea clinicilor Universității Ferenc József, împreună cu un grup al celor din Sibiu, iar colonelul și-a instalat cartierul general în clinica de boli interne a profesorului Haynal. Din cauză că acest document a fost redactat la mai mult de un an după evenimentele în cauză, în ceea ce privește *datarea* lor, poate fi inexact. MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe], România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem” [Universitatea Maghiară din Cluj].

238 Vezi documentul nr. 5. Documentul este în posesia lui Gábor Vincze.

239 Vezi documentul nr. 22. Documentul este în posesia lui Gábor Vincze.

240 Vezi documentul nr. 3 și *Lázok-Vincze*, 1995, p. 59.

241 MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe], România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem” [Universitatea Maghiară din Cluj].

comandantul sovietic al orașului, rugându-l să permită în continuare funcționarea universității maghiare. Generalul Kovlovski²⁴² (iar după alte surse colonelul Macedon, comandantul orășenesc) a trimis vorbă că va permite în continuare funcționarea universității maghiare, mai mult decât atât, „acest lucru îl consideră, indiscutabil, necesar și de dorit”²⁴³.

Două zile mai târziu, în data de 16 octombrie – precum relatează o adresă sovietică²⁴⁴ – „un grup de soldați români, precum și persoane civile, au pătruns cu forța în incinta Universității (...), iar aici au instigat cu sloganul: „afară cu ungurii din Universitate”. Potrivit celui alt izvor al nostru, această amenințare („afară cu ungurii!”) s-ar fi rostit în incinta clinicilor (iar în plus, românii, pentru a crea panică, au tras și cu armele). În fața intelectualilor români adunați la clinicile universitare, Ilie Lazăr, omul de legătură al premierului și al comandamentului operațiilor militare (comisarul politic), a afirmat: „stăpânirea maghiară, odată și pentru totdeauna, a luat sfârșit”, iar el se va îngriji ca universitatea să ajungă imediat în mâinile românilor. Tot atunci l-a numit pe avocatul clujean Aurel Milea drept comisar politic al clinicilor²⁴⁵.

Când șeful Comandamentului orășenesc sovietic a fost înștiințat de cele întâmplate, acesta – referindu-se la ordinul mareșalului Malinovski și la articolul 17 din Convenția de Armistițiu – a dispus *ultimativ* ca jandarmeria, oamenii administrației civile și personalul universitar român să părăsească localitatea în trei ore, punând în vedere că toți cei care se vor mai găsi în garnizoană după orele 14 vor fi dezarmați²⁴⁶. „O parte a oficialităților s-a retras pe Feleac, o altă parte la Someșeni, lângă Cluj – se poate citi în raportul legiunii de jandarmi din Cluj din 21 octombrie –, încât ordinea în județ a fost asigurată, la fel ca înainte de 13 octombrie 1944, de gărzile înființate de armata sovietică, compuse din elemente maghiare șovine”²⁴⁷. Din raport reiese și faptul că în zilele următoare conducătorii autorităților române expulzate s-au prezentat de două ori la comandamentul sovietic pentru a obține revenirea instituțiilor românești la Cluj. La intervențiile lor li s-a răspuns că „nu pot aproba intrarea în oraș, deoarece nu au primit o astfel de dispoziție din partea mareșalului Malinovski”.

Se pune pe drept întrebarea: de ce apăra conducerea militară sovietică universitatea maghiară? După presupunerile noastre, acest lucru s-a putut întâmpla din două motive: pe de o parte clinicile erau pline de răniții proveniți din luptele de la Turda, iar sovieticii pur și simplu nu-și puteau permite ca în activitatea medicală să se ivească vreo neregulă – eventual din cauză că personalul didactic românesc revenit și având o atitudine oricum foarte agresivă își arogă dreptul la universitate. Pe de altă parte, revenirea administrației române oricum nu era de dorit. Până atunci ajunseseră probabil prea multe vești îngrijorătoare la sovietici despre atrocitățile pe care le-au săvârșit românii șovini în teritoriile în care a fost permisă intrarea

242 Onișoru, 1998, p. 25–26 și Șandru, 1994, p. 172.

243 MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe], România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem” [Universitatea Maghiară din Cluj].

244 Vezi documentul nr. 3 și Molnár G., 1993, p. 99.

245 Loc. cit. și Lázok–Vincze, 1995, p. 59.

246 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din România, documentele celui de-al doilea război mondial, 1939, fondul, EG. doc.189, f. 190–191.

247 Șandru, 1994, p. 172.

administrației, și era de temut că la o sută cincizeci de kilometri în spatele frontului (să nu uităm că trupele corpului de armată sovietic 27 de infanterie au ocupat Oradea la 12 octombrie) ar fi putut avea loc conflicte interetnice, ceea ce ar fi putut împiedica aprovizionarea frontului.

De altfel, rolul sovieticilor în ceea ce privește năzuințele „separatiste” – văzute astfel dinspre București – ale celor din Transilvania de Nord este destul de *contradictoriu*. După cum am mai amintit, nu este destul de clară nici identitatea grupurilor care au inițiat la forurile sovietice mai înalte readucerea administrației române. Tudor Bugnariu, una dintre figurile-cheie ale evenimentelor din Cluj, decenii mai târziu, i-a spus lui Gusztáv Molnár²⁴⁸ că primul comandant orășenesc, maiorul garnizoanei Zincik, în primele săptămâni a sprijinit aspirațiile – din punctul de vedere al Bucureștiului – „separatiste”. Probabil el a dispus efectuarea unui recensământ pe teritoriul Clujului, cu toate că acest lucru s-a întâmplat în mod sigur cu acordul organelor superioare. Însă conform părerii lui, Zincik a fost *destituit* deoarece a susținut în mod exagerat grupul clujean potrivnic Bucureștiului, iar la 3 noiembrie i-a comunicat primarului Clujului, Tudor Bugnariu, că „orașul Cluj face parte din Ungaria, adică totul rămâne așa cum a fost”, precum și că „nu poate întreține nici o legătură cu cei de partea cealaltă a graniței”²⁴⁹ (adică cu autoritățile de dincolo de granițele punctului de belvedere). Cu aceasta însă, probabil a sărit peste cal și nici superiorii lui nu mai puteau tolera așa ceva, deoarece în scurt timp a fost demis. Succesorul său, colonelul Macedon, „a corectat” greșelile predecesorului și a spus lui Bugnariu că „la comandamentul orășenesc sovietic au înțeles greșit dispoziția superioară, care s-a referit doar la expulzarea organelor guvernamentale aflate la putere în București, și nu avea nici o legătură cu problema apartenenței teritoriale a Transilvaniei de Nord”²⁵⁰. (Referitor la evenimentul povestit de Bugnariu se ridică însă mai multe probleme: mai întâi, numărul din 19 noiembrie 1944 al publicației *Világosság* îl menționează pe Zincik ca *reprezentant local al CAC*, ceea ce reiese și din scrisoarea rămasă în fondul arhivistic moștenit de la Demeter²⁵¹, adresată lui Zincik și nedată – însă din text se poate deduce faptul că a fost scrisă în noiembrie 1945; așadar, maiorul nu a fost totuși îndepărtat din Cluj. Macedon, în postura de *comandant militar al orașului*, după părerea noastră, a fost în Cluj de la început²⁵²).

Populația maghiară a Clujului, deși a scăpat de teroarea jandarmilor români, totuși n-a reușit să evite *deportările*, deoarece în cursul zilelor de 13-15 octombrie au fost ridicați de către soldații sovietici aproximativ 3.000-5.000 de maghiari pentru „malenki robot”, iar cea mai mare parte a lor au murit pe drum ori ca prizonieri sovietici²⁵³. Oamenii au fost alungați în masă de către militarii ruși. Au fost deportați

248 Molnár G., 1993, p. 93.

249 Loc. cit.

250 Loc. cit.

251 Az EME Levéltára [Arhivele Societății Muzeului Ardelean], fondul György Nagy, Arhiva Demeter, documentele primăriei, f. n.

252 Vezi documentul 16. și ANJ Cluj, Fondul Administrativ al Prefecturii din Județul Cluj, cutia 1, 1946, f. 29. Acest lucru este susținut și de faptul că, la 6 aprilie 1945, „fostul comandant orășenesc militar”, Macedon, a fost ales cetățean de onoare al Clujului. (În comunicarea făcută cu această ocazie este numit colonel). *Erdély*, 6 aprilie 1945.

253 Aproximativ în această perioadă au adunat autoritățile române de la Turda în jur de 4-700 de bărbați maghiari, predându-i oficialităților sovietice militare cu verdictul că aceștia sunt „partizani maghiari” care i-au ajutat pe „honvezi” după ocuparea orașului Turda. Atunci, din satul Gheorgheni de lângă Cluj au fost ridicați de asemenea 40 de oameni.

membrii gărzii populare orășenești, care purtau banderolele roșii și își efectuau rondul, precum și muncitorii din curtea fabricilor, care lucrau la reconstrucție; au fost capturați trecătorii de pe străzi, dar nu scăpau nici cei care au rămas acasă: patrulele sovietice adunau oamenii mergând din casă în casă. (Se spune că până și în cazul primarului nou numit, Tudor Bugnariu, a fost o întâmplare că a reușit să evite deportarea...²⁵⁴). După unii martori oculari, *românii din localitate* arătau unde locuiesc maghiari²⁵⁵. Károly Nagy a văzut că „pe unele case au apărut cuvinte scrise cu cretă albastră: Casă românească, Román ház. (...) Pál Veress, pe când eram eu de față, îi povestea tatălui meu că, pe baza *unei liste secrete*, patrulele româno-sovietice arestau în diferite locuințe pe intelectualii maghiari: juriști, ziariști, profesori, printre ei și comuniști”²⁵⁶. (Erau printre deportați și personalități cunoscute, precum Imre Mikó, jurist specialist în dreptul minoritar și fost deputat în parlament, Jenő Kiss, scriitor, Ignác Bartha și István Decsy, avocați, József Faragó și Ferenc Haáz, etnografi, Árpád Árvay, redactor de presă, Béla Jancsó, fostul redactor șef al lui *Erdélyi Fiatalok*, Andor Járosi, protopop evanghelic și scriitor, László Mikecs, unul dintre cei mai de seamă cercetători ai trecutului ceangăilor din Moldova ș.a. Ultimii doi nu s-au mai întors din prizonieratul sovietic).

În problema deportaților au purtat discuții cu sovieticii în mod separat Edgár Balogh, János Demeter, Pál Veress, precum și István Lakatos (deoarece au fost ridicați, printre alții, o parte a membrilor partidelor comunist și social-democrat), dar n-au reușit să obțină nici un rezultat, fiindcă comandantul orășenesc a declarat că nu intră în atribuțiile sale această problemă²⁵⁷. (În pofida faptului că nimeni nu îndrăznește să afirme deschis acest lucru, se poate face presupunerea justificată că NKVD²⁵⁸ ar fi stat în spatele deportărilor). Cum s-au putut întâmpla aceste deportări în masă, cine le-a inițiat? La astfel de întrebări au existat mai multe presupuneri încă din 1944. „Am considerat că cea mai acceptabilă explicație este acea informație – scrie în memoriile sale unul dintre deportați, György Szabó – conform căreia unii dintre politicienii români au sfătuit conducerea militară sovietică să aresteze la Cluj bărbații între 15 și 55 de ani, deoarece aceștia sunt soldați fasciști germani și maghiari”²⁵⁹, care după spargerea frontului s-au retras în oraș și, îmbrăcați în haine civile, vor să

254 *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul Lakatos], p. 879.

255 Mai vezi scrisoarea lui Csutak Béla din 10 octombrie 1945 către prim-ministrul Béla Dálnoki Miklós. MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dos. IV-138, 40.821/B.

256 *Romániai Magyar Szó*, 3 septembrie 2002.

257 Interpretul comandantului orășenesc i-a spus lui István Katona Szabó că „prizonierii nu intră în sfera de competență a comandantului orășenesc”. Un răspuns asemănător a primit și Lakatos István când l-a căutat pe comandant referitor la problema celor ridicați. Cel din urmă i-a comunicat: „Vă rog, credeți-mă că acest lucru nu depinde de mine”. Vezi: *Katona Szabó*, 1990, p. 41, precum și *Molnár G.*, 1991, p. 392.

258 Narodni commissariat vnutrennih ghiei – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (denumirea de după 1934 a Siguranței statului sovietic).

259 În revista *Világosság* din 30 septembrie 1945, Pál Veress, exprimându-se foarte prudent, a scris că trupele sovietice „au fost duse în eroare de curerile răuvoitoare, astfel, maghiarii clujeni au fost ridicați ca suspecti de a fi partizani”.

înceapă acțiuni de sabotaj²⁶⁰. Alții erau de părere că Onișor, fost consul la Cluj, și/ sau Aurel Milea erau „denunțatorii”²⁶¹. Care este adevărul în această problemă, încă nu putem stabili.

În zilele de după 11 octombrie 1944, nu doar schimbările intervenite la vârful conducerii orașului, ci și mersul vieții politice anunțau începutul unei noi epoci la Cluj. În câteva zile s-a aflat că partidele de stânga n-au preluat doar conducerea administrației, ci au dobândit și *monopolul* asupra presei și reprezentării politice. Consiliul Maghiarilor Ardeleni – care în săptămânile anterioare a jucat un rol atât de serios în salvarea orașului și a populației acestuia – a fost decapitat, deoarece politicianii săi aflați la conducere – Béla Teleki, Sándor Vita și Béla Demeter –, care ar fi putut reprezenta o forță importantă contra naționaliștilor români, au fost deportați de către sovietici²⁶². Ceilalți membri ai Consiliului Maghiarilor – afirmă un martor ocular, care a dorit să-și păstreze anonimul și care a informat în februarie 1945 guvernul național provizoriu cu sediul la Debrecen –, „cei care sub vechile regimuri nu s-au autoexpus, *nu puteau* și probabil nici nu voiau, având în vedere mersul vieții politice, să înființeze un partid”²⁶³ (sublinierea noastră). Instituirea unui monopol politic se petrecea, evident, prin „eliminarea” concurenței încă existente. *Organizația de Zece*²⁶⁴, care între 1939 și 1944 a înglobat totalitatea societății maghiare clujeane, iar în toamna anului 1944 a jucat un rol activ în salvarea orașului, întrucât nu manifesta simpatii pentru orientările de stânga, ci mai degrabă avea o spiritualitate creștin-conservatoare, nu a reușit să se mențină nici cu prețul de a-și schimba numele (*Organizația de Vecinătate*), astfel a intrat în *Uniunea Populară de Apărare* condusă de comuniști, iar în conducere i-a cooptat pe comuniștii de origine română și evreiască. La 24 noiembrie, în sediul din Cluj al PCR, i-au comunicat lui Lajos Puskás, membru al comisiei de inițiere a Organizației de Vecinătate, că „atât din partea democrațiilor români, cât și a celor maghiari, se manifestă o neîncredere față de această organizație, în consecință fiind mai bine ca Organizația de Vecinătate să-și înceteze activitatea, chiar și până când atmosfera

260 Szabó, op.cit. p. 25. (Această versiune este susținută și de Károly Nagy în memoriile sale citate. El – ulterior – a auzit de la tatăl său, István Nagy, și de la Edgár Balogh că „Pál Veress, care a absolvit școala Komintern-ului și a fost legitimat de Moscova, a întrebat [de la comandantul orașenesc sovietic – obs. autorilor], de ce au fost adunați acești bărbați, a primit răspunsul că acești oameni au fost mobilizați local de conducerea militară maghiară pentru a produce diversiune în spatele trupelor sovietice”. În: *Romániai Magyar Szó*, 2 septembrie 2002.

261 Onișor, fostul consul la Cluj, este amintit de János Demeter în memoriile sale la care am făcut referire, iar Milea este menționat de Gyula Tunyogi Csapó într-un interviu realizat cu acesta. Vezi: *Demeter*, 1975, p. 336, și interviul Tunyogi. István Lakatos, în memoriile sale, îi consideră „denunțatori” pe „funcționarii fostului consulat român”. Vezi: *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul Lakatos], p. 878.

262 *Tibori Szabó*, 1993, p. 28–29. În decembrie au fost eliberați în Ungaria. Vita și Teleki au rămas acolo, iar Béla Demeter – provizoriu – s-a întors în Transilvania de Nord. Raportul este publicat în documentul cu nr. 18.

263 MOL, a Belügyminisztérium iratai [Documentele Ministerului de Interne ANM], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], cutia 1., dos. 1, f. 117–126..

264 Organizația de Zece din Cluj a fost înființată după un an de la introducerea dictaturii regale, la începutul anului 1939, ca parte a secției sociale a Comunității Populare Maghiare din România. Conform aprobării regale, doar populația de etnie maghiară din oraș putea să facă parte din aceasta (în august 1940, organizația avea ca membri aproximativ 11 mii de familii maghiare). Mai pe larg vezi: *Vincze*, 1996.

publică va ajunge să fie mai favorabilă²⁶⁵ (sublinierea noastră). Eșichierul politic maghiar, după toate acestea, a devenit unicolor: mersul vieții publice a devenit *monopolul* comuniștilor și al social-democraților.

Conducerea din Cluj a Partidului Social-Democrat, constrâns să intre în ilegalitate după 19 martie (în oraș, 90% din social-democrați erau maghiari), s-a adunat în ziua următoare intrării sovieticilor și a înființat organizația „Partidului Social-Democrat din Cluj și din regiune”. Au luat legătura cu centrul din București al *Partidului Social-Democrat din România* doar peste câteva săptămâni (din titulatura lor a lipsit o vreme sintagma „din România”) ²⁶⁶. După ce s-au încadrat în organizația națională, au constituit Comisia Maghiară a PSDR, care a fost practic *secția maghiară* a partidului²⁶⁷. Acest cadru organizatoric au avut mai târziu avantajul că membrii maghiari au beneficiat de o mai mare posibilitate de mișcare și își puteau exprima mai bine interesele lor minoritare specifice. Printre conducătorii Comisiei Maghiare se aflau *autonomiști* dedicați, precum István Lakatos, Géza Pásztai, Ferenc Bruder.

Grupul comuniștilor maghiari condus de Gyula Simó – văzând că Partidul Păcii de la Budapesta nu se interesează de ei, iar comuniștii români așteaptă acordul Bucureștiului – au proclamat la 24 septembrie 1944 înființarea Partidului Comuniștilor din Transilvania de Nord, care era condus de un secretariat format din patru membri (Pál Veress, Gyula Simó, József Nemes și Sándor Jakab)²⁶⁸. Acest partid de sine stătător nu a funcționat foarte mult timp, dar în perioada critică de după 11 octombrie s-a dovedit a fi un partener acceptabil pentru ocupanții sovietici. Independența sa a încetat odată cu sosirea, în jurul datei de 20 octombrie, a doi delegați ai PCR din București, tânărul Teofil Vescan și Nicolae Goldberger²⁶⁹ (primul a primit postul de prim-secretar), aceștia convingându-i pe clujeni, nu se știe prin ce presiuni²⁷⁰, să ia legătura cu centrul partidului din București. Au dat publicității acest lucru în revista *Világosság* din 22 octombrie 1944, menționând că, de acum încolo, numele formațiunii lor este „Partidul Comuniștilor din România, regiunea Cluj”. Cu toate că Simó Gyula și tovarășii săi au aderat la centrala partidului din București, i-au dat de înțeles însă lui Goldberger și celorlalți că nici nu poate fi vorba despre o reîntoarcere la situația de dinainte de 30 august 1940²⁷¹. După aderarea comuniștilor clujeni la centrala de partid din capitală, József Nemes și Pál Veress au trebuit să părăsească secretariatul regional din Cluj. (Gyula Simó a rămas, dar la București era apreciat ca fiind un transilvanist suspect, mai mult decât atât, chiar un „naționalist maghiar”. În 1947 era atât de conștient de situația sa intolerabilă în interiorul partidului, încât s-a stabilit în Ungaria).

265 Citează: *Vincze*, 1996, p. 103.

266 Molnár G., 1991.

267 Hotărârea referitoare la înființarea secțiilor naționalităților a fost luată de către delegați încă la congresul partidului din anul 1927.

268 *Szabad Szó* (Târgu Mureș), 21 noiembrie 1944 (interviu cu Gyula Simó) și *Molnár*, 1993, p. 109–110.

269 Prenumele lui Goldberger, evreu-maghiar la origine, s-a folosit în presa maghiară când Miklós, când Nicolae. Noi utilizăm cea din urmă variantă, subliniind și în acest fel că el a fost reprezentantul „liniei bucureștene”.

270 Tensiunile create între delegații din București și cei din Cluj sunt menționate și în memoriile lui Pavel Bojan. *Bojan*, 1988, p. 293.

271 *Molnár G.*, 1993, p. 111.

Grupul din Cluj al Uniunii Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ), organul de camuflare al PCR între 1934 și 1938, s-a reorganizat tot în primele zile. Grupul din Brașov condus de Gyárfás Kurkó deja se organiza și el de săptămâni întregi. La 6 octombrie 1944 au aderat la proiectul de platformă al FND, apoi în data de 16 și-au schimbat și denumirea în *Uniunea Populară Maghiară din România*²⁷².

În capitala Ținutului Secuiesc, la Târgu Mureș, organizarea politică a început separat de Brașov (și Cluj). La 30 septembrie 1944, cu două zile înainte de ocuparea orașului, intelectualii și meșteșugarii locali, cei mai mulți simpatizanți de stânga (Endre Antalffy, profesor, Dénes Horváth, președintele local al EMGE, Ferenc Kacsó și alții), au început să se organizeze, iar la 15 octombrie, în numele Comisiei de organizare a *Uniunii Democratice a Maghiarilor*, au lansat un apel²⁷³, din care aflăm că scopul lor este „gruparea tuturor forțelor democratice ale Ținutului Secuiesc” în vederea obținerii „libertății totale administrative, jurisdicționale și culturale”, considerând totodată necesară cooperarea cu Partidul Comunist. Primul punct al apelului indică faptul că organizatorii s-au gândit inițial la un fel de *organism ce simboliza interesele regionale ale secuilor*. Programul susținut de ei era identic cu cel al UPM din Cluj, comparând însă statutul de atunci²⁷⁴ cu cel din 1945 al UPM²⁷⁵, se poate observa existența mai multor deosebiri importante. Astfel, unul dintre obiectivele declarate ale Uniunii Populare (Democrate) [sic!] Maghiare, „asigurarea pentru noi a drepturilor omului”, precum și „dobândirea libertății totale administrative, jurisdicționale și culturale” (aceasta este de fapt „revigorarea” celor promise în Hotărârea de la 1 decembrie 1918 din Alba Iulia), sunt tocmai punctele care lipseau din obiectivele UPM. Separatismul celor de la Târgu Mureș n-a ținut însă mult. Ferenc Kacsó, care a luat cuvântul la întrunirea lor publică din 19 noiembrie 1944, susține deja că „Uniunea Democrată Maghiară este o formațiune a uriașei organizații a Uniunii Populare Maghiare”, iar în cele din urmă, la mijlocul lui decembrie, au adoptat această ultimă denumire.

Dintre organizatorii MADOSZ din Cluj, mai mulți au avut inițial ideea de-a înființa un organism – după modelul *Partidului Popular Maghiar din Ardeal* al lui

272 Gyárfás Kurkó a motivat acest lucru la consfăturile lor din 16-17 octombrie 1944 de la Brașov, prin faptul că „vechiul cadru astăzi s-a dovedit strâmt. Pentru ca sarcinile lărgite să se reflecte și prin numele nostru, este necesar ca formularea de „oameni ai muncii” să fie schimbată cu cea „populară”, mai amplă ca aceasta. Expresia de „muncii” oricum dă impresia de parcă am fi o organizație profesională. (...) În schimb, cuvântul „popular” accentuează atât caracterul național, cât și cel politic al organizației noastre. Oricât ar fi de dureros să ne luăm rămas bun de la numele de MADOSZ, care, nouă, nu ne-a adus decât cinste, sunt convins că numele de „Uniunea Populară Maghiară” va fi un nou pas făcut înainte în ceea ce privește istoria mișcării noastre” (*Népi Egység*, 22 octombrie 1944). În realitate a fost vorba despre faptul că MADOSZ, din mai multe motive, nu a reușit să obțină o prea serioasă putere de influență în Transilvania de Nord, nici măcar în rândul „oamenilor muncii”. Unul dintre motive a fost că, înainte de 1940, MADOSZ, direct sau indirect, a luat parte la mișcările „antirevizioniste” inițiate de București, iar în zilele următoare datei de 30 august 1940, membrii acestora au protestat împotriva Arbitrajului de la Viena (vezi: *Seres*, 2002, și *Bányai*, 1973, p. 312–315).

273 *Szabad Szó*, 5 noiembrie 1944.

274 *A Magyar Népi (Demokrata) Szövetség szervezeti szabályzata* [Statutul organizațional al Uniunii Populare (Democrate) Maghiare], Secția de Manuscrise a Academiei Științifice Maghiare, fondul lăsat de Károly Molter, Ms. 6021/217.

275 *A Romániai Magyar Népi Szövetség szervezeti szabályzata* [Statutul organizațional al Uniunii Populare Maghiare din România], Institutul de Artă Literară și Tipografică Minerva S.A., Cluj, 24 mai 1945.

Károly Kós și tovarășilor săi, în spiritul *Întâlnirii de la Târgu Mureș* din 1937 – ce ar reprezenta în sens larg interesele minorităților și în care și-ar fi putut găsi locul atât intelectualii și personalitățile bisericești, cât și reprezentanții burgheziei liberale. Lajos Jordáky (care era tot timpul în afara UPM, dar avea o serioasă influență asupra aripii moderate a uniunii, mai ales asupra tinerilor), încă din 15 octombrie, în scrisoarea sa adresată Comisiei Executive Provizorii a Partidului Comunist, grăbea constituirea unui Consiliu Național Maghiar²⁷⁶. Propunerea sa nu a fost pusă în practică, dar la această idee n-a renunțat nici mai târziu. La sfârșitul anului 1945, când UPM, din cauza declarației de la Târgu Mureș (18 noiembrie 1945), a ajuns într-o gravă situație de criză politică, pentru ieșirea din această postură a recomandat lărgirea comisiei cu funcții administrative a UPM, adică includerea comuniștilor, social-democraților și a celor din afara UPM, ceea ce, în fapt, reprezintă reluarea propunerii sale anterioare²⁷⁷. Însă o alianță mai vastă nu s-a putut realiza, deoarece adevărata conducere a MADOSZ, încă din primele zile, a ajuns în mâinile unei *clici de extremă stângă (madosiste)*²⁷⁸, cu vederi înguste, care l-a folosit pe Károly Kós, popularul scriitor-arhitect – ales pentru scurt timp președinte – doar pe post de marionetă. (Funcția de președinte a fost în scurt timp preluată de István Sály).

La 22 octombrie 1944, organizația MADOSZ din Cluj „a ridicat drapelul”²⁷⁹. Comisia de organizare, în afara personalităților cunoscute, precum Károly Kós, Elemér Jancsó și László Szabédi, a avut de asemenea printre membri mai multe persoane puțin cunoscute până la aceea dată (dar „cu un viitor strălucit” datorită trecutului lor madosist), printre alții pe Sándor Szepesi (croitor), Samu Hadházi (agricultor „hoștăzean”), Lajos Mezei, Ádám Fodor-Pataky ș.a.. După o muncă de organizare de o lună, în cadrul plenarei liderilor organizațiilor de bază ale județului Cluj, din 12 noiembrie, a fost constituită secția județeană a MADOSZ. Uniunea a încercat să câștige de partea ei masele maghiare de la sate, dar – precum a afirmat un martor ocular din epocă²⁸⁰ – *adevărații* reprezentanți ai țărănimii n-au fost admiși în conducere. Același „cronicar” a acuzat conducerea madosistă că „nu încearcă să scoată țărănimea din starea de pasivitate”, care a susținut-o totuși încă de la început. În mare parte, motivul era faptul că uniunea condusă de comuniști a încercat să asigure protecție împotriva atrocităților antimaghiare. (Reclamantii veneau cu regularitate la biroul din Cluj al MADOSZ/UPM, unde, în toate cazurile, s-au încheiat procese verbale despre prejudiciile lor²⁸¹).

Separatismul organizației clujene n-a ținut mult timp. De la Brașov a fost trimis la Cluj unul dintre membrii fondatori ai MADOSZ, László Bányai (el a plecat de la Cluj la Brașov după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena), care a convocat pentru 23 noiembrie 1944 comisia de reorganizare din Cluj și din provincie a lui MADOSZ.

276 Molnár G., 1993, p. 113.

277 Fülöp-Vincze, 1998, p. 76–78.

278 Vezi scrisoarea lui László Szabédi către Lajos Jordáky. Publică: Vincze, 2003, p. 51–54.

279 Világosság, 22 octombrie 1944, p. 24. și Balogh E., 1986, p. 9.

280 Vezi documentul nr. 19.

281 O parte din copiile legalizate ale proceselor verbale se găsesc în fondul arhivistic moștenit de la Gyula Simó. Fondul Politikatörténeti Intézet Levéltár, Arhiva Institutului, 937, f. 11.

Atunci s-a încins o lungă dispută între autonomiști și adepții „liniei brașovene”²⁸². István Szabó, Károly Kós și István Sárly au afirmat că nu trebuie mers înaintea evenimentelor, adică nu este oportună adoptarea unei atitudini univoce în problema viitorului statut al Transilvaniei de Nord, iar de altfel acestei regiuni ar trebui să i se asigure o *autonomie specifică*. (Kós a declarat în mod ferm că „cea mai promițătoare soluție” ar fi *autonomia întregului Ardeal*²⁸³). Madosiștii Ádám Fodor-Pataky și László Bányaï au atacat tăios aceste păreri. Discursul lui Bányaï de atunci reflectă perfect faptul că grupul din Brașov al UPM privea „separatismul” Transilvaniei de Nord doar ca pe o problemă *tactică*. La încheierea discuțiilor contradictorii a afirmat: „Situția de moment a Transilvaniei de Nord este doar consecința faptului că, până în prezent, nu de forțele democratice române [adică comuniștii – observația autorilor] a fost preluată puterea, ci de (...) forțe reacționare. [...] Transilvania de Nord este acum în situația de-a putea pune în practică acele măsuri care au fost stabilite și de programul FND²⁸⁴”. Așadar, separatismul Transilvaniei de Nord este de folos *atâta timp* cât programul FND poate fi realizat doar acolo, însă când acest lucru va fi posibil și la București, tot „separatismul” devine de prisos.

În sfârșit, la insistențele lui Bányaï, adunarea a hotărât că se vor transforma în Uniunea Populară Maghiară (UPM). (Atunci încă lipsea din titulatură mențiunea „din România”).

Nu doar maghiarii clujeni s-au organizat după „eliberare”, ci și românii. Ulterior datei de 11 noiembrie 1944, în clădirea Băncii Albina din Cluj, *adeptii locali ai celor două partide istorice* au înființat *Uniunea Democrată a Românilor*²⁸⁵(UDR), cu scopul „de-a fi organul politic al românimii în Transilvania de Nord eliberat”. Vasile Sava, consilierul episcopatului ortodox, a motivat fondarea organizației prin necesitatea „de-a înființa o formațiune politică pentru românii din Transilvania eliberată, care trăiesc în superioritate numerică alături de naționalitățile ce conviețuiesc pe aceste meleaguri, cu scopul de a avea o reprezentanță și un rol corespunzător proporționalității lor numerice în administrația locală”. A menționat și faptul că vor să asigure „conviețuirea pașnică” și drepturile „naționalităților conviețuitoare”, toate acestea, evident, „pe pământul nostru strămoșesc” – a mai adăugat²⁸⁶. În data de 19 însă, comisia executivă a UDR, ieșind deja din cadrul orășenesc și având scopul de-a constitui o *organizație pentru tot Transilvania de Nord*, a numit și pe responsabilii organizațiilor județene²⁸⁷.

282 Se numea astfel grupul din Transilvania de Sud (și din București) a lui MADOSZ/UPM, care era dispus să subordoneze interesele naționale maghiare opiniilor celor din București. (Opoziția „celor din Transilvania de Sud” și a „celor din Cluj” a persistat și în cele din urmă). Referitor la controversele din interiorul UPM, mai pe larg, vezi: *Vincze*, 1999, p. 263–269.

283 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B. 1946, („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején” [Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei].)

284 *Világosság*, 25 noiembrie 1944, precum și *Katona Szabó*, 1990, p. 86–88.

285 Din când în când, numele organizației a fost „Uniunea Democrată Română din Transilvania Eliberat”.

286 ANIC, documentele Emil Hațeganu, fond 1635, doc. 46/1944-45, f. 4, și *Lăcustă*, 1995, p. 13-18.

287 ANIC, documentele Emil Hațeganu, fond 1635, doc. 46/1944-45, f. 4.

Cadrul separatismului politic al Transilvaniei de Nord a fost realizat în decursul lui noiembrie-decembrie. La 21 octombrie, la propunerea tânărului Teofil Vescan, a fost înființat *Comitetul Democratic din Transilvania de Nord*, unde și-au trimis reprezentanții MADOSZ-ul din Cluj, PCR, PSDR, grupul local al Frontului Plugarilor²⁸⁸, Alianța Populară Democrată Evreiască (ani mai târziu – Comitetul Democratic Evreiesc)²⁸⁹, precum și Sindicatetele Unite. Comisia a fost alcătuită cu scopul de-a realiza *legătura Transilvaniei de Nord cu România*. În cursul consfătuirii, Vescan a afirmat: „În temeiul Convenției de Armistițiu, Transilvania de Nord poate fi integrat în cadrul statului român doar dacă [...] majoritatea românească de aici va dovedi că dorește ca și forțele democratice minoritare maghiare și evreiești să fie integrate în configurația democratică a României reîntregite, iar acestea, la rândul lor, vor trebui de asemenea să demonstreze dacă doresc să conviețuiască și să coopereze cu poporul român în cadrul unui stat democratic român”²⁹⁰. O săptămână mai târziu s-au unit cu Frontul Național Democrat, apoi întregindu-se cu Uniunea Patrioților, precum și cu Apărarea Patriotică (amândouă *cvasi-partide sub influență comunistă*²⁹¹) au înființat Comitetul FND din Transilvania de Nord. Pentru a valida acest lucru, la 29 octombrie au convocat un miting în piața centrală, care însă – conform declarației de presă²⁹² –, din cauza acțiunilor presupus ale gărzilor lui Maniu, a fost ținut în cinci puncte diferite ale orașului. Datorită „bunei organizări”, adunările populare au luat o decizie comună, conform căreia „Adunarea populară aderă în mod unanim la lupta maselor unite în Frontul Național Democrat [FND]”, și cereau „includerea Transilvaniei de Nord”, precum și constituirea unui guvern FND condus de Petru Groza.

La 27 noiembrie 1944, reprezentanții „organizațiilor și partidelor democratice” din Cluj – la inițiativa Comitetului din Transilvania de Nord al Partidului Comunist Român – s-au întrunit pentru o nouă consfătuire și au hotărât înființarea Comitetului FND din Cluj, în care vor fi grupate PCR, PSDR, Sindicatetele Unite, UPM, Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților și Alianța Populară Democrată Evreiască. În comitet a invitat și UDR, dar adepții nord-ardeleni ai lui Brătianu și

288 Frontul Plugarilor a fost înființat încă în 1933 de dr. Petru Groza, avocat din județul Hunedoara. Președintele partidului ce părea să aibă coloratură de extremă dreaptă a luat legătura cu PCR aflat în ilegalitate, apoi a încheiat o alianță politică cu MADOSZ. Partidului Groza de la început și până la sfârșit era lipsit de greutate, iar, începând din toamna anului 1944, poate fi considerat, fără doar și poate, „partidul-satelit” al PCR. Pavel Bojan, în memoriile sale citate, relatează că, la indicațiile partidului, intră în Frontul Plugarilor și conduce organizarea acestuia. István Nagy într-un fragment de memoriu nepublicat scrie: „am fost nevoiți să încredințăm și organizarea Frontului Plugarilor unor muncitori comuniști români”. În: *Romániai Magyar Szó*, 2 octombrie 2002.

289 De-a lungul existenței sale, Alianța Populară Democrată Evreiască – la fel ca UPM – a funcționat permanent sub conducerea/supravegherea PCR (era una dintre „organizațiile de masă” ale acestuia), având ca președinte pe acel Kohn Hillel, care a fost unul dintre membrii Secretariatului Regional din Transilvania de Nord al Partidului Comunist Muncitoresc din Ungaria, până la demascarea sa din 1941. (Kohn a ajuns „disciplinar” în fruntea CDE, deoarece, conform hotărârii partidului, cei care au luat parte la procesul monstruos din 1943 de la Cluj nu mai puteau îndeplini mai târziu funcții de partid).

290 *Világosság*, 2 noiembrie 1944.

291 *Vezi: Onișoru*, 1996, p. 142-146.

292 *Világosság*, 31 octombrie 1944.

Maniu²⁹³, la ședința avută cu o zi înainte, în data de 26 noiembrie, s-au hotărât că nu vor adera la „platforma de guvernare” elaborată de PCR și nici la noua formațiune, constituită câteva zile după aceea. La ședință, Aurel Hetco a avertizat: „trebuie să fim vigilenți, nu cumva să ne angajăm politic”, să se participe doar la „problemele practice și chestiunile administrative”. Gh. Ropan a spus că înființarea unei organizații ce include în întregime Transilvania de Nord ar însemna constituirea unui „organism politic autonom”. A mai adăugat că în ceea ce privește „soluția definitivă a problemei Transilvaniei de Nord, organizarea regională în locul celei locale ar aduce doar complicații pentru un viitor guvern român”²⁹⁴. În data de 30 noiembrie – conștienți că a doua zi FND plănuiește să înființeze o organizație care să cuprindă toată regiunea –, conducerea UDR a numit un comitet împuternicit să ia parte doar la rezolvarea problemelor locale existente la Cluj²⁹⁵. Toate acestea arată că aripa dreaptă românească, care își ținea mereu ochii ațintiți asupra Bucureștiului, nu vroia să lase nici *impresia* că ar lua parte la vreo *acțiune politică regională* care ar fi în opoziție cu centrul.

Situația generală pe teritoriul celor „zece republici autonome”

Până la începutul lui noiembrie 1944, situația orașului Cluj era – după cum am arătat deja mai sus – mult deosebită de cea a celorlalte orașe și sate din regiune. În vreme ce în altă parte administrația civilă a fost parțial sau în totalitate prezentă, capitala Transilvaniei de Nord – începând cu intrarea sovieticilor – putea să se gospodărească independent de București. Însă la 8 noiembrie totul s-a schimbat. Atunci, Teofil Vescan senior, prefectul numit de sovietici, a anunțat prin placarde că „partea eliberată a Transilvaniei de Nord, iar astfel și orașul Cluj²⁹⁶, precum și județul cu același nume, au intrat sub administrația armatei sovietice de ocupație”²⁹⁷. Printre altele a dispus reluarea muncii și a interzis scoaterea mărfurilor de orice fel de pe teritoriul Transilvaniei de Nord, și a obligat autoritățile orașenești și comunale să efectueze recensământul populației. Cei care încălcau dispoziția au fost amenințați că vor fi aduși în fața justiției.

Așadar, din toate localitățile în care a fost instalat un organ al administrației românești, aceasta a trebuit să se retragă la mijlocul lui noiembrie 1944. În acest context, toate instituțiile, respectiv funcționarii publici ai acestora (în afara poștei și a căilor ferate) trebuiau să părăsească Transilvania de Nord. Însă din unele documente rezultă faptul că au existat sate cu populație mixtă, unde jandarmii, îmbrăcând haine civile, au rămas pe loc și au terorizat în continuare populația maghiară²⁹⁸.

293 Unul dintre diplomații britanici, care nu pot fi bănuți de rezerve față de români, a afirmat despre adeptii lui Maniu de la Cluj că „sunt descurajator de șovini...” Citează *Lahav*, 1989, p. 145.

294 ANIC, documentele Emil Hațeganu, fond 1635, doc. 46/1944-45, f. 4.

295 *Ibidem*, doc. 46/1944-45, f. 13.

296 Corespondentul din limba română al comunei urbane investite cu autorități municipale.

297 Vezi documentul nr. 6.

298 Vezi MOL, a Kültigyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos. 1. „Pakocs Károly szatmári római katolikus püspök helynök feljegyzése” [Nota vicarului general rom. cat. din Satu Mare, Károly Pakocs].

Începând cu mijlocul lui noiembrie, situația Transilvaniei de Nord a căpătat o oarecare specificitate. În cadrul acestui teritoriu a fost introdusă administrația militară sovietică, ceea ce în practică presupunea că la sate și orașe, în cea mai mare parte a cazurilor la propunerea „elementelor de încredere” locale sau a comuniștilor din orașele apropiate (ori a „aliaților”: UPM sau Frontul Plugarilor), administrația cea nouă s-a format din *populația locală* (această decizie a fost aprobată *ulterior* de autoritățile militare sovietice ocupante). Conform declarației lui dr. András Csillag, subprefectul de Bihor, în județul său lucrurile s-au petrecut în felul următor: „în satele ungurești, ședințele convocate de Uniunea Populară Maghiară, iar în cele românești de Frontul Plugarilor, i-au desemnat pe acei oameni în care poporul avea încredere și care au fost puși de voința poporului în fruntea administrării comunei. (...) Pentru a evita conflictele interetnice, tuturor notarilor și pretorilor am dat dispoziția ca în satele cu populația mixtă, conducerea comunală să respecte proporționalitatea naționalităților”²⁹⁹ (sublinierea autorului).

Această conducere administrativă de stânga, aflată sub supravegherea FND³⁰⁰ – în cele mai multe cazuri³⁰¹ –, nu întreținea nici un fel de legătură cu guvernul de la București. În pofida faptului că prefecții trimiși de la București și-au părăsit posturile, asta nu însemna că în locul lor – în județele cu majoritatea maghiară – ar fi venit peste tot unguri. *Raporturile de forță schimbate* în detrimentul maghiarimii au fost sugerate și de faptul că doar în Trei Scaune (Béla Kerekes), Ciuc (Károly Rancz) și Odorhei (Ignác Szilágyi) conducătorii administrației au fost maghiari, pe când în fruntea județelor cu o relativă majoritate maghiară – Turda-Mureș (61,5%), Satu Mare (55%), Bihor (64%) și Cluj (55%) – au ajuns prefecți/șefi de județ etnici români. (Menționăm aici că, în perioada discutată, cele două noțiuni au fost utilizate alternativ, ca sinonime). Deocamdată nu este lămurit din ce motiv nu s-au putut așeza prefecți maghiari în fruntea județelor amintite. Se presupune că factorii decisivi ar fi fost raporturile de forță locale și influența exercitată asupra sovieticilor.

Expulzarea administrației române a fost primită cu profundă indignare de către locuitorii români. Dezamăgirea a intensificat și mai mult sentimentele antimaghiare, deja oricum înțețite, precum și furia împotriva sovieticilor. Resentimentele față de ocupanți au fost provocate nu doar de ordinul de îndepărtare a administrației române, ci și de faptul că la sate *aveau loc* în mod repetat *ciocniri* între țăranii români și soldații sovietici, care comiteau jafuri, tâlhării, abuzau de forță³⁰².

Evident, nici nu se puneau problema că aceștia ar fi jefuit doar pe țăranii români, atitudinea fiind similară și în cazul maghiarilor. (József Barna, parohul din Turulung,

299 *Új Élet*, 10 februarie 1945.

300 Cazul de la Oradea este caracteristic. János Boros, președintele organizației județene FND Bihor, la o ședință de la sfârșitul lui ianuarie 1945, spune că „președinția a acționat pentru destituirea primarului Gyula Csíky și a viceprimarului, dr. János Pelle”. FND-ul local nu agreea aceste două persoane, deoarece – conform afirmației lui Boros – „Primarul Gyula Csíky nu vroia să colaboreze cu organizațiile democratice locale, mai mult decât atât, a avut o atitudine dușmănoasă față de ele”, așadar aceștia nu doreau să dea ascultare oamenilor partidului de stânga. Vezi *Új Élet*, 31 ianuarie 1945.

301 Excepție făceau doar județele Sălaj și Maramureș (cel din urmă doar până la începutul lui ianuarie 1945, când a avut loc ocupația sovieto-ucraineană – despre aceasta vezi mai jos). În ceea ce privește primele, într-un raport din 23 decembrie 1944 este relatat că în județul Sălaj „administrația este organizată după ordinul primit de la guvernul român”. ANIC, fondul 935, Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Sănătescu-Rădescu, doc. 24/1944-1945, f. 40. și *Pop*, 1996, p. 103–106.

302 *Sălăgean*, 1995, p. 66.

în cronică sa de epocă, scrie astfel despre comportamentul soldaților sovietici: „Au început tâlhăriile. Ei ziceau că au venit să ne elibereze, în realitate însă nu ne-au eliberat, ci ne-au ușurat de toate bunurile de care le-a plăcut. La jafuri și ciordeli erau ajutați și de românii veniți a doua zi de la Turulung Mic”³⁰³). În pofida acestui fapt, conform documentelor și amintirilor din epocă, introducerea administrației militare sovietice și ordinul de ieșire a jandarmeriei române erau primite de populația maghiară cu seninătate. Au sperat desigur că vor lua sfârșit atrocitățile și jafurile necentenite. Maltratările de până atunci au încetat într-adevăr, în special pentru că comandamentele locale ale Armatei Roșii – în teritoriile cu populație mixtă – s-au străduit să asigure protecție maximă maghiarilor împotriva elementelor șovine. (Cu toate că au mai avut loc, deși rareori, *crime* sub impulsul sentimentelor naționale³⁰⁴).

După cum arată și exemplul din Brâncovenești, sovieticii ocupanți au dorit în mod categoric *consolidarea* situației generale. Într-o relatare citim că la 14 noiembrie 1944 „un ofițer rus a apărut în sat în compania câtorva soldați sovietici și a unui civil, a convocat populația cu toba și a anunțat următoarele: administrația română, care a intrat ilegal în Transilvania de Nord, a fost îndepărtată de comandamentul militar sovietic. Conducerea va fi preluată de organele locale, iar puterea generală, *până la reglementările teritoriale definitive*, va fi exercitată de comandamentul armatei sovietice. Populația să-și înființeze propriul consiliu local și să ia legătura cu consiliul raional Reghin. Consiliul local să se îngrijească de siguranța publică și de punerea în practică a principiilor democrației. Cei care tulbură ordinea (...) să fie predați imediat comandamentului rusesc din Reghin. (...) Moneda oficială, deocamdată, este pengő. (...) Comandamentul sovietic a dispus ca animalele și mijloacele de lucru însușite să fie restituite”³⁰⁵.

Buna intenție nu era însă de ajuns, deoarece în satele unde nu exista garnizoană sovietică s-a întâmplat și pe mai departe să fie *hărțuită* populația maghiară; s-a încercat ca obligațiile referitoare la cota animalieră, munca în folosul comunității și rechizițiile să fie atribuite satelor cu populația majoritar maghiară, iar locuitorii români să fie omiși de la orice fel de îndatoriri³⁰⁶. Publicația UPM, apărută la Târgu Mureș, referindu-se la starea generală de la Toplița la sfârșitul anului 1944, scria că „maniștii”, cei din Gârzile de Fier, încă terorizează populația maghiară, iar peste tot în oraș au rămas inscripțiile „Vorbiți românește!”, expuse încă înainte de 12 noiembrie 1944. Românii naționaliști instigau la ură interconfesională, din acest motiv până și preotul greco-catolic român(!) a trebuit să părăsească localitatea³⁰⁷. Cu o săptămână în urmă, același organ de presă afirma că la Bistrița, unde au rămas doar 1200 de maghiari și 4000 de români, cei din urmă îi terorizează pe primii, nu-i cooptează în

303 Citează cronică amplă din august 1945 a lui József Barna, preot romano-catolic, *Beszámoló a túrterebes i. kat. plébániát érintő 1944–1945. évi háborús eseményekről* [Relatare despre evenimentele de război din 1944-1945 cu implicații asupra parohiei romano-catolice din Turulung] Boros, 2002, p. 17.

304 De exemplu, la Cristorel au omorât un ungar, iar la Chinteni doi. Vezi: documentele 22 și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

305 Varró, 1988, p.91–92.

306 Se pot citi date concrete în numerele din noiembrie 1944 ale lui *Népi Egység* [Unitatea Poporului].

307 Szabad Szó, 8 decembrie 1944.

Garda populară și în conducerea orașului, mai mult decât atât, au interzis ca în magazinele cu proprietari români să intre vreun ungar³⁰⁸.

În scopul menținerii ordinii publice – pentru a compensa lipsa poliției și a jandarmeriei – au fost înființate așa-numitele *poliții și jandarmerii ale poporului*. Această nouă formă de organizare a ordinii publice a fost alcătuită mai întâi la orașe, formându-se îndeosebi din muncitori ai organizațiilor de partid (comunist sau social-democrat), așadar activiști de încredere din punct de vedere politic. În multe locuri, jandarmeria populară de la sate a fost organizată la început de către activiștii de sindicate sau de partid, trimiși de la oraș, iar în alte părți *Gărzile populare* au fost înființate de simpatizanții Partidului Comunist³⁰⁹. Echipamentul lor consta din arme adunate ici-colo, iar uniforma era înlocuită doar de o banderolă roșie. La constituirea Gărzilor populare, sovieticii au dispus ca în localitățile cu populație mixtă acestea să fie alcătuite din români și maghiari laolaltă, dar, după cum arată și cazul de la Bistrița, nu peste tot a avut efect acest ordin. Nu doar o nouă poliție a fost înființată, ci – precum arată un raport din epocă³¹⁰ – în județul Odorhei au fost organizate până și *trupe de grăniceri*, care pe de o parte au împiedicat noi jafuri ale elementelor din sudul Transilvaniei, iar pe de altă parte au redus scoaterea bunurilor din județ³¹¹.

Este adevărat că teroarea în masă a încetat, dar în primele zile ale lunii ianuarie a început un nou val de deportări. Din Satu Mare și împrejurimi au fost luați la muncă obligatorie mai multe mii de locuitori *de etnie șvabă*³¹². (Au existat și situații când o persoană – în timp ce transportul înainta spre Feldioara – a reușit să fugă și să ajungă acasă, dar la începutul lui ianuarie 1945, din cauza originii șvabe, a fost din nou deportată și dusă în Uniunea Sovietică³¹³). Însă o parte a celor ridicați erau de limbă și identitate maghiară, doar că erau de origine germană și aveau nume nemțesc. Totodată, și de pe Valea Ierului au fost ridicați în masă locuitorii, aici însă nu doar cei de origine germană, ci și ungurii. De exemplu, localitatea Ady Endre (Mecențiu)

308 Szabad Szó, 15 decembrie 1944.

309 Autorul documentului din epocă publicat de Ioan Lăcustă afirmă că în județele secuiești „unitățile paramilitare” (trupe de grăniceri) rămase după plecarea nemților s-au transformat în „gărzi” și poliții. Această absurditate este greu de admis, deoarece este inimaginabil ca sovieticii să fi permis existența unităților „paramilitare” în spatele lor. Admitem însă că poliția populară era formată din persoane cu stagiul militar satisfăcut, care mai devreme au servit în Forțele de Grăniceri Secui. Lăcustă, 1995, p. 26.

310 Vezi documentul nr. 18.

311 Conform raportului din 3 februarie al secției a II-a din Marele Stat Major, pe partea nordică a liniei de demarcație de la granița cu România, Gărzile Naționale înarmate au interzis circulația mărfurilor spre exterior, au permis însă intrarea acestora. ANIC, fondul 935, Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Sănătescu-Rădescu, doc. 38/1944-1945, f. 269. Același lucru susține știrea apărută în numărul din 26 noiembrie 1944 al lui *Népi Egység*. Bizar este doar faptul că ofițerul grănicer de pe partea opusă a barierei de frontieră (care există la fel ca înainte de 23 august 1944!) motivează față de ziarist în felul următor blocajul: „după știrea noastră, teritoriul de aici, locuit de unguri, este comunist, iar ei își efectuează serviciul de gardă pentru a împiedica infiltrarea elementelor comuniste”. *Népi Egység*, 26 noiembrie 1944.

312 Vezi MOL, a Külügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos. 1. „Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése.” [Nota vicarului general rom. cat. din Satu Mare, Károly Pakocs]; și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

313 Boros, 2002, p. 79, 87.

a fost înconjurată de soldații sovietici, care au adunat toți locuitorii maghiari de religie romano-catolică apți pentru efort și i-au dus la muncă obligatorie în Uniunea Sovietică. Același lucru s-a întâmplat cu cea mai mare parte a populației maghiare romano-catolice din Eriu-Sâncrai, Tășnad și alte sate din împrejurimi. Din relatările martorilor oculari rezultă faptul că în culise stăteau și de această dată românii șovini, care i-au făcut pe sovietici să creadă că cei de religie catolică sunt toți șvabi, doar că și-au schimbat numele. Cu toate că în general preoții scăpau de deportare (de asemenea, la Cluj i-au lăsat liberi pe cei despre care s-a aflat că sunt preoți), o parte a parohilor locali și-au urmat enoriașii de bună voie în Uniunea Sovietică³¹⁴.

Sunt necesare cercetări aprofundate pentru a putea fi reconstituită starea generală din cele unsprezece comitate/județe în perioada noiembrie 1944–martie 1945. (Cercetările de istorie locală au de îndeplinit sarcini importante și în ceea ce privește acest domeniu). În general se poate spune că administrația nou instaurată întâmpina uriașe *probleme*. Pe alocuri exista o atât de mare lipsă de alimente, încât se instalase foametea. (Depozitele de cereale au fost devastate ori de germanii în retragere, ori de sovieticii în ofensivă, eventual și de locuitorii din împrejurimi). Justiția nu prea funcționa. Starea sănătății publice era catastrofală (pe alocuri a apărut epidemia de tifos), lipseau medicamentele, precum și personalul medical. (Conform informațiilor unuia dintre ziaristii lui *Szabad Szó* din Târgu Mureș, la sfârșitul lui decembrie de la Reghin până la Sfântu Gheorghe nu exista decât un singur medic, și acela de optzeci de ani³¹⁵).

Trenurile nu circulau aproape deloc, întrucât podurile și tunelurile au fost peste tot aruncate în aer (cel puțin între Oradea și Cluj, la începutul lui decembrie, s-a reluat circulația, dar spre Brașov nu se putea călători). Economia era ruinată. O parte a fabricilor au suferit pagube din cauza războiului, nu existau piese ori lipsea materia primă pentru a se putea relua producția³¹⁶. La Cluj, cu scopul de a începe producția și având susținerea consiliului de specialitate, la 17 decembrie a fost înființată Cooperativa Generală Economică și Industrială a Muncitorilor (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete – MÁGISZ). Ideea înființării provenea din constatarea că aprovizionarea orașului cu bunuri de larg consum se asigură cu greu, iar pentru reluarea activității în fabrici și uzine lipsește capitalul necesar. Cooperativa avea două ramuri: de consum și de producție. Asemenea unități *cooperatiste muncitorești* au mai fost organizate la Baia Mare, Târgu Mureș, Sighetu Marmăției, Oradea, Satu Mare și Odorheiu Secuiesc, dar linia lor de producție nu funcționa decât în ultimele trei localități³¹⁷.

Despre situația generală a regiunii se pot citi multe în publicațiile cotidiene ale vremii, dar cenzura (sau autocenzura) a împiedicat de multe ori pana ziaristului. Din acest motiv este interesantă prezentarea lui Béla Demeter (redactor al revistei *Erdélyi Gazda* și secretarul lui gr. Béla Teleki), elaborată pentru Asociația Agricultorilor Maghiari din Transilvania (EMGE), filiala Cluj, referitoare la călătoria sa din decembrie 1944, când a cutreierat jumătate din Transilvania de Nord, de la Dej până

314 *Hetényi Varga*, 1994, p. 541–545. și autor cit. 1996, p. 321–326, 368.

315 *Szabad Szó*, 1 ianuarie 1945. Acest lucru pare a fi contrazis de medicul primar din comitatul Trei Scaune, dr. János Benke, care, la o ședință din 18 noiembrie, a spus că din cei 50–60 de medici existenți înainte au rămas la posturi 11, iar cele mai multe infirmiere, moașe și farmaciști sunt de asemenea prezenți. *Dolgozók Szava*, 20 noiembrie 1944.

316 *Pop*, 1996, p. 103–106.

317 Mai pe larg vezi: *Vincze*, 1999, p. 171–184.

la Sfântu Gheorghe³¹⁸. Din acest material putem afla, de exemplu, că în domeniul circulației monetare haosul era deplin. Circulau atât pengő – așa numitul pengő de război emis de sovietici –, cât și leul (în general cursul pengő-leu era 1:30, dar în Trei Scaune ajungea și la 1:50). Prefecții încercau să depășească problemele economice prin încercarea de-a statornici *autoaprovizionarea*, respectiv practicau, într-un fel, *tranzacții de tip barter*³¹⁹.

Toată lumea se descurca cum putea. Bunăoară, în Trei Scaune, Béla Demeter a constatat că „au acoperit cheltuielile comune prin punerea în funcțiune a fabricilor de spirt din județ, interzicând distilerile particulare și cele cu cazane mici. În mod oficial, producerea unui litru de pălincă costa opt pengő și se vindea cu cincizeci de pengő. Astfel, județul câștiga patruzeci de pengő la litru. În afara acestui lucru a fost introdus separat un impozit pe cifra de afaceri de 6% pentru fiecare marfă în parte. Și de aici au provenit sume importante. Adăugând la toate acestea impozitul obișnuit, s-a putut astfel rezolva provizoriu problema cheltuielilor publice”³²⁰.

În schimb, în județul Turda-Mureș impozitul local nu mai acoperea cheltuielile, de aceea au luat în calcul posibilitatea emiterii unor *bani de urgență* în valoare de aproximativ o sută de milioane de pengő, acoperirea acestora ar fi fost garantată prin patrimoniul de material lemnos al așa numitei proprietăți forestiere comune din Scaunul Mureș. Cele trei bănci maghiare din Târgu Mureș ar fi garantat banii respectivi, dar Banca Românească și Albina au refuzat de teamă să nu fie constrânse a trimite înapoi numerarul la propriile instituții-mamă. De altfel, deși comandantul militar local, maiorul Kurocikin, a consimțit emiterea devizelor de urgență, cu toate acestea punerea în practică a planului n-a mai avut loc, deoarece acțiunea ar fi avut cu adevărat sens doar dacă banii ar fi fost acceptați ca mijloc de plată de toate celelalte comitate din Transilvania de Nord, în interiorul granițelor jud. Turda-Mureș putându-se plăti cu aceștia cel mult impozitele.

Dificultățile doar cu greu puteau fi depășite, în parte și din cauză că lipseau mijloacele potrivite pentru rezolvarea lor. (De exemplu, unul dintre motivele lipsei de alimente era faptul că, în absența mijloacelor de transport, nu puteau începe nici măcar operațiunile comerciale de tip barter între diferitele comitate). De multe ori însă cauza situațiilor generale alarmante din comunitate era și neprețeperea. Numirea conducătorilor din administrație se făcea – precum am mai amintit și referitor la Cluj – în primul rând conform unor *criterii politice*³²¹, ceea ce, evident, defavoriza o competentă reorganizare a administrației. Nu este de mirare faptul că, în februarie 1945, un intelectual român „manist” clujean a informat Bucureștiul, afirmând că „în Transilvania de Nord, în fond, nu există o administrație adevărată. Există autorități locale, constituite din indivizi aleși la întâmplare și de cele mai multe ori fără pregătire teoretică sau practică. Județele izolate nu comunică între ele și nu au nici

318 Vezi documentul nr. 18.

319 Evident, au existat oameni care nu au așteptat cu mâinile încrucișate, ci s-au folosit de posibilitățile date. Cei care lucrau „la negru”, bișnițarii, comercianții particulari cu inițiativă, au ajuns uneori și până la Debrecen și București, iar întorcându-se acasă cu mărfuri care lipseau (untură, făină, zahăr etc.) au pus mâna, în scurt timp, pe câștiguri mari.

320 Vezi documentul nr. 18.

321 Scriitorul György Beke, care a trăit evenimentele din perioada discutată aici la Trei Scaune ca tânăr adolescent, spune că „Domeniul sovietic, în practică, însemna că prefectul, primarul, comandantul poliției, precum și comandantul gărzilor populare erau comuniști”. Vezi: *Beke*, 1993.

viață comună. Nu există o autoritate superioară care să coordoneze administrația județelor. Fiecare dintre acestea *se administrează în mod cvasi-autonom*, conform propriilor norme și cu un buget propriu, după imaginația fantezistă a celor care au rămas la conducere întâmplător și provizoriu. Peste tot domnește un haos administrativ și financiar deplin³²² (sublinierea noastră). În ceea ce privește auto-aprovizionarea forțată, interesant este faptul că autorul anonim³²³ maghiar al documentului de la finele anului 1945 constată situația într-un mod asemănător cu autorul român anonim pe care l-am amintit mai înainte: „Fiecare sat și oraș a obținut vrând-nevrând un imperiu [putere – obs. autorilor] autonom, (...) aproximativ zece „republici autonome” își exercitau puterea”³²⁴.

Era adevărat că situația materială era la pământ (după câțiva ani de război, nici nu se putea altfel), dar în privința câtorva lucruri, situația era mai bună decât înainte de 1940. În această perioadă încă *se puteau folosi liber* însemnele și culorile naționale, iar în ceea ce privește limba maternă exista de asemenea o mare libertate. Era de la sine înțeleasă utilizarea simbolurilor naționale, deoarece alături de limba maternă și inscripțiile bilingve acestea simbolizau în forma cea mai vizibilă incontestabila egalitate în drepturi. Desigur, utilizarea drapelului maghiar la unele ședințe sau festivități era considerată de către românii șovini manifestarea „fascismului horthyst”³²⁵.

În cele mai multe locuri, inscripțiile bilingve nu ridicau încă probleme. Cele mai multe denumiri maghiare proveneau încă dinainte de 1918, iar după schimbarea imperiilor, evident, românii au redenumit toate străzile și piețele. Pe timpul „autonomiei”, în localitățile cu populație exclusiv maghiară au rămas în uz vechile denumiri, iar în cele cu locuitorii majoritari români au fost reluate denumirile dinaintea celui de-al doilea Arbitraj de la Viena. (Bineînțeles, au dispărut toate numele de străzi care aminteau de fascism: Piața Hitler, strada Horthy etc. iar în locul lor au apărut cele care simbolizau noua eră: Piața Malinovski, Piața Eroilor Sovietici). Astfel, nu existau dispute decât în localitățile cu populația mixtă, în special la Cluj, unde o parte a românilor a considerat drept o *problemă de prestigiu* denumirile date străzilor, deoarece aveau sentimentul că denumirile maghiare simbolizează menținerea stăpânirii horthyste³²⁶. În sfârșit, în cele mai multe cazuri s-a găsit o soluție de compromis mai mult sau mai puțin liniștitoare, uneori s-a rezolvat problema la fel ca în cazul străzii Petőfi, care a fost „tăiată în două”, adică o

322 Lăcustă, 1995, p. 25.

323 Redactarea nu este semnată, dar sunt multe semne că autorul ei este scriitorul László Szenczei, care s-a oprit asupra evenimentelor petrecute în intervalul dintre toamna 1944 și primăvara 1945 și în cartea sa publicată la începutul anului 1946. Vezi: Szenczei, 1946.

324 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B-1946. „Észak-Erdély politikai helyzeté a különállás idején” [„Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomă”].

325 Așa numita „problemă a drapelului” prilejuia până și în vara anului 1945 tensiuni grave între cele două națiuni. Dă de gândit faptul că dorința elementară a maghiarimii, conform căreia aceasta să-și utilizeze liber culorile naționale, a fost considerată o „reminiscentă a fascismului horthyst” chiar și de către comuniștii maghiari (László Luka sau László Bányai).

326 Vezi, de exemplu, articolul tânărului Teofil Vescan în numărul din 7 octombrie 1945 al revistei *Világosság*. Románok nevében a közeledésért [În numele românilor pentru apropiere].

parte a ei a păstrat denumirea maghiară, iar cealaltă a primit înapoi numele românesc existent între 1919–40³²⁷. (*Noua schimbare* era reflectată și în numele străzilor: de exemplu la Cluj, Piața Hitler a devenit Piața Malinovski, strada Horthy Miklós a primit numele de strada Horea, strada Bánffy cea de Cloșca, strada Tisza István a devenit Crișan, iar strada Vasvári Pál a luat numele de Józsa Béla).

În ceea ce privește *utilizarea limbii*, la întrunirile organizațiilor de masă sau în menținerea legăturilor cu oficialitățile, în regiunile unde populația majoritară era maghiară se vorbea limba maghiară, iar acolo unde erau mai mulți români cea română, însă limba utilizată în contactele oficiale în cadrul regiunilor cu populația mixtă din punct de vedere etnic era sursa unor tensiuni grave³²⁸. Este adevărat că în Ardeal încă exista acea generație românească care, înainte de 1919, a învățat cât de cât unguște, dar mulți dintre aceștia, din motive de prestigiu, nu vroiau să vorbească această limbă, spunând că „stăpânirea maghiară s-a terminat”.

Referitor la problema limbii au fost redactate la începutul anului 1945 chiar și două norme de drept: decretul din 22 ianuarie emis de prefectul din comitatul Turda-Mureș, dr. Victor Groza (fratele lui Petru Groza), și cel al prefectului din județul Cluj, Vasile Pogăceanu, din 10 februarie³²⁹. Norma juridică anterioară a dispus, printre altele, că „În oricare oficiu de stat, județean sau municipal, orice fel de inscripție se va afișa în limbile maghiară și română sau română și maghiară, în funcție de populația majoritară din orașul sau comuna respectivă. În spiritul principiilor de mai sus, toate reglementările oficiale vor fi publicate bilingv. Același lucru este valabil și în cazul denumirilor de străzi, magazine, fabrici, precum și în ceea ce privește celelalte inscripții private (medici etc.). (...) Sunt recunoscute ca oficiale atât denumirile maghiare ale orașelor și comunelor, cât și cele românești”. Al treilea articol din ultima normă de drept a hotărât: „Pe teritoriul orașului și al județului Cluj, limba oficială este atât cea română, cât și cea maghiară”. Regulile de drept elaborate de Comisia juridică a Corpului Consultativ Central³³⁰ (personal Géza Pásztai și Ágoston Bernád) au stabilit că în teritoriile unde populația vorbește aceeași limbă într-o proporție de nouăzeci la sută, aceea să fie și limba utilizată de oficialități în administrația internă. Atrage atenția și faptul că în cadrul ambelor norme juridice apare în mai multe locuri utilizarea principiului *proporționalității*. De exemplu, reglementarea de la Târgu Mureș a decis ca „La toate oficiile și serviciile de stat, județene și comunale să fie investiți – după posibilități proporțional cu apartenența lor etnică – din rândurile naționalităților ce conviețuiesc acolo funcționari ardeleni care cunosc (scris și vorbit) atât limba maghiară, cât și cea română”. Ordinul de la Cluj a stabilit că „Împărțirea brevetelor de meserii, a drepturilor și a serviciilor în interesul public se face proporțional cu numărul naționalităților din unitatea administrativă respectivă”³³¹. Este uimitor și faptul că cele două norme de drept cuprind și paragrafe care arată că

327 *Demeter*, 1975, p. 347–349.

328 Loc. cit. p. 354–355.

329 Decretul lui Victor Groza a apărut în numărul din 22 ianuarie 1945 al publicației *Szabad Szó*. Ordinul nr. 847/1945 a prefecturii județene și municipale din Cluj este publicată de: *Joó*, 1983, p. 119–125. *Demeter*, în memoriile sale, scrie că datorită unor „dificultăți tehnice”, ordinul a apărut cu întârziere, la 10 februarie. *Demeter*, 1975, p. 355.

330 Comisia Juridică „delegată de partidele și organizațiile” FND din Transilvania de Nord, în luarea ei de poziție din 28 decembrie, a stabilit că limbile oficiale în Transilvania de Nord sunt maghiara și româna”. Vezi documentul nr. 23.

331 *Joó*, 1983, p. 124.

redactorii acestora sperau că se va putea introduce cândva în tot Transilvania (ori în România) o reglementare asemănătoare. (“Dacă activitatea autorităților, oficialităților sau instituțiilor publice se desfășoară în mai multe județe ori pe întregul teritoriu al țării, proporția stabilită în primul paragraf se va fixa conform repartiției lingvistice din județul unde organul respectiv își are sediul”³³²).

După cunoștințele noastre, în perioada discutată au fost elaborate doar aceste două coduri juridice care reglementau în cadrul județelor utilizarea limbii române și maghiare. Sursele noastre sporadice invocă însă faptul că și în alte județe era asigurată folosirea celor două limbi. De exemplu, Albert Gyárfás, subprefectul din Trei Scaune, la o ședință din 18 noiembrie afirmă: „Limba oficială, ca *parte integrantă a României* și ca teritoriu locuit de maghiari, este și maghiara și româna, cu aceleași drepturi de exercitare”³³³ (sublinierea noastră).

*Statutul Naționalităților*³³⁴ apărut la 7 februarie 1945 a lămurit însă că, în București, *dorința de avea un stat național omogen* face imposibilă rezolvarea satisfăcătoare a problemei minoritare și din punctul de vedere al celor în cauză. (Social-democrații clujeni au criticat deosebit de ferm textul proiectului de statut încă înainte de publicare, printr-o scrisoare deschisă³³⁵. Desigur, observațiile lor critice au rămas fără nici un rezultat).

Din câteva documente din epocă reiese însă că nu peste tot a existat o situație atât de favorabilă ca în județele Cluj și Turda-Mureș. De exemplu, Károly Pakocs, vicarul episcopal din Satu Mare – în raportul său redat în volumul nostru³³⁶ –, relatează la sfârșitul anului 1944 că Ștefan Anderco, prefectul de Satu Mare, răspunde *doar* la sesizările făcute în limba română și doar în limba română, iar funcționarii au primit ordinul conform căruia la primărie „nu mai este permis să se vorbească în limba maghiară”.

Desăvârșirea și eșecul aspirațiilor autonomiste

La 2 decembrie a avut loc o nouă criză guvernamentală la București. Generalul Sănătescu a demisionat, pe de o parte din cauza revendicărilor comuniștilor (voiau să obțină portofoliile ministerului de interne și al apărării naționale), pe de altă parte din cauza acuzațiilor aduse de partidele istorice. În aceste zile, Vișinski era din nou la București purtând tratative în legătură cu îndeplinirea obligațiilor cuprinse în Convenția de Armistițiu³³⁷. Întrucât adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe nici acum nu credea că Partidul Comunist este destul de puternic pentru a alcătui de unul singur (respectiv, împreună cu aliații săi din FND) un guvern stabil, nu s-a împotrivit la investirea de către rege a generalului Nicolae Rădescu ca prim-

332 Loc. cit. p. 120.

333 *Dolgozók Szava*, 20 noiembrie 1944.

334 Textul Statutului Naționalităților este publicat de: *Joó*, 1983, p. 113–118.

335 *Erdély*, 25 decembrie 1944.

336 MOL, a Külügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos. 1. „Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése” [Nota vicarului general rom. cat. din Satu Mare, Károly Pakocs]. Descrierea stării generale din perspectivă românească vezi: *Porumbăcean*, 1995, p. 86–92.

337 *Constantiniu – Chiper*, 1995, p. 13.

ministru³³⁸. După aceasta, aproximativ două luni, viața politică internă din România a fost caracterizată de o relativă liniște. O nouă criză politică s-a declanșat atunci când Gheorghe Gheorghiu-Dej, recent numit de către sovietici secretar de partid, s-a întors acasă din Moscova și au fost organizate demonstrații în masă permanente în mai multe puncte ale țării cu scopul de-a răsturna guvernul. La începutul anului, generalul Rădescu a trebuit să se confrunte la Cluj, în afara demonstrațiilor de protest din ce în ce mai constante, și cu *intensificarea tendințelor autonomiste*.

La 1 decembrie a fost înființat la Cluj *Consiliul Central Consultativ al FND din Transilvania de Nord* cu scopul „administrării problemelor Transilvaniei de Nord”. (Corespunzător părerii revistei *Világosság* din data de 2 decembrie, acest lucru „crează o situație cu totul nouă, atât în viața internă clujeană, cât și din cea a întregului Ardeal de Nord”). În corpul consultativ care avea 46 de membri, PCR, PSDR, Consiliul de specialitate și UPM aveau câte 6 reprezentanți, Frontul Plugarilor 4, Uniunea Patrioților, Alianța Populară Democrată Evreiască și Apărarea Patriotică câte doi³³⁹, iar 12 locuri au fost și de această dată reținute pentru UDR. Analizând componența corpului consultativ pot fi constatate două lucruri: 1) interesele minorității maghiare au fost reprezentate destul de slab, deoarece din cei patruzeci și șase de membri, doar șase au fost delegați de către UPM (ceea ce nu înseamnă că între membrii acesteia doar atâția ar fi fost de etnie maghiară); 2) comuniștii, prin partidele satelit (Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților, Alianța Populară Democrată Evreiască) aveau o reprezentanță *disproporțional de mare* față de adevărata lor influență și susținere. UDR nu a luat parte nici la activitatea acestui organ, deoarece, conform părerii lor, „anumite grupări sau reprezentanți ai Frontului Național Democratic *pretind autonomia Transilvaniei de Nord*”³⁴⁰ (sublinierea noastră).

Totodată, au fost înființate șapte comisii de experți (administrativă, de justiție și drept, financiară, pentru culte și învățământ public, economică, a muncii și a sănătății publice), iar sfera lor de activitate includea „toate problemele importante” apărute în Transilvania de Nord. Astfel, se pune întrebarea dacă Consiliul Central Consultativ a avut doar atribuții de „inițiator” făcând propuneri, și dacă sfera sa de competență *depășea* ori nu granițele orașului și ale județului Cluj. Conform izvoarelor noastre de până acum se poate afirma că legitimitățile gremiului *nu depășeau limitele unor atribuții de a face propuneri și de a expune opinii* – și nici granițele județului³⁴¹. (Printre altele, acest lucru este confirmat de raportul Consiliului Central Consultativ din 22 decembrie, potrivit căruia „Dispozițiile Consiliului vor intra în vigoare în

338 Giurescu, 1996, p. 48–49. și Rădescu, 1992.

339 *Világosság*, 2 decembrie 1944.

340 *Világosság*, 1 februarie 1945.

341 Într-un Aide Mémoire nedat – dar care pe baza contextului se poate localiza în timp între 20 ianuarie și 12 februarie 1945 –, provenit de la o persoană sau grup necunoscut și trimis Guvernului Național Provizoriu de la Debrecen, se poate citi de asemenea că Consiliul Central Consultativ „deocamdată este parlamentul politic doar al Clujului și împrejurimilor.”. *Az erdélyi magyarság problémái* [Problemele maghiarimii din Transilvania], MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, doc. 1, f. n. În numărul din 24 ianuarie 1945 al publicației *Plugarii* din Cluj, CCC a fost amintit precum „Consiliul Central Consultativ din Cluj al Frontului Național Democrat din România”. Acest lucru arată de asemenea că, până și la începutul anului 1945, competența acestuia nu depășea granițele județului.

felul următor: pe baza responsabilităților primite din partea Consiliului Central Consultativ *propunem* domnului prefect (primar) emiterea următoarei dispoziții:...”³⁴² (sublinierea noastră). În ceea ce privește a doua problemă, gremiul *și-a anunțat pretenția* de a-și extinde în viitorul apropiat competențele juridice și cele geografice încă din ziua înființării³⁴³. Ágoston Bernád, luând cuvântul la ședința din 11 decembrie, a *propus* din partea UPM ca „și pe perioada valabilității Convenției de Armistițiu să se întemeieze cât mai repede *autoguvernarea democratică* completă a Transilvaniei de Nord” (sublinierea noastră) și *să se ceară permisiunea* Comisiei Aliate de Control „pentru înființarea unui consiliu ce corespunde principalelor ramuri administrative ale statului”. Conform părerii lui Bernád, acest consiliu „care ar avea ca scop reglementarea problemelor apărute în funcție de nevoile vieții cotidiene ar îndeplini sarcinile *legislative și executive în vigoare* în ceea ce privește întregul teritoriu al *Transilvaniei de Nord*”³⁴⁴ (sublinierea noastră).

Astfel, se pune întrebarea: cum s-au raportat autoritățile sovietice la acest gremiu? Conform izvoarelor noastre, se pare că *nu putem vorbi despre un punct de vedere unitar*, deoarece conducerea militară și cea a afacerilor externe erau guvernate conform unor interese și puncte de vedere diferite. Tjevcsenkov, șeful Direcției Politice a Frontului 2 Ucrainean, care supraveghea teritoriul, la 4 decembrie susținea încă „o absolută necesitate a organizării unui comisariat referitor la problemele Transilvaniei de Nord”³⁴⁵. Însă scrisoarea³⁴⁶ trimisă la mijlocul lunii decembrie 1944 lui A. I. Lavrentiev, comisarul poporului pentru afacerile externe al RSFSR, de către Nicolae Goldberger arată că la Moscova nu era agreeată ideea înființării unui organ executiv central. În epistolă, un politician trimis de la centrul PCR la Cluj, referindu-se la situația economică și financiară din Transilvania de Nord, cerea înființarea unei *Conduceri Administrative Provizorii* în Transilvania de Nord. (Îndatoririle acesteia erau menționate astfel: „Ar sta în fruntea organelor administrative, financiare, comerciale, de ocrotire a sănătății și de învățământ” pe întregul teritoriu al Transilvaniei de Nord, iar conducerea „ar fi desemnată de către autoritățile militare sovietice din rândul populației din Transilvania de Nord”). Scrisoarea datată 26 decembrie 1944 a fost trimisă de către Lavrentiev lui Vișinski, care avea putere nelimitată în ceea ce privește rezolvarea problemelor din România. În legătură cu această propunere, adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe a afirmat: „Acest lucru nu este corect. *În cel mai scurt timp trebuie pregătită propunerea de a preda* pentru Comisia Aliată de Control. Nu trebuie înființată o autoritate

342 Vezi documentul nr. 12. Acest fapt este oarecum contrazis de o altă sursă. După autorul raportului de la finele anului 1945, citat de mai multe ori (László Szenczei), în procesul verbal de constituire „se poate citi că acest amplu corp consultativ ia *hotărâri principale de importanță* atât în ceea ce privește cazurile particularilor, cât și ale organelor publice: instituții, partide sau organizații” (observația autorilor). MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B-1946 („Észak-Erdély politikai helyzeté a különállás idején” [“Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]).

343 „După toate probabilitățile, va exista ocazia ca acest organ, la încheierea activităților de pregătire a inițiativei, să se poată angaja și la gestionarea la cel mai înalt nivel a problemelor din Cluj și Transilvania de Nord”. *Világosság*, 2 decembrie 1944.

344 *Világosság*, 12 decembrie 1944.

345 *Islamov*, 2000. p. 266–268.

346 *Ciuceanu*, 1997, p. 106–108.

provizorie”³⁴⁷ (sublinierea noastră). Totodată, în legătură cu banca din Transilvania de Nord care urma să fie înființată cu credit sovietic, a menționat: „Această problemă ce vizează întreaga Românie va fi rezolvată de către guvernul român împreună cu celelalte regiuni ale țării”³⁴⁸. Din toate acestea reiese clar faptul că la Moscova, la sfârșitul anului 1944, era pe ordinea de zi predarea cât mai rapidă a teritoriului, din acest motiv, *deocamdată*, sovieticii nu erau interesați de constituirea unei organizații ce simboliza *autonomia* Transilvaniei de Nord.

În ziua înființării Consiliului Central Consultativ, comisia FND din Cluj s-a întâlnit din nou, insistând energic asupra „curățirii totale a vieții publice din Transilvania de Nord”³⁴⁹. Ceea ce s-a întâmplat în săptămânile și lunile următoare a arătat că tocmai „epurările” au cauzat cele mai multe prejudicii, printre altele, din acest motiv au avut loc disputele dintre partidele maghiarilor social-democrați și comuniști din Cluj.

Epurările – cel puțin la Cluj – nu erau făcute de către organele judiciare, ci de către comisii înființate de organele administrative și de către cele întemeiate în cadrul sindicatelor. La început, comisiile își desfășurau activitatea pe baza legii nr. 461³⁵⁰, emisă de Consiliul de Miniștri român. Funcționarii care arătau „o atitudine potrivnică principiilor democratice”, conform legii epurărilor, au fost suspendați. Comisiile aveau dreptul la excluderea celor acuzați din sindicate, dar pentru concedieri și internări nu puteau face decât *propuneri*. Internările intrau în atribuțiile prefecturilor, iar executarea în sarcina organelor polițienești. Lagărul de concentrare era constituit în incinta orașului.

La 2 decembrie 1944, cu scopul verificării funcționarilor din oraș și județ, a fost înființată Comisia de Epurare Orășenească, a cărei membri erau Sándor Neumann, Virgil Salvan, Gheorghe Chiciudean, Sándor Szepesi și István Lakatos. Într-un comunicat apărut la mijlocul lunii, comisia a definit noțiunea de criminal de război: „Criminal de război este cel care a făcut parte ori reprezenta parlamente și guverne ce pregăteau și pricinuiau războaie, ori a dat dispoziții și comenzi inumane în spiritul acestora, precum și cei care ordonau executarea lor”³⁵¹.

La 12 decembrie, Consiliul Central Consultativ a înființat o comisie formată din cinci membri, care coordona și revizua activitatea diferitelor comisii de epurare, având titulatura de Comisia de Apel pentru Epurări, cu membrii: Jenő Neumann, István Sárny, Gheorghe Rusu, tânărul Teofil Vescan și Sándor Wolf. Apoi, în propunerea sa³⁵² de la 8 ianuarie 1945, acest gremiu a enumerat organizațiile și partidele politice „fasciste, profasciste sau antidemocratice”, ale căror membri trebuiau automat supuși unor proceduri de epurare. În afara Partidului Crucilor cu Săgeți, a Partidului Imrédy și Gărzii de Fier, au mai fost menționate și Partidul Ardelean și Organizația de Zece, care în realitate nu aveau altă „vină” decât aceea că nu erau de stânga.

Activitatea comisiilor a fost în mai multe feluri blamată. De pildă, părerea autorului anonim al raportului din februarie 1945, citat deja, era că „epurările se practică în cadrul tuturor organelor administrative, [dar] nu întocmai în numele

347 Vezi documentul nr. 14.

348 Loc. cit.

349 *Világosság*, 1 decembrie 1944.

350 Legea nr. 461 apărută la 19 septembrie 1944 în *Monitorul Oficial* hotărăște verificarea funcționarilor publici.

351 *Világosság*, 13 decembrie 1944 și *Demeter*, 1975, p. 353–354.

352 Arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul Demeter János. f. n.

dreptății. Din comisiile de epurare nu fac parte decât unul sau doi delegați maghiari, iar purificările se fac mai ales de evrei și români, care după părerea lor [proprie], nu pot fi fasciști. (Unii dintre clericii conducerii politice românești au afirmat că românii sunt democrați din naștere, așadar nu pot fi părtași la vina fascismului). Din partea acestora pot fi așteptate cele mai mari pericole în ceea ce privește pe maghiari, deoarece Uniunea Populară nu trimite în comisiile de epurare oameni înverșunați ci, de regulă, persoane care nu înțeleg clar situația și care nu pot acționa împotriva acestor uneltiri ale românilor pentru a apăra acuzații. Acest lucru reiese până și din faptul că în ceea ce privește stabilirea vinei, comisia se bazează doar pe atitudinea politică a acuzaților manifestată după 1940, deși cea mai intensivă perioadă de funcționare a Gărzii de Fier a fost tocmai înainte de 1940³⁵³.

Edgár Balogh sau László Bánayai, membri din partea aripei de extremă-stângă a UPM, au avut o atitudine *unilaterală*/limitată față de epurări³⁵⁴. László Szabédi considera că motivul acestui lucru constă în faptul că „de partea maghiară doar aripa stângă este socotită democratică, în vreme ce de partea română sunt apreciate ca atare și cele elemente mai puțin compromise ale Gărzii de Fier, care au reușit să scape de diferitele acțiuni de purificare.”³⁵⁵. Așadar, în timp ce comuniștii maghiari – conform formulării lui Edgár Balogh, în numele „luptei împotriva reacțiunii bilaterale” – s-au străduit cu o rigurozitate intransigentă să realizeze „îndepărtarea” fiecărui ungar considerat de ei ca „reacționar”, neobservând între timp (deoarece „privesc tot ce-i maghiar cu suspiciune mărită și tot ce-i român cu o dublă încredere – scrie în epistola sa de mai înainte Szabédi despre comuniști) că astfel *le fac un serviciu* tocmai *naționaliștilor români*, prin faptul că se realizează epurări și responsabilizări mult mai intense în rândurile maghiarilor, decât în cele ale românilor. Evident, partea română a profitat bucuroasă de situație, deoarece epurările păreau să fie un mijloc bun pentru a îndepărta cât mai mulți maghiari din administrație. (În plus, cei care au fost „scoși” de vreo comisie de epurare, de la mijlocul lunii martie 1945 – după întoarcerea administrației române –, trebuiau să se teamă de faptul că vor fi îndepărtați din oraș³⁵⁶).

Referitor la epurarea politică a avut loc și prima *dezbateri* mai importantă în *presă*. Încă din februarie, András Kiss, unul dintre reprezentanții Uniunii Democratice a Studenților Maghiari, a ridicat problema în revista *Világosság*: „dacă cineva este evreu, trebuie să fie și democrat desăvârșit și, în orice situație și orice privință, un om care nu poate fi purificat?”³⁵⁷ După aceea, discuțiile legate de această problemă au continuat și în aprilie (așadar, după întoarcerea administrației române) pe paginile publicației social-democrate *Erdély* și a revistei UPM, *Világosság*. István Lakatos, în editorialul său („Să purificăm aspru, dar corect!”), a criticat Comisia Superioară de Epurare, care cerea internarea tuturor funcționarilor clujeni care au avut cea mai mică tangență cu deportările sau care au fost sancționați chiar și în cea mai mică măsură de către comisiile de epurare inferioare³⁵⁸. Doar că în acest caz, toți

353 MOL, a Belügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc-gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos.1 F. 117–126..

354 Vezi printre altele numerele 5, 10 și 28 noiembrie 1944 ale revistei *Világosság*, precum și articolele lui Edgár Balogh, István Nagy și László Bánayai.

355 Scrisoarea lui László Szabédi către Sándor Püski. Manuscris [Cluj, aprilie? 1945] EMKE, Casa Memorială Szabédi László, Moștenirea Szabédi, Cluj.

356 *Fülöp – Vincze*, 1999, p. 64–65.

357 *Világosság*, 13 februarie 1945.

358 *Manuscrisul Lakatos*, p. 1022.

funcționarii maghiari din oraș pot fi închiși – scrie politicianul social-democrat –, deoarece aceștia, ca persoane mobilizate pe loc, au trebuit să ia parte în mod obligatoriu la strângerea evreilor din zonă. După părerea sa, din acest motiv, respectiva dispoziție creează impresia că „aici este vorba de răzbunare rasială, de socoteli naționale...”³⁵⁹. Atenționarea lui Lakatos a rămas însă doar un strigăt în pustiu.

Nu doar Lakatos a afirmat că epurările sunt nedrepte pentru că ating în special oamenii de rând, ci la ședința din 7 februarie 1945 a Consiliului Central Consultativ a fost ridicată problema și de către Lajos Jordáky, politician proeminent al PCR din localitate. Tot aici au discutat o altă problemă controversată, și anume cea a *proporționalității*. Până când social-democrații susțineau cu persuasiune că adevărata egalitate în drepturi din punct de vedere etnic se bazează pe principiul *subsidiarității și al proporționalității*³⁶⁰, comuniștii respingeau ambele principii. Tânărul Teofil Vescan, de exemplu, a adus împotriva proporționalității următorul argument: „nu se poate adopta peste tot principiul etnic în modul strict. Factorul decisiv este democrația. Unde este nevoie, vom renunța la principiul naționalității, punând acolo un om cu convingeri democratice și neținând cont de naționalitate”³⁶¹.

În ceea ce privește problema proporționalității, între comuniști și social-democrați nu a existat înțelegere nici mai târziu. Comunistul István Dán, care în scurt timp a devenit viceprimarul Clujului, a afirmat că proporția etnică este „frate geamăn cu faimosul numerus clausus”, așadar „democrația nu are nimic în comun cu proporționalitatea”³⁶². Social-democrații nu se lăsau convinși de demagogia de tipul Vescan sau István Dán, și-au susținut principiile până la capăt, chiar și după ce, datorită cenzurii, publicarea scrierilor lor cu subiecte pe această temă a devenit imposibilă.

Pentru valorificarea la un moment dat a proporției numerice din punct de vedere etnic, trebuiau convinși nu doar comuniștii, ci și *proporția numerică națională* ar fi trebuit să fie cunoscută. Un *nou recensământ al populației* a fost pus deja în vedere și de prefectul Vescan în apelul său din 8 noiembrie, fiind realizat în a doua parte a lunii³⁶³. Rezultatele au fost publicate la mijlocul lui decembrie³⁶⁴. Conform acestora, populația totală a Clujului era de 73.000 de locuitori, dintre care un procent de 83,5% (61.000) era de naționalitate maghiară, 11% română, iar 900 de locuitori s-au declarat evrei. În 1941 populația orașului era încă de aproape 111.000 (dintre care 98.000 erau maghiari, iar 10.000 români³⁶⁵), așadar regresul poate fi considerat deosebit de mare. Acest lucru se explică, în parte, prin faptul că dintre cei 17.000 de evrei duși în taberele de muncă sau de concentrare s-au întors foarte puțini. Totodată, trebuie ținut cont și de faptul că în septembrie și la începutul lui octombrie mii de oameni s-au

359 *Erdély*, la 3 aprilie 1945; István Lakatos scrie în memoriile sale că articolul a făcut mare vâlvă în oraș, deoarece a îndrăznit să insiste asupra unei probleme tabu. Iar consecințele nu se lăsau așteptate: Sándor Jakab, unul dintre „oamenii puternici” locali ai Partidului Comunist, l-a denunțat pe Lakatos la conducerea locală a C.A.C., acuzându-l de antisemitism. Din fericire, politicianul social-democrat atunci a reușit totuși să se disculpe de acuzațiile nefondate. Vezi: *Manuscrisul Lakatos*, p. 1024–1028.

360 *Erdély*, 19 martie 1945.

361 *Világosság*, 13 februarie 1945.

362 *Világosság*, 11 martie 1945.

363 Recensământul de la Cluj a fost organizat de cunoscutul statistician-sociolog József Venczel. Nu este exclus faptul că internările din 1947 ar fi fost influențate și de acest lucru.

364 *Világosság*, 10 decembrie 1944.

365 *Varga E.*, 2001. p. 520.

refugiat, și cea mai mare parte a celor chemați pe front luptau încă, precum și de faptul că miile de oameni deportați în zilele de după 11 octombrie lipseau și ei în timpul recensământului. La 1 decembrie a avut loc și la Târgu Mureș recensământul³⁶⁶, cu această ocazie a reieșit că numărul populației din oraș a scăzut extrem de mult. În timpul înregistrării datelor se aflau în oraș un număr de doar 30.000 de persoane, cifră rotunjită, dintre care 28.000 (94%) s-au declarat maghiari, iar 1.800 (6%) de naționalitate română. Scăderea numerică mare a populației (în 1941 locuiau încă 45.000 de persoane în oraș, 42.000 de maghiari și 1.700 de români³⁶⁷) se explică și aici prin faptul că în vara anului 1944 au fost deportați din oraș 5.700 de locuitori evrei (bărbații au fost duși chiar mai repede la muncă forțată), iar dintre aceștia nu s-au întors decât foarte puțini. În afară de acest lucru, la sfârșitul anului încă se ridică la 8.500 numărul acelor care erau pe front sau au ajuns prizonieri, ori, după revenirea administrației române, erau duși în taberele de internare.

În ultimele zile ale lui decembrie, în județul Satu Mare a fost realizat de asemenea un recensământ, însă rezultatele acestuia nu sunt cunoscute. Prefectul Ignác Szilágyi a dispus³⁶⁸ și el luarea în evidență a populației de pe teritoriul județului Odorhei, însă nu știm dacă acest lucru a avut într-adevăr loc, săptămânalul din Odorheiu Secuiesc, *Szabadság*, în orice caz, nu a publicat rezultatele recensământului.

Luările în evidență au fost realizate la dispoziția ocupanților sovietici. Probabil, au dorit să cunoască exact *raporturile de forță din punct de vedere etnic*, deoarece românii susțineau tot timpul că ei sunt majoritari în Transilvania de Nord. (Conform recensământului maghiar din 1941, în Transilvania de Nord, din populația totală de 2.587.000 de locuitori, 1.344.000 au fost maghiari și 1.167.000 români). Deocamdată nu au fost identificate regiunile din Transilvania de Nord unde au avut loc recensăminte. Nu a fost elucidat nici din ce cauză a existat, în același timp, un recensământ în orașul Arad, aflat sub jurisdicția Bucureștiului. (Conform datelor publicate de cotidianul *Jövő*, la sfârșitul anului 1944, numărul rotunjit al populației totale era de 86.000, dintre care 40.000 erau români, 26.000 maghiari, 8.000 germani și 7.000 evrei³⁶⁹).

Revenind la Consiliul Central Consultativ din Transilvania de Nord al FND, după înființare, în cadrul comisiilor de specialitate ale acestuia au existat nenumărate discuții referitoare la ceea ce este de făcut în continuare. De exemplu, la ședința din 7 decembrie a comisiei economice, membrii români ai corporației au insistat asupra dezvoltării „celor mai strânse” relații economice cu România. În schimb, după refacerea rețelelor de comunicație, Lajos Jordáky a propus o deschidere spre Alföld³⁷⁰ (așadar în direcția Ungariei), sugerând totodată constituirea în Transilvania de Nord a unei societăți independente de comerț exterior, deoarece schimburile de mărfuri

366 MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, doc. 1, f. 75–80. (*Târgu Mureș, datele recensământului din 1 decembrie 1944*. Publicat de primarul József A. Zsák. Tipografia particulară din Târgu Mureș, publicație în tehnica stencil).

367 Varga E., 1998, p. 302.

368 *Népi Egység*, 9 decembrie 1944.

369 *Jövő*, 3 iunie 1945.

370 Pentru acest lucru avem și un exemplu. Numărul din 17 ianuarie 1945 al cotidianului *Új Élet* anunță cititorul că autoritățile județene – de parcă granițele punctului de „belvedere” ar mai fi fost valabile – „au descins la Sarkad”, unde în fabrica de zahăr există mari rezerve, și de acolo vor face rost de zahăr pentru populație.

au devenit dirijabile. Propunerile lui au declanșat vii controverse în cadrul corporației, iar la sfârșit s-a luat atitudine în favoarea relațiilor cu România. A fost numit un comitet format din șapte persoane, care au fost trimise la București cu scopul de-a cere ajutor economic, financiar și alimentară³⁷¹.

Una dintre problemele care trebuiau rezolvate rapid a fost și *reforma agrară*. Timpul era scurt, deoarece sistemul de proprietate asupra pământului trebuia reglat înainte de începerea muncilor agricole de primăvară. Problema fundamentală a regiunii era faptul că nu existau destule proprietăți funciare de repartizat, față de numărul celor îndreptățiți. Acest lucru a generat tensiuni și în județele cu populație exclusiv maghiară, iar în regiunile în care trăiau mai multe naționalități a contribuit la agravarea conflictului româno-maghiar. Românii au vrut să obțină pământ în detrimentul ungarilor, astfel i-au ignorat arbitrar pe maghiarii care aveau drepturi asupra terenurilor, ocupând pământuri în mod spontan, iar proprietățile maghiare ale căror stăpâni s-au refugiat de bună voie ori constrânși au fost confiscate cu forța. La începutul anului, József Venczel din partea UPM și Iulian Chitta însărcinat de către Frontul Plugarilor au elaborat un proiect de reformă agrară³⁷², care a fost prezentat apoi la conferința din februarie.

În pofida faptului că aceste tendințe diferite s-au întâlnit pe mai multe planuri, două dintre problemele existente au creat disensiuni continue. Una dintre aceste probleme era: *cine are suveranitate* asupra Transilvaniei de Nord. Poziția UDR, organizație ce reprezenta adepții partidelor istorice, era explicită: doar România, de aceea insista asupra unei declarații univoce din partea Consiliului Central Consultativ al FND³⁷³. Comisia juridică a Consiliului Central Consultativ, la ședința din 28 decembrie 1944, a luat hotărârea ca în Transilvania de Nord „în numele semnatarilor Convenției de Armistițiu și pe baza încredințării Comisiei Interaliatate de Control suveranitatea să fie exercitată de Comandamentul sovietic al armatei cu susținerea mandatarilor săi”³⁷⁴. Consiliul Central Consultativ însă, la presiunea UDR (deoarece consiliul condiționa integrarea în activitatea organizației prin aceea că, în sfârșit, va face o declarație în această problemă), a afirmat din nou la 5 ianuarie 1945 că vor considera ca bază Convenția de Armistițiu, iar membrii organismului, fără excepție, „sunt pregătiți să semneze declarația referitoare la suveranitatea României pe teritoriul Transilvaniei de Nord”³⁷⁵. În zadar au existat nenumărate declarații, deoarece UDR a anunțat că nu este dispus să ia parte la ședințele consiliului, respectiv la cele ale comisiei acestuia, pentru că acestea două „își însușesc în mod fraudulos, fără nici o bază legală, competențe la care doar statul român este

371 Erdélyi, 19 decembrie 1944, *Világosság*, 8 decembrie 1944.

372 Proiectele lui József Venczel și Iulian Chitta sunt publicate de Domokos, 1994, p. 169–189.

373 ANIC, documentele Emil Hațieganu, fondul 1635, doc. 46/1944-45, f. 18-21.

374 Vezi documentul nr. 15.

375 *Plugarii* (Cluj), 29 ianuarie 1945. Au făcut o declarație asemănătoare și cu 10 zile mai târziu. Atunci au afirmat în mod repetat că „odată cu anularea Arbitrajului de Viena (...) se oferă în mod natural recunoașterea suveranității României în ceea ce privește Transilvania de Nord”. Au menționat însă și faptul că pe baza hotărârii Comisiei Aliate de Control, în acest teritoriu controlul administrației să fie efectuat de reprezentanți imputerniciți ai Comandamentului Militar Sovietic”. *Világosság*, 1944, jan. 23.

îndreptătit³⁷⁶. Declarația din 12 ianuarie i-a consternat însă enorm de mult pe autonomiști. Autorul raportului de la sfârșitul anului 1945 – probabil datorită unei experiențe personale –, a considerat că o parte a delegațiilor maghiare apărute la conferința din februarie erau într-o dispoziție deosebit de apăsătoare³⁷⁷.

Cel de-al doilea conflict fundamental îl reprezenta problema *universității din Cluj*. După 11 octombrie (în decembrie a început anul școlar 1944/45), Universitatea Ferenc József (pe numele nou: Universitatea Maghiară din Cluj) a putut funcționa și pe mai departe, având în vedere faptul că partea majoritară a conducerii acesteia a rămas pe loc³⁷⁸ și a beneficiat de sprijinul comandamentului militar sovietic de la Cluj. (Vezi mai sus). Începând încă din noiembrie, universitatea a fost supusă unor atacuri din mai multe direcții. Naționaliștii români cu orientare de dreapta – ca urmare a logicii „*restitutio in integrum*” – au pus în mod aprioric sub semnul întrebării dreptul la existență al universității. În această problemă aveau aceeași părere ca extrema stângă: László Luka și Ana Pauker, doi dintre conducătorii comuniști reveniți de la Moscova, ar fi considerat de ajuns înființarea unei catedre de limbă maghiară. Pe plan local, comuniștii români și maghiari au acuzat universitatea maghiară că nu are destui profesori „cu gândire democratică”. De aceea, la 28 decembrie, noul prefect al județului Cluj³⁷⁹, Vasile Pogăceanu, a solicitat printr-o adresă Consiliului Rectorului de la Universitatea Maghiară din Cluj „să numească din rândul celor mai buni oameni ai popoarelor ce conviețuiesc aici profesori ordinari și extraordinari sinceri, democratici și cu o pregătire științifică corespunzătoare pentru diferitele facultăți”³⁸⁰. În ianuarie, prefectul a mers și mai departe, ignorând prin ordinul din data de 18 orice fel de referință și solicitând demisia a 29 de profesori „cu atitudine antidemocratică, șovină și fascistă”, printre altele și oameni care ori nici nu s-au refugiat din Cluj, ori între timp s-au și întors la universitate și au putut să predea acolo și ulterior. Peste o zi, prefectul a *suspendat* arbitrar autonomia universității maghiare și a Școlii Superioare de Agronomie și a *dizolvat* Consiliul Universității. Acesta plănuia unirea Școlii Superioare de Agronomie cu Universitatea, iar în fruntea instituției, în funcția de rector voia să-l numească pe Árpád Farkas³⁸¹. Din fericire, această dispoziție aducătoare de prejudicii – precum și alte dispoziții, de altfel favorabile maghiarimii – a rămas doar pe hârtie.

Încă la ședințele din decembrie ale Consiliului Central Consultativ s-a stabilit că, pentru dezbaterrea problemelor comune din cele unsprezece comitate, ar trebui convocat „parlamentul Transilvaniei de Nord”. Prima oară, această propunere a fost făcută de Nicolae Goldberger, proaspăt întors dintr-o vizită în Transilvania de Nord, la ședința din 22 decembrie. Decizia finală privind această problemă a fost luată însă abia la ședința din 7 februarie, când s-a hotărât întrunirea la consfătuirea care avea

376 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B-1946. („Észak-Erdély politikai helyzetének a különállás idején” [“Situția politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]).

377 Loc. cit.

378 *Lázok – Vincze*, 1995, p. 18-21.

379 Membrul de partid Pogăceanu, la 22 decembrie, a fost numit în locul vârstnicului Vescan, care nu avea *nici un cuvânt de spus* din punct de vedere politic.

380 *Lázok – Vincze*, 1995, p. 129-136.

381 Loc. cit. p. 136-138.

loc cinci zile mai târziu³⁸². Această decizie neașteptată confirmă probabilitatea că *fixarea datei s-a petrecut conform intereselor Moscovei*. Iar acest lucru din cauza că tocmai în februarie a culminat criza politică internă din România (stârnită de PCR sub îndrumarea Moscovei). Nu poate fi întâmplător nici faptul că, la aprobarea comandamentului militar sovietic, tocmai atunci a avut loc consfătuirea – la care s-a stabilit că se va extinde structura FND în tot Transilvania de Nord –, când comuniștii, având ajutorul Moscovei, au vrut să pună în genunchi definitiv guvernul Rădescu³⁸³.

La consfătuirile „parlamentului Transilvaniei de Nord”, care au avut loc la Cluj între 12–15 februarie 1945, au luat parte doar nouă județe, reprezentanții din Sălaj și Maramureș lipsind. Conducerea județului Sălaj, considerat și mai târziu „cuib de maniști”, era în mâna Uniunii Democratice a Românilor, organizație ce întrunea adepții partidelor istorice din Transilvania de Nord și care n-a luat parte la consfătuirile din februarie³⁸⁴. În cazul Maramureșului trebuie ținut cont de faptul că, în acea perioadă, aici erau condiții cu totul deosebite. Din acest motiv, problema trebuie abordată separat.

La mijlocul lunii ianuarie, Sighetul Marmației și satele din împrejurimi au fost *invadate* de trupe ucrainene și sovietice, iar sub conducerea naționalistului ucrainean Ivan Odoviciuc a fost introdusă *administrația ucraineană*. Național-comuniștii ucraineni, cu susținerea discretă a Moscovei, au avut scopul să *unească* comitatul Maramureșului istoric, împărțit în 1920 prin Tratatul de Pace de la Trianon (adică alipirea teritoriului de la sud de Tisa, ce aparținea României, regiunii nordice aflată sub ocupație cehă între 1919-1939 și ocupată de Moscova în toamna anului 1944). În data de 28 ianuarie 1945 a avut loc o adunare „unională” la Sighetul Marmației, unde ucrainenii prezenți au proclamat alipirea Maramureșului la Ucraina³⁸⁵, mai mult decât atât, conducătorii ucraineni au trimis un mesaj lui Stalin și conducătorului Ucrainei Sovietice (Hrusciiov), cerând integrarea Maramureșului în Uniunea Sovietică³⁸⁶. Membrii Consiliului Național român din conducerea județeană au fost în parte izgoniți, în parte arestați, iar conducerea a ajuns în totalitate în mâna ucrainenilor. La începutul lunii februarie, ucrainenii au organizat o nouă ședință, unde a fost numit un consiliu județean cu scopul de-a „rezolva” problemele interne ale Maramureșului. Tot cu această ocazie au mai dispus utilizarea limbii ucrainene, cursul stabil al rublei, emise de armata sovietică, și cel al lui pengó, deschiderea școlilor ucrainene și predarea obligatorie în școlile românești și maghiare a limbii ucrainene șase ore pe săptămână³⁸⁷. Stăpânirea ucraineană n-a ținut însă prea mult:

382 László Bányai afirmă că întrunirea a fost convocată la *inițiativa Comitetul Regional al PCR*. Acest lucru nu este confirmat de alte izvoare, ceea ce nu exclude însă posibilitatea ca într-adevăr să se fi întâmplat așa. Nu putem însă neglija faptul că această conferință nu putea avea loc decât cu aprobarea Comitetului Central al partidului. *Bányai*, 1973, p. 351.

383 *Neagoe*, 1996, p. 161–162.

384 În numărul din 15 februarie al publicației *Világosság* putem citi că județul Sălaj nu „a aderat la programul de guvernământ al FND”. Goldberger, luând cuvântul la ședința din 28 februarie al Consiliului Central Consultativ al FND din Transilvania de Nord, a afirmat că în județul Sălaj „elementele reacționare (...) încă împiedică instaurarea unei administrații democratice”. (*Világosság*, 3 martie 1945)

385 *Poporul*, Sighetu Marmației, 1945 februarie 1.

386 *Poporul*, 1945 februarie 1. Această „inițiativă populară” amintește în fapt de metoda cu care a fost ocupată de sovietici Rutenia Carpatică. Vezi *Zseliczky*, 1998, p. 93–109.

387 *Müller*, 1993, nr. 7–8, p. 701.

la 9 aprilie s-a întors din nou în Maramureș administrația din București. (Partea română, mai târziu, a încercat zadarnic să încheie un acord cu Moscova referitor la schimbarea rusinilor și a românilor care trăiesc pe cele două maluri ale Tisei³⁸⁸). Analizând evenimentele, putem afirma că aici nu este vorba despre o mișcare națională „disidentă”, izbucnită din inițiative locale. Acest lucru este susținut și de memoriile³⁸⁹ subprefectului din Sighetul Marmației, Ieremia Vasile, martor ocular la evenimentele din epocă, în care amintește că în cursul lunii noiembrie 1944 NKVD a vrut să-i oblige pe câțiva dintre reprezentanții comuniștilor locali să semneze un act privind unirea Maramureșului român cu Rutenia Carpatică la Uzhhorod. În acest caz poate fi observată una dintre manifestările *expansioniste* ale conducerii sovietice³⁹⁰, care a căpătat această tentă politică din cauza populației rutene aflate în Maramureșul românesc. Atragem însă atenția asupra faptului că unitățile militare venite din Ucraina sovietică au ocupat doar localitățile care se găseau de-a lungul căii ferate Lvov-Uzhhorod de pe partea sudică a Tisei. Astfel, există posibilitatea ca sovieticii, din *motive geostrategice*, să fi avut nevoie, de fapt, doar de acest teritoriu relativ restrâns. Când însă la București a ajuns la putere un guvern care simpatiza cu sovieticii, încercările de alipire a teritoriului au devenit inutile. (Din Sighetul Marmației și împrejurimile acestuia la 9 aprilie au fost retrase trupele de ocupație.)

Revenind la conferința din Cluj, care a început la 12 februarie 1945, deja din prima zi a devenit clar că cele două probleme care și mai devreme au pricinuit cele mai mari neînțelegeri, și anume, *statutul Transilvaniei de Nord și viitorul Universității clujene*, stârnesc în continuare cele mai înfocate dispute.

Autonomiștii erau de părere că: „până la iscălirea acordului de pace, puterile care au semnat armistițiul – Uniunea Sovietică, Statele Unite, Marea Britanie și România – dețin împreună suveranitatea, iar feldmareșalul Malinovski [sic!] practică această suveranitate în numele lor”³⁹¹. Géza Pásztai, aflat la conducerea comisiei juridice, în raportul prezentat la conferință și-a formulat ideile în mod asemănător: FND are la bază Convenția de Armistițiu româno-sovietică din 12 septembrie 1944, iar pentru Transilvania de Nord acest acord reprezintă o sursă juridică. Tocmai de aceea dispune: „suveranitatea Ungariei a încetat pe teritoriul Transilvaniei de Nord, iar puterea supremă asupra acestui teritoriu este exercitată de comandamentul militar sovietic, împuternicit de Comisia Interaliată de Control”³⁹².

Referitor la raportul comisiei juridice, însuși tânărul Teofil Vescan a luat cuvântul în data de 14 februarie 1945. A afirmat că acest corp „nu-și poate risipi timpul prețios pentru definiții juridice dintre cele mai subtile”, apoi a mai adăugat că „Armata Roșie nu reprezintă *puterea superioară* în Transilvania de Nord, ci în mod corect: *exercită controlul administrației* în numele semnatarilor Convenției de Armistițiu”. Toate acestea au mai fost completate de Goldberger cu mențiunea că doar *temporar* se practică controlul³⁹³ (sublinierea noastră).

388 Sălăgean, 2002, p. 141-146.

389 Copia manuscrisului este în posesia autorilor.

390 După părerea lui Tofik Islamov, „această chestiune mai mult ca sigur apasă conștiința lui Hrusciov și colaboratorii săi apropiați...” *Provincia*, 5 octombrie 2000.

391 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, doc. 12/B-1946 („Situția politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”).

392 Vezi documentul nr. 19.

393 *Világosság*, 16 februarie 1945.

Referindu-se la grupul ce urma „linia București”, Gusztáv Molnár afirmă pe drept cuvânt că „dezvoltarea acelor structuri administrative din Transilvania de Nord, care nu intrau în sfera lor de competență [a adepților „liniei” București-Brașov – obs. autorilor.], erau considerate de guvernul de la București doar probleme politice, mai exact chestiuni legate de putere”³⁹⁴.

În expunerea sa, vorbind despre problema universității de la Cluj, Teofil Vescan jr. a afirmat: „Deocamdată vom înființa *un nucleu universitar comun româno-maghiar*, iar din acesta, mai târziu, după ce se mai consolidează, vor fi separate cele două universități autonome: cea română și cea maghiară”³⁹⁵ (sublinierea noastră). Luând cuvântul Lajos Jordáky, în opoziție cu antevorbitorul lui a considerat că este necesară înființarea a două universități *autonome*, una maghiară și una română. În cadrul disputelor de mai târziu, Nicolae Goldberger și Vescan, reprezentanții conducerii PCR din București, au apărut propunerea lui Vescan, spunând că doar pentru o singură universitate clujeană comună există destui profesori cu „sentimente democratice”. În sfârșit, delegații au decis constituirea *Blocului Universitar din Cluj*, format din trei instituții autonome: universități maghiare și române separate și universitate tehnică bilingvă. Din Blocul Universitar clujean ar mai fi făcut parte o Școală Superioară de Agronomie cu limba de predare română și una cu limba de predare maghiară, precum și o Școală Superioară de Comerț unde limba de predare ar fi fost cea română. La Târgu Mureș ar fi fost înființate o facultate de arhitectură și una de silvicultură de limbă maghiară, la Baia Mare școli superioare de minerit și industrie metalurgică cu limbile de predare maghiară și română, iar la Bistrița o facultate de inginerie silvică de limbă română. La consfătuire s-a hotărât și alcătuirea așa-numitei „comisii a celor șase”, care i-a avut ca membri pe Tudor Bugnariu, Liviu Telia, Teofil Vescan jr., dr. Lajos Csögör, Lajos Jordáky și Elemér Jancsó³⁹⁶.

Mult mai puține discuții a stârnit la întrunire problema *reformei agrare*. Înainte de deschiderea consfătuirilor au fost definitive două proiecte de reformă agrară: cel al lui Iulian Chitta și cel al lui József Venczel. După o scurtă dispută, subcomisia de reformă agrară, mai apoi toată adunarea, a acceptat propunerea lui Venczel. Aceasta a vizat în mod deosebit ideea să nu se mai repete ceea ce s-a întâmplat pe timpul reformei agrare din 1921: să se ia pământul de la unguri și să se împartă între români. Doar că acest proiect a început să fie pus în practică numai în anumite locuri (conform datelor deținute de noi, în unele sate din județele Cluj, Turda-Mureș, Trei Scaune), deoarece propunerile „adoptate la conferință, referitoare la prefecti, aveau o însemnătate doar consultativă”³⁹⁷, ele nefiind dispoziții obligatorii, și mai ales nu erau considerate ordonanțe, deși în fața publicului erau menționate mereu ca atare, cu toate că cu emiterea lor erau însărcinați doar prefectii.

În locul „recomandării pentru reforma agrară” de la Cluj, problema agricolă a fost în sfârșit rezolvată odată cu adoptarea legii cu *legea reformei agrare* emise de guvernul Groza, constituit la 6 martie 1945. Din această cauză, lucrurile s-au întâmplat precum în 1921: exproprierea a fost aplicată minorității maghiare peste proporția ei numerică, iar împroprietăririle au fost sub proporția ei numerică³⁹⁸.

394 Molnár G., 1993, p. 124.

395 Világosság, 14 februarie 1945.

396 Lázok – Vincze, 1995, p. 154–158.

397 Világosság, 16 februarie 1945.

398 Mai pe larg vezi Vincze, 1999, p. 151–170.

Nu doar „recomandarea“ referitoare la reforma agrară propusă de Venczel a rămas pe hârtie, ci și proiectul normelor de drept privind noile *alegeri ale administrației locale*. Pentru pregătirea alegerilor administrației locale, Consiliul Central Consultativ a trimis la începutul anului o comisie formată din cinci membri care, la mijlocul lui ianuarie, a elaborat o propunere³⁹⁹ adoptată la conferința din februarie. (Conform acesteia, au drept de vot toți acei bărbați și femei care au împlinit 18 de ani și la 15 ianuarie 1945 au permis de ședere permanentă la Cluj, nu au fost privați de drepturile lor politice, nu au fost internați, nu sunt sub supravegherea poliției din motive politice și nu au fost condamnați pentru comportare fascistă⁴⁰⁰). Autoritățile regionale și orașenești, dacă ar fi reușit organizarea alegerilor pentru administrația locală, și-ar fi putut redobândi autonomia administrativă „confiscată” mai demult, deoarece în perioada interbelică, în locul alegerilor corporative libere au funcționat aproape permanent în mod independent așa-numitele *comisii interimare*⁴⁰¹. (În România, primele autorități legislative liber alese după cel de-al doilea război mondial au fost constituite abia în 1990.)

La conferință a fost înființat Comitetul Executiv (Central) al FND din Transilvania de Nord, realizându-se astfel germenul unui *guvern regional*⁴⁰². În fruntea „guvernului” stăteau Teofil Vescan jr. (președinte) și Lajos Jordáky (copreședinte), vice-președinții erau István Lakatos și Nicolae Moldovan, iar secretar Nicolae Goldberger. Membrii Comitetului Executiv au fost Edgár Balogh, János Demeter, Jenő Neumann, Tudor Bugnariu, Vasile Pogăceanu, Pavel Bojan, Gheorghe Timofi, Victor Pocol, Hedvig Medrea (reprezentant de la Cluj), Lajos Bíró (din Ciuc), András Demeter (de la Trei Scaune), Ignác Szilágyi (de la Odorhei), József Soós (de la Turda-Mureș), András Csillag (din Bihor), Octavian Budușan (de la Bistrița-Năsăud), Nicolae Drentea (de la Satu Mare). (Din cei șaisprezece membri ai CE, doar șase-sapte pot fi considerați de origine maghiară). „Ministerele” erau mulțumite cu unsprezece departamente. Cel juridic era condus de Jenő Neumann (PCR), cel administrativ de Vasile Pogăceanu (PCR), resortul transporturilor îi revenea lui Gheorghe Timofi (PCR), cel al învățământului public lui Tudor Bugnariu (PCR), finanțele erau deținute de János Demeter (UPM), secția de presă și propagandă de Edgár Balogh (UPM), cea a muncii și asistenței sociale de Ferenc Bruder (PSDR), cea a industriei, comerțului și meșteșugurilor de István Lakatos (PSDR), departamentul de poștă și telecomunicații de Victor Pocol (PSDR), cel al sănătății și al asigurărilor sociale de Hedvig Medrea (Apărarea Patriotică) și în sfârșit secția agricolă era condusă

399 *Demeter*, 1975, p. 352.

400 Textul complet al propunerii se găsește la arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, arhiva Demeter, dosarul Documentele primăriei, „Propunere referitoare la decretul care urmează a fi emis privind alegerile administrative de la Cluj”.

401 *Nagy*, 1944, p. 176–185.

402 Conform revistei *Világosság* din 18 februarie, în discursul lor de încheiere de la conferință, Goldberger, Vescan și Jordáky „au susținut că aceasta, pe lângă importanța ei politică, economică și culturală, a însemnat și începerea unei *noi guvernări*”. Este interesant faptul că, la București, acest gremiu era considerat de conducerea PSDR ca „guvernul Transilvaniei de Nord”. Lothar Rădăceanu, președintele partidului, l-a și întrebat pe István Lakatos: „de fapt câți miniștri social-democrați are guvernul din Transilvania de Nord?”. Lakatos l-a informat despre faptul că „Transilvania de Nord nu are guvern” *Manuscrisul-Lakatos*, p. 998.

de Pavel Bojan („pe hârtie” membru al Frontului Plugarilor, în realitate făcea parte din PCR)⁴⁰³.

După conferință, mulți au sperat că integrarea celor unsprezece județe din Transilvania de Nord va fi accelerată. La 28 februarie 1945 însă, FND-ul din București încă mai solicita cooperarea din partea Comitetului Executiv din Cluj și a Comisiilor regionale FND. Toate acestea denotă faptul că nu s-au pus în practică principiile și obiectivele adoptate la conferință. Se observă ușor acest lucru urmărind soarta departamentelor („ministerelor”): în cele câteva săptămâni ce au mai rămas, acestea în realitate nu funcționau⁴⁰⁴, deoarece și viitorii lor angajați și-ar fi început activitatea abia din 12 martie, dar atunci a intervenit o *schimbare radicală* în viața politică de la București.

În cursul lunii februarie toată activitatea din țară era paralizată din cauza demonstrațiilor și protestelor neîncetate, organizate de conducerea PCR, care se transformau în manifestări sângeroase. În timp ce masele influențate de extrema stângă revendicau numirea unui guvern FND⁴⁰⁵, Rădescu susținea că în spatele evenimentelor stau persoane „contra națiunii și a lui Dumnezeu”, „cei doi venetici, Ana Pauker și ungurul Luca”, care „au început să aprindă țara și s-o înăbușe în sânge”⁴⁰⁶.

În data de 24 februarie 1945, atingându-se punctul culminant al crizei politice, a avut loc un conflict sângeros (provocat de comuniști) între masele simpatizante cu guvernul și cei din opoziție. În seara de 27 februarie a sosit la București din nou Vișinski, care a mers imediat la rege și a spus că „tulburările pun în pericol siguranța și alimentarea trupelor Armatei Roșii care încă mai luptă pe teritoriul Ungariei și a cerut demisia lui Rădescu⁴⁰⁷. Primul ministru a considerat că este mai bine dacă demisionează peste câteva zile, refugiindu-se la misiunea diplomatică engleză. Vișinski solicita regelui Mihai în continuu numirea candidatului său, Petru Groza, pe postul de prim-ministru. Deoarece regele ezita zile în șir să facă acest lucru, adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe, la 5 martie, a declarat amenințător la o nouă audiență: dacă Mihai nu-l va numi pe Groza prim-ministru, românii vor pierde definitiv nu doar Transilvania de Nord, dar „nu pot garanta că România va rămâne o țară independentă”⁴⁰⁸.

Numirea lui Groza, omul Moscovei, a avut ca urmare, printre altele, faptul că Stalin – prin răspunsul său telegrafic din 8 martie⁴⁰⁹ – *a permis revenirea administrației*

403 *Világosság*, 14 februarie 1945, p. 17. (János Demeter, în însemnările sale din epocă, enumeră doar 9 departamente; lipsesc cel administrativ și cel al sănătății. Poate că aceste două secțiuni au fost într-adevăr organizate mai târziu. Vezi: arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, arhiva Demeter, dosarul UPM-FND, Notă asupra ședinței din 16 februarie 1945 a Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord).

404 Referitor la acestea, István Lakatos scrie în memoriile sale că „unele cercuri de dreapta ar fi vrut să se folosească mai cu seamă de înființarea departamentelor și să prezinte lucrurile de parcă totul ar fi fost ideea maghiarilor din Transilvania pentru a putea pregăti în secret autonomia Transilvaniei, deși nu a fost altceva decât un gest disperat pentru a încerca reorganizarea vieții economice și culturale”. *Manuscrisul-Lakatos*, p. 997.

405 La Cluj, în 15 februarie a avut loc marea adunare care cerea constituirea guvernului FND. Masele scandau: „Cu guvernul FND libertate *dați-ne!*”

406 *Scurtu*, 1994, p. 149.

407 *Giurescu*, 1996, p. 224–246, și *Rădescu*, 1992.

408 Rădulescu-Zoner – Bușe – Marinescu, 1995, p. 68.

409 *Orosz-magyar fegyverszüneti...*[Convenția de Armistițiu ruso-maghiară...], 1945, p. 10–11.

române în Transilvania de Nord. (Așadar, evenimentele au confirmat remarca făcută la audiența regală de la începutul lunii ianuarie de Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al PCR recent întors din Moscova, potrivit căreia, în cazul numirii unui guvern de stânga, în Transilvania de Nord se poate întoarce administrația română⁴¹⁰).

Această întorsătură politică tranșantă – *fait pus accompli*-ul lui Vișinski – a fost apreciată de aliații anglo-saxoni ca inacceptabilă. Ei erau de părere că adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe a procedat unilateral și arbitrar (autoritar), iar cu aliații nu s-a consultat. (“Felul în care s-au comportat este cea mai veritabilă politică a puterii – afirmă ambasadorul britanic la Moscova – ceea ce nici pe departe nu corespunde cu principiile de bază ale Acordului de la Crimeea”⁴¹¹). Cu toate că noul guvern nu era considerat reprezentativ de către aliați (din acest motiv, până la sfârșitul anului 1945 nici nu l-au recunoscut din punct de vedere politic și diplomatic), nici un fel de acțiune *meritorie* nu a avut loc. Acest lucru se explică pe de o parte prin faptul că mâna englezilor era legată prin „acordul de procentaj” (deoarece în acest acord au recunoscut că în România sovieticii au mână liberă – pe când ei în Grecia⁴¹²), iar pe de altă parte, americanii nu erau atât de interesați de țară din punct de vedere geopolitic, încât din acest motiv să ajungă la confruntări deschise cu aliații lor⁴¹³.

La Cluj, evident, s-a urmărit cu atenție ceea ce se întâmpla în București. De pildă, la ședința Comitetului Executiv Central al FND din Transilvania de Nord, care a avut loc la 21 februarie 1945, Goldberger a propus să se trimită la București o telegramă regelui, în care să se protesteze împotriva „reacției de acolo”⁴¹⁴. Ținând cont de evenimentele din zilele următoare, se pare că membrii CE, în fond, *nu aveau (sau nu doreau să aibă) cunoștință de faptul* că activitatea lor va deveni cu totul inutilă în câteva zile. Acest lucru este marcat de două momente. Pe de o parte continuau pregătirile în vederea alegerilor administrației locale, pe de altă parte prefectul Pogăceanu, în ordonanța sa emisă la 9 martie⁴¹⁵, se ocupă tot cu structura și corpul profesoral al blocului universitar clujean.

Atunci, Comitetul Executiv al FND din Transilvania de Nord, conducerea UPM de la Cluj și Târgu Mureș, precum și social-democrații încă puteau spera că guvernul FND nu va contribui la diminuarea rezultatelor și cuceririlor dobândite în ultimele trei luni. Acest *optimism* se reflectă în memorandumurile înmânate la 13 martie 1945 lui Petru Groza și secretarului de stat Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, veniți în „orașul comorilor” pentru „preluarea Transilvaniei de Nord”.

410 Giurescu, 1996, p. 141, și Constantiniu, 2001, p. 76.

411 Raportul lui Sir Archibald Clark-Kerr este publicat de: *Mezei*, 2001 (Európa kettészakitéása) [Divizarea în două a Europei], p. 34.

412 În Grecia, englezii au intervenit și mai brutal în evenimentele de politică internă, decât în România sovieticii: comuniștii au fost scoși din Atena prin intervenția armatei. Stalin lua în așa măsură în serios faptul că Grecia intră în sfera de interes a britanicilor (iar al lui este „restul”: Balcanii și Europa Centrală), încât nu schița nici cel mai mic gest pentru a-i ajuta pe tovarășii greci.

413 Neagoe, 1996.

414 Arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, arhiva Demeter, dosarul U.P.M.-FND, Notă asupra ședinței din 21 februarie.

415 Lázok – Vincze, 1996, p. 168–173.

Cu ocazia adunării festive a președinției Consiliului de miniștri din data de 13 martie⁴¹⁶ – în numele Biroului Executiv al UPM din Transilvania de Nord –, János Demeter a înmănat lui Petru Groza Memorandumul redactat cu o zi înainte⁴¹⁷. Una dintre revendicările cele mai însemnate ale acestuia era: „În ceea ce privește integrarea administrativă a Transilvaniei de Nord, să se înființeze un serviciu public pentru efectuarea sarcinilor de stat și administrative cu sediul la Cluj, în cadrul căruia maghiarii din Transilvania de Nord să aibă o reprezentanță corespunzătoare proporției lor numerice. Uniunea Populară Maghiară ar fi încântată, dacă guvernul ar acorda acest rol exclusiv Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord”. Totodată a declarat că doresc ca „autonomia democratică a guvernărilor comunale, orașenești, precum și a celor regionale și județene din Transilvania de Nord să se păstreze în totalitate”. Așadar, se vede clar că conducerea din Cluj a UPM ar fi dorit într-o formă oarecare salvarea cvasi-guvernului constituit cu o lună mai înainte, respectiv, ar fi dorit să păstreze autoguvernările organizate prin propriile forțe (în cele mai multe locuri având majoritate de stânga). Apărarea realizărilor de până atunci era menționată și ea în Memorandum: s-a cerut printre altele ca pe tot teritoriul Transilvaniei (căile ferate, poșta, precum și în armată) și *limba maghiară să fie considerată limbă oficială*; în comunele și orașele unde mai mult de jumătate a populației era de etnie maghiară să fie numiți unguri în fruntea administrației, precum și ca imnul și *culorile naționale* să se poată folosi nestingherite. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, a fost exprimată și o dorință considerată astăzi deosebit de utopică: în cadrul trupelor române care luptă de partea Armatei Roșii să se constituie unități în care limba utilizată la instrucții să fie cea maghiară⁴¹⁸.

Teofil Vescan jr., în numele Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord, a înmănat lui Petru Groza un Memorandum⁴¹⁹, în care se cerea printre altele ca guvernul și consiliul FND să nu ia nici o decizie importantă în ceea ce privește Transilvania, fără *consultarea* Comitetului Executiv al FND. În afara de aceasta, la Cluj, pe lângă cabinetul primului ministru să mai fie înființat un *secretariat de stat*, al cărui personal ar fi asigurat de Comitetul Executiv al FND. Să fie recunoscută administrația care funcționează în prezent și care să fie doar întregită cu „elemente democratice”, iar deciziile acestuia de până acum să fie aprobate. Județelor din Secuime, după posibilități, trebuie să li se atribuie o conducere formată din maghiari. Să se respecte principiul *proporționalității*, drepturile minorităților să fie asigurate

416 Membrii guvernului, regele Mihai, musafirii de rang înalt (Vișinski și Sarret, ministru plenipotențiar) și cei aproximativ 30.000 de români și maghiari au luat parte la o adunare festivă în Piața Centrală. „În cuvântarea sa, trimisul lui Stalin (așa cum Edgár Balogh l-a intitulat pe Vișinski în editorialul revistei *Világosság* din ziua aceea) afirma printre altele că „Astăzi (...) Transilvania de Nord, după ce au fost alungați de pe teritoriul său nemții de către Armata Roșie, a fost restituit poporului român...”. De altfel, în timpul cuvântărilor, masele – în special românii – erau nemulțumite, ceea a dus la incidente mai mari sau mai mici, deoarece nu s-a vorbit despre rege și partidele politice, ci doar Armata Roșie a fost glorificată. Iar când Vișinski a citit telegrama lui Stalin, din data de 9, în care era vorba și despre „asigurarea drepturilor minorităților”, mulțimea românilor a început să protesteze cu voce tare. ANJ Cluj, Oficiul de cenzură Turda-Cluj, dosarul 9/1944–47, f. 121–123.

417 Vezi documentul nr. 20.

418 O idee asemănătoare se discuta și mai înainte. La 19 noiembrie 1944, la marea adunare a Uniunii Democratice a Maghiarilor, Gyula Simó a propus înființarea unei unități separate, asemănătoare Diviziei Tudor Vladimirescu, formate din maghiari ardeleni, de partea Armatei Roșii care să poarte numele de „Divizia Áron Gábor”.

419 Publică: *Nastasă*, 2002, p. 72–74.

conform Memorandumului UPM din data de 12 martie 1945, prezentat mai înainte, iar Statutul Minorităților să fie modificat.

Un grup al social-democraților clujeni (Sándor Wolf, Gheorghe Urzică, Solomon Sabin, Géza Pásztai, Ferenc Bruder) l-au căutat pe secretarul de stat al naționalităților minoritare, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, căruia i-au înmănat un text⁴²⁰ în care, printre altele, cereau ca în „subministerul” naționalităților⁴²¹ să fie cooptați și unguri, să se elaboreze cât mai degrabă dispozițiile referitoare la punerea în practică a Statutului Minorităților, iar în instituțiile publice să se asigure în mod strict *proporționalitatea*. Vlădescu-Răcoasa a promis îndeplinirea cerințelor, dar în câteva săptămâni a devenit clar că și aceasta a fost doar o *promisiune deșartă*, precum și celelalte angajamente care s-au rostit în acele zile de către politicienii români responsabili.

Câteva zile mai târziu, conducerea din Cluj a UPM a crezut, probabil, că a fost depășită limita permisă prin cele câteva revendicări din Memorandumul lor. Această probabilitate este atestată de un proiect de epistolă către Petru Groza din 24 martie, în care semnatarul, încercând să *explice* ulterior punctul 3 citat, referitor la „subministerul” (Comitetul Executiv) UPM din Transilvania de Nord, face trimiteri la *descentralizare* și la faptul că în cele mai multe așezări administrația este condusă de reprezentanții locali ai FND, așadar aceasta este democratică, și s-a realizat o *autonomie locală*, deoarece oamenii și-au ales propriii conducători⁴²².

Însă autonomiștii din Transilvania au trebuit să înțeleagă foarte curând că politica noului guvern de stânga legată de Ardeal, în fapt, *nu diferă* de cea reacționară de dinaintea acestuia. Și de această dată, în locul principiului „Transilvania este al ardelenilor” a revenit *atotputernicia Bucureștiului*.

Guvernul Groza și societatea românească au interpretat în mod unanim reglementarea administrației române din Transilvania de Nord ca fiind, totodată, și *rezolvarea problemei granițelor*. Marile puteri, SUA și Uniunea Sovietică, nu au considerat însă încheiată această chestiune. Stettinius, ministrul american de externe, la 12 martie 1945, a declarat că *rectificarea teritorială definitivă* a granițelor din Transilvania de Nord depinde de acordul de pace, așadar, introducerea administrației române nu a schimbat statutul internațional al teritoriului. Susaicov, vice-președintele Comisiei Aliate de Control la București, a făcut o afirmație asemănătoare cu cea rostită de șeful lui „State Departament”, iar consilierul ambasadei sovietice, Osukin, l-a informat pe ministrul de externe, János Gyöngyösi, că „introducerea administrației române în Transilvania de Nord nicidecum nu înseamnă obligativitate în ceea ce privește acordul de pace”⁴²³.

Administrația română de la București a fost instalată în Transilvania de Nord pentru a doua oară – și de această dată definitiv – între martie și iunie 1945, iar până la sfârșitul lunii iunie a fost reînființată și jurisdicția română. În aceste câteva luni,

420 Textul este prezentat: Erdély, 19 martie 1945. (Delegația Partidului Social-Democrat a cerut ministrului pe probleme ale minorităților, Vlădescu-Răcoasa, antrenarea unui expert pe probleme minoritare și egalitate totală în drepturi.)

421 Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, profesor de sociologie, a fost numit în fruntea *Ministerului Naționalităților Minoritare* la 14 noiembrie 1944. Acesta însă a fost „retrogradat” la 6 martie la subsecretariat de stat, ceea ce s-a tradus consecvent eronat în presa maghiară ca „subminister”.

422 Arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul Demeter, redactare în limba română. Publicat de *Nastasă*, 2002. p.80–82.

423 *Fülöp*, 1994, p. 26.

maghiarii din Ardeal au trebuit să constate, experimentând într-un mod amarnic, că a revenit expresia „a fost considerată o obligativitate sfântă revenirea administrației reacționare și șovine, pentru a distruge treptat opera dătătoare de mari speranțe a împăcării și a drepturilor naționale egale, pe care bărbați cu vederi largi și cu spiritul umanist au înfăptuit-o doar într-un sfert de an”⁴²⁴. Administrația „reacționară” însă nu putea distruge decât ceea ce i-a fost permis de către guvern prin normele de drept emise. Este de ajuns să enumerăm și să prezentăm pe scurt cele mai importante reglementări apărute între martie-iunie 1945 referitoare și la minoritatea maghiară, pentru a putea înțelege *schimbarea* profundă adusă de constituirea guvernului Groza față de situația de dinainte.

La 23 martie a apărut legea nr. 187, referitoare la *reglementarea proprietăților de pământ*. După aceea s-a întâmplat ca – oarecum simplificat – unde s-a putut au fost expropriați din nou posesorii maghiari de terenuri, iar pământurile lor au fost împărțite românilor. De exemplu, conform datelor oficiale în județul Cluj (având în vedere doar datele din raioanele Mociu, Sărmașu, Gilău și Cluj), 90% din terenurile expropriate au avut proprietari unguri, iar la împroprietărire, doar într-o proporție de 15,3% au beneficiat persoanele de etnie maghiară îndreptățite să primească pământ. (45% din totalul populației din raioane au fost maghiari). În județul Sălaj (unde 36% din locuitori erau de etnie maghiară) 75,6% din totalul terenurilor au fost expropriate de la unguri și doar 38% a împroprietărilor au fost maghiari. În județul Turda-Arieș – conform datelor din anchetele noastre particulare – în 27 de localități cu populație majoritar maghiară, 95% a terenurilor confiscate erau ale ungarilor, iar împroprietăriții au fost doar într-o proporție de 10,7% unguri⁴²⁵.

La 30 martie a fost publicată legea nr. 217, referitoare la *epurarea angajaților publici*, care a fost deosebit de selectiv aplicată, practic a fost folosită de către români ca mijloc pentru a putea câștiga teren⁴²⁶.

La 4 aprilie a apărut *legea cetățeniei*, cu nr. 261. Aceasta nu a recunoscut, printre altele, cetățenia română a celor cel puțin 100.000 de maghiari ardeleni, care nici înainte de 1940 nu-și putuseră obține cetățenia, dar nici a celor câțiva zeci de mii de unguri originari din Transilvania de Sud, care între 1940 și 1944 s-au refugiat și au optat pentru cetățenia maghiară⁴²⁷.

424 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dosarul IV-148, 12/B-1946. („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején” [“Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]), f. 14.

425 *Vincze*, 1999, p. 165.

426 Ca exemplu referitor la executarea selectivă a legii amintim că 196 de preoți maghiari și 7 români au fost „îndepărtați” definitiv din funcție, fiind acuzați de „atitudine fascistă”. La 1 iulie, revista *Világosság* informează despre demiterea a 30 de preoți, profesori de religie etc., printre persoanele enumerate fiind și György Argay, superintendent evanghelic. (Cea mai mare parte a acestora au fost reangajați mai târziu). La 1 august 1945, numai la Cluj au fost concediați 186 de funcționari maghiari.

427 Conform estimărilor de atunci, înaintea celui de-al doilea Arbitraj de la Viena, aproximativ 100.000 de locuitori maghiari din Ardeal nu aveau încă cetățenie română. (În motivația decretului-lege al cetățeniei din 1939 era recunoscut faptul că cel puțin 100.000 de persoane fără cetățenie română trăiesc în România). Din septembrie 1940 până în februarie 1944, din Transilvania de Sud s-au refugiat 200.000 de unguri, dintre care mai mult de jumătate s-au așezat în Transilvania de Nord. Refugiații – care și-au pierdut automat cetățenia – doar într-o proporție foarte mică au primit în cei patru ani cetățenie maghiară, cei mai mulți erau fără cetățenie. *Vezi Nagy*, 1944, p. 82–83 și *Balogh B.*, 1999, p. 250–254.

La 5 aprilie s-a emis ordinul de execuție a *legii CASBI* cu nr. 3.822, prin care s-au naționalizat toate întreprinderile industriale, comerciale, băncile etc. maghiare din Ardeal cu interes în Ungaria și întreprinderile maghiare cu interes în Transilvania de Nord, precum și – prin introducerea categoriei „inamici prezumați” – s-a sechestrat averea a mai multor zeci de mii de persoane particulare din Transilvania de Nord⁴²⁸. *Brevetele de meserii* ale micilor industriași și negustori deveniți independenți după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena au fost retrase cu ajutorul Fondului Național pentru Întreprinzători Independenți⁴²⁹, iar sediile unora au ajuns sub administrația CASBI; mulți s-au ruinat din cauza *impozitelor duble* suportate pe nedrept. (De altfel, populația maghiară din Transilvania de Nord în 1945-46 a plătit cu 120% mai mult impozit decât contribuabilii din Țara Românească⁴³⁰).

La 29 mai a apărut legea nr. 406, care a hotărât să se întoarcă la sediul lor de dinainte toate școlile „refugiate” după 30 august 1950 din Transilvania de Nord. În urma acesteia trebuia cedat românilor nu doar ansamblul de edificii al fostei Universități Ferenc József, dar și toate clădirile școlilor confiscate abuziv între 1920 și 1940 în care, până la schimbarea de dominație din 1918–19, apoi după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, s-a predat în limba maghiară⁴³¹. În unele locuri a început din nou *ocuparea abuzivă* a instituțiilor de învățământ maghiare⁴³². După toate acestea, publicația centrală a PSDR, unul dintre partidele de guvernământ, susține totuși că după 6 martie „democrația română a început de îndată o politică de reconciliere”, atunci când s-au înmulțit din nou *atrocitățile împotriva maghiarilor*, iar autoritățile stăteau cu mâinile încrucișate. În mai multe sate cu populație mixtă din Câmpia Transilvaniei se țineau în lan timp de mai multe luni, șicanele și persecuțiile la adresa locuitorilor maghiari, sporadic s-au întâmplat și crime, dar

428 Vincze, 2000, p. 20–27.

429 C.A.S.B.I. a început inventarierea bunurilor micilor industriași și negustori din Cluj sub pretextul că aceștia ar fi primit împrumuturile de la Fondului Național în schimbul unor „crime fasciste” săvârșite (*Világosság*, 7 aprilie 1946). Potrivit raportului Consiliului Național Maghiar al PSDR s-au anulat aproximativ 4.000 de brevete ale micilor industriași și negustori maghiari, pe de o parte sub pretextul că ar fi fost „membri ai organizației reacționare Asociația Baross”. (A fi membru Baross era obligatoriu, doar celor care acceptau acest statut li se repartizau mărfuri). PIL, az MSZDP Külpolitikai Osztálya iratai [PIL, Documentele secției de politică externă a PSDM], dos. 283, gr. 12, unit. 82, f. n.

430 *Kelemen*, 1946, p. 20–21. Un martor ocular revenit de la Târgu Mureș în anul 1947 i-a scris prim-ministrului Ferenc Nagy: „Românii susțin că peste un an nu vor mai fi industriași și negustori nici evrei și nici maghiari în România”. MOL, miniszterelnökségi általános iratok [ANM, Dosarele generale prim-ministeriale], XIX-A-1-j, cutia 128, dos. 38, nr. 3533.

431 Lázok – Vincze, 1995.

432 Printre altele, vezi cazul din Sighetul Marmației apărut în numărul din 27 aprilie 1945 al *Világosság*.

433 *Libertatea*, 6 februarie 1946.

*jandarmeria nu a acționat împotriva făptașilor*⁴³⁴. Nici porțile lagărelor de internare nu s-au deschis de îndată ce s-a format guvernul „democratic” Groza. Deși la Feldioara ar fi fost nevoie imediat de intervenție din cauza epidemiei de tifos, Groza nu făcea altceva decât promisiuni, iar autoritățile competente amânau eliberarea prizonierilor. Pe ultimii supraviețuitori de la Târgu Jiu nu i-au lăsat liberi decât la sfârșitul lunii iunie 1945, iar pe cei de la Feldioara abia la sfârșitul lunii octombrie a aceluiași an.

În administrație și justiție, egalitatea limbii maghiare cu cea română – care, în timpul celor câteva luni de „autonomie”, a reușit să fie unul dintre simbolurile egalității drepturilor minoritare cu adevărat realizate – a *încetat* în câteva săptămâni. Într-un timp la fel de scurt au dispărut din birouri, cu excepția orașelor pe atunci încă având populația majoritar maghiară, inscripțiile bilingve. O consemnare păstrată din 12 august 1945⁴³⁵ relatează că la Cluj – în afara oficiilor orașenești – la nici un serviciu public nu se primeau cereri redactate în limba maghiară, deși dispozițiile Statutului Naționalităților erau încă în vigoare. (Referitor la Statut, trebuie menționat faptul că – deși erau norme de drept promulgate prin semnătura regelui – mai multe paragrafe ale acestuia și întreaga sa spiritualitate era în contradicție cu Constituția din 1923 în vigoare, iar cu referire la acest lucru, se putea oricând refuza punerea sa în aplicare).

În afara de cele de mai sus au mai apărut o serie de alte dispoziții care semnalau că această coaliție guvernamentală de stânga ajunsă la putere la începutul lunii martie nu este în stare să se debaraseze de mentalitatea centralizatoare a fostelor guverne de dreapta. Unul dintre reperatele ce indicau acest lucru era demiterea funcționarilor publici din noua administrație constituită în noiembrie 1944. În pofida faptului că au existat multe promisiuni publice referitoare la rămânerea pe loc a personalului numit mai devreme de FND după „re-anexarea” Transilvaniei de Nord, și acest lucru a rămas doar un angajament fără conținut. Cu toate că în fruntea a trei județe din Secuime (Trei Scaune, Odorhei și Ciuc) stăteau în continuare prefecți maghiari (secui), în cazul celorlalte județe conducerea *s-a schimbat* treptat⁴³⁶. În locul foștilor angajați din administrație însă nu erau puși localnici, ci – la fel cum s-a întâmplat și în 1919 – au fost aduși *regățeni*. Așadar, „colonizarea” Transilvaniei a continuat și pe această cale.

Victoria decisivă a centraliștilor bucureșteni asupra autonomiștilor este simbolizată de desființarea Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord. La ședința de la Cluj din 15 iunie a Comitetului executiv a apărut și László Luka,

434 „A romániai sajtó az erdélyi magyarság ellen elkövetett atrocitásokról.” MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [“Presa din România despre atrocitățile săvârșite împotriva maghiarilor din Transilvania”, ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, art. IV-145, 40.499/B-1945 și „Adatok az észak-erdélyi román közigazgatás bevezetése után az erdélyi magyarságot ért sérelmekről”.MOL [“Date asupra prejudiciilor aduse maghiarilor din Ardeal după introducerea administrației române din Transilvania de Nord” ANM] XIX-J-1-a, cutia 62, art. IV-146, 41.080/B-1945.

435 MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, dos. 1, f. n. („Egy-két észrevétel a jelenlegi erdélyi közállapotokról” [“Câteva observații cu privire la situația generală actuală din Ardeal”]).

436 Deoarece în județele cu populație maghiară ori majoritar maghiară, contrar acordului semnat cu conducerea FND din București, nu au fost numiți „până în ziua de astăzi prefecții și subprefecții promiși, mai mult decât atât, în locul lor au pus peste tot români, Gyárfás Kurkó, președintele UPM, la sfârșitul lui martie, a trimis o telegramă de protest prim-ministrului Groza. În aceasta, printre altele, a obiectat faptul că nici măcar în județele secuiești nu au fost numiți subprefecții propuși de UPM, iar în tot Ardealul nu a fost desemnat nici măcar un singur prefect maghiar. Vezi: *Fülöp – Vincze*, 1998, p. 214–215.

secretarul general al FND din București, care a „auto-dizolvat” gremiul. A motivat acest lucru prin faptul că „au atins obiectivele specifice propuse de comitet”⁴³⁷. Așadar, după ce la București a fost constituit guvernul FND, nu mai era *nici o nevoie* de un comitet ce simboliza *autonomia Transilvaniei de Nord*⁴³⁸.

După martie 1945, spiritul autonomiei a continuat să existe doar în cercul *social-democraților maghiari clujeni*. În fapt, acest lucru poate fi considerat o legitate, deoarece în perioada „separatismului” cei mai consecvenți autonomiști erau tocmai social-democrații. (István Lakatos, în editorialul inaugural al revistei acestora, a scris: „...dorim să ne ocupăm mai ales cu problemele speciale din Ardeal”⁴³⁹). Social-democrații maghiari din Cluj erau cei care, în lunile administrației militare sovietice, dar și după aceea pentru un timp – până când cenzura permitea acest lucru –, s-au ocupat de problemele proporționalității și ale subsidiarității, mai mult decât atât, – *horribile dictu* – au avut curajul să ridice chiar și problema cantonizării⁴⁴⁰.

În contradicție cu Partidul Comunist, mai mult sau mai puțin *dependent* de UPM, nici după 6 martie n-au renunțat la lupta împotriva centralizării din București⁴⁴¹. Géza Pászta, unul dintre conducătorii Comisiei Maghiare a PSDR, și-a exprimat convingerile anti-centralizatoare⁴⁴² imediat după constituirea guvernului Groza, în numărul din 3 aprilie al publicației *Erdély* intitulat: „Centralizare sau descentralizare?”. (El a văzut „realizarea mai profundă, aproape ideală a descentralizării” în Uniunea Sovietică). Iar în vară, cu tovarășul său de partid Ferenc Bruder, au trimis câte un text redactat pe această temă la conducerea partidului⁴⁴³. Bruder a propus ca „în Ardeal, începând de la forurile și pozițiile cele mai înalte până la cele mai inferioare, toate oficiile și instituțiile de stat, județene și orașenești să se organizeze conform principiilor proporționalității”, iar Transilvania și Banatul să beneficieze de *corp legislativ regional autonom*. Pászta a elaborat, dezvoltând detaliat modul de constituire al „corpului legislativ (al adunării naționale) autonom din Transilvania”. Conducerea partidului de la București, evident, nici nu vroia să audă despre aceste

437 *Világosság*, 20 iunie 1945.

438 Celălalt gremiu, Comisariatul Transilvaniei de Nord condus de Ionel Pop, a fost desființat după constituirea guvernului Groza, iar comisarul a demisionat la 10 martie.

439 *Erdély*, 4 decembrie 1944.

440 Criticând Statutul Naționalităților au constatat: „teritoriile cu naționalitățile majoritare identice, dar altele decât cea românească, să fie organizate ca regiuni cu administrație autonomă, iar pentru arondismente și cantoane să fie *asigurată o autogovernare internă deplină*. Este de la sine înțeles că în aceste teritorii limba oficială ar trebui să fie cea a naționalității”. *Erdély*, 25 decembrie 1944.

441 Merită atenție faptul că periodicul social-democraților, *Erdély*, la 3 aprilie a publicat în întregime ordonanța folosirii limbii materne cu nr. 847/1945, apărută la începutul lui februarie. De parcă ar fi vrut să arate și astfel că nu vor să știe despre condițiile schimbate...

442 Conform definiției lui Pászta, descentralizarea este atunci când „organismele de factură intermediară sau locală iau decizii singure în problemele de care sunt interesate, iar organele puterii centrale, puterea centrală, dă doar indicații referitoare la directivele generale”. (De altfel, Pászta a fost denunțat la conducerea din București a PCR de József Méliusz, consilierul ministerial pe probleme de propagandă și prim-cenzor al Clujului). *Manuscrisul-Lakatos*, p. 1039.

443 PIL, az MSZDP Külpolitikai Osztálya iratai [PIL, Documentele secției de politică externă ale PSDM], fond 283, grup 12, unitate de păstrare 82, f. n.

idei⁴⁴⁴, mai mult decât atât, deoarece spiritul autonomist tot n-a dispărut⁴⁴⁵, cu jumătate de an mai târziu au publicat în organul de presă al partidului apărut la București, *Libertatea*, o declarație oficială: „În ultimul timp, unele cercuri interesate și fără judecată [sic!] au început să răspândească ideea *autonomiei locale din Ardeal*. (...) Secția politică a partidului social-democrat, examinând agitația stârnită în jurul *autonomiei ardelen*, constată că această problemă a fost pusă pe tapet de cei ireponsabili sau de cercuri de interese pentru a ține la ordinea zilei și a răspândi șovinismul – notă discordantă în stat –, pricinuind astfel tulburări. Secția politică constată că partidul social-democrat *nu a fost niciodată adeptul autonomiei teritoriale* în ceea ce privește regiunile care au devenit prin alipire părți organice ale statului român inalienabil și unitar. (...) partidul social-democrat consideră Transilvania parte organică a țării, după cum acest lucru a fost recunoscut de Tratatul de Pace de la Trianon și de guvernul sovietic”⁴⁴⁶ (sublinierea noastră).

Și reglementările enumerate au contribuit destul de mult la faptul că, în vara anului 1945, din partea ungarilor a scăzut considerabil *încrederea* acordată prim-ministrului Groza și guvernului său, iar speranțele de dinainte s-au transformat în *decepții*. Acest lucru este surprins în două documente ale vremii. În vara anului 1945, locuitorii comunei Sălard din Bihor au trimis o scrisoare la „conferința internațională întrunită la San Francisco”, arătând că: „nu dorim să aparținem nici statului român, nici celui maghiar, deoarece la oricare dintre ele am adera, aceasta nu ar asigura liniștea popoarelor din Transilvania”. Tocmai de aceea au cerut *independența Transilvaniei* față de România, deoarece exista o atitudine potrivnică maghiarilor, dorind mai degrabă să fie „țară independentă, membră a Uniunii Sovietice”⁴⁴⁷. Aproximativ în aceeași perioadă, Áron Márton (episcopul romano-catolic din Alba-Iulia), într-o notă trimisă la Budapesta, a scris că „Secuii au decis în așa măsură ruptura față de stăpânirea română, încât mai degrabă doresc să facă parte dintr-un stat-membru sovietic, decât să trăiască viața statală împreună cu românii”⁴⁴⁸. Dacă atât de mare era disperarea după eșecul „autonomiei”, nu este de mirare faptul că mulți dintre unguri își amintesc de acele câteva luni de „libertate”, la fel ca Béla Demeter într-unul dintre rapoartele sale din primăvara anului 1946: „După toate vicisitudinile războiului, această perioadă a adus într-adevăr pace și liniște în Transilvania de Nord, în acest sistem s-au regăsit ambele națiuni”⁴⁴⁹.

Oare toți au gândit și gândesc la fel în ceea ce privește această problemă?

444 Social-democrații bucureșteni au bănuț că în spatele celor două acțiuni de la Cluj stau tovarășii de la Budapesta, de aceea conducerea partidului din Ungaria a plănuț să-i asigure pe români în mod oficial de faptul că ei nu au nici o legătură cu acțiunile respective.

445 Consilierul ministerial pe probleme de propagandă din Cluj, József Méliusz, a raportat indignat în iunie că „Ziarul social-democrat intitulat *Erdély* a început o propagandă intensă și, după toate indiciile, realizată conform unui plan bine stabilit în vederea autonomiei Transilvaniei. (...) Propun luarea unor măsuri ferme împotriva acestuia, deoarece publicația *Erdély* a devenit instigatorul și păstrătorul șovinismului maghiar.” Citat de *Molnár G.*, 1993, p. 139.

446 Vezi articolul din *Libertatea* de la 4 februarie 1946 în raportul nr. 68/1946 al lui László Gyárfás, corespondent MTI la București. MOL, külügyminisztériumi adminisztratív iratok Románia [ANM, Documente administrative ale Ministerului de Externe, România], XIX-J-1-k, cutia 19, grup. 16/b, 374/raft.

447 Scrisoarea este publicată în traducere rusă încă din epocă de: *Islamov*, 2000, p. 312–317.

448 Publicat de *Vincze*, 2003, p. 33.

449 Publicat de: *Fülöp – Vincze*, 1999, p. 96.

Iredentiști, autonomiști: interpretarea diferită a administrației române provizorii și a „autonomiei” de patru luni

Cele întâmplate în timpul celor șapte luni, între septembrie 1944–martie 1945, au fost interpretate, nu doar în zilele noastre, dar și atunci, cu sensuri diferite de partea maghiară și cea română. Apariția trupelor sovietice și române a fost perceput de populația maghiară drept (o nouă) *ocupație* și nu ca *eliberare*. Iar în ceea ce privește evenimentele de după trecerea frontului, administrația numită de la București nu a adus ordinea, securitatea publică și cea a bunurilor, ci chiar opusul lor. Jandarmeria revenită și plină de dorința răzbunării era ori parte activă la abuzurile antimaghiare, ori factorul care – deși avea posibilitatea – nu împiedica toate acestea⁴⁵⁰. Încercarea de autonomizare din noiembrie-martie a avut ca scop *făurirea unui Ardeal comun al celor două popoare în condiții de egalitate*, în consecință, după cum a formulat ideea scriitorul din Dej, Loránd Daday: realizarea „unei republici comune și libere a popoarelor ardelenene care are un scop propriu și autonom”⁴⁵¹. Scriitorul clujean László Szenczei a considerat în 1946 că „această nouă încercare de autogovernare în Transilvania (...) a fost cea mai idealistă cale (...) de rezolvare a problemei româno-maghiare”⁴⁵².

În schimb, românii se așteptau ca odată cu apariția jandarmeriei și a administrației române să *revină legalitatea și ordinea*, precum și să se realizeze din nou unirea națiunii române din Transilvania ruptă în două de cel de-al doilea Arbitraj de la Viena. Ordonanța din 12 noiembrie 1944 era considerată de populația română *profund nedreaptă*⁴⁵³, iar oamenii erau decepționați și frustrați din cauza ei. Considerau că în timp ce soldații români, fiind aliați ai Armatei Roșii, își varsă sângele pe câmpul de luptă, ei sunt privați de către Moscova (chiar dacă numai provizoriu) de teritoriul asupra căruia au „drept istoric”. Noua administrație, înființată după expulzarea organelor de stat românești, era apreciată de aceștia ca „perpetuarea dominației maghiare”, sub care, după cum reiese dintr-o informare redactată în februarie 1945 de către un intelectual, probabil apropiat al Uniunii Democratice Române: „populația română este expusă unor persecuții cumplite”⁴⁵⁴. În plus, erau convingși că „sub masca comunismului” continuă „iredentismul maghiar”⁴⁵⁵. „Ungurii iredentiști” (a se înțelege: cei care simpatizau cu comandamentul militar sovietic) – conform unui raport din 1 martie 1945 – chipurile au interzis purtarea tricolorului românesc (i-au întemnițat pe cei care aveau cocardă națională în butoniere) și au interzis toate manifestările naționale (românești), mai mult decât atât, i-au obligat pe români să-și înainteze toate cererile oficiale „doar în limba

450 Vezi MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no. Dă de gândit faptul că un secuie din Lemnia – care, probabil, abia aștepta sfârșitul „stăpânirii lui Horthy” – cândva, în zilele dinaintea retragerii administrației române, spune renumitului său consătean, László Luka, că „în locul libertății am primit jandarmi. Nimic altceva decât jandarmii și gărzile voluntare. Iar astăzi este mult mai rău ca înainte [adică în timpul stăpânirii române din perioada interbelică! – obs. autorilor].” *Népi Egység*, 17 noiembrie 1944.

451 Citat de *Molnár G.*, 1993, p. 116.

452 *Szenczei*, 1946, p. 167.

453 Teodor Sămărtean, preot ortodox din Brețcu, la 14 ianuarie 1945, consemnează că „Cei cu care mă întâlnesc mă întrebă zi de zi decepționați și îngrijorați pentru viitor că oare ce se va întâmpla cu noi și când se vor întoarce autoritățile române”. Citat de: *Biserica Ortodoxă*, 1999, p. 361.

454 *Lăcustă*, 1995, p. 25.

455 Raportul din decembrie 1944 al lui Alexandru Cretzianu. Citat de: *Dobrinescu*, 1996, p. 42.

maghiară” (sublinierea originală), iar românii, în special intelectualii, au suferit arestări, umilințe și agresiuni ilegale⁴⁵⁶. Despre aceste acuzații imposibile menționăm doar că marea majoritate a documentelor administrative și juridice din vremea respectivă, cunoscute până acum, sunt în *limba română*. Utilizarea limbii maghiare în administrație exista în practică, eventual, doar în cele patru județe secuiești (Turda-Mureș, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune). Iar în ceea ce privește întemnițările sub acuzația de „fascism”, acestea nu sunt practici cu *specific antiromânesc*, ci doar o modalitate „obișnuită” pentru reglările de conturi față de persoanele potrivnice comunismului din epoca discutată aici, valabile în toată regiunea central-est-europeană ocupată.

Asemenea raporturi (care de altfel influențau într-un mod decisiv părerea cercurilor guvernamentale sau a partidelor de dreapta) proveneau în general de la diferitele *servicii de informații civile și militare*. Aceste instituții (ori „specialiștii lor”) priveau însă evenimentele prin prisma naționalismului și șovinismului, astfel, *raporturile trimise de aceștia indicau într-o foarte mică măsură realitatea*. Am putea da nenumărate exemple. De pildă raportul *Serviciului Secret de Informații* din Turda⁴⁵⁷, care arată că consfătuirea FND din februarie 1945 de la Cluj era „adunare constituantă”, comisile de specialitate – în realitate fără competență – erau în concepția lor „cercuri guvernamentale”, iar UPM „un partid șovin și revizionist”, înființat de foști membri ai Partidului Crucilor cu Săgeți și alte elemente de dreapta, „ascunse sub masca democrației”. La fel de tendențioasă este și prezentarea UPM din rapoartele Inspectoratului General al Jandarmeriei din Transilvania de Nord (mai exact MADOSZ, deoarece nu au luat în considerare faptul că a existat o schimbare de nume)⁴⁵⁸. În perioada interbelică, angajații serviciului secret și „informatorii” lor erau prizonierii propriilor deprinderi, iar pe deasupra, prejudecățile lor erau intensificate și de șocul cauzat de cel de-al doilea Arbitraj de la Viena.

Pentru o mai mare exactitate, trebuie menționat faptul că aprecierea evenimentelor nu depindea doar de apartenența națională, ci și de *atașamentul politic față de partid*, deoarece comuniștii – „indiferent de naționalitate” – condamnau acțiunile jandarmeriei „reacționare” și acceptau plini de entuziasm introducerea administrației militare sovietice. Este de înțeles acest lucru, deoarece sperau (ulterior s-a dovedit: pe drept) ca astfel să crească influența lor politică, iar gruparea ce mai devreme a fost practic marginală să poată deveni una dintre generatoarele evenimentelor. De altfel, unii dintre cei care făceau parte din grupul de la Cluj (Goldberger, Vescan „Filu”, Sándor Jakab, Edgár Balogh și alții) susțineau „tendențele de autonomie” față de București doar din *motive politice și tactice*, și doar în momentul în care cei vizați erau Sănătescu, principalul adversar politic, mai apoi generalul Rădescu (respectiv guvernele lor). Însă după ce FND a ajuns la putere – iar odată cu acesta PCR – s-au conformat cu politica centralizatoare a partidului fără să protesteze (vezi „autodizolvarea” Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord). Conducerea centrală din București – cel puțin așa reiese din izvoarele cunoscute –, până la încetarea administrației militare sovietice, a acceptat (chiar dacă nu le susținea cu entuziasm) *tendențele descentralizatoare*⁴⁵⁹ ale grupului de

456 Dobrinescu – Pătroi, 2001, p. 15–16. și Biserica Ortodoxă..., 1999, p. 361.

457 Citat de *Nastasă*, 2002, p. 52–55.

458 ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fond 1474, dos. 18/1945, f. 18.

459 Prin aceste tendințe, noi înțelegem *descentralizarea administrativă*, potrivit formei organizaționale a acesteia: aspirații de autonomie corporativă. Această din urmă năzuință poate fi regăsită, în parte, și în Memorandumul Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord înmănat la 13 martie, deși atunci membrii Comitetului s-ar fi mulțumit doar să ia parte la pregătirea deciziilor.

la Cluj, deoarece și acest lucru a fost interpretat ca o *tactică de luptă* împotriva guvernelor „reacționare”. Mai târziu însă membrii grupului de la Cluj care își asumau și roluri de conducere a evenimentelor au fost dați la o parte, deoarece și conducerea PCR considera năzuințele lor, amintite mai devreme, o tulburare a unității naționale⁴⁶⁰.

Totuși, o parte a maghiarilor care aveau rol de conducere în ceea ce privește evenimentele din Cluj și Transilvania de Nord (printre alții István Lakatos, Ferenc Bruder, Lajos Jordáky, Gyula Simó) au continuat lupta împotriva statului național *având convingeri sincere*. Nu motivele tactice, ci *considerentele strategice* i-au animat în timpul luptei cu Bucureștiul, pentru a încerca să dezvolte treptat și să întărească autonomia regiunii⁴⁶¹. Aspirațiile lor poartă caracteristicile unei *autonomii politice și teritoriale*, însă partidele politice românești – independent de apartenența lor ideologică – au refuzat federalismul. De altfel, năzuințele grupului Lakatos erau în opoziție cu Constituția intrată din nou în vigoare după 23 august 1944, care a adoptat cadrul unui stat național unitar.

Referitor la literatura de specialitate din zilele noastre, la fiecare dintre lucrările analizate de noi se pot observa două probleme fundamentale. Una dintre acestea este faptul că *se bazează exclusiv pe izvoarele în limba română*. Deoarece sursele sunt documente emise de o instituție a puterii din cadrul statului român, acestea nu conțin informații *autentice și de prima mână* referitoare la mentalitatea, intențiile și aspirațiile minorității maghiare. Aceste instituții ale puterii transmit *imagea distorsionată despre maghiari* amintită anterior.

O altă problemă este faptul că autorii, în cele mai multe cazuri⁴⁶², *nu utilizează nici un fel de critică a izvoarelor*, astfel, pur și simplu admit ca fapte și cele mai neverosimile zvonuri, în special în cazul în care acestea se pretează la cadrul istoric construit de ei. De exemplu, autoarea clujeană Marcela Sălăgean, într-un studiu mai vechi – referindu-se la izvoarele arhivistice românești din epocă –, afirmă că „... Uniunea Populară Maghiară din Transilvania [sic!] era sub îndrumarea guvernului maghiar provizoriu din Debrecen”⁴⁶³ cu scopul de-a „obține puterea totală administrativă, politică și economică în Transilvania de Nord”, iar „obiectivul acesteia pe termen lung ar fi fost păstrarea teritoriilor ocupate la 30 august 1940”⁴⁶⁴. Pentru a susține aceste ultime afirmații este interpretat în mod eronat rolul Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord, deoarece acesta este considerat un *organism guvernamental* activ, aflat sub comanda sovieticilor și *care*

460 La consfătuirea prefectilor din Transilvania de Nord din 29 martie de la București, Lucrețiu Pătrășcanu a spus următoarele: „Ceea ce facem noi nu este altceva decât o conexiune administrativă, politică și națională”. Vezi: *Dobrinescu – Pătroi, 2001*.

461 Începuturile acestei lupte se regăsesc ceva mai devreme, deoarece în perioada interbelică mai mulți politicieni social-democrați maghiari din Ardeal au insistat asupra problemei descentralizării administrative și a cantonizării. Vezi: *Román, 1993*.

462 Constituie aproape o excepție Dumitru Șandru, care într-un studiu al său menționează că rapoartele jandarmeriei și ale altor organisme de stat „au un subiectivism exagerat”, de aceea le consideră doar „orientative” (*Șandru, 1995, p. 401*). Trebuie însă menționat faptul că studiile ulterioare ale istoricului nu reflectă aceeași poziție critică.

463 Este vorba despre Guvernul Național Provizoriu, constituit în decembrie 1944.

464 Vezi *Sălăgean, 1993, p. 64, 66*. Trebuie menționat faptul că autorul, ani mai târziu, în cartea sa care se ocupă cu istoria administrației militare sovietice din Transilvania de Nord (care se bazează pe disertația sa doctorală), nu mai pune accent pe „intervenția” guvernului de la Debrecen, respectiv cel de la Budapesta, acceptă existența unor zvonuri legate în primul rând de evenimentele vremii, respectiv în acest spirit citează și izvoarele. *Sălăgean, 2002, p. 94*.

dispune de întreaga Transilvania de Nord. În cazul celor două organizații cu caracter consultativ, este inversată în mod sistematic și ordinea cronologică, așadar înființarea Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord este datată noiembrie 1944, creând astfel falsa impresie că sovieticii, încă din primele zile ale administrației militare, ar fi pus *de facto* bazele unei administrații de stat de sine stătătoare⁴⁶⁵. Diferiți autori confundă sistematic nu doar cele două gremii cu competențe total distincte (Consiliul Central Consultativ și Comitetului Executiv), ci amestecă metodic și MADOSZ-ul cu UPM, mai mult decât atât, uneori și cu FND-ul din Transilvania de Nord⁴⁶⁶.

Se pare că istoriografia română aflată în slujba autoedificării naționale nu poate gestiona un eveniment care pune la îndoială statul național român centralizat, considerat ideal, definind în acest context și rolul Budapestei care, „dă în secret indicații din spate” și conduce „aspirațiile disidente”⁴⁶⁷.

Trebuie să afirmăm în mod critic că suntem martorii *nașterii unui nou mit istoric eronat*, având în vedere ceea ce citim la unii autori români⁴⁶⁸: în zilele de după 23 august, referitor la problema Transilvaniei de Nord, Consiliul de Miniștri de la Budapesta a ordonat oficialităților ca – în funcție de situația acțiunilor militare viitoare – ”toți ungurii din Ardeal să se organizeze intens în jurul unui partid comunist, mai mult decât atât, să colaboreze strâns cu autoritățile ocupanților sovietici, întrecându-i pe români. În acest caz ei [adică, maghiarii din Transilvania – obs. autorilor] vor beneficia de simpatia oficialităților militare ruse, îngreunând astfel ca Transilvania să se integreze nestingherit în cadrul statului român”⁴⁶⁹. Ordinul – conform unui izvor original românesc – fost trimis codificat la ambasadele maghiare, iar de aici obținut într-un mod misterios de conducătorul reprezentanței diplomatice române din Finlanda, George Caranfil. (Raportul referitor la acesta se găsește în prezent în SUA⁴⁷⁰). Este o poveste frumoasă – cel puțin din punctul de vedere al românilor, doar că *nu este adevărată*. Consiliul de Miniștri a avut într-adevăr o ședință în data de 24, dar pe ordinea de zi a acesteia nici măcar nu figura „ieșirea” de la București⁴⁷¹. De altfel, în cunoștința simpatiilor ideologice ale liderilor politici din perioada horthystă, poate fi constatat faptul că o asemenea decizie nu ar fi fost luată niciodată de cabinetul-Sztójay, cu orientări antisovietice și naziste, ori de către regentul Miklós Horthy. După cunoștințele noastre, singurul istoric român care a dat glas rezervelor sale în legătură cu veridicitatea izvorului respectiv a fost însuși

465 *Țărău*, 1996, p. 89. *Țărău*, 1997, p. 226–227, *Vultur*, 1994, p. 201, *Sălăgean*, 2002, p. 72, 84.

466 *Sălăgean*, 1995, p. 66.

467 Vezi de exemplu: *Șandru*, 1995, p. 404.

468 Printre altele *Constantiniu*, 2001, p. 68–69, *Sălăgean*, 1993, p. 66, și *Sălăgean*, 2002, p. 149, *Vultur*, 2002, *Țărău*, 1995, p. 89. Ultimii trei autori au preluat informația din Vasile Pușcaș: *Conflicte naționale și teritoriale în Europa Centrală și impunerea dominației sovietice (1944–1947)* (*Tribuna*, Serie nouă, anul IV, 1992, nr. 26, iulie p. 2–9, 9); acest articol însă nu menționează sursa arhivistică. Ceilalți autori au considerat ceea ce a publicat Pușcaș, pur și simplu, fapt real.

469 *Constantiniu*, 1998, p. 56.

470 Hoover Institution on War, Revolution and Peace, fond George Caranfil, box no. 1., dos. 3.

471 Ordinele de zi ale ședințelor Consiliului de Miniștri 1867–1944. CD-ROM, 24 august 1944. Vezi și *Dálnoki Veress*, 1974, p. 109–110.

Florin Constantiniu, care încă în 1973 a publicat (într-adevăr, doar sumar) documentul de rău augur⁴⁷².

Pentru a găsi mai ușor rezolvarea acestor probleme multiple se impun neapărat două întrebări: 1) De ce simpatiza o mare parte a populației maghiare din Transilvania de Nord cu extrema stângă (comuniștii) și cu ocupanții sovietici? 2) Ce fel de năzuințe și obiective politice avea de fapt între noiembrie 1944 și martie 1945 grupul politic din Cluj, prezentat aici (de altfel deosebit de eterogen)?

Răspunsul la prima întrebare l-am dat deja mai devreme. Atrocitățile săvârșite după revenirea administrației române, impunerea lui „restitutio in integrum” – după părerea noastră – *exclusea în mod aprioric* ca populația maghiară să primească această nouă schimbare a imperiilor cu o tăcută resemnare. Datorită politicii minoritare a partidelor istorice românești din perioada interbelică, mai apoi a declarațiilor de presă „însetate de răzbunare” din toamna anului 1944, precum și din cauza conduitei autorităților din administrație, o parte a maghiarimii (în primul rând orașenii⁴⁷³) – pe de o parte, pentru deziluziile cauzate de sistemul parlamentar interbelic naționalist și potrivnic minorităților, pe de altă parte datorită presei de stânga, aflată într-o poziție privilegiată – *a crezut* în propaganda comunistă ce propovăduia egalitatea în drepturi între națiuni și remedierea plângerilor, așadar în spatele deciziilor luate nu se ascundeau factori ideologici.

Tabel nr. 1: Membrii P.C.R. din județul Cluj în aprilie 1945

Plășile urbane și rurale	Ocupație			Etnie				Total
	Muncitori	Intelectuali, funcționari	Țărani	Români	Maghiari	Evrei	Germani	
Cluj (urban)	2.413	376	21	262	2.337	189	8	2.796
Restul județului (rural)	90	7	88	26	153	6	–	185
Județul Cluj	254	369	109	288	2.490	195	8	2.981
Procentual	84%	12%	4%	10%	84%	6%		100%

(Vezi: Arhivele Naționale ale Județul Cluj, Fondul PCR al județului Cluj, fond 1, dos. 1, f. 13)

UPM era considerată de către maghiari o organizație de *apărare a intereselor* de tipul frontului național, din acest motiv, o mare parte a populației rurale s-a strâns la început în jurul ei⁴⁷⁴.

Pentru a doua întrebare este mai complicat de dat un răspuns, deoarece sursele istorice ale vremii nu dau indicații clare în acest sens. În mai multe articole, ori documente neoficiale, conducătorii Consiliului Central Consultativ sunt intitulați *autonomiști*⁴⁷⁵. Gusztáv Molnár, în studiul său la care am făcut mai multe referiri

472 Constantiniu, 1998, p. 56. și autorul cit., 2001, p. 69.

473 După cum reiese dintr-o evidență a membrilor de partid din aprilie 1945, în județul Cluj majoritatea membrilor P.C.R. era formată din muncitorii maghiari din oraș, ungurii din mediul rural doar într-o proporție neînsemnată intrau în partid. Pe baza cercetărilor noastre credem că și în celelalte județe din Transilvania locuite și de maghiari exista o situație asemănătoare. (Vezi: Arhivele Naționale ale Județul Cluj, Fondul PCR al județului Cluj, fond 1, dos. 1, f. 13)

474 O parte importantă a societății maghiare, în perioada toamna anului 1945 – începutul lui 1946, s-a îndepărtat de UPM, deoarece acesta nu a apărut destul de eficient interesele ei. Despre criza din UPM vezi mai pe larg: Vincze, 1999.

475 De exemplu, conform părerii UDR-ului, reprezentanții FND din Transilvania de Nord „vor autonomie pentru Transilvania de Nord”. În: *Világosság*, 17 decembrie 1944.

afirmă că „la convocarea din februarie a conferinței au fost întărite *intențiile* de înființare a *autogovernării politice*”⁴⁷⁶ (sublinierea noastră).

Apreciem că o înțelegere mai exactă a intențiilor de la Cluj este posibilă – precum am mai menționat și la începutul studiului nostru – prin descrierea evenimentelor cu ajutorul noțiunilor vremii. După cum s-a mai spus, Zoltán Magyary definește descentralizarea și prin *autonomie*, iar una dintre variantele acesteia este autogovernarea politică. În cazul nostru, putem fi martori la aspirațiile unui grup (de altfel destul de eterogen) care, folosindu-se de o ocazie istorică rară, – deși din considerente diferite – încearcă să asigure *autogovernarea politică* a unei regiuni (în prima fază a Transilvaniei de Nord, iar pe termen lung a întregului Ardeal).

Aici menționăm și faptul că aceste năzuințe nu erau necunoscute în secolul al XX-lea. După primul război mondial, atât partea maghiară, cât și cea română a încercat să obțină autonomia regională a Transilvaniei. La destrămarea Ungariei istorice a fost înființat la Cluj *Consiliul Național al Maghiarilor din Transilvania*, care la 16 decembrie 1918 a declarat: „maghiarimea din Ardeal nu recunoaște alt factor cârmuitor în ceea ce privește destinul ei, decât propriul organ ales, *Comisariatul Maghiar din Transilvania*”⁴⁷⁷(sublinierea noastră). Totodată, și românii ardeleni au înființat un organism administrativ regional de conducere, *Consiliul Dirigent* din Sibiu. Nici unul dintre aceste organisme nu a avut o viață lungă. Primul în realitate nu exista decât pe hârtie, iar al doilea a fost distrus de strategia românească a statului național strict centralizat de tip francez încă din aprilie 1920, înaintea semnării Tratatului de Pace de la Trianon.

În perioada interbelică, *centralizarea* de la București (pe care discursul naționalist, antiminoritar a încercat s-o justifice prin „câștigul teritorial național”) a lezat nu doar interesele maghiarilor, dar și pe cele ale românilor din Ardeal⁴⁷⁸, cei din urmă „nerevoltându-se” în mod real, deoarece aveau și de câștigat. *Partidul Ardelean Maghiar din România*, înființat după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, poate fi conceput ca reprezentant al aspirațiilor regionale maghiare din Transilvania, dar este evident faptul că, în condițiile războiului, nu putea fi reprezentat nici un interes care nu ar fi coincis cu dorințele de la Budapesta.

Toamna anului 1944 – cel puțin așa părea pentru un timp – era o bună ocazie pentru regiune (mai precis, *doar pentru partea nordică* a acesteia!) în ceea ce privește dobândirea autonomiei – chiar dacă nu depline⁴⁷⁹, ci doar parțiale – de mult timp dorite. Pentru cei cu judecata cumpătată era evident faptul că „ieșirea din război” încununată de succes pentru români și nereușită pentru maghiari a hotărât din capul locului că stăpânirea Budapestei a luat sfârșit⁴⁸⁰. După aceea se ridica doar problema temperării atotputerniciei Bucureștiului. Situația istorică i-a favorizat atunci pe

476 *Molnár G.*, 1993, p. 127.

477 *Mikes*, 1996, p. 185.

478 Unul dintre specialiștii Partidului Național Țărănesc, Romulus Boilă, a redactat lucrarea intitulată „Despre reorganizarea statului întregit. Proiect constituțional cu prezentarea sumară a motivațiilor”, care a și apărut la Cluj în 1931. Proiectul lui Boilă însă nu a avut nici un răsunet.

479 Și în această perioadă au fost indivizi care visau un Ardeal autonom, dar nu ei erau actorii principali ai evenimentelor.

480 Datorită „porțiței” lăsate de Convenția de Armistițiu însă, cel puțin maghiarimea din Partium, nu fără temeii, spera până în primăvara anului 1946 că va ajunge înapoi sub autoritatea maghiară!

autonomiști. Guvernele generalilor ce susțineau partidele naționale din București⁴⁸¹ erau adeptele centralismului anterior, la acest lucru însă – unii din *convingere sinceră*, alții doar din considerente *tactice* – gruparea politică de la Cluj care încerca să influențeze evenimentele (atât cât îi era permis de către sovietici) nu dorea să participe. Norocul lor era că sovieticii ocupanți – după cum am dezvoltat mai devreme acest subiect –, *datorită propriilor interese de moment legate de deținerea puterii*, îi susțineau pe autonomiștii clujeni față de București-ul „reacționar”. (Trebuie menționat faptul că, după părerea noastră, nu este vorba despre – așa cum au susținut mai devreme unii – situația în care sovieticii ar fi pledat pentru cauza *autonomiei reale* în lunile dintre noiembrie-martie 1944. În condițiile administrației militare era de neconceput crearea unei *autonomii adevărate* în Transilvania de Nord. În plus, organizarea statală de tip stalinist exclude de la început existența oricărei autonomii și autogovernării).

Gruparea, denumită de noi *autonomistă*, reprezenta de fapt vis-à-vis de București principiul *autonomiei politice și al descentralizării administrative*⁴⁸², chiar dacă, uneori, membrii acesteia se fereau să susțină deschis aceste idei. Acest lucru este simbolizat și de Comitetului Executiv al FND (deși dezvoltarea evenimentelor nu permitea să aibă o reală competență pe întreg teritoriul Transilvaniei de Nord), astfel, nu este de mirare că după venirea la putere a coaliției de stânga a trebuit să fie desființat. După 6 martie 1945, noua grupare de putere în loc să încerce o reîmpărțire „a unor atribuții guvernamentale centrale”, chiar invers, a reprezentat și în continuare centralismul tradițional din București. Suntem nevoiți să fim de acord cu László Szenczei, care în primăvara anului 1946 a afirmat dezamăgit: „Până când guvernul nu renunță la principiul centralismului și ordinea statală centralizată construită după modelul francez, de fapt urmează aceeași cale pe care au mers și predecesorii săi antidemocratici și dictatoriali”⁴⁸³.

În sfârșit, credem că în trecutul apropiat au devenit cunoscute destule izvoare pentru ca, studiind epoca discutată aici, să se renunțe – în numele a *sina ira et studio* – la diferitele *mituri și iluzii false*. În ceea ce privește evenimentele de la Cluj din timpul administrației militare sovietice, pe baza cercetărilor noastre considerăm că au devenit nejustificabile părerile conform cărora ar fi vorba despre o diversiune antiromânească realizată la sugestia Budapestei de către „iredentiști dornici să se salveze în Partidul Comunist” la sfârșitul anului 1944 – începutul lui 1945. În realitate, *în condițiile grele ale ocupației sovietice și în mijlocul manevrelor politice neconținute, un grup anticentralist care reprezenta descentralizarea administrativă și regionalizarea Transilvaniei a încercat să dirijeze într-o direcție mai bună evenimentele*.

N-a depins de ei că nu au reușit. Dar activitatea lor – suntem convinși – servește și astăzi drept învățătură.

481 Acest lucru nu intră în contradicție cu înființarea Comisariatului Transilvaniei de Nord, deoarece acesta a fost constituit de la început ca o instituție provizorie.

482 Scriitorul László Szenczei însă – criticând Proiectul de Statut al Naționalităților – afirmă și următoarele: „Nu credem că un organ administrativ central, cum ar fi Ministerul Naționalităților, ar putea lua decizii de fond în cazul miilor de plângeri concrete. Aici este nevoie de descentralizare...”. În: *Világosság*, 17 decembrie 1944 (Observația autorilor).

483 *Szenczei*, 1946, p. 169.

Bibliografie

- Alexandru Cretzianu: *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat 1918-1947*. (Edited by Sherman David Spector). The Center for Romanian Studies, Iași – Oxford – Portland, 1998.
- Antonio Faur: *Măsuri legislative și economico-legislative de aplicare a convenției de armistițiu (septembrie 1944 – mai 1945)*. Documente. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri” Oradea, 1995.
- Balázs, Sándor: *Mikó Imre – élet- és pályaképe. (Kéziratok, dokumentumok 1933-1968.)* [Mikó Imre – viața și cariera profesională. (Manuscrise, documente 1933-1968)]. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.
- Balogh, Béni: A Maniu-gárdák [Gărzile lui Maniu]. In: *Limes*, 1997, nr 2, 157-162.
- Balogh, Béni: Az erdélyi magyar menekültkérdése 1939 és 1944 között [Problema refugiaților maghiari din Transilvania de Sud între anii 1939 și 1944] In: *Regio*, 1999, nr 2-3, 243-265.
- Balogh, Béni, L.: *A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés* [Relațiile maghiaro-române între 1939-1941 și dictatul al doilea de la Viena]. Pro-Print, Csíkszereda, 2002.
- Balogh, Edgár: *Szolgálatban. (Emlékirat 1935-1944)* [În slujbă (Memorii 1935-1944)]. Kriterion, Bukarest, 1978.
- Balogh, Edgár: *Férfimunka. (Emlékirat 1945-1955)* [Pentru bărbați (Memorii 1945-1955)]. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Balogh, Edgár: Hatalomváltás Kolozsvárt 1944-ben [Schimbare de putere în Cluj-Napoca în 1944]. In: *Korunk*, 1992, nr 10, 108-116.
- Bán, D. András (szerkesztette, a bevezetőt írta) [(editor și studiu introductiv de): *Pax Britannica. Brit Külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról, 1942-43* [Documente diplomatice britanice despre situația Europei Centrale și de Est după cel de-al doilea război mondial]. Osiris, Budapest, 1996.
- Bán, D. András: Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európáról 1939-1947. In: *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században* [Proiecte federative și confederative în Europa Centrală și de Sud-Est, 1939-1947. In: Tendințe integraționiste în Centrul și Estul Europei în secolul 19 și 20]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997, 115-155.
- Bán, D. András: Európa megmentése vagy Kelet-Európa „elárulása”? Az 1944. októberi „százalékegyezmény”. In: *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában. Technikák és hagyományok* [Salvarea Europei sau „trădarea” Europei Estice? Acordul de procentaj din octombrie 1944. In: Conflicte și trădări în Europa Estică. Technici și tradiții]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000, 23-36.
- Bányai, László: *Közös sors – testvéri hagyományok (történelmi vázlat)* [Soartă comună – tradiții frățești (schiză istorică)]. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Baráth, Magdolna (közzevőző) [publicată de]: Ivan M. Majszkij: A jövő világ kívánatos alapelveiről (1940) [Despre ideile principale dorite a lumii viitoare]. In: *Külpolitika*, 1996, nr. 3-4, 154-184.

- Beke, Mihály András: *Illúziók kora Erdély. Párbeszéd Beke Györggyel Erdély ismeretlen tegnapijáról* [Epoca iluziilor în Transilvania. Interviu cu Beke György, despre istoria necunoscută a Transilvaniei]. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1993.
- Benkő, Levente: *Százazajta*. [Aita Seacă]. H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1995. (Kaláka Könyvek).
- Benkő, Levente: *Fogolykönyv* [Carte de prizonieri]. Trisedes Press, Sepsiszentgyörgy, 1999.
- Berry Y., Burton: *Romanian Diaries (1944-1947)*. (Edited by Cornelia Bodea). The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Portland, 2000.
- Bethlen, Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam* [Am fost guvernatorul Transilvaniei de Nord]. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
- Biserica Ortodoxă și viața românească din Covasna sub semnul tranziției și incertitudinii (1944-1945). In: *Angustia (Arheologie – Istorie – Etnografie – Sociologie)*. 4. Editura „Carpații Răsăriteni”, Sfântu Gheorghe, 1999, 359-362.
- Bokor, Péter: *Végjáték a Duna mentén* [Epilog pe malul Dunării], RTV – Minerva – Kossuth, Budapest, 1982.
- Boros, Ernő: „Mindennap eljött a halál”. *Szatmár megyeiek a földvári fogolytáborban* [„În fiecare zi a venit moartea”. Sătmărenii în lagărul de internare din Feldioara]. A Szentgyörgyi Albert Társaság és az EMKE Szatmár Megyei Szervezete kiadása, Szatmárnémeti, 2002. (Otthonom Szatmár megye 15).
- Claudiu Porumbăcean: Situation administrative et politique du département de Satu Mare de 25 octobre 1944 au mois de mars 1945. In: *Transylvanian Review*, 1995, Winter, 86-92.
- Constantin Iordachi – Trencsényi Balázs: A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989-1999) [Șansele reînnoirii: zece ani ai istoriografiei române (1989-1999)]. In: *Replika*, nr 41-42 (noiembrie 2000), 165-194.
- Constantin Iordachi – Marius Turda: Politikai megbékélés versus történeti megbékélés. Az 1989-1999 közti román történetírás Magyarország-percepciója [Reconciliere politică versus reconciliere istorică. Percepția Ungariei în istoriografia română între 1989-1999]. In: *Regio*, 2000, nr 2, 129-157.
- Cristina Păiușan – Narcis Dorin Ion – Mihai Retegan: *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*. Tritonic, București, 2002.
- Cristian Troncotă: Procesul Mișcării Naționale de Rezistență, 1946. I. In: *Arhivele Totalitarismului*. 1995, nr 3, 120-139.
- Csatári, Dániel: *Forgószélben (Magyar-román viszony 1940-1945)* [Relațiile maghiaro-române între anii 1940-1945]. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- Dálnoki, Veress Lajos vezérezredez (kiadta és sajtó alá rendezte) [redecătă de]: *Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt*. III. kötet [Planul strategic de apărare a Ungariei înainte și în timpul celui de-al doilea război mondial]. Danubia Druckerei GmbH, München, 1974.
- Dănuț Pop: Județul Sălaj, în timpul administrației militare sovietice (noiembrie 1944 – martie 1945). Aspecte ale vieții social-economice. In: *Sovietizarea în Nord-vestului României (1944-1945)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 103-106.
- Deletant, Dennis: *România sub regimul comunist*. Fundația Academia Civică, București, 1997.
- Demeter, János: *Századunk sodrában* [La cumpăna secolului]. Kriterion, Bukarest, 1975.
- Dinu C. Giurescu: *Guvernarea Nicolae Rădescu*. Editura ALL, București, 1996.
- Domokos, Gergely [Vincze Gábor]: Szociálpolitikai, vagy „nemzeti igazságtétel”? Földreformok Romániában [Politică socială sau dreptate națională? Reforme agrare în România.] In: *Hitel-Erdélyi Szemle*, 1994, nr 3-4, 169-189.
- Dumitru Șandru: Jandarmerie românească din Transilvania de Nord în anii 1944-1945. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*. 1994, 171-182.
- Dumitru Șandru: Metamorfozele gulagului românesc. Centrele de internare: 1944-1945. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1994, nr. 1-2, 7-21.

- Dumitru Șandru: Minoritatea maghiară din Transilvania după 23 august 1944. In: *Acta Musei Porolissensis*, 1995, XIX, 401-417.
- Dumitru Șandru: Instaurarea administrației comuniste în Moldova. In: *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*. Editura Enciclopedică, București, 1995, 59-77.
- Dumitru Șandru: Regimul cetățeniei locuitorilor din Nordul Transilvaniei. *Sovietizarea în Nord-vestului României (1944-1950)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 65-76.
- Dumitru Șandru: Politica statului român față de minoritatea germană și maghiară, 1944-1945. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1999, nr. 1-2, 80-97.
- Durandin, Catherine: *A román nép története* [Istoria poporului român]. Maecenas, Budapest, 1998.
- Florin Constantiniu – Ioan Chiper: Modelul stalinist de sovietizare a României. I. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1995, nr. 2, 8-28.
- Florin Constantiniu: *Doi ori doi fac șaisprezece. A început războiul rece în România?* Eurosing & Book, București, 1997.
- Florin Constantiniu: *De la războiul fierbinte la războiul rece*. Editura Corint, București, 1998.
- Florin Constantiniu: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1946)*. Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Florin Müller: Tentative de rapt teritorial și de sovietizare a regiunii Maramureș în anii 1944-1945. In: *Revista Istorică*, 1993, nr. 7-8, 698-709.
- Földesi, Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon* [Comisia Aliată de Control în Ungaria]. IKVA, Budapest, 1995.
- Fülöp, Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (1947)* [Pacea fără încheiere. Consiliul Miniștrilor de Externe și tratatul de pace maghiar (1947)]. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, f.a. [1994].
- Fülöp, Mihály – Vincze, Gábor (gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta – sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta) [culegerea documentelor, studiu introductiv, editat și adnotat de]: *Revízió, vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről 1945-1947*. [Revizie sau autonomie? Documente despre istoria relațiilor maghiaro-române]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.
- Gaddis, John Lewis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése* [Acum știm. Revizuirea istoriei războiului rece]. Európa, Budapest, 2001. (Memoria Mundi)
- Gál, Mária – Gajdos Balogh, Attila – Imreh, Ferenc [Vincze Gábor]: *Fehér Könyv az 1944 őszi magyarellenés atrocitásokról* [Cartea Albă despre atrocitățile împotriva maghiarilor în toamna anului 1944]. Az RMDSZ kiadása, Kolozsvár, 1995.
- Garson, Robert: Churchill's „Speres of Influence”: Rumania and Bulgaria = *Survey*, 1979, május 24, 143-158.
- Gheorghe Onișoru: *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*. Fundația Academia Civică, București, 1996. (Biblioteca Sighet)
- Gheorghe Onișoru: *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*. Fundația Academia Civică, București, 1998. (Biblioteca Sighet)
- Ghiță Ionescu: *Communism in Rumania, 1944-1962*. Oxford University Press, Oxford, 1964.
- Gyarmati, György: Erdély – tertium non datur [Transilvania – tertium non datur]. In: *Hid a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára* [Pod deasupra secolelor. Studii cu ocazia a 70 ani de la nașterea lui Katus László]. University Press, Pécs, 1997, 457-473.
- Hennyey, Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között* [Soarta Ungariei între Est și Vest]. Európa – História, Budapest, 1992.
- Hetényi Varga, Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. II-III. kötetek [Soarta preoților în umbra svasticii și a steagului roșu. Vol. II-III]. Lämpás Kiadó, Abaliget, 1994, 1996.

- Ioan Scurtu (coordonator): *România. Viața politică în documente, 1945*. Arhivele Statului din România, București, 1994.
- Ioan Chiper – Florin Constantiniu – Adrian Pop: *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*. Editura Iconica, București, 1993.
- Ion Ardeleanu – Vasile Irimia – Mircea Mușat (colectivul de coordonare): *23. August 1944. Documente 1944-1945*. Vol. II. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Ion Ardeleanu – Vasile Irimia – Mircea Mușat (colectivul de coordonare): *23 August 1944. Documente 1944-1945*. Vol. III. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- Ion Lăcustă: „Viața românească s-a refugiat la sate”. *Transilvania de Nord* 12 februarie 1945. In: *Magazin Istoric*, 1995, nr. 2, 23-27.
- Ion Lăcustă: Cluj, noiembrie 1944 – martie 1945. Uniunea Democrată Română face opoziție comuniștilor. In: *Magazin Istoric*, 1995, nr. 12, 13-18.
- Ion Silviu Nistor: Constituirea și activitatea Comisariatului pentru Administrarea Transilvaniei Eliberate (octombrie 1944 – martie 1945). In: *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, XXVI, 1983-84.
- Ion Silviu Nistor: *Românii în al doilea război mondial*. Editura Mesagerul, Cluj-Napoca, 1996.
- Iszlamov, Tofik: Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt [Transilvania în politica externă sovietică în timpul celei de al doilea război mondial]. In: *Múltunk*, 1994, nr. 1-2, 17-50.
- Iszlamov, Tofik: (otvetsztvennűj redaktor) *Transzilvanszkij vaprósz. Vengero-rumünszkij territorialnűj szpor i SZSZSZR 1940-1946. Dokumentűi*. Rosszpeh, Moszkva, 2000.
- Ivor Porter: *Operațiunea „Autonomus” în România în vreme de război*. Editura Humanitas, București, 1991.
- Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. (A nemzetiségek egyenjogúságának útján) [Interviul lui Joó Rudolf cu Demeter János. Naționalitățile pe drumul pentru drepturi egale]. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Kacsó, Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött* [Asupra nămolului greu]. Magvető, Budapest, 1985.
- Károly, József: *Arad magyar megszállás alatt* [Aradul în timpul ocupației]. Saját kiadás, Arad, f.a. [septembrie 1945]
- Katona Szabó, István: *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944-1948)*. I-II. kötetek [Epoca marilor speranțe. (Democrația din Transilvania, 1944-1948. vol. I-II)]. Magvető, Budapest, 1990
- Kelemen, [Unghváry] Sándor: *Az erdélyi helyzet* [Situația din Transilvania]. A Parasztszövetség kiadása, Budapest, f.a. (1946.)
- King R., Robert.: *History of the Romanian Communist Party*. Hoover Institution Press, Stanford, 1980.
- Kim Jiyoung: *A nagyhatalmi politika és az erdélyi kérdés a II. világháború alatt és után* [Politica marilor puteri și problema Transilvaniei în timpul și după cel de-al doilea război mondial]. Osiris, Budapest, 2000.
- Koszorús Ferenc volt M. Kir. VK. ezredes, az 1. Páncélos Hadosztály parancsnokának emlékiratai [Memoriile lui Koszorús Ferenc, fostul colonel al Marei Stat Major Regal Maghiar, comandantul Diviziei 1 Blindate]. A Magyar Történelmi Kutató Társaság kiadványa, h. n. [USA], 1987.
- Lahav, Yehuda: *A szovjet Erdély-politika* [Politica sovietică asupra Transilvaniei]. In: *Múltunk*, 1989, nr 4, 137-163.
- Lakatos, Géza: *Ahogy én láttam* [Așa cum am văzut eu]. Aurora, München, 1981.
- Lakatos, István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt rövid története*. [Scurtă istorie a Partidului Social Democrat din România. Manuscris] H. é. n. [Kolozsvár, 1982]. kézirat.

- Lázok, János – Vincze, Gábor (válogatta, szerkesztette – válogatta, a bevezető tanulmányokat, jegyzeteket írta) [culegerea documentelor, redactată, studiu introductiv și adnotată de]: *Erdély magyar egyeteme 1944-49. I-II. kötetek* [Universitatea maghiară a Transilvaniei (Cluj Napoca) 1944-49. Vol. I-II], Custos, Mentor, Marosvásárhely, 1995, 1998.
- Lipcsey, Ildikó: *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944-1953)* [Uniunea Populară Maghiară pe drumul autosuspendării (1944-1953)]. Possum, Budapest, 1998.
- Lucian Nastasă (coordonator): *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare: Maghiarii din România (1945-1955)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.
- Magyary, Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje* [Administrația maghiară. Rolul administrației în secolul al XX-lea. Structura, funcționarea și situația juridică a administrației.] Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
- Marcela Sălăgean: Northern Transylvania – October 1944 – March 1945. The Soviet Administration and its Problem. In: *Transylvanian Review*, Winter, 1995, 60-67.
- Marcela Sălăgean: *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei (noiembrie 1944 – martie 1945)*. Centrul de Studii Transilvane – Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002.
- Marcela Vultur: Realități etnice și politice în Transilvania de Nord – după octombrie 1944. In: *Studii de Istorie a Transilvaniei* (Coordonatori: Sorin Mitu – Sorin G. Florin). Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Cluj, 1994.
- Marin Radu Mocanu (coordonator): *România marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*. Vol. I. Arhivele Statului din România, București, 1994.
- Marin Radu Mocanu (coordonator): *România și armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*. Vol. II. Arhivele Statului din România, București, 1995.
- Markham, H. Reuben: *România sub jugul sovietic*. Fundația Academia Civică, București, 1996. (Biblioteca Sighet)
- Mezei, Géza: *Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában* [Influență sau hegemonie? Organizarea Europei est-centrale de după război]. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Mezei, Géza (szerkesztette) [redactată]: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése. (1945-1949)* [Separarea Europei și nașterea ordinii internaționale bipolare]. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Mihai Macuc: The Retreat of the Romanian Troops from the Moldavian Front after August 23, 1944. In: *Romania in World War II. 1941-1945*. Institute For Operative-Strategic Studies and Military History, Bucharest, 1997, 220-223.
- Mikes, Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig* [Drumul Transilvaniei de la Ungaria Mare până la România Mare]. H-Press Kft. Sepsiszentgyörgy, 1996. (Reprint kiadás)
- Molnár, Gusztáv: *Történelmi párbeszéddek. Interjú-részlet Méliusz Józseffel és Lakatos Istvánnal* [Dialoguri istorice. Parte de interviu cu Méliusz József și Lakatos István]. In: *Korunk*, 1991, nr. 3, 380-393.
- Molnár, Gusztáv: Önrendelkezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság” idején. In: *Autonomia és integráció* [Tendințe de autodeterminare în timpul republicii din Transilvania de Nord. In: Autonomie și integrare]. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1993, 92-139.
- Molnár, János: *A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944-1989* [Istoria Eparhiei Reformate din Oradea, 1944-1989]. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása, Nagyvárad, 2001.
- Nagy, Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában* [Situația constituțională a minorităților din România Mare]. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944.

- Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény/Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása/Orosz–román fegyverszüneti egyezmény* [Convenția de armistițiu sovieto-maghiar/Schimb de telegrame între Groza și Stalin]. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945.
- Paul Negulescu: *Tratat de Drept administrativ român*. Vol. I., „Tipografiile Române Unite”, [București], 1925.
- Pavel Bojan: *Forgatagban* [În vârtej]. Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1988.
- Petre Țurlea: *Monumente non grata.Falși martiri maghiari pe pământul românesc*. Bravo Press, București, 1996.
- Pomogáts, Béla beszélgetése Vita Sándorra az 1944 őszi erdélyi háborúellenes mozgalomról [Interviul lui Pomogáts Béla cu Vita Sándor despre mișcările antirevizioniste din toamna anului 1944]. In: *Tiszatáj*, 1981, nr. 10, 53-62.
- Radu Ciuceanu: Sumanele Negre. Dosarul operativ 1945. IV. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1995, nr. 3, 105-119.
- Radu Ciuceanu: Sumanele Negre. Dosarul operativ 1946. VII. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1996, nr. 2–3, 103-114.
- Radu Ciuceanu (responsabil): *Misiunile lui A. I. Vâșinski în România. Din istoria relațiilor româno-sovietice 1944-1946 (Documente secrete)*. Institutul Național pentru Studii Totalitarismului, București, 1997.
- Rădescu, Nicolae: Începutul ocupației. In: *Memoria*, 1992, nr. 6.
- Ravasz, István: *Erdély, mint hadszíntér 1944. (Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon)* [Transilvania ca teritoriu de front 1944 (Război paralel soviet-german și maghiar-român pe teritoriul Ungariei)]. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Romsics, Ignác (szerkesztette, a bevezetőt írta) [redactată, studiu introductiv de]: *Amerikai béketervek háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai, 1942-44* [Planurile Americii în legătură cu situația Ungariei de după război. Documente secrete ale Departamentului Afacerilor Externe din SUA, 1942-44]. Typovent, Gödöllő, 1992.
- Romsics, Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében* [Situația și soarta noastră în bazinul Carpatic]. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Rónai, András: *Térképezett történelem* [Istoria și harta]. Magvető, Budapest, 1989.
- Stelian Neagoe: *Istoria politică a României între anii 1944-1947 (Chrestomația tranziției dintre două dictaturi)*. Editura Noua Alternativă, București, 1996.
- Șerban Rădulescu-Zoner – Daniela Bușe – Beatrice Marinescu: *Instaurarea totalitarismului comunist în România*. Editura Cavallioti, București, 1995.
- Sebő, Ödön: *A halálra ítélt zászlóalj. (Gyimesi-szoros, 1944)* [Regimentul condamnat la moarte (Cheia Ghimeșului, 1944)]. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999.
- Seres, Attila: Antirevizionista kalotaszegi legények rézsút feltartott kézzel. [Flăcăi antirevizionisti din Călata]. In: *Pro Minoritate*, 2020, vara, 119-138.
- Sylvester, Lajos: *Uz-völgyi hegyomlás* [Destrămarea frontului de pe Valea Uzului]. H-Press Kft, Sepsiszentgyörgy, 1996.
- Szabó, György: *Kolozsvári deportáltak az Uralban*. [Deportați clujeni în Ural]. Kompress – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.
- Szabó, József János: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940-1944* [Linia lui Arpád. Sistemul de apărare al Armatei Regale Ungare în Carpații Orientali între 1940-1944]. Timp Kiadó, Budapest, 2002.
- Szenzei, László: *A magyar–román kérdés. Történeti és politikai tanulmány* [Problema maghiaro-română. Studiu istoric și politic]. Officina, Budapest, f.a. [1946.]
- Stephen Fischer-Galați: *Româna în secolul al XX-lea*. Institutul European, Iași, 1998.
- Tibori Szabó, Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége* [Transilvanismul lui Teleki Béla]. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1993. (Erdélyi kiskönyvtár 4).
- Valeriu Florin Dobrinescu: Comisia Aliată de Control (sovietică) și interpretarea articolului 19 din Convenția de Armistițiu (12 septembrie 1944 – 6 martie 1945). In:

- Sovietizarea în Nord-vestului României 1944-1950*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 41-44.
- Valeriu Florin Dobrinescu – Ion Pătroiu (selecția documentelor și studiu introductiv de): *Documente franceze despre Transilvania 1944-1947*. Editura Vreimea, București, 2001.
- Varga E., Árpád (összeállította)[redactată de]: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (Népszámlálási adatok 1850 és 1992 között) I. kötet: Kovászna, Hargita és Maros megye*. [Statistica etnică și confesională a Transilvaniei. (Datele recensămintelor între 1850 și 1992)] Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 1998.
- Varró, János: *Erdélyi sorsvallató. Visszaemlékezés* [Interogarea destinului ardelean. Memoriile]. Manuscris dactilografiat, 91-92. (TLA Könyvtár, 762/1988)
- Vasile Pușcaș: *Speranță și disperare. Negocieri româno-aliate, 1943-1944*. Editura Litera, București, 1995.
- Virgiliu Țărău: Considerații asupra dinamicii interne a Partidului Comunist Român în anii 1944-1947. Studiu de caz jud. Cluj. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV, 1996, 316-344.
- Virgiliu Țărău: Problema Transilvaniei în ecuația comunizării României. In: *Sovietizarea în Nord-vestului României (1944-1950)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996. 87-93.
- Virgiliu Țărău: Problema națională în politica Partidului Comunist Român în anii 1944-1946. Considerații preliminare. In: *Anulul Institutului de Istorie Cluj*, XXXVI., 1997., 225-241.
- Veress, Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok. (Egy ifjúmunkás élete)* [Ani de zbcium, zile decisive ale destinului. (Viata unui tânăr muncitor)]. Kriterion, Bukarest, 1981.
- Vincze, Gábor: *Puskás Lajos és a Kolozsvári Tízes Szervezet*. [Puskás Lajos și Organizația Tízes din Cluj]. In: *Korunk*, 1996, nr. 4, 100-117.
- Vincze, Gábor: *Almodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945-46-ban* [Epoca reveriilor. Planuri, recomandări pentru rezolvarea problemei Transilvaniei în anul 1945-46]. In: *Limes*, 1997, nr. 2, 59-82.
- Vincze, Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. [Iluzii și dezamăgiri. Capitoale din istoria maghiarilor din România după cel de-al doilea război mondial], Státus Kiadó, Csíkszereda, 1999.
- Vincze, Gábor: *Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar iparvállalatok, pénzintézetek 2. világháború utáni helyzetéről és a magyar-román vagyoni vitáról*. [Averea maghiară pe mâna românilor. Documente despre situația industriilor, băncilor statului maghiar din România și dezbaterea asupra dreptului de proprietate româno-maghiar]. Pro-Print, Csíkszereda, 2000.
- Vincze, Gábor (válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta) [selecția documentelor, redactată, studiu introductiv și note de]: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944-1989* [Trasee istorice forțate - politici realiste minoritare. II. Documente pentru studiul istoriei minorității maghiare din România 1944-1989]. Pro-Print, Csíkszereda, 2003. (Magyar Kisebbség Könyvek).
- Virt, László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi* [Cu inima deschisă. Viața și ideile episcopului Márton Áron din Transilvania]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2001.
- Vita, Sándor: *Enyedi évek, enyedi emberek* [Anii din Aiud, oamenii din Aiud]. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1998.
- Zeidler, Miklós – L. Balogh, Béni: *Az „Erdély-kérdés” a magyar-szovjet külkapcsolatokban* [Problema Transilvaniei în relația externă maghiaro-sovietică]. In: *2000 (Irodalmi és Társadalmi Havi Lap)*, 2002, aprilie, 54-58.
- Zseliczky, Béla: *Kárpátalja a cseh és szovjet politikai érdekerében 1920-1945* [Ucraina Subcarpatică în zona de interes a cehilor și rușilor]. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. (Politikatörténeti Füzetek X)

LISTA DOCUMENTELOR

1. **1944 septembrie 9. Cluj:** Memorandumul Consiliului maghiarilor ardeleni către guvernatorul Miklós Horthy în problema ieșirii din război.
2. **1944 septembrie 26. București:** Dezbaterea referitoare la reorganizarea administrației române din Transilvania de Nord la ședința Consiliului de Miniștri.
3. **1944 octombrie 24. București:** Adresa Conducătorilor Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România, general-colonel Vasili I. Vinogradov și Vasiliev, șeful Satului Major, trimisă primului ministru Sănătescu, despre încercarea de a ocupa Universitatea Maghiară din Cluj.
4. **1944 noiembrie 4 (?). Arad:** Raportul nr. 3/944, al lui L. Fodor, comandantul Poliției din Oradea, despre expulzarea lui din Oradea.
5. **1944 noiembrie 4. București:** Două adrese din partea lui Ionel Pop, comisarul Ardealului de Nord, trimise primului ministru, Constantin Sănătescu, despre internarea maghiarilor din Transilvania de Nord, precum și despre încercarea de-a prelua Universitatea Maghiară din Cluj.
6. **1944 noiembrie 7. Cluj:** Ordinul nr. 796/1944, emis de Teofil Vescan senior, prefectul de Cluj, despre introducerea administrației militare sovietice.
7. **1944 noiembrie 11. Târgu-Mureș:** Memoriul înaintat de organizația din Mureș-Turda a Partidului Comunist și de delegații Uniunii Democratice Maghiare prefectului Ioan Bozdoc, cu referire la persecuțiile suferite de maghiarii din teritoriu.
8. **1944 noiembrie 12. București:** Procesul verbal cu referire la negocierile bilaterale, în ceea ce privește îndeplinirea clauzelor Convenției de Armistițiu sovieto-română – *Secret*.
9. **1944 noiembrie 12. București:** Adresa Comisiei Aliate de Control (Sovietică) către primul ministru Sănătescu, cu referire la expulzarea administrației românești.
10. **1944 decembrie 2. Cluj:** Corespondența cu referire la înființarea Consiliului Consultativ Suprem (Central) al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord.
11. **1944 decembrie 20. București:** Nota secției II a Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major despre propaganda și acțiunile de organizare politică întreprinse de maghiarii din România și Transilvania de Nord.
12. **1944 decembrie 24. Cluj:** Corespondență cu referire la hotărârea Consiliului Central Consultativ al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord.
13. **1944 decembrie 26. Cluj:** Punctul de vedere al Uniunii Democratice Române în ceea ce privește colaborarea cu Consiliul Central Consultativ și Frontul Național Democrat.
14. **1944 decembrie 26. Moscova:** Adresa Comisarului Poporului pentru Afacerile Externe al Republicii Socialiste Sovietice Ruse, I. Lavrentiev, către adjunctul Comisarului Poporului, I. Vâșinski, privind înființarea administrației provizorii în Transilvania de Nord – *Secret*.
15. **1944 decembrie 28. Cluj:** Hotărârea luată de consfătuirea membrilor Comitetului Juridic delegat de către partidele și organizațiile Frontului Național Democrat cu referire la problemele actuale.
16. **1944 decembrie 30. București:** Raportul delegatului din București, Nicolae Goldberger, către Comitetul Central al Partidului Comunist Român despre situația din Transilvania de Nord – *Strict secret!*
17. **1944 decembrie 31. Moscova:** Adresa lui I. Lavrentiev către A. I. Vâșinski, adjunctul Comisarului Poporului pentru Afacerile Externe, despre punctul de vedere al Cartierului General al Armatei Roșii față de problema remiterii Transilvaniei de Nord către România – *Secret*.
18. **1945 ianuarie 9. Cluj:** Raportul delegatului Centrului EMGE din Cluj (Asociația Agricultori lor Maghiari din Transilvania), Béla Demeter, despre călătoria efectuată în perioada 1 decembrie 1944–2 ianuarie 1945 în Transilvania de Nord.
19. **1945 februarie 13. Cluj:** Raportul ședinței comisiei juridice în cadrul conferinței Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord.
20. **1945 martie 12. Cluj:** Memorandumul Comitetului Executiv al Uniunii Populare Maghiare din Transilvania de Nord către guvernul Groza.
21. **1945 mai 28. Aita Seacă:** Proces verbal referitor la masacrele săvârșite de gărzile lui Iuliu Maniu la 26 septembrie în localitatea Aita Seacă.
22. **1945 iunie 18. Cluj:** Comunicat de presă despre dizolvarea Comitetului Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord.

DOCUMENTE

Memorandumul Consiliului maghiarilor ardeleni către guvernatorul Miklós Horthy în problema ieșirii din război

Cluj, 9 septembrie 1944

Excelență, Domnule Guvernator!

Războiul se apropie de sfârșit. Pe granițele de est și de vest ale Germaniei, forțele armate aliate sunt pregătite pentru ultimele confruntări. Mai mult decât atât, statele est-europene, care până acum luptau ca aliate de partea Germaniei împotriva Uniunii Sovietice, au capitulat rând pe rând, printre altele și România, care are în stăpânire Ardealul de Sud. Pe granițele țării noastre, iar pe alocuri chiar și în interiorul acestor granițe, înaintează deja trupele rusești spre teritoriul Ungariei, aliată a Germaniei. În urma lor vine armata română, care în războiul cu germanii a primit permisiunea de la puterile aliate să-și utilizeze armele și împotriva Ungariei.

În asemenea condiții, participarea pe mai departe la războiul dintre germani și aliați ar putea provoca cu ușurință o catastrofă națională, deoarece poate avea ca rezultat execuții în rândul populației, transformarea țării într-un câmp de luptă, distrugerea localităților, pierderea instituțiilor și a celorlalte bunuri.

Aceste pericole amenință Ardealul într-o măsură și mai mare, aici pierderile prin prelungirea războiului presupunând distrugerii teritoriale, omenesți și irosirea unor valori naționale nicidecum remediabile. Tocmai de aceea, noi, care trăim în acest loc – cel mai periclitat dintre toate teritoriile țării –, urmărim cu deosebită îngrijorare și așteptăm ca cei din conducerea țării să găsească la timpul potrivit calea pe care, dacă o urmăm, să putem evita catastrofa totală. Credem că problema Ungariei poate fi, în sfârșit, detașată de problema Germaniei. În cel mai scurt timp însă trebuie să se găsească acea modalitate de ieșire din război, prin care ne vom putea păstra demnitatea națională și vom putea apăra neștirbite și interesele poporului nostru. Oricât de adânc ne-ar mișca eroismul forțelor noastre de apărare din acest război, în care am fost de fapt obligați să intrăm, totuși, tratativele de armistițiu și de pace trebuie numaidecât începute pentru a înlătura pericolul ca, până la sfârșitul războiului, teritoriul țării să fie ocupat de către trupele ostile din rândul micilor națiuni din jur.

La începerea negocierilor, guvernul se poate baza fără teamă pe forțele sociale care în timpul războiului au crezut că dreptatea Ungariei va putea fi căutată altfel, dar acest lucru nu putea fi pus în practică până acum.

Credem că și funcționarea neadecvată a reprezentanței populare motivează declarația sinceră înaintată cu încredere Excelenței Sale, Domnului Guvernator, având totodată și convingerea că prin aceasta servim patria noastră, mai presus de toate pentru noi toți.

Dr. Sándor Tavaszy, episcop interimar ref.; dr. Imre Sándor, vicar episcopal rom. cat.; János Vásárhelyi, episcop ref.; Miklós Józán, episcop unit.; Albert Maksay, director la teologie ref.; dr. vitez Alajos Boga, prelat-canonic rom. cat.; Andor Járosi, protopop ev. luth.; contele Béla Teleki, președintele Asociației Agricole Maghiare din Ardeal și președinte al Partidului Ardelean; dr. Imre Mikó și Sándor Vita, deputați în Parlament; dr. Imre Haynal, profesor la medicină; Áron Tamási, scriitor; dr. József Venczel, director executiv al Institutului Științific din Ardeal; Lajos Jordáky și István Nagy, scriitori; László Szabédi scriitor; László

Csifó Nagy, *secretar episcopal unit.*; Géza Nagy, *secretarul Uniunii Muzeului Ardelean*; Jenő Kiss, *scriitor*.

Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára [Arhivele Societății Muzeului Ardelean], fondul György Nagy, Arhiva Demeter, Documentele primăriei, f. n.

2

Dezbaterea referitoare la reorganizarea administrației române din Transilvania de Nord la ședința Consiliului de Miniștri

București, 26 septembrie 1944

General C. Sănătescu, *președintele Consiliului*: „*Organizarea administrației din Transilvania eliberată*”.

Dl. S. Mănuilă, subsecretar de stat la Președinția Consiliului: Legea a fost prezentată în ședința de vineri a Consiliului de Miniștri și cum dl. președinte Maniu n-a fost atunci de față, a rămas ca într-o ședință viitoare, în care va fi și d-sa prezent, să se reia din nou discuția.

Dl. L. Pătrășcanu, ministru de stat: Legea s-a discutat, dar nu s-a discutat decât în principiu dacă este bine să se înființeze un comisariat al Ardealului eliberat sau nu. Noi am fost împotriva acestei măsuri. Dacă vreți să puneți chestiunea din nou, putem relua discuția, dar acest principiu a fost respins. Eu am fost pentru respingerea proiectului.

Dl. S. Mănuilă, subsecretar de stat la Președinția Consiliului: Domnul Brătianu a fost de părere să se mențină acest principiu.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: A fost și un raport al Ministerului de Interne împotriva legii, iar eu v-am spus că în acelaș sens am primit o hârtie de la Marele Stat Major.

Dl. Gr. Niculescu-Buzești, ministrul Afacerilor Străine: Când s-a făcut propunerea, toată lumea a fost pentru. Atunci, dl. Mănuilă a fost însărcinat să facă un proiect. Când a venit proiectul în discuția Consiliului eu n-am fost de față, fiindcă eram la M. S. Regele în audiență.

Dl. general Gh. Potopeanu, ministrul Economiei Naționale și al Finanțelor: Proiectul a fost studiat și apoi a venit în discuția Consiliului, cu amendamentele acestea.

Dl. L. Pătrășcanu, ministru de stat: Credeți că este necesar să-l mai discutăm o dată?

Dl. general A. Aldea, ministrul Afacerilor Interne: Dl. Ilie Lazăr a fost numit comisar pe lângă armata noastră.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Aceasta este o altă chestiune. Eu am vorbit cu dl. ministru de război și i-am spus: câtă vreme mareșalul Prezan a spus că pe lângă fiecare comandament să fie câte un civil care să dea informațiuni în ceea ce privește Ardealul, și cum, la noi, pe lângă fiecare armată, trebuie câte un domn oarecare, care va servi comandanților respectivi cu lămuriri, cu explicații și mai ales cu anumite precizări, în ceea ce privește administrația de acolo. Să nu se întâmple ca într-o comună, socotindu-se că este maghiară, să se înceapă să se facă lucruri acolo, ca față de unguri.

Dl. general Racoviță a avut bunătatea să desemneze pentru această însărcinare pe dl. Ilie Lazăr. Dar aceasta nu este o chestiune în legătură cu administrarea Ardealului; este o chestiune pur militară.

La toate diviziile care au operat în Ardeal pe vremea războiului trecut, au fost numiți acești oameni, din partea mareșalului Prezan.

Am citit stenograma dezbaterilor ședinței de vineri și, drept să vă spun, am rămas foarte mirat, cum poate o instituție așa de necesară, în forma aceasta, să fie dezbătută și deformată.

Propunerea a fost să se trimită un comisar, care să organizeze în mod interimar administrația de acolo și viața de stat de acolo, ținând seama de împrejurarea că Bucureștiul este departe, comunicațiile sunt grele, telefoane nu sunt, telegrame nu sunt.

Din experiența mea din vremea războiului trecut, am văzut ce încurcături ies la iveală, dacă nu se iau la față locului măsuri rezezi și potrivite mediului de acolo.

V-am supus această idee și dvs. ați primit-o cu toții. Ideea ca atare a fost complet acceptată și e natural să fie acceptată, fiindcă nu se poate altfel.

Din stenogramă însă am văzut că aici s-a dezvoltat o discuție foarte profundă, dar nu mai puțin greșită: anume că se afirmă că aici este vorba de o autonomie, de germeii unei acțiuni de separatism, că s-ar vrea să se facă un guvern unilateral, că aici are să fie un comisar și un fel de ministru de externe, care să țină legătura cu străinătatea – cu un cuvânt, lucruri departe de intențiunea mea.

Se poate întâmpla ca în acel proiect de lege, cu colaborarea unuia și a altuia, să se fi pus atribuțiunii prea mari și prea importante. Se poate, prin urmare, ca aceste atribuții să fie reduse. Dar ca să se găsească cineva care să spună că un comisar în asemenea împrejurări nu este necesar și că se subsumă la aceasta, o tendință de regionalism și de separatism, m-a pus în mare mirare: înseamnă că cel care a analizat proiectul, sau nu l-a pătruns, sau a avut ceva idei preconcepute, fiindcă altfel este imposibil să se fi ajuns la asemenea concluzii.

Despre ce este vorba aici? Este un comisariat pe care îl înființează guvernul sub autoritatea și îndrumarea guvernului, cu un anumit personal pe care îl numește guvernul, care personal va fi sub controlul partidelor, din care este constituit guvernul. Deci, oricăre posibilitate de abuz este exclusă.

Ceea ce este esențial este că acest comisar poate să ia măsuri la față locului.

Dacă vă dați seama că guvernul va putea desființa acest comisariat printr-un simplu jurnal al Consiliului de Miniștri, printr-un ordin ministerial, cum trebuie să-i treacă cuiva prin minte că aici este vorba de cine știe ce lucruri și de planuri care să taie în sistemul unitar al statului.

Am prevăzut că germanii vor dezvolta în Ardeal o mare rezistență, deși am fost combătuți de mulți generali.

Eu care cunosc împrejurările, prevedeam cu certitudine acest lucru atunci când spuneam că ungurii au 18 divizii în rezervă, care sunt ținute pe Tisa. eu știam ce sunt aceste divizii și că cu siguranță, ele vor lupta în regiunea Cluj cu îndârjire.

Ceea ce am prevăzut s-a și întâmplat, majoritatea ofițerilor superiori credeau că Clujul nostru va putea fi cucerit în câteva zile.

Am propus acest Comisariat pentru ca să nu ne surprindă intrarea în Cluj nepregătiți, căci acolo sunt 100.000 unguri, cu atâtea instituții, cu multe ramificații ale vieții de stat, cu o complicată structură socială cum nu există în țară decât la Timișoara.

Nu putem să mergem să ocupăm Clujul numai cu baioneta și cu aceasta totul s-a terminat. Ce faci cu Prefectura, cu Primăria, cu Direcția Silvică, cu întreg sistemul de spitalizare, cu întreg sistemul de școli minoritare, cu numeroasele biserici? Clujul, în timpul administrației românești, avea 40.000 români, iar astăzi sunt numai 5.000 români, restul până la 100.000 sunt unguri, dușmani ai neamului românesc.

Putem noi să lăsăm ca acest oraș să se bizuie numai pe trupele care merg cu baioneta, fără nici un fel de pregătire din punct de vedere administrativ? Este o încercare care, să mă credeți, nu este bună.

Când am făcut Consiliul Dirigent în Ardeal, totul era pregătit cu privire la preluarea orașului Cluj cu trei luni de zile înainte. Cum? Înainte de hotărârile de la Alba Iulia s-au

ținut alte adunări care au pregătit și făcut Consiliul Național, care era un guvern și am luat toate măsurile necesare pentru a fi stăpâni pe viața administrativă locală. Pe urmă, am devenit membru în Consiliul Dirigent. Am luat toate măsurile și fiecare om știa ce trebuie să facă în administrația noastră. Fiecare știa cine va fi primar, cine va fi prefect, cine va fi căpitanul poliției, cine va lua conducerea Universității, cine va lua Direcția Silviculturii, etc., pentru ca la momentul oportun întreaga viață de stat să fie în mâinile noastre.

Din acest punct de vedere eu susțin că este nevoie de acest comisar. Imediat, după intrarea trupelor și ocuparea regiunii, fiecare trebuie să știe ce rol trebuie să îndeplinească, pentru ca să nu se producă acolo un haos. Altfel nu se poate.

Tot așa au făcut și ungurii când au venit în Cluj: până și gardienii, care stau la colț de stradă, știau ce punct anume trebuie să-l ocupe, pentru ca prin această organizare prevăzătoare și solidară să surprindă populația care era acolo, să pună stăpânire pe întreaga funcțiune națională din partea aceea a țării.

Acum merge armata acolo. Vă închipuiți dv. ce situație se crează administrației din județ, când nu este un jandarm, când nu se pot institui imediat autorități, de către ai noștri. Eu nu vreau să se producă un haos în această regiune foarte importantă pentru viața noastră națională. Acest lucru nu e posibil.

Noi nu știm realmente, nu știm exact câți români sunt arestați, câți români au murit, câți români au fost trimiși în Germania, pentru a putea ști pe cine putem utiliza sau nu. Noi știm că domnul Hațieganu, care a fost conducătorul românilor din Ardeal, recunoscut de guvernul maghiar, a fost arestat, nu știm însă dacă mai trăiește, dacă a fost dus undeva sau nu. Același lucru se întâmplă și cu alți români, conducători, din regiunea aceea, și de aceea am cerut să se înființeze acest Înalt Comisar, care trebuie să ia măsuri la fața locului, care trebuie să vadă care este situația acolo, căci numai din apropiere poți să cunoști situația reală și să iei măsurile dictate de împrejurări.

Aceste măsuri, acest Înalt Comisar, firește, le va lua cu aprobarea ministerului respectiv. El va lua măsurile trebuitoare dictate de împrejurări.

În această ocupație avem două armate: una română și una rusă, și nici una din ele nu are idee de ce este Clujul, și celelalte orașe foarte importante din Ardealul de Nord, nu-și dau seama de ce este Sătmaru, de ce este Oradea, care astăzi este un oraș de 90.000 de locuitori și românii au rămas vreo 5.000.

Nici un domn general nu este ardelean, nici unul nu cunoaște nimic din partea aceea a țării. Nu știu dacă a mai rămas vreun general ardelean, fiindcă a fost o tendință de a scoate pe ardeleni din armată. Mareșalul Antonescu nu suferea să vadă un ardelean. Acest lucru s-a întâmplat cu întreaga noastră armată. Nu știu dacă în întreaga noastră armată mai sunt doi, trei generali ardeleni. Știu că a fost un general de artilerie, care a fost scos din armată.

Deci, în armată sunt oameni care nu cunosc situațiunea regiunii și de aceea am cerut și cer să se înființeze acest Înalt Comisar. Vreți ca din București să aranjați toate chestiunile administrative, când nu aveți telegraf, când nu aveți telefon, când nu aveți posibilitate să mergeți pe drum nici măcar cu automobilul? Acest lucru este absolut nesperios.

Judec așa, pentru că am fost în asemenea situații. Eu am fost în guvernul provizoriu ca ministru de Război și ministru de Externe, înainte de Alba Iulia, și în consecință a trebuit să mă ocup cu amănuntul cu această chestiune. Pe urmă am fost în Consiliul Dirigent și am avut 15 prieteni cu care am lucrat zi și noapte pentru luarea acestei provincii în administrație.

Am putut face acest lucru pentru că eram la fața locului și cunoșteam situația.

Credeți că din București puteți să puneți oameni pentru organismul de stat al acestei provincii? Încercați, dar vă înșelați. Se va produce, cum s-a produs în județele Trei Scaune și Ciuc, același lucru, unde trei zile n-au fost jandarmi, nici prefecti, nici primari, și când

a venit Comandamentul Sovietic, a pus prefect și primar pe niște maghiari, care și-au pus o bandă roșie la mână și s-au declarat comuniști. Așa s-a întâmplat la Covasna, administrația au luat-o comuniștii unguri, s-au pus în fruntea comunei și au dezarmat pe toți românii și au lăsat înarmați pe toți ungurii.

Lucrul acesta nu este permis. Trebuie să luăm măsuri din timp.

Trebuie să terminăm odată cu centralismul feroce care a împiedicat dezvoltarea firească a acestei țări, care a împănă provincia cu oameni nepotriviți pentru administrație. De aceea am pierdut sufletește Basarabia și Bucovina. Le-am pierdut sufletește pentru că oamenii politici au trimis acolo funcționari, să le facă anumite servicii, cu absolută nesocotire a dreptului local, a spiritului lumii, care au făcut nenumărate abuzuri. Lucrul acesta nu se mai poate.

Să nu credeți dv. că guvernul român va merge în viitor așa cum a mers în trecut, pentru că acum sunt alte curente, lumea s-a deșteptat, este mai pretențioasă.

Românii din Ardeal, vorbesc de românii băștinași de acolo, n-au fost îngrijiți, au ieșit mai săraci decât au fost în momentul când s-a făcut România Mare.

În orașul meu, pot să vă mărturisesc, au fost mulți intelectuali, care au avut și o forță materială importantă și după ce s-a făcut România Mare au rămas foarte puțini și aceștia fără forță materială. Acest lucru se datorește faptului că administrația noastră nu s-a îngrijit de interesele economice ale românilor. Au venit frații din Regat, care au năpădit această regiune și care au nesocotit interesele locale.

În Oradea primul prefect a fost un ofițer din Regat. Aceasta nu se mai poate.

Proiectul acesta de înființarea unui Comisariat în Ardeal n-are intențiunea vreunui regionalism. Nu se mai poate însă lucra pe centralism în această organizare de stat democratică și prevăzătoare, ci pe baza intereselor îndreptățite locale ale celor care se găsesc în diferite părți ale țării.

Noi aici să legiferăm pentru provincii, cu legislații și nu știu ce îndreptări, care ar putea atinge unitatea statului? Ori nimeni nu este mai mult însuflețit pentru unitatea statului decât noi, care suntem fanatici până la orbire. Dovada este – să nu pierdeți din vedere acest lucru – că, cu toate că populația din Transilvania, Basarabia și Bucovina a fost profund nemulțumită cu tratamentul ordonat din București, a simțit până la os nedreptățile care i s-au făcut, totuși nici în Ardeal, nici în Basarabia, nici în Bucovina n-a fost nici cea mai mică fisură în unitatea neamului românesc; nicăieri nu s-a accentuat cea mai mică tendință de separatism.

Ați văzut ce s-a petrecut în Cehoslovacia și în Iugoslavia: s-au separat toate provinciile. Dar credeți că dacă nu s-a întâmplat așa ceva și la noi, este meritul Bucureștiului și al celor din București? Nu, este meritul acestora din provincii, care sunt până la sfârșit fanatici pentru unitatea națională.

În viitor, va trebui însă să ținem seama de necesitățile reale ale acestei populații, nu întemeindu-ne pe altruismul, pe care îl are fiecare român, de a menține unitatea statului, ci și prin satisfacerea necesităților economice și politice ale fiecărei regiuni.

Aceasta numai cu privire la notele stenografice, unde văd că tot mereu se vorbește de separatism, de exclusivism și de tendință de separare, ceea ce nu se întâlnește mai ales în acest proiect de lege.

Mă rog, noi am avut Consiliul Dirigent, ales de Adunarea Națională din Alba Iulia. Am fost constituiți acolo 15 oameni, care am luat în mână soarta Ardealului.

S-a ales un mare sfat de 120 oameni, care a ținut ședințe ca un parlament. Și eu, președintele Consiliului Dirigent, am fost acela care cu aplauzele acelei adunări, acelui Mare Sfat Național și cu aprobarea Consiliului Dirigent, am spus că noi desființăm Consiliul Dirigent, desființăm Marele Sfat și punem capăt acestei organizații provinciale și am declarat că, sub nici un motiv, cu nici un pretext, nu pot fi chemați la vreo consfătuire

sau vreo adunare membrii Marelui Sfat, tocmai din grija ca, sub presiunea nevoilor, să nu se constituie un corp autonom, cum a fost acela care a fost constituit, cu decret regal de aici, în Ardeal și Banat.

A fost o prevedere superflună, pentru că nu s-a mai constituit. Este adevărat că noi am susținut interesele provinciale, care sunt acelea ca poporul să fie administrat de oamenii săi și ca să fie interesele lor îngrijite, pentru că aceasta este datoria unei guvernări.

Nu s-a făcut așa. Ați văzut ce s-a petrecut în Basarabia și în Bucovina. În Ardeal și în Banat nu s-a petrecut absolut nimic. Acum, vă rog, s-a întâmplat în Basarabia un lucru foarte trist, care a avut o urmare foarte grea.

Guvernările anterioare dictatoriale au aruncat în Basarabia și în Bucovina clientela lor politică. Au pus jandarmi, administratori, prefecti, pretori și primari, oameni de ai lor. Ce era mai rău aici, s-a trimis în Basarabia și în Bucovina, fiindcă era acolo, ca un fel de exil, ca în Siberia. Nu se purta bine cineva, era trimis în Basarabia; intra un inspector administrativ într-o cameră și vedea pe cineva care nu-i plăcea, îl trimitea în Basarabia. S-a trimis și în Ardeal, dar acolo a fost mai greu, fiindcă lumea era mai conștientă.

Când au venit rușii, aceștia au ieșit, iar când am venit din nou, noi am trimis iarăși aceleași elemente care au fost păcătoase într-un număr nemaipomenit. Eu am văzut modul inuman cum acești funcționari au tratat populația.

Eu am ținut zeci și sute de discursuri parlamentare și am ținut și adunări în public, dar eu niciodată despre aceste lucruri n-am vorbit. Am vorbit de multe alte lucruri. Pentru ce? Pentru că nu vream să descopăr greșelile care se fac și nu vream să dau arme în mâna adversarilor noștri, în contra noastră. Dar dacă am făcut-o, am făcut-o conștient. Într-adevăr, în parlamentul de la Budapesta, s-au citat criticile care s-au făcut în contra guvernului de la București, dar niciodată nu s-a putut cita și nimeni nu s-a putut provoca la vreun cuvânt al meu.

Dar când este vorba să facem o Românie nouă, o democrație nouă, politică, socială și dreptate, atunci trebuie să spun că nu mai merge să fie guvernate provinciile cum au fost guvernate.

Mai întâi, nu este vorba să mai fie administrat Ardealul cu oameni care, la primul moment, au fugit de acolo și care au lăsat acolo cea mai proastă amintire.

Dacă veți trimite dvs. acolo poliția, jandarmii, pe cei care au venit din Ardeal, atunci vă spun: dvs. veți avea o decepție foarte tristă, iar reacțiunea va fi foarte gravă.

Trebuie să fie trimiși acolo oameni care cunosc provincia, lumea, obiceiurile, oameni care sunt cunoscuți ca oameni de treabă, fie de acolo, fie de aici.

Sunt foarte mulți funcționari care au fost trimiși din Regat și care s-au dovedit de treabă. Dar, vedeți dvs., când am fost președintele Consiliului Dirigent am adus sute și sute de funcționari din vechiul Regat, dar cum? Am examinat pe fiecare om; am trimis oameni la fața locului să facă rapoarte de ce purtare are, ce pregătire are, și ce avere are fiecare, pentru că trebuiau să vie oameni care nu numai să facă scheletul organismului de stat, ci să-și apropie sufletește provincia de ei.

De aceea, am crezut că este bine să fie un comisar, care să mânăiască lucrurile cum trebuie și să aibe în oficiile lui oameni potriviți, firește cu aprobarea domnilor miniștri și firește cu mențiunea că toate acestea pot fi schimbate: când cineva a făcut ceva rău, el este schimbat, așa cum crede ministrul respectiv.

Tendințele acestea, care se oglindesc din conversațiile care au fost aici, sunt departe de mine. Noi vrem binele acestei țări; vrem să se închege sufletește această națiune. Cred că, în acest scop, trebuie să se procedeze repede, ca să nu pună mâna elemente nepotrivite pe mecanismul vieții de stat, iar revenirea României acolo să facă impresie bună; este neapărat necesar acest lucru.

Ați venit cu un raport iscălit de cutare sau cutare domn, care mai adaugă ceva, care n-are importanță așa de mare.

De aceea, cred, domnilor, că trebuie să menținem această idee și să luăm această măsură. Numiți pe cine trebuie și dacă în proiectul de lege sunt prevăzute prea multe puteri, care vă jenează, vă rog să tăiați din ele.

Iată de pildă cum este prezentată chestiunea care interesează pe dl. ministru de Externe. Văd din stenogramă că aceasta se explică așa: că va fi o reprezentanță externă separată și că Ardealul va avea un ministru separat. Cine poate să gândească așa?

Ministrul de Externe, dacă vrea, trimite acolo un domn, care este obișnuit cu protocolul și care poate să primească pe oaspeții străini.

Chestiunea aceasta este o mare chestiune internațională. După ce vom pune mâna pe Cluj, peste două săptămâni, comisii peste comisii și oaspeți peste oaspeți vor veni acolo, ca să vadă ce este; cum au lăsat ungurii Clujul; ce fac românii acolo, și firește că trebuie să fie acolo oameni care să știe să stea de vorbă cu ei, să le dea informații și să le explice, oameni care să le cunoască limba.

Ori, pe noi ungurii ne-au ținut timp de 20 de ani de n-am ieșit din Ardeal. Mă oprea ministrul de Externe să plec din Transilvania; nu-mi dădea pașaport. Când veneam la București, plecam sau cu pașaport fals, sau veneam pe jos. Tot ce puteam face era să mergem numai în Austria.

De aceea, societatea românească de acolo nu este așa de bine înarmată ca societatea dvs. Ne trebuie un om care să priceapă lucrurile diplomatice, un om care să se înțeleagă cu oaspeții, care să le știe obiceiurile.

Și când vrem să facem ceva bun, suntem învinuiți că vrem să facem un Minister de Externe în Ardeal.

De aceea, vă rog, domnilor, nu ezitați la numirea unui comisar cât se poate de repede.

Dacă credeți că ceva trebuie schimbat, schimbați, de acord cu dl. ministru de Interne, dar nu cu directori, pentru că aceștia vă seduc și vă fac rapoarte care apără interesele lor de breaslă.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: În discuția care a fost aici nici nu s-a pus chestiunea de regionalism.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Este în stenogramă.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Noi am pornit de la alt punct de vedere: dacă în 1918 și 1919 au fost atâtea de făcut, a fost din pricină că înainte fusese o altă organizație de stat. Acum însă, a fost numai o întrerupere de administrație a noastră. Acum intrăm în aceeași administrație și nu mai este nevoie să luăm măsuri prea importante. Județele rămân aceleași, plășile rămân aceleași.

Care ar fi greutatea, ca fiecare minister să-și trimită organele lui, ca și cum am trimite organele noastre acum în Moldova sau în altă parte, de unde am lipsit.

Dar chiar omul care ar fi numit în acest post de comisar, ar trebui să ceară ajutoare de la ministere. El are nevoie de personal administrativ, de jandarmi, de polițiști. De aceea, am plecat noi de la acest punct de vedere. Nu este vorba de ceva nou, ci de o întrerupere de 3-4 ani în mersul administrației noastre.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Domnule președinte, ungurii nu lucrează așa cum lucrăm noi. Ei au avut absolut toată armătura administrativă gata, pentru Ardealul cedat.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Eu vin cu o altă propunere: de ce nu discutați dvs. aceste proiecte în comitetul dvs., ca să veniți cu ele gata aici iar noi să le acceptăm? Acum, din nou, și dl. Pătrășcanu și dl. Niculescu Buzești sunt gata să răspundă la cele afirmate de dl. Maniu.

Dr. Gr. Niculescu-Buzești, ministrul Afacerilor Străine: Am cerut cuvântul, pentru că vreau să vă spun că eu nu am participat la discuțiunile care au avut loc în Consiliul de

Miniștri cu privire la acest proiect de lege, pentru că n-am putut să iau parte la acea ședință a Consiliului de Miniștri.

Eu sunt de acord cu acest proiect de lege, prin care se înființează un Comisariat pentru Ardeal, pentru toate considerațiunile expuse de domnul Iuliu Maniu. Dacă acest proiect de lege are unele dispozițiuni excesive, ele pot fi revizuite, dispozițiunile mai groase pot fi atenuate. Dacă credeți că sunt prea mari atribuțiunile comisarului, atunci puteți să le modificați.

În ceea ce privește delegatul ministerului de Externe, el nu poate să aibă altă atribuțiune decât aceea de a facilita contactul cu gazetarii străini, cu comisiile de anchetă, etc. Așa încât, acesta este punctul meu de vedere asupra acestui proiect de lege. Am ținut să fac această declarațiune, pentru că la Consiliul în care s-a discutat principiile acestui proiect nu am luat parte.

Din cele discutate reiese că atunci s-a acceptat ideea înființării unui Comisariat pentru Ardeal. Pentru că n-am avut ocazia să spun cuvântul atunci, am profitat de această discuțiune, pentru a-mi expune punctul meu de vedere acum.

DI. general A. Aldea, ministrul Afacerilor Interne: Eu sunt singurul care am fost contra înființării unui Comisariat în Ardeal. Eu am curajul răspunderii faptelor și vorbelor mele. Am pornit de la art. 19 din Armistițiu, care are următorul text: „Guvernele Aliate socotesc arbitrajul de la Viena, privitor la Transilvania, ca nul și neavenit și doresc să vadă Transilvania sau cea mai mare a acestui teritoriu restituit, cu condiția de a fi confirmat la Tratatul de Pace”.

De aici reiese că Transilvania poate să fie restituită în întregime și se întrevede că unurgiri ar putea să înceapă și ei negocieri asupra unei părți din acest teritoriu.

M-am opus la înființarea unui comisariat pentru a nu da un caracter distinct administrației din acest teritoriu, considerând că totul a fost numai o întrerupere de câțiva ani și că administrația românească reintră imediat în funcțiune ca o continuitate a firului istoric întrerupt vremelnic, aceasta și pentru considerațiunea că nu aș vrea să se dea un caracter independent de la început. S-a vânturat ideea prin presă și mi-a parvenit informațiunea că s-ar urmări în Transilvania o administrație separată, dar nu m-am gândit nici un moment că s-ar putea realiza într-un interes personal acest separatism al unei provincii.

M-am opus și din alte considerente: granița noastră cu Ungaria a trecut prin mijlocul unor județe, despărțindu-le în două, și ar fi o parte a acestor județe sub autoritatea comisarului înalt și cealaltă jumătate, care se găsește în partea de Sud a Ardealului, să fie administrată așa cum știm că sunt administrate.

Eu n-am fost contra acestui proiect, însă am susținut că aceste însărcinări, care sunt date comisarului, sunt prea mari și că ele trebuie să fie mai modeste, să se reducă numai la instalarea administrației: a prefectului, a primarului, a funcționarilor mari și mici, a funcționarilor care n-au nici un fel de influență politică. În ceea ce privește celelalte departamente, cum ar fi: Departamentul Instrucțiunilor Publice și al Cultelor, etc., ele să trimită câte un delegat la fața locului, pentru rezolvarea chestiunilor în legătură cu departamentul respectiv.

Acest Înalt Comisar să nu facă altceva decât instalarea autorităților, să dea indicații privind modul cum trebuie să se procedeze, atât și nimic mai mult. Asupra acestei chestiuni sunt absolut de acord, așa după cum am scris și în memoriul pe care l-am prezentat. Partidele politice au făcut un proiect de lege, însă oricât, răspunderea rămâne a administrației.

DI. L. Pătrășcanu, ministru de stat: Consiliul de Miniștri a hotărât asupra acestui proiect de lege, sunt însă unele obiecțiuni de făcut cu privire la el.

DI. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Rămâne ca dv., șefii de partide, să vă puneți de acord.

Dl. C. Titel Petrescu, ministru de stat: În principiu, am căzut de acord.

Dl. vice-amiral I. Georgescu, subsecretar de stat al marinei: Hotărârea rămâne, este un principiu câștigat, admis de Consiliul de Miniștri, trebuiesc discutate numai modalitățile de detaliu.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Vă rog să vă puneți de acord, și să prezentați Consiliului proiectul de decret-lege.

Dl. Iuliu Maniu, ministru de stat: Comisarul n-are numai îndatorirea de a instala anumiți funcționari, dar de a-i și controla. Dv. sunteți prea depărtați, n-aveți posibilități de a intra în contact cu autoritățile locale de acolo. Acolo este o situațiune încurcată, o structură socială cu totul alta decât în celelalte regiuni.

Dl. general A. Aldea, ministrul Afacerilor Interne: Sunt acolo trei inspectori generali, care au plecat în această regiune, care au tocmai această atribuțiune, de a supraveghea modul de funcționare a aparatului de stat, a autorităților locale ce au fost instituite acolo.

Dl. general C. Sănătescu, președintele Consiliului: Rămâne ca această chestiune s-o tranșați dv. și să prezentați proiectul de lege Consiliului de Miniștri într-una din ședințele viitoare.

3

Adresa Conducătorilor Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România, general-colonel Vasili I. Vinogradov și Vasiliev, șeful Satului Major, trimisă primului ministru Sănătescu, despre încercarea de a ocupa Universitatea Maghiară din Cluj

București, 24 octombrie 1944

Comisia Aliată de Control din România

24 octombrie 1944

Nr.....

București

Domnului Prim Ministru *Sănătescu*

Domnule Prim Ministru,

Vă fac cunoscut că la Cluj (Transilvania) au sosit funcționarii Universității române: dl. profesor Ionescu Tătaru, dl. Procopovici Moravira, dl. director al bibliotecii Mușlea, secretarul g-ral al Universității Voțășescu, comisarul politic din Armata a 4-a română Ilie Lazăr.

Toate persoanele specificate s-au prezentat la Universitate și au provocat un scandal, alungând din Universitate învățații și profesorii unguri, rupând pretutindeni inscripțiile ungurești, cartioanele cu caracter didactic, etc.

La data de 16 octombrie 1944, au pătruns forțat în Universitate un grup de soldați români precum și persoane civile, sosiți din Sibiu, și sub conducerea șefului Siguranței, Leontin Pop, au provocat la Universitate o manifestație cu lozinca „afară cu ungurii din Universitate”.

Cei sosiți au chemat pe directorul Universității, Miscolți-Dej, și i-au propus să predea Universitatea, amenințând totodată: „dacă nu pleci o să ne socotim cu tine”.

Comisarul politic Ilie Lazăr amenință: „când va pleca din Cluj Armata Roșie o să mă socotesc eu cu toți”.

Față de cele de mai sus, cer să se oprească de îndată astfel de fărâdelegi și previn că noi nu vom tolera dezordini în Transilvania.

Locțiitorul Președintelui C.A.C. din România

General Locot. (ss.) Vinogradov

Șef de Stat Major al C.A.C.

General Major din Gardă (ss.) Vasiliev

4

Raportul nr. 3/944, al lui L. Fodor, comandantul Poliției din Oradea, despre expulzarea lui din Oradea

Arad, 4 noiembrie 1944 (?)

Raportul Nr. 3/944 al Chesturii Poliției Municipiului Oradea

Domnule Director General,

Am onoarea a vă raporta următoarele:

1) În ziua de 31 octombrie a.c. pe la orele 11, am fost invitat la Comandamentul Aliat Rus, unde se mai aflau dl. loc. col. Rusu Gh., Comandantul Legiunii de Jandarmi Bihor, loc. col. Albu, comandantul Cercului de Recrutare Bihor, și dirigințele Poștei Române.

Aci, fiind chemați în fața comandantului rus, dl. general Cernicov, acesta ne-a pus în vedere ca în termen de 24 ore să părăsim orașul și să trecem peste granița din 1940, întrucât în baza ordinului telegrafic primit de d-sa din Moscova, cu Nr. 1037/3373 din 30 octombrie 1944, pe teritoriul Transilvaniei de Nord nu se admite administrația românească.

Acest ordin de evacuare ne-a fost dat și în scris, ordin pe care cu onoare îl anexez în original prezentului raport.

După primirea acestui ordin, am luat măsuri pentru evacuarea personalului, cu începere de la orele 23, în noaptea zilei de marți spre miercuri 31 octombrie – 1 noiembrie 1944, cu trenuri de marfă, subsemnatul plecând cu ultimul eșalon, în dimineața zilei de 1 noiembrie a.c., ajungând la Arad, în ziua de 4 noiembrie dimineața.

Personalul l-am pus la dispoziția Chesturii Arad pentru a preda serviciul.

Cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune ca personalul să fie alimentat de la popota Chesturii Arad.

2) Populația românească din Oradea, aflând de plecarea noastră, a rămas într-o panică de nedescris, aceasta deoarece nu știe care va fi soarta ei. Foarte mulți români s-au refugiat împreună cu noi sau cu alte trenuri de marfă la Arad sau mai departe, în interiorul țării.

3) Situația în Oradea se prezintă după cum urmează:

Primar al municipiului este un oarecare Cziki Iuliu, profesor de desen, originar din Budapesta, [a] fost mult timp în U.R.S.S.

Administrația continuă a fi maghiară. Ordonanțele care se dau, se scriu în limba maghiară și română.

Majoritatea membrilor din Poliția civilă, despre care se tratează în raportul nostru nr. 1, sunt elemente din garda Sallasy și oameni certați cu justiția, binecunoscuți de noi încă de pe timpul când funcționam la Oradea. Acești oameni se erijează în a fi cei mai devotați membri ai partidului comunist.

Vechii și cunoscuții comuniști din Oradea, de altfel foarte puțini la număr, sunt în permanent conflict cu acești unguri deoarece membrii Poliției civile militează pentru

formarea unei Republici Sovietice Maghiare, în timp ce elementele vechi comuniste militează pentru atingerea scopului lor, în cadrul României Mari.

Elementele vechi din partid au trimis în acest scop o delegație, condusă de numitul Gyarmathy Nicolae, la București, pentru a lua contact cu conducerea centrală a Partidului Comunist, a expus situația din Oradea și a cerut ordine de urmare.

Raportând cele de mai sus, am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune a se interveni locului, în drept, ca atunci când ni se va da ordin de înapoiere la Oradea, să plece toate autoritățile românești (Garnizoana, Legiunea de Jandarmi, Prefectura, Primăria, Poșta, Cercul de Recrutare, etc.) în bloc pentru a nu fi expuși la eventuale neplăceri.

Chester, (ss.) L. Fodor

5

Două adrese din partea lui Ionel Pop, comisarul Ardealului de Nord, trimise primului ministru, Constantin Sănătescu, despre internarea maghiarilor din Transilvania de Nord, precum și despre încercarea de-a prelua Universitatea Maghiară din Cluj

București, 4 noiembrie 1944

A

România

Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate ale Transilvaniei

Confidențial N Nr. 236/Cab.

Cluj, la 4 noiembrie 1944

Domnule Președinte,

Cu ocaziunea inspecției pe care am făcut-o în zilele de 26–31 octombrie în județele Trei-Scaune, Ciuc, Odorhei și Mureș – inspecție asupra rezultatului căreia îmi voi lua libertatea a vă prezenta un referat detaliat – am constatat și următoarea situație:

Ungaria a înființat în județele amintite mai sus „regimente secuiești de graniță”, încorporând în ele exclusiv unguri – secui din județele arătate. Aceste formațiuni militare au luat parte la luptele împotriva armatelor române și sovietice, înglobate fiind în armata regulată ungară din care făceau parte.

Îndepărtându-se frontul, sosesc în satele lor de origine, în număr considerabil, oameni care au făcut parte din armata maghiară și care efectiv au luptat contra armatelor româno-sovietice. Toți încearcă justificarea, că ei au dezertat din armata maghiară, s-au întors la vetrele lor fiindcă nu mai voiau să lupte în acea armată.

Conducătorii unguri localnici, democrați, cu care am avut întrevederi, s-au întrepus stăruitor în favorul acestor „dezertori”, cerând să nu fie internați și nici să nu se ia vreo măsură împotriva lor. Aduceau aceeași argumentație pe care am amintit-o mai sus. În aceeași vreme dădeau să se înțeleagă că vor considera un act de persecuției a minorității maghiare măsurile de internare etc. ce s-ar lua împotriva amintitelor persoane. Apoi arătau că e nevoie de brațele de muncă pentru muncile agricole, etc.

Autoritățile române (Jandarmeria, Poliția) fac conscrierea acestor elemente, dar nu se procedează unitar referitor la regimul ce urmează a li se aplica. În unele județe ei sunt trimiși la muncă obligatorie, la refacerea liniilor C.F.R., fiind tratați egal cu ceilalți muncitori; în altele (de ex. Mureș) au început să fie internați.

Voiesc să menționez că numărul celor ce se întorc în acest fel în teritoriul român crește din zi în zi; mulți sosesc cu arme și le depun; se bănuiește că mulți își ascund armele.

În această situație este necesar să se ia o hotărâre cu privire la regimul care urmează să se aplice acestor persoane, dacă ele intră în prevederile art. 2 al Convenției de Armistițiu, dacă trebuiesc internate, sau urmează să fie lăsate libere, sau oarecare supraveghere la domiciliul lor.

Considerând urgența și importanța acestei chestiuni, vă rog respectuos a decide și a mă încunoștința de hotărârea luată pentru a putea, la rândul meu, să iau dispozițiuni în consecință.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Înalt Comisar (ss.) dr. Ionel Pop

Domniei Sale,

Domnului General de Corp de Armată Adjutant Constantin Sănătescu

Președintele Consiliului de Miniștri

B

România

Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate ale Transilvaniei

Confidențial N Nr. 246/Cab.

N Cluj, la 4 noiembrie 1944

Domnule Președinte,

În posesiunea adresei nr. 761 – Cabinet din 25 octombrie 1944, referitoare la adresa Comisiunii Aliate de Control din România, din 24 octombrie 1944 (fără număr), semnat de domnul general locot. Vinogradov, locțiitorul președintelui C.A.C. din România – am onoarea a vă duce la cunoștința dvs. următoarele:

Adresa domnului general locot. Vinogradov nu poate avea la temelie decât informațiunile de rea credință, pe care anumite cercuri ale ungarilor din Ardeal, în mod sistematic, le dau comandamentelor sovietice, în scopul de a provoca disensiuni între aceste comandamente și autoritățile române, și a prezenta pe ungurii din Ardealul recucerit ca victime ale unui pretins sistem de teroare introdus de români. Acele cercuri ungurești urmăresc prin aceasta să se mențină pe cât posibil în situația de dominanți ai Ardealului, camuflându-se ca victime, și ca partizani sau simpatizanți prigionii ai mișcărilor democratice.

Cazul „preluării” Universității din Cluj e o bună ocaziune pentru a dovedi aceste manevre ungurești.

În urma eliberării Clujului, era cea mai evidentă datorie și drept al autorității românești să introducă stăpânirea românească în acest oraș aparținând României, în spiritul democratic de omenie și de respectarea drepturilor și libertăților, care animează guvernul român. Tocmai de aceea, la 12 octombrie 1944, am îndrumat diferite autorități, ale căror cadre le-am constituit înainte, să plece pentru a se instala în Cluj, în primul rând luând măsuri de ordine și menite să conserve patrimoniul public de acolo. În aceeași vreme am rugat și pe domnul rector al Universității din Sibiu-Cluj, domnul prof. dr. Iuliu Hațieganu, ca împreună cu Comisiunea de Profesori, care a fost desemnată în acest scop de Senatul Universitar, să se deplaseze la Cluj pentru a prelua Universitatea, împreună cu Institutele atașate ei. (Anexez decizia rectoratului Universității din Cluj-Sibiu, din 15 octombrie 1944, nr. 2.242/1944.)

Procedeu urmat de această Comisiune Universitară, și cele întâmplate real cu ocaziunea preluării Universității din Cluj, sunt cuprinse în referatul pe care mi l-a făcut domnul rector dr. Iuliu Hațieganu, și după care anexez aici o copie. De asemenea, prezint în original declarația domnului dr. Ilie Lazăr, consilier juridic pe lângă Armata a IV-a.

Reiese din aceste documente, vrednice de încredere deplină, că Comisiunea română, în frunte cu domnul rector dr. Iuliu Hațieganu, a procedat cu demnitate, evitând orice violență de limbaj sau de atitudine, și că întreaga procedură a decurs în modul cel mai civilizată, fără de cel mai mic incident. Deci informațiunea, dată evident de cercurile șoviniste ungurești Înaltului Comandant Sovietic, că „toate persoanele specificate s-au prezentat la Universitate și au provocat un scandal alungând din Universitate învățații profesori unguri, rupând pretutindeni inscripțiunile ungurești, cartoane cu caracter didactic etc.”, este complet lipsită de realitate și potrivnică faptelor așa cum s-au întâmplat.

Anexez asemenea 6 procese verbale, în fotocopie, asupra operațiunilor de preluare a Universității și a fiecărei Facultăți, dresate în ziua de 14 octombrie 1944. Primul proces verbal, privind preluarea întregii Universități, este semnat din partea Universității române de domnii: dr. Iuliu Hațieganu, rector, profesorii A. Ionașcu, decanul Facultății de Drept, dr. Coriolan Tătaru, A.

Procopovici, Al. Pop, T. Moraru, apoi de directorul I. Mușlea și secretarul general I. A. Vătășescu; iar din partea Universității ungurești de rectorul acesteia, dl. Desideriu Miskolczy. Documentul poartă și sigiliile celor două Universități.

În punctele 1–3 ale acestui proces verbal este fixat precis modul cum a decurs actul preluării: în cea mai perfectă ordine și armonie.

Domnul rector D. Miskolczy a făcut o singură rezervă cuprinsă în textul unguresc scris de mâna sa, deasupra semnăturii: „Iau la cunoștință, în afară de punctul 4”. (Punctul 4 cuprinde predarea simbolică a cheilor Universității). Deci, însăși această rezervă de detaliu denotă că și domnul rector Miskolczy a acceptat, perfect nesilit, celelalte puncte ale procesului verbal – dovada peremptorie a modului cum s-a petrecut actul preluării. Celelalte 5 procese verbale, toate semnate și de domnul rector Miskolczy și purtând sigiliul Universității ungurești, dovedesc modul cum s-a făcut preluarea fiecărei Facultăți. În toate aceste procese verbale domnul rector Miskolczy declară că „ia act de preluare”.

În 6 acte autentice, semnate toate de rectorul Universității ungurești D. Miskolczy, se confirmă o procedură normală, pașnică, fără nici un incident sau chiar „scandal”.

În adresa din 24 octombrie 1944 a Comisiei Aliate de Control se arată, mai departe, că „la data de 16 octombrie 1944 au pătruns forțat în Universitate un grup de soldați români precum și persoane civile, sosiți din Sibiu și, sub conducere șefului Siguranței locale, Leontin Pop, au provocat la Universitate o manifestație cu lozinca „afară cu ungurii din Universitate”. Cei sosiți au chemat pe rectorul Universității, Miskolczy, și i-au propus să predea Universitatea, amenințând totodată „dacă nu pleci, o să ne socotim cu tine”.

Din anexele de mai sus, se dovedește fără putință de îndoială cine, când, și în ce împrejurări s-a făcut preluarea Universității.

Aceasta nu s-a făcut nici la 16 octombrie 1944, nici cu scandal și nici de „un grup de soldați români, etc.” ci de profesori universitari ai Universității Cluj-Sibiu, în frunte cu rectorul dr. Iuliu Hațieganu, la 14 octombrie 1944.

La data de 16 octombrie 1944, la orele 12, când autoritățile române s-au prezentat domnului general comandant sovietic al garnizoanei Cluj, au primit îndrumarea, ca până la orele 14 să părăsească Clujul, lucru ce s-a și întâmplat. Așadar, începând de la orele 14 ale zilei de 16 octombrie 1944, în Cluj nu au fost autorități române.

Este cert că atâta vreme cât au fost în Cluj (2–3 zile) autorități românești, scandalul de care se face pomenire nu s-a întâmplat. Nu am cunoștință, și nu am nici un raport, care să denote că după scoaterea din oraș a acestor autorități civile și militare române, să se fi întâmplat cele relatate. Iar răspunderea pentru ordinea publică nu mai era a autorităților românești din moment ce, în urma dispozițiunilor comandamentului local sovietic, acele autorități au fost îndepărtate din Cluj. Ceea ce este cu desăvârșire cert este că nici o

persoană venită de la Sibiu, nici o autoritate română și nici un ostaș român nu au săvârșit faptele reprobabile ce se impută.

Dar mai e un puternic indiciu că informațiunile pe care se bazează adresa Comisiei Aliate de Control sunt eronate.

Se arată în textul citat mai sus că cei ce ar fi provocat scandalul pretins din ziua de 16 octombrie 1944 ar fi fost „sub conducerea șefului Siguranței, Leontin Pop”. Or după cum am constatat, în serviciul Poliției sau a altei autorități românești nu se găsește acest Leontin Pop, el nu are nici un fel de legătură cu autoritățile românești. În anii dinainte de 1940 era, de fapt, în Cluj, în serviciul Poliției, un Leontin Pop; acesta a fost însă îndepărtat din serviciu și a rămas în teritoriul detașat prin verdictul de la Viena. Poate să fie aceeași persoană cu cea pomenită în adresă, însă în nici un caz nu a luat parte la actul preluării Universității, nu a avut nici a atingere cu comisiunea de preluare sau cu autoritățile românești.

Pentru a ilustra care este adevărata situație morală și politică a acelor „învățați profesori unguri” de la Universitatea din Cluj, îmi iau libertatea să vă arăt următoarele:

Unii dintre profesorii unguri care făceau parte din corpul profesoral al Universității ungurești din Clujul ocupat au rămas în Cluj și după eliberarea lui.

Acum explică ei această rămânere cu un pretins sentiment de prietenie și dorința de colaborare cu românii, cu convingerile lor democratice, care i-ar fi îndemnat să nu dea urmare poruncii guvernului hitlerist din Budapesta de a evacua și părăsi Clujul, ca să rămână în atmosfera democratică adusă de armatele eliberatoare.

Anexez în text unguresc și în traducere românească un document care dovedește și cauza și rostul rămânerii în Cluj a acestor profesori. E adresa nr. 60923/1944-IV din 28 septembrie 1944 a ministerului regal ungar al Cultelor și Instrucțiunii Publice din Budapesta, semnată de ministrul D. Rakovszky Iván, către Senatul Universității ungurești din Cluj. Din acest text reiese:

a) La 15 septembrie 1944, Senatul universitar unguresc din Cluj, în ședință ordinară, a hotărât să rămână la Cluj, chiar sub ocuparea acestui oraș din partea trupelor române și sovietice. Această hotărâre a fost produsă de „fermitatea, sentimentele naționale și curajul moral neînfrânt” al Senatului și al respectivilor profesori.

b) Guvernul ungar cu alese laude ia la cunoștință aprobatoare această hotărâre a Senatului Universității, pe care o consideră „ca o luare de atitudine inspirată de cultura maghiară și de rezistența națională obligatoare pentru Universitatea maghiară a Transilvaniei”.

c) Guvernul ungar dă și va da Senatului universitar rămas în Cluj tot sprijinul moral și material în această atitudine de „rezistență națională”.

d) Guvernul ungar consideră ca singură autoritate competentă Senatul universitar rămas în Cluj, deci o autoritate în subordinea sale.

Este deci clar că membrii corpului profesoral ungar de la Universitatea ungurească din Cluj au rămas acolo ca exponenți ai „rezistenței naționale” ungare, ca pionii politici ai guvernului reacționar și șovinist din Budapesta, susținuți și ajutați de acesta „cu toate mijloacele morale și materiale”.

Democrația pe care o afișează puternic față de românii pe care până ieri îi maltratau și batjocoreau, dorința de colaborare culturală într-o atmosferă de reciprocă toleranță și apropiere, nu sunt decât o mască sub care se ascunde același grup de șoviniști, reacționari, unelte ale politicii naziste a Budapestei.

Ei își continuă activitatea și își servesc ideologia și după eliberarea Clujului.

O obiectivă cercetare a faptelor și a oamenilor ar dezvălui în fața oricui acest real aspect al lucrurilor.

Desigur, cu toate aceste manevre de rea credință, ca și cu atâtea alte acte de provocățiune pe care le săvârșesc încă exponenții șovinismului unguresc rămași în teritoriile eliberate, autoritățile române vor fi pătrunse de un spirit de toleranță, civilizație și corectitate

desăvârșită, respectând drepturile tuturor cetățenilor români, indiferent de originea lor etnică sau de credința lor religioasă.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Înalt Comisar (ss.) dr. Ionel Pop

Domniei Sale,

Domnului General de Corp de Armată Adjutant Constantin Sănătescu

Președintele Consiliului de Miniștri

6

Ordinul nr. 796/1944, emis de Teofil Vescan senior, prefectul de Cluj, despre introducerea administrației militare sovietice

Cluj, 7 noiembrie 1944

Ordonanța

Nr. 796/944

Prefectura județului Cluj

Partea eliberată a Ardealului de Nord, și astfel municipiul și județul Cluj, intră sub administrația militară a Armatei Sovietice de ocupație.

Toate legile și ordonanțele nedemocratice, cu data de azi, se abrogă, rămânând în vigoare dispozițiunile date și indicate de către autoritățile numite de administrația militară.

În baza celor de mai sus toate autoritățile civile, instituții publice, etc., de pe întreg teritoriul județului și municipiului Cluj, îmi sunt subordonate mie, iar eu răspund față de Comandamentul Sovietic.

În virtutea atribuțiunilor și puterii ce o dețin:

Ordonăm

1) În interesul armatelor noastre victorioase, fiecare cetățean este obligat să înceapă munca, și în cercul atribuțiunilor sale să depună maximul efort pentru a obține cel mai mare randament.

2) Însușirea pe nedrept a bunurilor străine este strict interzisă. Toți care au însușit pe nedrept bunuri străine sunt obligați să le restituie în termen de 3 zile proprietarilor legali.

3) Este strict interzis exportul bunurilor mobile, valorilor, alimentelor și al animalelor de pe teritoriul sus amintit fără aprobarea prealabilă a prefecturii, în unire cu Comandamentul Sovietic.

4) Toate rechizițiile în scop militar se vor efectua numai cu aprobarea autorităților competente militare, prin intermediul autorităților civile.

5) Primarii municipiului Cluj și orașului Huedin, precum și toate primăriile comunale de pe teritoriul Județului Cluj, sunt obligate să facă recensământul populației, iar rezultatul acestuia să-l înainteze Prefecturii noastre, cel mai târziu până la 12 noiembrie 1944. Recensământul va cuprinde următoarele date: comuna, circumscripția, strada, nr. casei, numele și prenumele, genul, vârsta, religia, profesiunea, starea civilă, naționalitatea, unde face serviciu, pregătirea școlară, gradul în armată și observații. Termenul de executare fiind scurt, autoritățile comunale vor lua cele mai potrivite măsuri, aplicând diviziunea rațională a muncii, astfel că pe data ordonată – în mod necondiționat – să poată prezenta rezultatul.

Întrucât imprimare nu se dau, datele vor fi redactate sub sancțiunile legale penale, de către capul familiei, acestea vor fi adunate apoi pe grupuri de case, străzi, circumscripții și comune.

6) Primarii orașelor și autoritățile comunale sunt obligate a conșcrie toate animalele (pe categorii, specii și gen), vehiculele, cerealele și furajele existente aflate pe teritoriul de sub autoritatea lor.

7) Pentru administrarea și manipularea averii refugiaților unguri și germani, autoritățile locale vor numi o comisie compusă din 3 membri. Comisia, în unire cu administratorul (curatorul) numit sau împuternicit pentru administrarea averii refugiatului, este obligată ca imediat să întocmească un inventar complet despre averea refugiatului, pe care ni-l va prezenta prin notariatul comunal, cel mai târziu până în ziua de 12 noiembrie a.c. Pentru administrarea averii, răspund în mod solidar atât material, cât și penal, administratorul și membrii comisiei. În lipsa unui curator de administrare numit sau împuternicit, comisia instituită mai sus este în drept a desemna un curator, care va fi ratificat de noi.

8.) Autoritățile comunale, până în ziua de 12 noiembrie a.c., vor întocmi o dare de seamă despre situația agricolă actuală, în care vor evidenția cantitățile aproximative ale cerealelor netreerate; combustibilul (benzină, ulei, etc.) necesar pentru efectuarea treieratului; precum și despre starea însămânțărilor de toamnă efectuate și a celor care mai trebuiesc efectuate, pe categorii (grâu, porumb, etc.), indicând suprafața.

9) Contravenienții ordonanței de mai sus vor fi considerați sabotanți și pentru acest fapt vor fi sancționați după legile statului și executați pe loc prin împușcare.

Ordonanța intră în vigoare pe data publicării prin afișaj.

Cluj, la 7 noiembrie 1944.

(ss.) T. Vescan

Prefect

Memoriul înaintat de organizația din Mureș-Turda a Partidului Comunist și de delegații Uniunii Democratice Maghiare prefectului Ioan Bozdoc, cu referire la persecuțiile suferite de maghiarii din teritoriu

Târgu-Mureș, 11 noiembrie 1944

În vederea remedierii prejudiciilor grave și repetate care ne-au fost aduse, reprezentanții locali ai Partidului Comunist și ai Uniunii Democratice a Maghiarilor au înmânat următorul Memoriu prefectului, dr. Bozdog¹:

Organizația din județul Turda-Mureș a Partidului Comunist și Uniunea Democrată Maghiară prezintă pe scurt situația actuală a județului și orașului Târgu Mureș după cum urmează:

După retragerea trupelor germane și maghiare, locuitorii județului – cei care nu erau deportați – au rămas pe loc, chiar dacă erau jefuiți și au rămas fără bunuri. Au vrut să trăiască și să muncească într-o țară democratică și în condiții omenești. Intenția lor s-a poticnit tocmai de un aparat administrativ menit să organizeze activitatea de reconstrucție. Mare parte a celor din organizarea administrației au venit aici cu gânduri de răzbunare: pe noi vor să ne pedepsească din cauza comportamentului ofensator al statului maghiar fascist. Conștiința de nevinovăția și convingerile noastre democratice protestăm împotriva dispozițiilor nedrepte de mai jos:

1 Numele corect al prefectului este Bozdoc.

I.

Referitor la articolul doi al Convenției de Armistițiu, oficialitățile române – conform propriei interpretări – îi arestează și îi trimit în taberele de internare pe toți bărbații, deseori împreună cu femeii și copiii,

a) care au dezertat din armata română sau maghiară, aruncând armele îndreptate spre Uniunea Sovietică;

b) care au fost ridicați de către armata germană sau maghiară și care au revenit acum din toate părțile Ardealului de Nord;

c) pe cei care în timpul cât Antonescu a fost la putere erau nevoiți să se refugieze din Ardealul de Sud în Nordul Ardealului datorită atitudinii lor politice, ori au fost expulzați;

d) pe toți cei care nu au reușit să obțină cetățenia română;

e) pe toți elevii care învățau în Ardealul de Nord pe baza unui acord stabilit între cele două state;

f) pe toți cei care au venit în Ardealul de Nord de pe teritoriul Ungariei de dinainte de 1940 și au rămas aici datorită convingerii lor politice; și, în sfârșit,

g) pe orișicine în cazul unui denunț neinvestigat.

II.

Lipsește securitatea juridică

1) Proprietățile mobile sau imobile ale locuitorilor plecați, ori chiar ale celor prezenți, (terenuri, case, ateliere, magazine) sunt luate de către cei stabiliți în Transilvania de Nord fără sentință irevocabilă, adică fără vreo bază juridică, dar cu acordul oficialităților.

2) La sate, cu toate că sunt trimiși jandarmi la posturi, populația maghiară este zilnic persecutată și jefuită.

3) Populația românească de la sate este organizată în Gărzi Naționale înarmate, iar locuitorii maghiari, fără arme și dezorganizați, sunt la cheremul acestora.

4) Gardiștii lui Maniu au organizat prin sate adevărate campanii de răzbunare, nedându-se în lături nici de la linșaj.

III.

Sunt periclitate libertățile individuale și cetățenești ale omului

1) Sute de funcționari publici sunt demiși în mod ilegal.

2) La dispoziția sovieticilor, autoritățile au închis școlile primare și cele medii cu predare în limba maghiară și care nu demult au fost deschise.

3) Este interzisă folosirea liberă a limbilor materne. Prin dispoziții și sprijin din partea autorităților au dispărut inscripțiile maghiare, iar limba utilizată în administrație este exclusiv cea română.

Aceste prejudicii au fost aduse voit de către autoritățile române, care nu au realizat nici o activitate constructivă, dăunând astfel populației județului. În plus, nerespectând principiile democratice, populația nu poate lua parte și nu are nici un cuvânt de spus referitor la problemele administrației.

Partidul Comunist din județul Turda-Mureș și Uniunea Democrată Maghiară își dau avizul la rezolvarea prejudiciilor și nu la dezvăluirea acestora.

În afara de vicisitudinilor războiului însă, acțiunile noastre sunt îngreunate și de unele instituții sau indivizi cu concepții politice opuse. Oficiul poștal face politică, în sensul în care transmite doar trimiterile cu avize corespunzătoare.

Regiunea noastră este astăzi un ținut închis, de aceea, prezentând pe această cale memoriul nostru, cerem studierea sa binevoitoare și rezolvarea prejudiciilor noastre.

Partidul Comunist
József Soós, Pittner secretar
Uniunea Democrată Maghiară
Dr. Antalffy, președinte, Vígh, secretar²

Cuvântul Liber, 12 noiembrie 1944

8

Procesul verbal cu referire la negocierile bilaterale, în ceea ce privește îndeplinirea clauzelor Convenției de Armistițiu sovieto-română

București, 12 noiembrie 1944 Secret

Au fost prezenți:

Tovarășii: Vișinski, Vinogradov, Bogdenko, Pavlov, Vasziliev
Domnii: Sănătescu, Groza, Vișoianu.

Tov. Vișinski: Aș vrea să pun în discuție câteva probleme, legate de îndeplinirea din partea guvernului român a clauzelor Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944. Acum avem de-a face cu noul guvern, condus de generalul Sănătescu, și sperăm că acesta, colaborând cu URSS, va asigura cât mai repede îndeplinirea clauzelor Convenției de Armistițiu.

Societatea sovietică este neliniștită din cauza nerealizării clauzelor convenției. Scopul venirii mele aici este clarificarea circumstanțelor și conturarea măsurilor care trebuie luate pentru o mai bună și mai rapidă îndeplinire a clauzelor, ce vor constitui o bază solidă în ceea ce privește relațiile normalizate dintre Uniunea Sovietică și România.

Domnul Sănătescu: Îndeplinirea incompletă a clauzelor Convenției de Armistițiu poate fi explicată printr-o serie de factori. Astfel, de pildă, comisia desemnată pentru realizarea convenției nu a fost organizată corespunzător, de aceea, noul guvern a dispus schimbarea conducerii și o reorganizare mult mai amplă a acesteia, având ca scop rezolvarea rapidă a tuturor problemelor cu care se confruntă membrii comisiei.

Noua comisie va dispune de organele tehnice, executive și de control necesare. În fruntea ei va sta – evident – un militar, pentru a putea funcționa mai repede și mai bine.

La noi există multe probleme care se rezolvă într-un ritm mai scăzut. Aș vrea să ridic doar câteva dintre ele, deoarece rezolvarea favorabilă a acestora ar contribui la o mai bună îndeplinire a clauzelor Convenției. De exemplu, avem dificultăți cu transportul de mărfuri. Încă nu s-a realizat soluționarea acestei probleme prin reglajul liniilor de cale ferată³, și nici a celei de eliberare a prizonierilor de război luați de trupele sovietice după 24 august, precum nici cea a administrației din Transilvania.

După încetarea operațiunilor militare, administrația română a intrat în patru județe: Ciuc, Odorhei, Trei Scaune și Mureș. Pătrunderea treptată a oficialităților s-a realizat timp de o lună și jumătate. Între timp am fost informați de prefectii noștri că, la dispoziția comandamentului militar, trebuie să se retragă de pe teritoriul Ardealului, în 24–48 ore, toate organele administrative sau de altă natură.

2 Este vorba despre Olivér Pittner, redactorul responsabil al ziarului Szabad Szó, precum și despre profesorii Endre Antalffy și Károly Vígh.

3 Este vorba despre calea ferată cu ecartamentul larg.

Cu referire la articolele 17 și 19 ale Convenției de Armistițiu am dori să aflăm, în principiu, poziția dumneavoastră despre corectitudinea acțiunii guvernului român de a trimite administrația pe aceste teritorii.

Din motivul că azi noapte expiră termenul de evacuare a administrației române, am dori să cerem 2-3 zile de amânare, deoarece întâmpinăm greutăți la evacuare: trebuie transportate nu doar oficiile administrative, dar și alte instituții (bănci, etc).

Tov. Vișinski: Despre o asemenea dispoziție a comandamentului militar nici eu, nici generalul Vinogradov nu avem cunoștință. Alte lucruri însă sunt cunoscute de noi, respectiv faptul că în Ardeal a apărut un oarecare detașament armat care a săvârșit delictе samavolnice.

Comandantul acestui detașament a afirmat că nu ascultă de comandamentul sovietic. De altfel, detașamentul se autointitulează „Gărzile lui Maniu”. Din acest motiv, comandamentul dispune ca acești luptători (sic!) să-și înceteze activitatea și să părăsească teritoriul Ardealului. În cazul în care ordinul nu se va executa, vom întreprinde măsuri împotriva lor.

Domnul Groza: Am luat toate măsurile pentru a clarifica această problemă și m-am adresat lui Maniu, care mi-a confirmat că nimeni nu a dat acordul acestui detașament de a-i folosi numele. Domnul prim ministru a cercetat cazul și crede că comandantul detașamentului⁴, acest bandit nemernic, trebuie arestat. Acesta, încă în decembrie 1943, a ofensat un membru al corpului diplomatic maghiar, dar atunci sistemul a fost cel fascist, care a mușamalizat cazul. Evident, acest detașament fascist va fi dizolvat.

Domnul Sănătescu: Aș vrea să revin la problema evacuării administrației noastre din Transilvania. La ora 7 seara expiră termenul de evacuare. În așa scurt timp este imposibil de realizat acest lucru, este imposibil de găsit trenuri pentru evacuare, așadar, vă rog să ne dați o amânare.

Tov. Vișinski: Vom intra imediat în legătură cu frontul și clarificăm situația, eu însă nu pot schimba dispozițiile comandantului de front⁵.

Domnul Sănătescu: Vom face totul ca aceste cerințe să fie cât mai degrabă îndeplinite.

Tov. Vișinski: Articolul 19 din Convenția de Armistițiu nu lasă nici o îndoială. Acesta specifică mai întâi faptul că Arbitrajul de la Viena este considerat inexistent și că guvernele aliate sunt de acord ca întreg teritoriul Transilvaniei, sau cea mai mare parte a ei, să revină României, iar această decizie va fi confirmată cu ocazia reglementărilor teritoriale pașnice. Cursul, data și termenele restituirii Ardealului însă vor trebui stabilite separat, iar preluarea puterii de către administrația română trebuie să se desfășoare organizat și nu în mod unilateral sau arbitrar. Ieri, în prezența domnului prim ministru Vișoianu, am avut ocazia să-i explic Regelui că în afară de articolul 19 din Convenția de Armistițiu mai există o serie de alte puncte care trebuie negreșit îndeplinite și ele, iar aceste condiții depind unele de altele foarte strict.

După părerea mea, Convenția este alcătuită dintr-o serie de articole care pot fi împărțite în trei categorii, în funcție de diferitele clauze. În prima categorie se găsesc acele clauze care au de-a face cu viața internă a României, de pildă, eliminarea regimului fascist. Cea de-a doua categorie se referă, aproape fără excepție, la interesele României, de exemplu articolul 19 al Convenției. Desigur, și noi suntem interesați de restabilirea legitimității în Ardeal, așadar, credem că articolele 19 și 17 se referă în special la România. În sfârșit, cea de-a treia categorie de clauze este formată din articolele 10, 11 și 12, iar de acestea este interesată, în primul rând, Uniunea Sovietică, deși articolele respective – evident – ar trebui să-i preocupe și pe românii care doresc obținerea legitimității. Aceste trei categorii de clauze se leagă atât de strâns între ele, încât îndeplinirea uneia este aproape imposibilă fără celelalte. Clauzele Convenției de Armistițiu nu pot fi îndeplinite la modul unilateral.

4 Este vorba despre Gavrilă Olteanu.

5 Rodion I. Malinovski.

Altfel devine de neînțeles, de ce anumite puncte se pot îndeplini, iar altele nu. După părerea mea, aceasta este situația și în ceea ce privește articolul 19 din Convenție.

Domnul Groza: Guvernul român și tot poporul român înțelege și vă este extrem de recunoscător pentru sesizarea importanței pe care o reprezintă articolul 19 pentru noi și interpretarea dată acestuia de dumneavoastră. Rezolvarea favorabilă a problemei transilvane va umple de entuziasm poporul român, care va continua cu un nou avânt nimicirea fasciștilor încă existenți și care au adus românilor doar sărăcie și nenorociri. În cele ce urmează, vom îndeplini prin orice mijloace clauzele Convenției.

Tov. Vișinski: Noi am așteptat acest lucru, păstrându-ne calmul timp de două luni.

Domnul Sănătescu: A doua problemă pe care doresc s-o discut este cea legată de problemele financiare. Avem mari dificultăți la schimbul valutei sovietice. Durata schimbului este extrem de lungă. Câțiva cetățeni și chiar unele organizații fac speculă, adică cumpără banii sovietici, vânzându-i, apoi, la prețuri mult mai mari. Trebuie luate măsurile necesare pentru a putea lupta cu această problemă.

Tov. Vișinski: Vă rog, domnule ministru, să prezentați succint măsurile concrete necesare în această problemă, iar noi le vom dezbate.

Tov. Vinogradov: Am mai discutat acest lucru cu guvernul român, dar nici o propunere concretă nu a ajuns la noi.

Domnul Sănătescu: Măine vor ajunge la dumneavoastră propunerile.

Domnul Vișoianu: Dorința noastră sinceră este să îndeplinim, după posibilități, mai repede și mai bine clauzele Convenției. Avem foarte multe de făcut. Guvernul a elaborat un plan general în ceea ce privește utilizarea resurselor noastre în vederea îndeplinirii clauzelor Convenției. Pentru acest lucru însă trebuie să primim și din partea Dumneavoastră elaborarea însumată și unitară a solicitărilor. Totodată, se ridică câteva probleme atunci când ni se înmânează noi cerințe și la date diferite de către domnul colonel Sidorov, și care nu sunt mereu destul de bine justificate, de pildă, plata a 850 milioane lei pentru achiziționarea unor articole ca ciocolata, cafeaua, lenjeria intimă din mătase și altele asemănătoare. În timp ce aceste solicitări, după părerea mea, nu sunt semnate tocmai de persoanele competente. De exemplu, cererea amintită a fost semnată de maiorul Leonov. Nu este reglementată nici problema aprovizionării comandanților din armata sovietică, care iau pe loc tot ceea ce doresc și atât, cât vor.

Tov. Vișinski: În ceea ce privește această problemă, trebuie să spun că generalul Vinogradov va lua măsurile necesare. Solicitățile adresate guvernului român pot fi semnate de generalul Vinogradov sau de contraamiralul Bogdenko.

Domnul Sănătescu: De asemenea, aș vrea să ridic problema administrației Moldovei⁶. Foarte des există neînțelegeri între comandamentul sovietic și reprezentanții administrației noastre.

Tov. Vișinski: Vă rog să menționați cazurile concrete.

Domnul Sănătescu: Încă o problemă: începerea cercetărilor în cazul criminalilor de război. Avem deja mulți arestați, dar încă nu au început cercetările.

Tov. Vișinski: Cred că în foarte scurt timp vă voi comunica punctul meu de vedere, în momentul de față mă ocup de această problemă.

Domnul Vișoianu: Vă rog să accelerați rezolvarea situației. Să luăm, de exemplu, pe generalul Potopeanu. A fost arestat deoarece, o perioadă, a fost comandantul unei divizii pe frontul sovietic.

Tov. Vișinski: Vom clarifica situația. Aș vrea să trec la o altă problemă legată de îndeplinirea clauzelor articolului 2 din Convenție. Conform unor păreri, ofertele române,

⁶ Armata Roșie, după ce a invadat Moldova, a înființat acolo o administrație separată de București, aflată sub controlul sovietic. Teritoriul a intrat din nou în administrația guvernului doar la 1 februarie 1945.

de pildă, la produse petroliere și agricole, precum și referitor la cantitatea bovinelor, nu sunt corespunzătoare. Nu poate fi spus același lucru însă despre echipamentele industriale. De exemplu, ni se oferă aparatura dintr-o fabrică de pălării de care nu au nevoie. Noi, în schimb, în timpul războiului am pierdut Dneproges-ul⁷. Desigur, guvernul român nu poate să-și asume toată răspunderea pentru acest lucru, dar este obligat să ia asupra sa o parte din sarcinile respective. Din acest motiv, ofertele guvernului în ceea ce privește echipamentele industriale trebuie să fie mai serioase și mai acceptabile din punctul nostru de vedere. De aceea, după părerea mea, trebuie să se înceapă numaidecât transportul acelor mărfuri, la care ne-am dat acordul, menționându-se acest lucru într-un proces verbal separat. Ce crede despre aceasta guvernul român?

Domnul Groza: Nu avem nici o obiecție în ceea ce privește menționarea în scris. Vom face totul pentru a îndeplini clauzele Convenției de Armistițiu.

Discuțiile au durat două ore.

AVP RF. F. 07. Op. 5. P. 47. D. 133. L. 1-5. Transcriere în limba rusă. Publicată: „Vasztocsnaja Jevropa v dokumentoh rasszijszkij arhivov 1944–1953.” Vol. 1, 1944–1948. Szibivskij Kronograf, Moszkva–Novoszibirszk, 1997, doc. nr. 24.

Traducere după: Transzilvanszkij vaprósz. Vengero-rumünszkij territorialnij szpor i SZSZSZR 1940-1946. Dokumentü. (Ed.: Tofik, Iszlamov.) Moscova, 2000. doc. 62, p. 254–258.

9

Adresa Comisiei Aliate de Control (Sovietică) către primul ministru Sănătescu, cu referire la expulzarea administrației românești.

București, 12 noiembrie 1944

La 14 octombrie 1944, în orașul Gheorgheni din Transilvania a sosit o unitate românească în număr de 5–600 oameni, care se numea „Garda lui Iuliu Maniu”, în frunte cu colonelul Olteanu Gavril, și a început să ia măsuri care nu concură la mersul general al luptei cu fascismul german.

În noaptea de 21 octombrie acest an, din ordinul colonelului Olteanu, în satul Ciumani au fost arestați: primarul satului Bormas Mihai, preotul Orbán László, translatorul Bormalis Ignat și magazionerul Maloros Ștefan. Cauza acestor arestări era faptul că acești oameni au lucrat conștiincios și ajutau Comandamentul sovietic în aprovizionarea cu alimente și furaje pentru Armata Roșie. Când comandantul sovietic din orașul Gheorgheni a cerut colonelului Olteanu să-i trimită pe cei arestați, acesta din urmă a trimis comandantului un răspuns scris ofensator și amenințător și a refuzat să predea pe cei arestați, declarând că ei sunt criminali politici.

Tot în orașul Gheorgheni, a fost organizată construirea unui monument în memoria ofițerilor și ostașilor căzuți din Armata Roșie. La 12 octombrie ordonanța căpitanului procuror László din unitatea colonelului Olteanu, trecând pe lângă cei ce construiau monumentul, a declarat lucrătorilor că ei lucrează în zadar și că după plecarea comandantului sovietic, monumentul va fi dărâmat, iar mormântul va fi deschis.

⁷ Este vorba despre hidrocentrala de pe Nipru.

Fără să se țină cont că în Transilvania eliberată de Armata Roșie este interzis să se introducă administrație românească, în orașul Dej a sosit jandarmeria românească cu administrația de provincie, în Bistrița, la 25 octombrie 1944, de asemenea a sosit o comandă polițienească în frunte cu lt. colonel Niculescu Paul, care a refuzat să iasă din oraș, cu toată invitația în acest sens a Comandamentului sovietic.

Comisia Aliată de Control este însărcinată:

1. Din nou să menționeze că în Transilvania eliberată de Armata Roșie este interzis a se introduce administrație românească.

2. În legătură cu acțiunile ostile ale soldaților din regimentul de voluntari și de jandarmi, care amenință pe lucrători în [timpul] construirii monumentului ostașilor Armatei Roșii, pentru răspunsul oficial ofensator și amenințător către comandantul sovietic, comandantul regimentului să fie îndepărtat și trimis în judecată pentru instigare la acțiuni îndreptate împotriva Armatei Roșii.

3. Întrucât acest regiment nu reprezintă o unitate regulată a armatei române, nu este întreținut de stat, ci trăiește în contul devastării populației locale, călcând astfel legile fixate, acest regiment să fie desființat imediat. Oamenii din Transilvania să fie scoși.

4. Dacă această cerere nu va fi executată până la 17 noiembrie 1944, atunci va fi utilizată forța armată a Armatei Roșii pentru lichidarea acestui regiment.

Răspuns în chestiunea celor expuse mai sus trimiteți la Comisia Aliată de Control, pentru raport domnului Mareșal al U.R.S.S. R.I. Malinovski până la 18 noiembrie 1944.

Arh. M.A.E., Fond 71/1939, E. 9. Al doilea război mondial, dosar 189, f. 193. Publicat: Petre Țurlea: Monumente non grata. Falși martiri maghiari pe pământul Românesc. București, 1996, Bravo Press, p. 121–123.

Coroșpondența cu referire la înființarea Consiliului Consultativ Suprem (Central) al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord

Cluj, 2 decembrie 1944

Cluj, 1 decembrie. Consiliul Frontului Național Democrat⁸ reînființat la Cluj a adus hotărâri importante privind soarta întregii Transilvanii de Nord.

Întrunindu-se în sala de consiliu a Primăriei, reprezentanții partidelor și ai organizațiilor de masă democratice au hotărât înființarea unui corp consultativ comun pentru oficialitățile și mișcările din nordul Transilvaniei în vederea unei strânse colaborări în ceea ce privește nimicirea definitivă a fascismului și reconstrucția teritoriilor eliberate.

Consiliul Consultativ din Cluj al Frontului Național Democrat va analiza cu ajutorul unor comisii de expertiză situația economică, socială, culturală și politică din Ardealul de Nord. În acest consiliu, Partidul Comunist, Partidul Social Democrat și Consiliul Sindicatelor vor trimite câte 6, Uniunea Democrată Română 12, Uniunea Populară Maghiară 6, Frontul Plugarilor 4, Alianța Populară Democrată Evreiască, Uniunea Patrioților și Apărarea Patriotică câte 2 reprezentanți. Acest amplu corp consultativ ia

⁸ Este vorba despre Frontul Național Democrat/FND (Országos Demokrata Arcvonal/ODA), care apare în textele maghiare din epocă și sub denumirea de "Nemzeti Demokrata Front".

hotărâri principiale de importanță atât în ceea ce privește cazurile particularilor, cât și ale organelor publice: instituții, partide sau organizații.

După înființare, corpul consultativ va forma șapte comisii de experți. Sfera lor de activitate include toate problemele de interes public apărute la Cluj și în Ardealul de Nord. În afara reprezentărilor, președinția întreține relații cu oficialitățile și coordonează activitatea comisiilor de experți. Sediul acesteia este la Primărie. Comisia Administrativă are și atribuții legate de sănătatea publică și de ajutorul social, având sediul tot la Primărie. Comisia de Justiție și Drept este responsabilă pentru problemele de siguranță publică și cooperare între naționalități, iar cea financiară funcționează în clădirea Băncii Albina. Comisia pentru Culte și Învățământul Public a fost înființată în clădirea Inspectoratului Școlar. Comisia Economică se ocupă cu problemele din domeniul agricol, industrial, comercial, de aprovizionare publică și cooperatist, având sediul în clădirea Camerei de Comerț. În sfârșit, Comisia de Muncă are ca scop elucidarea problemelor legate de lucrările publice și de transport. Sediul acestei comisii se află în Palatul Direcțiunii Generale a Întreprinderilor de Cale Ferată.

Administrarea centrală a Transilvaniei de Nord

Odată cu înființarea Comisiei Consultative a Frontului Național Democrat, Clujul și toată Transilvania de Nord a câștigat un organ superior și, probabil, va veni timpul când acest organism va putea realiza și gestionarea inițiativelor legate de existența sa. Reorganizarea comisiei Frontului Național Democrat din Cluj ca organism consultativ superior crează o situație cu totul nouă în viața internă a Ardealului de Nord. Populația de aici – în contradicție totală cu regimurile conducătoare din trecut – are, în sfârșit, ocazia istorică să-și rezolve problemele prin forțe proprii, neținând seama de împrejurările impuse. În timp ce, însă, în uzine, ateliere și afară, pe terenurile arabile, sute de mii de lucrători au început munca colectivă de reconstrucție, peste tot, unde n-au dispărut încă rămășițele lumii vechi, și fasciste, lipsa conducerii centrale a dat ocazie sabotării lucrărilor.

Colaborarea orientărilor democratice din Ardealul de Nord, înființarea unei conduceri antifasciste neînduplecate, va lichida în curând această stare de multe ori anarhică și va scoate din tețe veninos al tuturor șovinilor care, arătându-și colții, periclitează administrația locală democratică, bazată pe egalitatea în drepturi a locuitorilor de aici.

Aici trebuie amintit faptul că acest consiliu și-a stabilit prin statut aderarea la proiectul politic fundamental al Frontului Național Democrat din România, cooperând astfel, în cel mai strâns mod posibil, cu forțele democratice din România. Consiliul cere o urgență și totală eliminare a oricărui elemente fasciste ori simpatizante cu fascismul – maghiare sau române – din viața publică a Ardealului de Nord, nădăjduind că orice forță democratică va contribui la refacerea economică a Transilvaniei de Nord. În această privință, consiliul a salutat cu bucurie inițiativa caritabilă pentru ajutorarea Ardealului de Nord a Uniunii Populare de Apărare, care a cuprins deja teritoriul întregii țări.

Cu ocazia discuțiilor, delegații Uniunii Democratice a Românilor din Cluj [sic!] au afirmat că nu au autoritatea de-a semna statutul Frontului Național Democrat, în schimb, pentru reconstruirea Ardealului de Nord, propun asocierea organizației lor cu consiliul Frontului Național Democrat din Cluj. Prin această asociere și Uniunea Democrată a Românilor din Cluj va lua parte la activitatea Comisiei Superioare Consultative înființate.

Világosság, decembrie 1944

Nota secției II a Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major despre propaganda și acțiunile de organizare politică întreprinse de maghiarii din România și Transilvania de Nord

București, 20 decembrie 1944

Marele Stat Major
Secția a II-a
Biroul Contrainformații
20 decembrie 1944

1) În cercurile comuniste, apropiate Secției Politice din Comandamentul Sovietic, se menține cu tărie părerea că Ungaria este privită la Moscova printr-o prizmă mai favorabilă decât România.

Faptul că dr. Bolgar Lajos dirijează activitatea politică din Ardeal și din regiunile cucerite de trupele sovieto-române este de asemenea interpretat ca o confirmare a planurilor Moscovei de a atribui Ungariei un rol important în viitoarea organizare a Europei. (Dr. Bolgar Lajos a lucrat la Secția Maghiară din Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe, fiind unul din colaboratorii cei mai apropiați ai domnului Molotov.)

Dr-ul Bolgar primește instrucțiuni directe de la Moscova.

În sprijinul acestei intențiuni a Moscovei asupra Ungariei se exploatează cu o deosebită eficacitate de către propaganda comunistă faptul că la Budapesta în 1918 a fost instalat primul regim comunist, care ar fi continuat dacă armatele române nu ar fi intervenit și nu l-ar fi înlăturat.

De asemenea, se exploatează și se caută a se convinge guvernul din Moscova că Ungaria este o țară mult mai accesibilă comunismului, datorită situației actuale a țaranului ungar, care a fost tot timpul exploatat de latifundiari.

Atitudinea prea binevoitoare a Moscovei față de activitatea maghiară se confirmă și se manifestă chiar prin marele concurs pe care Secția Politică a Armatei Roșii îl acordă în orice ocazie organizației „M.A.D.O.S.Z.” (li se pun la dispoziție localuri pentru întruniri, se trimit delegați politici sovietici care inițiază și dau indicațiuni conducătorilor acestei organizații, etc.)

Astfel, la adunarea din Sibiu, în cursul lunii noiembrie a.c., delegatul politic al Armatei Roșii a spus conducătorilor organizației „M.A.D.O.S.Z.” să nu aibă nici o teamă, chiar dacă vor pleca Armatele Roșii, căci în nici un caz ungurii nu vor fi judecați de români, care sunt la fel de vinovați și au făcut parte din asociația criminală hitleristă.

2) Diferite elemente din organizațiile comuniste, sau afiliate lor, desfășoară o vie activitate pentru a pune la dispoziția Comandamentului Sovietic material documentar, în susținerea tezei că administrația românească este abuzivă și incorectă și că nu i se poate încredința administrarea regiunilor ardelenești, recucerite.

Din unele informațiuni rezultă că Secția de Propagandă de pe lângă Comandamentul Armatei Sovietice din România, cu care atât conducătorii Partidului Comunist cât și fruntașii unguri din România sunt în strânsă legătură, a dat instrucțiuni să se strângă cât mai multe date și dovezi în legătură cu pretinsele atrocități și abuzuri săvârșite de autoritățile românești față de populația minoritară.

Secția Politică strânge toate aceste date exacte, despre acțiunile anti-minoritare ale autorităților românești și ale unor fruntași politici români, pentru a dovedi, atunci când se va pune problema Ardealului, că românii sunt stăpâniți de șovinism și că nu vor putea

stăpâni teritoriile cu populație eterogenă, și că pacea în aceste regiuni nu va putea fi menținută decât printr-o organizare pe baze federative.

În acest sens sunt semnificative unele declarații ale domnului Bolgar Lajos făcute colaboratorilor săi, după care Moscova ar fi hotărât soarta Ardealului, care nu va fi nici românesc, nici unguresc, ci o republică independentă sub protectorat sovietic. Șeful propagandei partidului ar fi primit instrucțiuni să acționeze în acest sens.

Pentru atingerea scopului de mai sus, propaganda maghiară depune toate eforturile pentru captarea minorităților unguri de la noi care, odată comunizați, vor forma împreună cu comuniștii români din Ardeal o majoritate, care printr-un plebiscit va putea hotărî autonomia Ardealului, iar pe urmă anexarea sa de către U.R.S.S.

Se pare că Secțiunea Politică este foarte mulțumită de faptul că o parte din presa românească are atitudine agresivă față de maghiari, căci aceasta îi ușurează mult misiunea și activitatea.

3) În scopul celor arătate mai sus și pentru defăimarea autorității românești, cunoscutul ziarist și comunist ungur – Pikai –, din ordinul dr-ului Bolgar, a întocmit un raport asupra chestiunilor ardelenesti, în care se accentuează în special situația creată minorității maghiare de către autoritățile românești.

În acest raport Pikai arată:

– Că motivul pentru care minoritarii unguri și-au îndreptat privirile spre Budapesta îl formează faptul nerespectării promisiunilor făcute de domnul Iuliu Maniu, în Adunarea Națională de la Alba Iulia (libertate și drepturi egale cu cele ale poporului român).

– Că autoritățile române au săvârșit jafuri și abuzuri față de minoritarii unguri.

– În capitolul în care se ocupă de modul cum au fost recrutați lucrătorii unguri pentru detașam. de lucru, arată că autoritățile românești au dat dovadă de lipsa oricărui sentiment uman și european.

Subliniază faptul că lucrătorii unguri și prizonierii sovietici au fost supuși la munci grele și executate în condiții inumane, încât o mare parte din ei au murit. (Această parte din raport a fost subliniată de Secția Politică a Armatei Sovietice și s-a pus mențiunea „Moscova contestare”).

– Critică în termeni aspri Serviciul de Contraspionaj român, atitudinea brutală și ilegală a exponenților Siguranței.

– Deasemeni, critică aspru dispozițiunile prin care s-a interzis întrebuințarea limbii maghiare, iar în legătură cu libertatea individuală arată că aceasta nici nu a existat!

– Asupra autorităților românești arată că ele nici astăzi nu sunt în stare să înțeleagă principiile democratice și că ele continuă politica fascistă.

– Pikai susține că dacă în administrația și siguranța românească nu se va face o epurație severă, atunci România va continua și mai departe politica fascistă.

Propune ca epurația să se facă de comuniștii locali cu concursul autorităților militare sovietice.

– Critică aspru și arată că pătura intelectuală română este născută fascistă și nu este în stare să introducă un regim democratic.

La sfârșitul studiului Pikai trage concluzia că populația maghiară din Ardeal este pe drumul cel mai bun de a se încadra, în mod conștient, în masele comuniste, și prin aceasta va contribui în mare măsură la sovietizarea Ardealului.

În ceea ce privește situația politică din România, susține că este absolut necesar ca supravegherea politică internă să fie făcută de soviete.

4) Pentru combaterea efectelor acestei activități maghiare, apreciem că este necesar să se înceapă o propagandă susținută și activă în vederea demascării tuturor tendințelor de subminare a Statului Român.

Această propagandă apreciem că este necesară să se facă atât în masele populare cât și față de U.R.S.S., cărora trebuie să li se demonstreze prin dovezi concludente reaua credință și netemeinicia dovezilor pe care caută să le evidențieze propaganda maghiară, denaturând adevărul.

Corespondență cu referire la hotărârea Consiliului Central Consultativ al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord

Cluj, 24 decembrie 1944

La adunarea generală de vineri s-a lansat propunerea legată de organizarea unei conferințe democratice în ceea ce privește Transilvania de Nord.

Cluj, 24 decembrie. La 22 decembrie, înainte de masă, în clădirea Băncii Naționale, a avut loc adunarea generală a Consiliului Central Consultativ al Frontului Național Democrat din Cluj. Conducerea prezidiului i-a fost încredințată lui István Dán, consilier orășenesc. Despre cele discutate la adunare, Consiliul a emis un raport oficial, redat în ansamblu în cele ce urmează.

„Consiliul Central Consultativ al Frontului Național Democrat, la adunarea generală din 22 decembrie, a decis următoarele:

Adunarea a discutat scrisoarea Uniunii Democratice a Românilor către Frontul Național Democrat (FND) în care, la început, reprezentanții FND din Transilvania de Nord au fost acuzați de aspirații de autonomie, apoi, uniunea s-a apărut față de acuzațiile FND, potrivit cărora ar avea o politică cu tendințe separatiste.

Uniunea Democrată a Românilor afirmă că, deși nu poate lua parte la adunarea Consiliului Consultativ din 22 decembrie, respectând anumite condiții – discutabile de acum încolo, este de acord cu colaborarea.

Primarul Tudor Bugnariu, deputat în Partidul Apărarea Patriotică, menționează că afirmase deja la ședința precedentă faptul că Uniunea Democrată a Românilor are o politică ineficientă, tergiversantă și antidemocratică și că de atunci a anticipat că această uniune va răspunde în felul descris mai sus. El cere definitivă respingere a colaborării.

N. Goldberger, secretarul regional al Partidului Comunist din Transilvania de Nord, prezintă călătoria sa de trei săptămâni în Ardealul de Nord. Din cele zece județe ale Transilvaniei de Nord, în șase a reușit să stabilească legături de colaborare. Crede că – în cazul în care acest lucru este dorit de toți și la modul sincer – este absolut necesară o cooperare a tuturor forțelor democratice din Ardealul de Nord.

N. Goldberger afirmă că Transilvania de Nord – dincolo de propria voință – a rămas singură și este obligată să-și rezolve singură cea mai mare a problemelor economice și de transport. Atrage atenția că, pentru această situație specială a Transilvaniei de Nord, vinovații sunt, în primul rând, bandele de tâlhari legionari ale Gărzilor lui Maniu, care împiedică prin activitatea lor îndeplinirea clauzelor Convenției de Armistițiu și tulbură colaborarea pașnică dintre popoarele din Ardeal. Același lucru săvârșesc – nu în ultimul rând – și elemente din Partidul Crucilor cu Săgeți și Partidul Imrédy, care provoacă aceste lucruri prin atitudinea lor.

Totodată, vorbește despre lipsa de informare politică din diferitele orașe ale Ardealului de Nord. Explicațiile sale au fost pretutindeni bine primite. Afirmă că, în cea mai mare

parte a Transilvaniei de Nord, sindicatele și Partidul Comunist sunt deja organizate. Sindicatele se pregătesc pline de entuziasm pentru congresul care va avea loc anul viitor la București, în prima decadă a lunii ianuarie. Partidul Comunist lucrează la realizarea colaborării dintre forțele democratice și organizarea unei administrații democratice. În mai multe locuri, este susținut în această activitate de Uniunea Populară Maghiară, de Frontul Plugarilor, precum și de Uniunea Populară de Apărare.

În unele județe, munca lor este încetinită de lipsa conducerii centrale. Propune organizarea unei conferințe democratice în Transilvania de Nord, la care, după părerea sa, trebuie invitată și Uniunea Democrată a Românilor. Referitor la aceasta, propune ca FND să mai facă o ultimă încercare de a stimula interesul Uniunii Democratice a Românilor – în cazul în care aceasta dorește cu adevărat să lupte pentru democrație – cu referire la o activitate comună.

La sfârșitul prezentării a subliniat faptul că Consiliul Central Consultativ trebuie să fie în frunte și în ceea ce privește ajutorarea Armatei Roșii. Face apel, așadar, la reprezentanții oficialităților să-și mărească eforturile în această direcție.

Laurențiu Curea, consilier episcopal, reprezentantul Frontului Plugarilor, protestează împotriva acuzațiilor nefondate ale Uniunii Democratice a Românilor.

Adunarea generală, după mai multe luări de cuvânt și mici modificări, votează apelul scris propus, delegându-i pe István Lakatos și dr. Vescan Teofil să realizeze înțelegerea legată de un program minim de colaborare cu reprezentanții Uniunii Democratice a Românilor care au fost invitați. Această discuție va avea loc în 27 decembrie, la ora 9 dimineața, în clădirea Consiliului Central Consultativ.

Dr. Vescan Teofil afirmă că nu mai dorește să poarte vreo discuție cu Uniunea Democrată a Românilor și doar la cererea expresă a adunării generale se angajează la acest lucru. La cererea Frontului Plugarilor va participa la discuții și L. Curea.

După aceea, Sándor Jakab și István Lakatos prezintă rezultatele deplasării lor la București. Guvernul a promis sincer susținerea Ardealului de Nord. Doar în ceea ce privește cursul dintre leu și pengo nu au reușit să obțină nici o decizie. Ajutorul din partea Uniunii Populare de Apărare va sosi în Transilvania de Nord în zece zile.

Adunarea a luat la cunoștință acest raport. Consiliul Central Consultativ a acceptat în unanimitate angajarea lui Emil Einhorn pe postul de secretar administrativ. Sarcinile pe care le are de îndeplinit vor fi stabilite de direcțiune.

Consiliul primește cereri de mare interes zilnic, între orele 9–12.

Cu excepția problemelor legate de purificarea etnică, problemele personale sunt luate în discuție [doar] dacă acestea sunt de un interes deosebit. La orice memoriu se va răspunde în patru săptămâni. Pentru coordonarea activității diferitelor comisii de epurare, va fi desemnată Comisia de Apel pentru Epurări, formată din cinci membri: dr. Jenő Neumann, dr. István Sály, Gheorghe Rusu, dr. Teofil Vescan și Sándor Wolf. Consiliul Central Consultativ atrage atenția comisiei nou înființate să procedeze într-un mod extrem de sever la controalele efectuate în cazul comisiilor cu activitate mai slabă. Prima adunare a Comisiei de Apel pentru Epurări va avea loc în cea dintâi zi de Crăciun, la ora 12 la amiază, deoarece se vrea accentuarea și în acest fel a caracterului festiv și serios al epurărilor.

Consiliul Central Consultativ îl încredințează pe Pogăceanu Vasile, secretar general al județului, – ca delegat oficial –, să reprezinte consiliul atât în fața organelor publice, cât și în fața particularilor. Ca locțiitor este desemnat István Lakatos.

În ceea ce privește acțiunile întreprinse de ei, acești delegați vor proceda conform dispozițiilor consiliului sau vor cere ulterior acceptul acestuia. Consiliul își asumă toată răspunderea pentru acțiunile delegaților. Dispozițiile consiliului vor intra în vigoare în felul următor: Pe baza responsabilităților primite din partea Consiliului Central Consultativ propunem domnului prefect (primar) emiterea următoarei dispoziții: ...”

Administrația și corespondența vor fi realizate de către prezidiul consiliului. Adunarea aprobă ca Sindicatele Unite să fie reprezentate prin șapte membri în Consiliul Central Consultativ, iar grupul femeilor muncitoare din sindicate și tineretul să aibă și ei câte un loc. Totodată, dispune ca organizațiile de tineret să se hotărască asupra persoanei delegate care să le reprezinte. Consiliul aprobă procesul verbal consemnat de delegații săi cu referire la cercetările în curs întreprinse în problema universității.

Consiliul decide să se propună dizolvarea consiliului orășenesc, care nu mai corespunde în prezent, și va alege un alt consiliu.

Totodată, propune ca prezidiul să facă cunoscut în fața Comisiei Juridice memoriul prefectului, în care se cer explicații la următoarele probleme:

1) Cine poate fi considerat criminal de război?

2) Cine sunt vinovații pentru atitudinea antidemocratică față de popoarele conlocuitoare și organizațiile de muncitori?

3) Există reglementări legale aplicabile în ceea ce privește acțiunile de mai sus?

4) În general, ce puncte de vedere există referitor la înaintarea procedurii penale?

La sesizarea oficiului prefectului, consiliul transmite Comisiei Juridice problema abrogării Ordinului Ministerial cu numărul 1440-941 și studiul care ține locul propunerii. Atrage atenția consiliului asupra faptului că propunerea este urgentă.

La cererea unora dintre membrii Poliției Politice cu referire la înființarea unei societăți vânătorești, se stabilește faptul că o asemenea aprobare nu poate fi dată decât de către oficialitățile militare.

Consiliul Consultativ hotărăște că în data de 27 decembrie, ora 9 dimineața, vor avea loc ședințele diverselor comisii, iar următoarea adunare generală va fi în 29 decembrie începând cu ora 8,30. Acest extras din procesul verbal are valoarea unei comunicări oficiale care, la cerere, poate fi transmisă oricui și în scris.

Președinția Consiliului Central Consultativ

Világosság, 24 decembrie 1944

Punctul de vedere al Uniunii Democratice Române în ceea ce privește colaborarea cu Consiliul Central Consultativ și Frontul Național Democrat

Cluj, 26 decembrie 1944

A

I. Atitudinea și declarațiunile de până acum sunt bune.

II. Față de oricare încercare de a forma o autoritate, fie și numai consultativă, cu ingerință asupra Transilvaniei de Nord întregi, trebuie luată atitudine dâră de respingere.

III. În cazul în care s-ar institui un Comandament Sovietic militar-administrativ cu autoritatea pe întreg Ardealul de Nord, dacă această calitate regională a comandantului ar fi certă și dovedită precis, și dacă acest Comandament va cere să se instituie oarecare formațiune sau comisiune consultativă, cu repercusiuni asupra întregului Ardeal de Nord, se vor cere noi instrucțiuni, urmând a se lua avizul și al Ministerului de Externe.

Până vor sosi aceste instrucțiuni, se va temporiza răspunsul.

IV. Exclusiv pentru ajutorarea administrațiunii locale (orașul și jud. Cluj), UDR să colaboreze în următoarele condițiuni:

a) Delimitată precis activitatea pentru Cluj.

b) Comisiunea consultativă să își păstreze strict această calitate: să-și dea părerea numai asupra chestiunilor care îi vor fi supuse din partea autorităților constituite de aut. sovietică (prefect, primar). Prin urmare să nu ia inițiative, ci să consulte o autoritate oarecare, care îi cere această consultare.

c) Hotărârile acestei comisiuni să cuprindă totdeauna părerea, chiar dacă ar rămâne în minoritate, a UDR. Deci comisiile să nu aducă hotărâri – aceste le vor aduce autoritățile consultate – ci să dea numai opinii. UDR, chiar și prin opinii separate, înaintate în scris, să își arate punctul de vedere. Prin aceasta răspunderea hotărârilor rămâne în sarcina autorității, iar UDR rămâne credincioasă convingerilor sale.

d) Deoarece „administrare” nu înseamnă legiferare, UDR să se ferească și la caz de nevoie să uzeze de opinii separate, de câte ori se vor cere măsuri cu caracter legislativ.

e) În această comisiune consultativă a Clujului, românii trebuie să aibă majoritatea. În cazul când nu s-ar admite ca UDR să aibă majoritatea, se va tinde ca românii din toate partidele să aibă, ca o oglindă a situației etnice a județului, inclusiv a Clujului.

f) Să se redacteze procese verbale în mai multe originale, din care să se păstreze în arhiva UDR un original.

V. Planul prezentat de FND pare că intenționează un fel de „cerc de studiu”, care își pune singur problemele. Aceasta o poate face fiecare partid în casa lui, nu e nevoie de o colaborare pentru așa ceva. Rost are numai o comisie consultativă, care să dea sfaturi cerute de autorități. O asemenea comisiune care studiază problemele care și le pune singură are numai un caracter academic, care nu ajută administrația. Iar să vie această comisiune cu propuneri, ar însemna instituirea unui organism necunoscut în Constituție și în alte legi. Sau chiar să aducă hotărâri, ar fi un nonsens juridic.

VI. Dacă se va cădea de acord asupra rostului de mai sus (consultativ, la cerere) a acestei comisiuni, se va elabora în comun un fel de regulament în care se vor fixa principiile de mai sus (p. IV).

VII. Un contact cu celelalte partide trebuie ținut. El să fie cât se poate de cordial, până la puncte de program și răspundere, în care materie nu trebuie făcută nici o concesiune.

VIII. Trebuie ște luat contact cu Comandamentul sovietic, arătându-i caracterul democratic al UDR și stându-i la dispoziție în ce privește administrarea pe care o exercită acel Comandament.

Dacă se instituie un Comandament pentru întreg Ardealul, se vor cere instrucțiunile amintite, luându-se contract pe cât posibil și până la primirea lor.

Ierarhii noștri, ar fi bine dacă ar face invitații acestui Comandament regional, dacă s-ar institui el.

IX. În ce privește „platforma” FND sunt indicațiuni separate.

26. XII. 1944.

B

În ce privește „platforma” FND

„Platforma” formulată de FND București e un proiect de program de guvernare a țării întregi, propus de FND.

Partidele democratice PNT și PNL au respins colaborarea pe baza acestei platforme. Deci ea a rămas numai un program de partid, sau de grupare (FND).

FND Cluj poate să-și însușească, dacă vrea, acel program-platformă. E o chestiune internă a lui.

II.

UDR respinge această platformă ca temeiul de colaborare cu celelalte partide din Cluj, pentru următoarele motive:

1) UDR e, de fapt, după cum a declarat deja UDR, reprezentanta celor două partide „istorice”, în colaborare și cu guvernul român. Prin urmare UDR nu poate accepta o platformă respinsă de aceleași partide.

2) Cu toate că PNT și PNL au respins platforma FND, totuși e posibilă o guvernare de colaborare. Deci această platformă pusă de unele partide nu e o condiție de colaborare nici chiar la guvernarea țării.

3) PNT și PNL – deci și UDR – au alte programe, care diferă de platformă.

Aceste programe au fost publicate. UDR stă pe baza acestor programe și ar face un act de lipsă de conștiință politică dacă le-ar refuza și ar accepta alt program – pe care nu-l împărtășește tale-qualae.

4) Platforma e un program de guvernare a țării, în toate compartimentele vieții de stat, cu soluționarea diferitelor probleme fundamentale politice, rasiale, etc.

Ori colaborarea partidelor din Cluj are cu totul alt scop. Nu au să facă reformă, nu au să guverneze, nu au să facă politică sau să legifereze. Au o singură misiune: administrarea, respectiv colaborarea cu administrația temporară a Clujului.

În consecință, e deplasat să se discute „platformă” pentru activitate restrânsă, locală administrativă – de expedient.

26. XII. 1944.

14

Adresa Comisarului Poporului pentru Afacerile Externe al Republicii Socialiste Sovietice Ruse, I. Lavrentiev, către adjunctul Comisarului Poporului, I. Vășinski, privind înființarea administrației provizorii în Transilvania de Nord⁹

Moscova, 26 decembrie 1944 SECRET

Comunicarea oficială a tovarășului Tevcenkov, șeful Direcției Politice a Frontului II Ucrainean, care cuprinde raportul scris¹⁰ al secretarului regional din Ardealul de Nord al Partidului Comunist Român, Goldberger, și care analizează situația economică și financiară a Transilvaniei de Nord, atrăgând atenția asupra următoarelor îndatoriri:

1) Organizarea unui Comisariat pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania de Nord, care ar sta în fruntea organelor administrative, economice, financiare, comerciale, de ocrotire a sănătății și de învățământ. După cum reiese din scrisoare, conducerea comisariatului ar fi desemnată din rândul populației din Transilvania de Nord de către autoritățile militare sovietice.

2) Organizarea băncii cu capital din partea Comandamentului sovietic, contravaloarea acestuia achitându-se în viitor prin transporturile produselor industriale și alimentare.

3) Aprobarea schimbului de materii prime între România și Transilvania de Nord prin cîrling. La o analiză mai atentă a acestor propuneri se ridică următoarele probleme:

a) Cât timp nu se va anexa Nordul Ardealului (în parte sau în totalitate) României?

⁹ Trimis lui A. Vășinski în arhivă – obs. red. rus.

¹⁰ Vezi documentul nr. 17 (Goldberger, după ce și-a trimis raportul autorităților sovietice competente, l-a mai înmănat și conducerii partidului său. Aceasta vezi sub nr. 25).

b) Se anexează toată Transilvania României, iar dacă nu, mai exact care [parte]?

La întrebarea guvernului român legată de introducerea administrației române, guvernul sovietic a răspuns, prin intermediul Comisiei Aliate de Control, că termenul și modul de înființare a organelor administrative în Ardealul de Nord sunt în strânsă legătură cu toate celelalte probleme ale îndeplinirii clauzelor Convenției de Armistițiu, în primul rând cu îndeplinirea unor condiții precum articolul 2. Semnarea acordului privind transporturile, precum și măsurile reparatorii (ceea ce poate fi așteptat în cel mai scurt timp), nu înseamnă încă îndeplinirea conștiincioasă a condițiilor articolului 2 al Convenției de Armistițiu din partea guvernului român. Astfel, se pare că în practică nu se poate vorbi despre predarea Transilvaniei de Nord nici după semnarea acordului amintit, cu referire la transporturi. În afară de acest lucru, problema predării Ardealului de Nord României este cel mai important stimulente pentru guvernul român, nu doar în ceea ce privește îndeplinirea obligațiilor sale economice prevăzute în Convenția de Armistițiu, ci și în ceea ce privește politica internă și externă a acestuia.

Astăzi, nu există materiale prin intermediul cărora ar putea fi dat un răspuns hotărât [la întrebarea], care parte din Transilvania de Nord ar trebui restituită Ungariei și care României. În raportul comisiei tovarășului Litvinov nu există un răspuns în ceea ce privește această problemă, iar acum, când a fost constituit Guvernul Național din Ungaria, va trebui să ne ocupăm la modul serios cu aceasta. Cred că comisia tovarășului Litvinov ar trebui să se ocupe de elaborarea acestei tematici.

În cazul în care decizia va fi să nu-i revină întreaga Transilvanie de Nord României, va trebui, probabil, să aibă loc în prealabil o înțelegere cu aliații în ceea ce privește propunerea, iar acest lucru necesită destul de mult timp. Astfel, având în vedere cele expuse mai sus, se pare că predarea Ardealului de Nord românilor nu poate fi realizată în lunile următoare¹¹.

Dacă pornim de la această concluzie, ținând cont totodată și de situația economică gravă în care se află Transilvania de Nord, precum și de necesitatea utilizării cu succes a industriei existente în folosul Armatei Roșii, ar fi oportună înființarea unui organ de conducere administrativă provizorie, subordonând acestuia toate autoritățile locale și încredințându-i conducerea economică și financiară a întregului Ardeal de Nord. Acest organ administrativ provizoriu format din reprezentanții populației locale ar trebui să-și desfășoare activitatea sub controlul unui delegat din consiliul militar al Frontului 2 Ucrainean, conform hotărârii nr. 6803 GOKO¹² din 27 octombrie 1944, aduse în legătură cu intrarea Armatei Roșii pe teritoriul Ungariei. (Subliniez hotărârea, deoarece prin acestea sunt stabilite responsabilitățile comandamentului militar sovietic pe teritoriile maghiare eliberate. Se înțelege că din cauza obligațiilor noastre în ceea ce privește politica externă, Transilvania de Nord nu poate fi considerată teritoriu maghiar.)

Referitor la propunerea legată de înființarea unei bănci în Transilvania de Nord și aprobarea schimbului de materii prime între România și Transilvania, aceste probleme ar putea fi rezolvate în practică de către serviciul administrativ provizoriu¹³.

11 Paragraful însemnat cu *...* este indicat cu o linie verticală pe marginea stângă a paginii. La acest paragraf s-au mai adăugat cu scrisul de mână a lui Vășinski următoarele: „Acest lucru nu este corect. În cel mai scurt timp trebuie pregătită pentru CAC propunerea de predare. Autoritatea provizorie nu trebuie înființată”. – Obs. red. rus.

12 Comisia de Apărare a Statului.

13 La acest paragraf poate fi citit următoarea observație: „Aceste probleme sunt comune pentru toată România și – la fel ca în celelalte regiuni ale României – trebuie rezolvate tot de guvernul român. Vor trebui schițate și discutate măsurile, nu mai târziu de 29 XII. A. V[ășinski]. 27 XII” – obs. red. rus.

Înființarea conducerii administrative provizorii va neliniști, fără îndoială, guvernul român. Această acțiune însă poate fi explicată cu ușurință românilor, aducând aceleași argumente pe care le-am prezentat guvernului român în cazul răspunsului dat la constituirea organelor administrative în Ardealul de Nord, arătând, prin completare, necesitatea unei examinări temeinice privind realizarea articolului 19 din Convenția de Armistițiu, referitor la predarea întregului Ardeal de Nord sau a celei mai mari părți din acesta.

A. I. Lavrentiev

AVP RF. f. 125. Op. 33. P. 127. D. 7. 8-11. Originalul. Publicat.: Tri vizita A. Ja. Visinszkova v Bukareszt. 1944–1946. Dokumentii rosszijszkih arhivov". M[oszkva], Documentul nr. 22, 1998. Traducere pe baza: Transzilvanszkij vaprosz. Vengero-rumünszkij territorialnïj szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumentü. (Ed.: Tofik, Iszlamov.), Moscova, 2000, doc. 67, p. 269–270.

15

Hotărârea luată de consfătuirea membrilor Comitetului Juridic delegat de către partidele și organizațiile Frontului Național Democrat cu referire la problemele actuale

Cluj, 28 decembrie 1944

Procesul verbal a fost încheiat la ședința Comisiei Juridice a Frontului Național Democrat, la Cluj, în data de 28 decembrie 1944, la ora 9. La această adunare au luat parte M[iklós] Pojghi, delegatul Partidul Comunist, dr. G[éza] Pásztai, din partea Partidului Social Democrat, dr. Á[goston] Bernád, de la Uniunea Populară Maghiară, dr. J[enő] Neumann, delegat din partea Alianței Populare Democrate Evreiești și I[stván] Belovai, delegat al Consiliului Sindicatelor.

Președinte: dr. G. Pásztai, procesul verbal este consemnat de: M. Pojghi.

Referitor la hotărârea luată de Consiliul Consultativ Central la adunarea generală din 7 decembrie 1944, Comisia Juridică a analizat cele înregistrate în Procesul Verbal nr. 1, făcând următoarele modificări și completări:

I Puterea supremă

1) Sursa de drept de unde provin obligațiile și drepturile populației din Transilvania de Nord și care reprezintă statutul constituțional al acestui teritoriu este Convenția de Armistițiu semnată la Moscova, în data de 12 septembrie 1944, pe de o parte de către Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Statele Unite ale Americii de Nord și Marea Britanie, și pe de altă parte de România.

2) Ca urmare a celor din alineatul precedent, Comisia Juridică menționează că suveranitatea statutului maghiar asupra acestui teritoriu și asupra populației Transilvaniei de Nord a încetat.

3) În numele semnatarilor Convenției de Armistițiu și pe baza încredințării Comisiei Interaliatate de Control, suveranitatea va fi exercitată de Comandamentul sovietic al armatei cu susținerea mandatarilor săi.

II Legea

4) În acest teritoriu să se aplice legile democratice ale Ungariei pe baza continuității juridice și conform dispozițiilor precise ale Comandamentului armatei.

5) Dispozițiile autorităților juridice, orășenești și județene, care nu intră în mod expres în atribuțiile acestora, însă emiterea lor este necesară pentru corelarea legilor și dispozițiilor existente cu principiile democratice și antifasciste, precum și cu textul și spiritul Convenției de Armistițiu, să se redacteze conform următoarelor formule:

„Pe baza împuternicirii primite din partea autorităților militare competente dispunem: ...”

Toate dispozițiile anterioare, chiar dacă nu sunt redactate în această formă, să se considere corecte.

III. Utilizarea limbii

6) Conform dispozițiilor Comandamentului armatei și pe baza continuității juridice, pe teritoriul Transilvaniei de Nord se vor aplica legile democratice ale Ungariei. În opinia Comisiei Juridice sunt antidemocratice, în primul rând, acele dispoziții ale legii care susțin că pe teritoriul Ardealului de Nord limba oficială este cea maghiară și că utilizarea ei ar fi obligatorie peste tot în viața publică, neținând cont de faptul că în acest teritoriu conviețuiesc atât maghiari, cât și români în aproximativ aceleași proporții; două popoare cu conștiință națională care, pe baza egalităților în drepturi, în vederea ocrotirii culturii lor și din cauze practice, sunt îndreptățite să ceară punerea în practică a principiului tratamentul egal; în consecință, în opinia Comisiei Juridice, pe teritoriul Ardealului de Nord pot fi puse în practică următoarele principii democratice:

7) Toți locuitorii, atât persoanele fizice, cât și cele juridice, de stat ori private, au dreptul de-a folosi liber limba lor maternă, maghiară sau română, scris și vorbit, atât în viața publică, cât și în cea privată.

Autoritățile sunt obligate să răspundă cererilor persoanelor de mai sus în limbile utilizate de aceștia.

8) În toate serviciile autorităților și instituțiilor administrației, precum și în cadrul ședințelor acestora, fiecare membru are dreptul de a-și folosi propria limbă maternă. La cerere, președintele trebuie să asigure traducerea succintă a luărilor de cuvânt în limbile membrilor de altă naționalitate.

În teritoriile unde autoritatea administrativă sau instituția își desfășoară activitatea (are competență), iar populația are aceeași limbă maternă într-o proporție de 90%, procesele verbale ale ședințelor pot fi consemnate exclusiv în această limbă a majorității.

Dacă însă cel puțin 10% din numărul populației totale are o altă limbă maternă decât majoritatea aceluși teritoriu administrativ, procesele verbale ale ședințelor vor fi consemnate și în limba minorității naționale. În acest ultim caz, și administrarea internă va fi bilingvă, în sensul în care poate fi utilizată liber oricare dintre cele două limbi oficiale.

În ceea ce privește corespondența dintre două autorități administrative, va fi folosită o limbă comună. În cazul în care nu există o asemenea limbă comună, autoritatea care adresează solicitarea va avea obligația de a anexa traducerea în limba autorității sesizate.

Regulile de mai sus se aplică și în cazul persoanelor juridice de stat ori private care au limbi materne diferite.

9) În instanță se utilizează limba maternă a locuitorilor care formează cel puțin 90% din populația aceluși teritoriu în care tribunalul respectiv este competent. Dacă mai există și o altă naționalitate în proporție de 10% din populația totală a teritoriului, limba utilizată va fi:

a) limba maternă a părților similare,

b) limba maternă a pârâtului sau acuzatului, în cazul în care părțile au limbi materne diferite,

- c) limba maternă a pârâților sau acuzaților, în cazul în care sunt majoritari,
d) în cazul în care pârâții sau acuzații aparțin în aceeași măsură diferitelor naționalități, poate fi luată în considerare și este decisivă limba maternă a reclamantului ori a părții civile,
e) dacă nici astfel nu poate fi constatată majoritatea, limba utilizată în cadrul procedurii va fi cea a naționalității majoritare din acel teritoriu jurisdicțional.

Limba utilizată în cadrul procedurii, dacă a fost stabilită, nu mai poate fi schimbată nici la procedura de recurs și nici în cazul limbii utilizate în afara procedurii judiciare, în ceea ce privește cauza principală.

Referitor la utilizarea limbii materne nu este valabilă renunțarea prealabilă, înaintea procesului.

Referitor la utilizarea limbii materne, situația juridică a mandatatului este asemănătoare cu cea a mandatantului.

Audierea părților și a martorilor se face în propria lor limbă maternă, exceptând situația când partea audiată afirmă că dorește să folosească limba procedurală, deși aceasta nu este limba ei maternă.

Președintele tribunalului asigură translatorii oficiali care să stea la dispoziția justiției.

În ceea ce privește limba utilizată în gestionarea cazului și în corespondența dintre cele două autorități judiciare, se folosesc în mod corespunzător dispozițiile din capitolele anterioare.

10) Dispozițiile și anunțurile de interes public emise de autoritățile administrative și juridice vor fi elaborate și în limba maternă a naționalității care formează cel puțin 3% din populația totală a teritoriului în care acestea sunt competente.

11) Din motive practice și pentru a înlesni activitatea administrativă și juridică, Comisia Juridică recomandă organizarea în cadrul unor sectoare administrative și juridice a populației de aceeași naționalitate, respectiv cu aceeași limbă maternă.

12) Pentru garantarea dreptului de utilizare a limbii materne într-un cerc tot mai larg și în interesul maselor, Comisia Juridică recomandă asigurarea drepturilor minoritare descrise la punctele 8) și 9) chiar și în cazurile în care pe teritoriul respectiv numărul populației cu aceeași limbă maternă nu atinge proporția de 10%.

100 în comunele în care numărul total al populației este de	1.000
150	1.500
200	2.000
300	3.000
400	4.000
500	6.000
300 în orașele	3.000
400	4.000
500	6.000
600	8.000
800	10.000
1.000	15.000
1.200	20.000
1.500	25.000
2.000	30.000
3.000	40.000
4.000	50.000
5.000	70.000
6.000	100.000
8.000 în județele	100.000
10.000	150.000

12.000	“	”	“	”	“	200.000
15.000	“	”	“	”	“	250.000

12) Comisia Juridică consideră necesară apărarea dreptului de folosire a limbii materne, propunând următoarele sancțiuni:

„Cine ridică obiecții în mod conștient, cu scopul de-a încălca dreptul folosirii limbii materne, și încearcă să aducă prejudicii dreptului valabil [?] ori împiedică prin orice mijloace acest drept și contravine în mod conștient oricărei dispoziții a legii, săvârșește o infracțiune împotriva păcii în rândul populației conlocuitoare și este pasibil la pedeapsa de 2 ani [detenție]. În cazul sancționării cu detenția [?] va fi stabilită și suspendarea din funcție și pierderea drepturilor politice. Procedura penală trebuie deschisă din oficiu.

IV. Siguranța publică

În legătură cu siguranța publică, Comisia Juridică își menține poziția deja formulată în textul următor:

13) Apărarea siguranței publice cade în sarcina puterii centrale de stat, în primul rând deoarece doar aceasta poate da indicații privind directivele generale, poate efectua controlul public și să asigure unitatea serviciului siguranței publice, fără de care nu poate fi garantată eficiența acestuia.

14) Statul transferă organelor administrative locale autoritatea organizării și susținerii unităților de siguranță publică, asigurând prin aceasta colaborarea populației din teritoriul administrativ respectiv și evitând aversiunile existente în regimurile nedemocratice între organele de siguranță publică și locuitori.

15) Comisia Juridică consideră că organele de siguranță publică existente în Cluj sunt bine organizate în principiu, dar le apreciază ca provizorii până când, în spiritul formulărilor de mai sus, puterea de stat va organiza conducerea și controlul central.

16) Primarul orașului Cluj și vice-primarul¹⁴ să fie chemați de către președinția consiliului pentru a elabora, în colaborare cu experții, un regulament de organizare și funcționare pentru poliția orașului și a comitatului.

17) Comisia Juridică își dă avizul în ce privește asigurarea eficienței serviciului de siguranță publică, membrii poliției trebuie să fie instruiți și să primească uniformă și arme.

18) Domnul prefect al județului¹⁵ trebuie să fie solicitat de către președintele consiliului pentru a stabili, fără întârziere, criteriile pe baza cărora pot avea loc arestările politice.

V. Criminalii de război

Luând în discuție sesizarea nr. 1777 din 9 decembrie 1944 a prefectului județului Cluj, Comisia Juridică își dă avizul la următoarele:

19) În general, criminali de război pot fi considerate acele persoane civile care au luat parte în mod activ la pregătirea, pornirea și conducerea războiului actual.

20) În ceea ce privește Ardealul de Nord, criminal de război poate fi considerată persoana care, începând cu anul 1933, a instigat la antagonism, ură sau desconsiderare între rase, popoare ori religii, prin viu grai sau în scris, și prin exercitarea influenței asupra opiniei publice.

21) Poate fi considerată în mod special criminal de război persoana care a săvârșit infracțiunea descrisă mai sus în postura de membru al unui guvern, funcționar de stat delegat de un guvern, senator sau deputat, preot sau lider al unei asociații profesionale,

¹⁴ Tudor Bugnariu și dr. Lajos Csörgő.

¹⁵ Vasile Pogăceanu.

persoană care educă, conduce ori supraveghează tinerii, este membru al conducerii centrale, județene ori juridice a unui partid politic sau instituție culturală, economică, religioasă și filantropică, este editor, redactor ori colaborator permanent al unui organ periodic de presă, sau autorul unei lucrări științifice sau literare.

22) Criminal de război este persoana care a făcut propagandă în vederea aderării acestei țări la convenția celor trei puteri, ori și-a dat votul pentru aderare ca membru al guvernului, Camerei Deputaților sau Senatului. Este considerată circumstanță agravantă dacă această persoană considera o necesitate susținerea în luptă a Germaniei și după ieșirea Italiei din război, afirmând acest lucru.

23) La 20), 21), 22) este considerată circumstanță agravantă dacă criminalul de război a obținut avantaje materiale ori sociale importante în urma unui asemenea comportament.

24) Este considerat criminal de război cel care – în contradicție cu Constituția țării sale și cu principiul egalității în drepturi – a luat parte la redactarea, votarea sau aprobarea ulterioară a unor legi, decrete de lege ori instrucțiuni de aplicare care au produs prejudicii morale sau materiale unor cetățeni din cauza apartenenței lor rasiale, naționale sau confesionale.

25) Este considerat criminal de război cel care, fiind membru al unui guvern, lider al unei autorități administrative sau al unui corporații autonome, a dat dispoziție pentru executarea unor legi și prevederi anticonstituționale și nedemocratice, precum și persoana care a executat aceste dispoziții cu exces de zel ori în mod inuman, dar, în sfârșit, și cel care a obținut avantaje materiale prin executarea acestor legi și dispoziții fasciste.

26) Este considerată criminal de război persoana care a desfășurat o activitate susținută și eficientă în interesul unui partid politic sau al unei organizații care a votat legile și dispozițiile amintite ori le-a considerat în mod explicit necesare.

27) Din cauza comportamentului antidemocratic pot fi considerate vinovate persoanele care, în contradicție cu legile și reglementările în vigoare, prin executarea cu o perseverență exagerată a acestora, au împiedicat funcționarea și organizarea unor instituții și sindicate de natură politică, economică, culturală și filantropică ale muncitorilor, cu activități fizice sau intelectuale, și cei care i-au persecutat sau i-au desconsiderat pe conducătorii și membrii acestor organizații, precum și acele persoane care au instigat la ură împotriva claselor muncitoare și instituțiilor acestora.

28) Deoarece nu există nici o lege specială care să conțină reglementările potrivite pentru sancționarea criminalilor de război, se aplică în mod corespunzător § 171 și 172 al Codului Penal cu referire la agitația împotriva națiunii, religiei și clasei sociale, precum și § 471 și urm. al Codului Penal referitor la abuzul de putere oficială; mai poate fi aplicat articolul XLI din 1914, referitor la ocrotirea onoarei, sau articolul III din 1921 referitor la siguranța ordinii în stat.

29) Procesul va fi intentat de procuratură din propria inițiativă ori pe baza unei reclamații. Persoanele care se simt lezate în interesele lor morale, materiale sau personale se pot adresa autorităților judiciare și în mod direct. Prescripțiile nu pot fi luate în considerare.

30) În opinia Comisiei Juridice, cea mai competentă instanță în ceea ce privește judecarea criminalilor de război ar fi Curtea Juraților, a cărei funcționare a fost suspendată de ordonanța ministerială antidemocratică și fascistă nr. 6898/1919. Paragrafele Bp. 337–352, 363–369 și Bp. 1–28 ar putea fi simplificate în mod corespunzător.

31) Majoritatea crimelor de război ar putea fi cercetate și sancționate pe cale civilă. Organele competente vor găsi modalitățile și posibilitățile prin care vor putea fi pedepsiți – după cum merită – criminalii de război, dușmanii egalității în drepturi, instigatorii la

conflicte, ură și desconsiderare între popoare, rase și confesiuni, cei care au un comportament inuman și agresiv.

Proces verbal încheiat și semnat¹⁶.

Datat ca mai sus.

Arhivele Societății Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, Arhiva Demeter, documentele vieții publice, f. n.

16

Raportul delegatului din București, Nicolae Goldberger, către Comitetul Central al Partidului Comunist Român despre situația din Transilvania de Nord

București, 30 decembrie 1944 Strict secret!

Tovarăși,

Situația politică din Transilvania de Nord după plecarea autorităților române este caracterizată prin nesiguranță generală. Organizațiile noastre de partid, în primul rând comitetul local, au încercat să clarifice situația politică printr-o serie de conferințe ținute atât pentru activiștii de partid, cât și pentru forțele democratice române și maghiare, înțelegând aici și pe foștii membri din Partidul Național Țărănesc și Partidul Liberal de odinioară. Principala directivă, reprezentată pentru noi prin articolul scris de tovarășul Luca, poate fi sintetizată prin două puncte fundamentale:

1) Transilvania de Nord nu aparține în prezent nici Ungariei, nici României, deși clauzele de armistițiu stabilite între Uniunea Sovietică împreună cu aliații acesteia și România nu recunosc Dictatul de la Viena și promit României tot Ardealul sau o parte însemnată din acesta. Faptul care a dus la această situație în Ardealul de Nord era că guvernul Blocului Democratic nu a respectat condițiile armistițiului, neținând seama nici de cele mai elementare cerințe ale acestuia.

2) Administrația numită de guvernul de la București, în loc să fie cu adevărat democratică și să țină cont de drepturile naționalităților din Ardealul de Nord, a săvârșit – după cum se știe – acte colonizatoare, reacționare și fasciste care nu puteau fi acceptate de armata sovietică eliberatoare.

Ca o trăsătură generală poate fi observat în continuare un puternic șovinism, atât în rândul maghiarilor, cât și în cel al românilor. Românii sunt pregătiți să lupte contra șovinismului maghiar și să dovedească prezența acestuia prin fapte. Același lucru fac și maghiarii în ceea ce privește șovinismul român. Toate acestea însă se manifestă prin zvonuri care, pe de o parte, dețin date exacte despre faptul că autoritățile române se vor întoarce pentru a restabili situația, pe de altă parte consideră că, odată cu plecarea administrației române, Transilvania de Nord va fi subordonată automat guvernului democratic care urmează să fie instalat pe teritoriul Ungariei.

Există și o a treia variantă extrem de răspândită în mijlocul ambelor popoare și cel mai mult în rândul muncitorilor, și anume faptul că Ardealul a fost uitat de ambele părți. Aceștia doresc independența Transilvaniei care, deoarece se învecinează cu Uniunea

16 Trei semnături de mână indescifrabile.

Sovietică, ar putea fi unită cu aceasta. Modul de manifestare al populației maghiare atrage atenția din acest punct de vedere. Majoritatea maghiarilor (excepțând ceea ce a rămas din forțele fasciste) nu doresc reinstaurarea vechiului regim maghiar și ar accepta orice alt regim, cu excepția celui românesc.

Discuția purtată de mine cu țărani din Maramureș este semnificativă din acest punct de vedere. Aici este extrem de puternic șovinismul român, iar la întrebarea mea, ce vor face fără jandarmi, au răspuns: „Păi, au plecat românii noștri, dar este mai bine fără ei, căci au venit cu sacul gol și au plecat cu șase care. Au dus cu ei și căruțele, și boii”.

Aceste manifestări se observau mai cu seamă la clasa muncitoare, la muncitorii sindicatelor din Târgu Mureș și la ședințele comitetelor sindicale locale. La alegerea delegaților pentru Congresul Sindicatelor Unite din România s-a pus problema ca cei care au fost delegați să nu fie de acord sub nici o formă cu unirea Transilvaniei de Nord cu România, ci să ridice problema independenței Ardealului de Nord, precum și intenția de a se uni cu Uniunea Sovietică.

Deoarece la Târgu Mureș eu am condus ședința, le-am explicat tovarășilor cât de periculoasă poate fi expunerea unui asemenea punct de vedere, mai cu seamă la congresul de la București. Le-am spus că punctul lor de vedere este periculos, nu are nici o actualitate și ar conduce la o ruptură în interiorul frontului antifascist, iar existența acestuia este deosebit de importantă nu doar pentru Ardealul de Nord și România, ci și pentru mișcarea antifascistă mondială. După toate acestea, comitetul local din Târgu Mureș și-a anulat hotărârea prealabilă și a acceptat să ia parte la Congresul Sindicatelor Unite din România, cu toate drepturile și obligațiile ce rezultă de aici.

Am explicat situația în care se află, de fapt, Ardealul de Nord, precum și necesitatea de a uni forțele clasei muncitoare pentru lichidarea definitivă a fascismului, atât pe front, oferind ajutor trupelor eliberatoare, cât și în spatele frontului, prin curățirea uzinelor, a administrației și a vieții sociale de rămășițele fascismului.

Numele partidului nostru este: Comitetul Raional al Partidului Comunist Român din Transilvania de Nord sau Organizația din Cluj. Sindicatul nostru este afiliat Sindicatelor Unite din România, centrul Uniunii Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ) se găsește la Brașov, iar cea a Apărării Patriotice la București. În ceea ce privește înființarea acestuia, platforma noastră este identică cu platforma Frontului Național Democrat din România, care nu a fost recunoscută de Uniunea Democrată a Românilor¹⁷. Considerăm valabile negocierile și în continuare, nu întrerupem relațiile, dar nu intenționăm să facem declarații care contravin Uniunii Sovietice ori politicii externe a Comisiei de Armistițiu. Cerem unirea tuturor forțelor democratice pentru a susține prin acțiunile lor democratizarea Transilvaniei de Nord și apropierea dintre cele două popoare, precum și lupta comună a acestora împotriva rămășițelor fascismului și ale șovinismului.

În acest spirit mi-am ținut prelegerea, în limbile română și maghiară, intitulată „Despre situația politică și economică a Transilvaniei de Nord”, în mai multe orașe din Ardealul de Nord și cu participarea atât a reprezentanților forțelor democratice maghiare, cât și a celor românești.

Esența prelegerilor mele era să nu așteptăm din umbră urmările evenimentelor, ci să intensificăm activitatea Frontului Național Democrat care, susținut de platformă, ar continua lupta pentru refacerea economică, financiară și administrativă a Ardealului de Nord în funcție de situația concretă.

Sub semnul acestei rațiuni am înființat comisiile FND, pe lângă cea deja activă din Cluj, la Dej, Bistrița, Zalău, Baia Mare, Sighetul Marmăției, Satu Mare, Odorheiu Secuiesc, în Ciuc, Trei Scaune și la Carei. În aceste orașe [și județe], în afara organizațiilor

17 În originalul în limba rusă: Frontul Național Democrat.

muncitorești și a forțelor democratice rămase, am adunat în jurul nostru și mai mulți foști membri ai partidelor național țărănesc și liberal de odinioară. Comisia teritorială a decis și a considerat că a sosit timpul pentru convocarea reprezentanților FND din toate județele, la sfârșitul lunii ianuarie, și adoptarea la consfătuiri a unei hotărâri în legătură cu o acțiune unitară susținută de platforma FND, privind problemele economice, de sănătate etc. Acest lucru este într-atât de realizabil încât, peste trei săptămâni, în trecere prin Dej și Bistrița, am constatat că aceste comisii FND sunt deja organizații active care, prin acord reciproc, au reușit demiterea din funcție a prefecților, rezolvarea unor neajunsuri din administrație, respectând nenumerate obligații și luarea în tot județul a mai multor măsuri practice. Aceeași situație există și în județele Satu Mare și, în special, în Odorhei.

Din cauză că nu am primit nici un fel de răspuns legat de propunerea noastră referitoare la înființarea Comandamentului din Transilvania de Nord, în opinia noastră cu atât mai mare nevoie este de consfătuire.

În lipsa centralizării activităților noastre, nu poate exista o eficiență maximă în ceea ce privește eforturile depuse.

Situația economică

Situația ar putea fi descrisă cel mai bine prin constatarea că există enorm de mari și multe lipsuri în toate domeniile vieții economice. Distrugerea liniilor ferate și lipsa mijloacelor de transport a cauzat faptul că deși în județul Bihor există destul grâu, la Cluj rația de pâine a unui muncitor este de 200 grame, iar uneori nu se primește nici această cantitate. Aceeași diferență există și între județele Satu Mare și Maramureș: în primul județ este grâu destul, iar în cel de-al doilea este o penurie de făină de grâu și porumb cum n-a existat niciodată.

Totuși, nu doar o funcționare defectuoasă în domeniul transporturilor este cauza exclusivă a acestei situații grave, ci și faptul că nu există carburanți pentru batoze – pentru cele mai multe ar fi nevoie de benzină și ulei de uns –, astfel, mare parte a cerealelor nu sunt treierate (o altă parte putrezește).

Propunerea noastră pe care am făcut-o țăranilor, să treiere cu hădărași, ca acum cincizeci sau o sută de ani, a avut un succes minim. Cu asemenea metode, țăranii nu pot treiera decât cantitatea care ajunge pentru trei zile familiei lor. Nici nu mai vorbesc despre lipsa grăsimilor, care, dacă există cumva într-unul dintre județe, în celălalt nicicum nu mai ajunge. De pildă, în județele Satu Mare, Sălaj și Bistrița Năsăud există ulei de floarea soarelui, din care un litru costă 10–12 pengő, însă la Cluj și Oradea, sau în alte orașe, nu se găsește nici cu prețul de 25–30 pengő. Din cauza unor astfel de lipsuri, județele au fost într-așa măsură izolate unele de altele, încât Odorheiul și Mureșul și-au închis ermetic granițele nu doar spre România, ci și spre celelalte județe din Transilvania de Nord, și nu permit transportul mărfurilor decât în schimbul unor produse de care acestea nu dispun. De pildă, sunt dispuși să dea scândură, grinzi, ulei sau alte materii prime în schimbul zahărului, kerozinului, benzinei, lânii ori altor lucruri de care au nevoie. Până când nu se va normaliza situația și nu există o înțelegere valabilă pentru întregul Ardeal de Nord, nu putem critica foarte aspru această situație. Dimpotrivă, suntem de acord ca din județul Bistrița grâul să nu fie transportat în Bucovina, județul Turda sau Făgăraș. Altfel, în scurt timp va începe foametea. Am făcut propunerea ca prefectii să emită o circulară în care îi obligă pe toți primarii să garanteze pe propria răspundere faptul că din sate nu se trimit cereale – cu excepția surplusului – și că se asigură semințele pentru semănat. De altfel, acolo unde acest lucru până acum era interzis a trebuit să permitem comerțul cu semințe, deoarece, altfel, țăranii nu ar fi mers la piață cu cereale, iar conducerea de la sate nu este în stare de-a aduna grâu pentru populația orașelor. În ceea ce privește prețul cerealelor, avem discuții serioase și cu autoritățile sovietice, deoarece acestea în multe locuri vor să

păstreze prețurile oficiale existente de pe vremea venirii lor aici. Prețul de 40 de pengő pe chintal este însă incorect față de țărani. Indiferent de acest lucru, nici prețul stabilit de noi la 120 pengő pe chintal nu-i stimula pe țărani să ajungă la piață cu cerealele. De pildă, în județul Turda se oferă 7.000 lei pentru un chintal de grâu. În cele ce urmează voi mai vorbi despre greutățile cauzate de diferențele de curs pengő-leu.

În cea mai disperată situație sunt însă muncitorii. Dincolo de faptul că muncitorii de la căile ferate nu au mai primit salariu de săptămâni întregi (problema căilor ferate s-a rezolvat abia de câteva zile, de la societatea de căi ferate române au primit de două ori salariile pe care le aveau înainte), iar în majoritatea cazurilor, muncitorii au salarii îngrozitor de mici, care nu le acoperă nici măcar nevoile minime de alimentație. De pildă, muncitorii de la fabrica de încălțăminte din Oradea câștigă 50 pengő pe săptămână, adică 1.500 lei, iar minerii din Baia Mare și împrejurimile acesteia maxim 100 pengő săptămânal. Putem spune, așadar, că în afara muncitorilor din Cluj și Târgu Mureș, care în general au impus decizia sindicatelor, conform căreia un muncitor nu poate fi plătit cu mai puțin de 2 sau mai mult de 5 pengő pe oră, în celelalte orașe din Ardealul de Nord nu a fost împlinită această cerință de bază.

Totodată, piața neagră are o perioadă de înflorire, aici doar cu prețuri exorbitante pot fi achiziționate mărfuri provenite din Vechiul Regat. Prețul unui kilogram de zahăr este între 1.500–1.800 lei, etc. Tot aici se vând la negru ciorapii de mătase, lenjeria de corp, produsele de piele, pantofii sau talpa pentru pantofi și, aceste lucruri acolo fiind mult mai ieftine, se câștigă sume fabuloase cu ele.

Conform principiului schimburilor de mărfuri, am început înființarea colectivelor comunale și orașenești. Cele mai mari lipsuri sunt sesizate în județele Maramureș, Cluj și Ciuc. Nicăieri nu se găsec în cantități corespunzătoare semințe pentru semănat, petrol lampant, benzină sau chibrituri. Penuria de medicamente este totală.

Ar exista posibilitatea deschiderii unei fabrici de cherestea, unde s-ar putea produce material lemnos și scândură pentru construcții. Ar putea fi exploatat cărbunele de la Aghireș sau Surduc, iar după ce fabrica de tutun din Cluj va începe producția cu toată capacitatea, ar putea fi revigorată industria tutunului.

Probleme financiare

Așa cum am arătat ultima oară, piața din Transilvania de Nord suferă în mare măsură de lipsa banilor, din cauză că în timpul retragerii frontului maghiar și german toate băncile și-au retras capitalul de la întreprinderile comerciale și industriale mai mari.

Doar într-o mică măsură a fost îmbunătățită situația în ce privește emiterea pengő-lui sovietic. Deși ne-am dat tot interesul, totuși n-am reușit să deschidem o bancă pe bază de acțiuni sau de altceva, nici măcar la Cluj, unde există rezerve depuse. Proprietarii români ai băncilor din Transilvania de Nord nu doresc să ceară nici ei bani de la băncile fostului Regat, deși – după cum s-a aflat – ar putea primi câți ar dori. Diferența de curs dintre pengő și leu, lipsa unui schimb unitar, pricinuieste mari pagube. De pildă, Comandamentul sovietic din Satu Mare – nu se știe pe ce bază – a stabilit cursul pengő-lui la 14,50 lei. Muncitorii de la căile ferate și-au primit salariul pe baza acestui curs, dar într-o lună pengő a urcat la 30 lei, astfel muncitorii și-au pierdut jumătate din salariul. În general, cursul de schimb al pengő-lui este de 30 lei. În județul Satu Mare, la granița cu România¹⁸, un pengő este 40 lei. S-a întâmplat de mai multe ori ca pengő să fie cumpărat, adus în România și vândut cu 60 lei (nu se știe cu ce scop și din ce cauză). Pe baza unei ruble, care valorează 100 lei, adică 2,50 pengő, la cursul de schimb oficial ar fi trebuit să fie 40 lei. Până acum, strădania noastră de a convinge capitaliștii locali să-și reia activitatea a adus puține rezultate.

18 Goldberger se referă la granița româno-maghiară stabilită la Trianon.

Acest lucru se explică prin nesiguranța situației, precum și prin șovinismul maghiar și român, asmuțit la modul artificial. Șoviniștilor maghiari le este teamă de revenirea autorităților române, iar șoviniștii români organizează acte de sabotaj pentru a demonstra că fără autoritățile române nu este posibilă unirea cu Vechiul Regat. Gestionarea situației financiare grave cade în special pe umerii funcționarilor publici și de stat. Cu toate insistențele noastre serioase nu am reușit încă să asigurăm salariul acestora, și primesc doar un avans de 300–400 pengő, la Cluj această sumă ajungând la 800 pengő. Aceasta este o problemă mai specială, deoarece, odată cu funcționarii publici și de stat, trebuie plătiți și poșta, pensiile, precum și demnitarii orașului. La toate acestea se mai adaugă cheltuielile pentru refacerea podurilor, a uzinelor electrice, a conductelor de apă etc.

Câștigurile din impozite ajung foarte greu la buget, mai cu seamă la sate, unde țăranii au distrus orice documentație, iar efectivul din aparatul administrativ este incomplet și nu sunt asigurate nici locațiile pentru acesta. Referitor la anul 1945, peste tot am ridicat problema impozitului progresiv, calculând cel puțin cinci grade de colectare.

Problemele sănătății

După cum am mai amintit, penuria de medicamente este uriașă. La retragere, germanii au distrus ori au transformat în neutilizabile toate rezervele de medicamente pe care nu le mai puteau duce cu ei. În afară de aceasta, peste tot există o lipsă acută de medici. Sunt zone în care nu există nici un medic, de pildă în Jibou, ori în județele Sălaj, Maramureș, Bistrița Năsăud și Satu Mare. În ultimul timp am primit vestea că în Bucovina, învecinată cu județul Bistrița, este o epidemie contagioasă de tifos exantematic. Au făcut tot ce se putea pentru a împiedica răspândirea spre județul Bistrița, însă dacă în ciuda măsurilor întreprinse nu reușesc totuși să-i taie calea, atunci, în lipsa medicilor și a medicamentelor, Transilvania de Nord este expusă unor grele încercări. Măsurile potrivit cărora medicii clujeni deja dezinfectați să fie trimiși în provincie nu suferă nici o amânare.

Problemele administrației

În cursul săptămânilor care au trecut am mijlocit numeroase completări, iar acolo unde era nevoie chiar modificări în ceea ce privește administrația județeană și orășenească. În cea mai mare măsură s-a reușit curățirea aparatului administrativ din Cluj, în alte județe acest lucru s-a întâmplat într-o proporție mai mică. În majoritatea cazurilor, schimbările au fost desfășurate cu acordul forțelor democratice, ca, de exemplu, demiterea prefectului din județul Someș [Solnoc-Dăbâca], unde în locul lui dr. Miksa [?], reacționar și simpatizant cu fasciștii, a fost numit președintele FND, dr. [Romulus] Moldovan. În același fel a reușit comitetul FND să-l schimbe pe prefectul din Bistrița, care sabota activitatea județului și împiedica arestarea fasciștilor, iar în locul acestuia a fost pus președintele FND din Bistrița, democratul dr. Ștefan I. Pop. Tot aici l-au arestat pe șeful poliției, despre care s-a aflat că este hoț și tâlhar. În locul lui a venit un evreu democrat. Încă o mulțime de schimbări ne așteaptă în județele Sălaj, Satu Mare și Maramureș. În celelalte județe, prefectii sunt toți democrați. Avem mai multe probleme cu numirea secretarilor de primărie care, fără îndoială, dețin o poziție-cheie în ceea ce privește conducerea comunelor și menținerea relațiilor.

Au existat mai multe cazuri când, deși organizațiile democratice, ori frontul [FND – obs. autorilor], au reușit să-l schimbe pe fostul conducător local, secretarul reacționar a pus un nou demnitar reacționar în locul unuia democratic. Pornind de la principiul că secretarii primăriilor pot fi și alte persoane decât cele cu pregătire specială și juriștii, au fost aleși în aceste posturi și muncitori cu orientări democratice despre care a existat convingerea că sunt în stare să îndeplinească aceste datorii. Cu aceleași probleme m-am întâlnit și la numirea secretarilor comunali, deoarece nu am avut cadre corespunzător

pregătite pentru această muncă. După ce în mai multe județe au fost numiți în această funcție învățători, cu patru clase de gimnaziu sau și mai puțin, de pildă în județele Bihor, Mureș [-Turda] ori Someș [Solnoc-Dăbâca], această chestiune rămânând până astăzi nerezolvată, nu era pe cine să fi trimis în comune ca secretari. În mai multe locuri se prezintă ca o necesitate schimbarea primarului și aproape în toate județele este în curs înlocuirea personalului. În unele părți au fost încheiate alegerile, precum în județele Satu Mare, Mureș, Bihor și în cea mai mare parte a județului Cluj.

Ne lipsesc mult cadrele de încredere, cu orientări democratice, care ar putea ocupa poziții de răspundere nu doar la prefecturile comunale, ci și la cele orașenești ori la primării, la secțiile financiare și în alte locuri.

În orice caz, va trebui să ne realizăm planurile în așa fel încât, odată cu conferința FND, să poată avea loc la Cluj și consfătuirea prefecturilor care aparțin platformei FND și la care vor fi luate decizii în legătură cu indicarea unor directive unitare și o poziție unitară în ceea ce privește problemele administrative și juridice.

În această privință am hotărât schimbarea legilor fasciste prin circulare și am elaborat normele juridice referitoare la fascismii și criminalii de război. La Cluj funcționează deja o comisie cu responsabilități în acest domeniu. La tribunale a fost nevoie de mai multe schimbări, precum și de epurări, deoarece până în ultimul timp, sabotorii și fascismii au fost achitați de către aceștia, menționând lipsa unor legi referitoare.

Am explicat că menținerea legilor maghiare de dinainte nu înseamnă neapărat acceptarea unor legi fasciste, ci punerea în practică a unor aspecte democratice ale acestor legi.

Peste tot în școli s-a început activitatea, așadar și în școlile superioare, înțelegând aici și universitatea maghiară din Cluj. Am făcut totul ca profesorii universitari [români] cu orientări democratice să se întoarcă din Sibiu și Timișoara și să deschidă universitatea românească din Cluj. Respectând acest lucru, ne-am înțeles cu profesorii de la universitatea maghiară, care sunt pregătiți să predea clădirea centrală a universității împreună cu tot echipamentul acesteia, în cazul în care permitem în schimb menținerea universității maghiare într-o altă clădire, din care sunt destule pe aici¹⁹. Nu mai putem amâna până la venirea profesorilor români deschiderea universității maghiare. Suntem de părere că, la Cluj, ambele universități își găsesc locul și, pe baza principiului egalității în drepturi a națiunilor, vor susține lupta noastră împotriva șovinismului. În cazul în care și după deschiderea universității românești majoritatea opiniilor vor fi că doar universitatea maghiară are dreptul la existență, în esență nu se va schimba nimic, eventual doar ca formă. În multe părți am numit inspectori din rândul FND pentru controlul procesului de învățământ, ca acesta să fie democratic. În ceea ce privește școlile confesionale care își continuă activitatea, am intervenit prin intermediul prefecturii ca educatorii de aici să fie plătiți de către episcopatul acestora, precum și să contribuie la controlul școlilor respective și la transformarea acestora în unități de învățământ de stat. Acest lucru este necesar mai ales din cauza lipsei banilor din Transilvania de Nord, ceea ce face imposibilă renumerarea angajaților de stat.

Ar fi edificator de aflat în detalii cine finanțează preoții din Ardealul de Nord. Cu ocazia călătoriei mele am aflat că în județul Bistrița deja toți preoții români și-au ridicat renumerația pe două luni, iar în continuare vor mai primi bani pentru două luni înainte, în lei. Bani sunt reținuți la prefectură. După spusele preoților au primit salariul de la episcopie, în timp ce episcopia susține că, din cauza lipsei de fonduri, nu poate plăti cadrele didactice din învățământul confesional. În cazul în care acești bani provin din partea statului, atunci va trebui să fie împărțiți între preoți și cadre didactice, deoarece,

19 Despre acordul amintit de Goldberger nu avem cunoștințe. Dimpotrivă, în lunile următoare, din cauza problemei clădirilor, erau negocieri și discuții între conducerea universității maghiare și forțele politice locale.

de la prefecturi, profesorii primesc în locul salariului doar din când în când sume mai mici sau mai mari.

Se pune problema dacă renumerația preoților nu cumva are o strânsă legătură cu susținerea elementelor șovine din Ardealul de Nord. Cred că aceasta este situația.

Tovarăși, datorită celor spuse este necesar ca organizațiile noastre de partid să fie puternice și capabile să conducă toată viața politică, economică și administrativă a Transilvaniei de Nord. În acest domeniu am întâlnit până acum dificultăți mari.

Totodată, la Cluj am reușit la scurt timp după sosirea noastră să ne reorganizăm, iar în locul celor câțiva membri de partid găsiți acolo, astăzi există deja o sută de membri cu bune perspective, iar în curând vor fi trei sute. În alte județe și orașe nu este atât de bună situația. Principalul motiv pentru care se întâmplă acest lucru este punctul de vedere de principiu, conform căruia cei care au fost arestați între 1941–43 sau cei care au avut convingeri de provocator ori au făcut mărturisiri Siguranței nu pot intra nici astăzi în rândul membrilor de partid. În orice caz, în momentul de față avem comitete de partid, în afară de Cluj, la Dej, Oradea, Bistrița, Satu Mare, Sighetul Marmației, Târgu Mureș, Odorheiu Secuiesc, Miercurea Ciuc și în Trei Scaune.

Singurul centru de județ unde nu există comitet de partid este la Sălajul [sic!] ²⁰, dar în curând va fi organizat și aici. Instrucțiunile primite în legătură cu organizarea comitetelor au fost completate de mine cu cele primite de la tovarășul [Sándor] Jakab după ce acesta s-a întors de la consfătuirile de la București, împreună cu unul dintre tovarășii din Comitetul Central. Instrucțiunile respective le-am predat mai departe la organizațiile de partid din județele Someș [Solnoc-Dăbâca], Bistrița, Mureș-Turda, Odorhei și Trei Scaune.

Din tot ce am observat în cele cinci săptămâni petrecute în județele Transilvaniei de Nord reiese că organizațiile noastre de partid au toate șansele pentru o rapidă dezvoltare și întărire, cu atât mai mult cu cât acest lucru este cerut de evenimentele și îndatoririle noastre din viitor. Partidul nostru poate deveni partid de guvernământ în România, iar indicațiile acestuia sunt așteptate și ascultate de toți reprezentanții forțelor democratice, astfel și de către cei care se strâng în organizațiile FND din mai multe orașe ca foști membri ai partidelor de odinioară, din rândul național-țărăniștilor și liberalilor. Având în vedere această situație extrem de favorabilă, este nevoie de cadre de conducere. În fiecare județ ar trebui să existe cel puțin un membru de partid mai în vârstă și cu experiență care i-ar conduce și i-ar învăța pe cei tineri. Din acest motiv, rugăm CC să desemneze cât mai repede un membru în comisia de expertiză a arestărilor din 1941–43, care ar funcționa la Cluj, conform propunerii CC din Ungaria, și în care și cei de acolo și-ar putea delega oricând un membru. Până la clarificarea situației vechilor membri de partid, rugăm trimiterea a cel puțin patru-cinci activiști în Transilvania de Nord.

Putem face față, chiar dacă doar parțial, sarcinilor care ne-au fost trasate de către CC doar din cauza faptului că avem organizații de masă care au pe zi ce trece tot mai mulți membri, sunt din ce în ce mai activi și sunt pregătiți pentru rezolvarea problemelor. O astfel de organizație este, de pildă, mișcarea sindicală, care are reprezentanți pretutindeni. În anumite locuri există rezultate foarte bune din cauză că muncitorii din sindicate nu luptă împotriva proprietarilor, deoarece faptul că lucrează pentru Armata Roșie le dă posibilitatea să ia parte într-un mod tot mai activ la activitățile FND, în conducerea administrativă ori a altor domenii ale economiei sau ale statului.

Sindicatele din Cluj au un efectiv de cadre extrem de ridicat, peste 15 mii de membri, printre ei și funcționari remunerați. De pildă, „Dermata” are trei mii de muncitori, iar în biroul comitetului de uzină lucrează șapte oameni plătiți de întreprindere (ceea ce este de fapt o

20 Evident, este vorba despre Zalău.

excepție), care se ocupă cu probleme de organizare și sindicale. Totodată, la Cluj funcționează Frontul Plugarilor, care întreține bune relații cu mai multe organizații comunale și cu o bună parte din județ. MADOSZ, de asemenea, își desfășoară activitatea în mai multe orașe și comune. Am depus mult efort până când am scos din rândul Uniunii Oamenilor Muncii Maghiari din România elementele șovine, a căror influență se resimte până în zilele noastre în organizație. O altă organizație a noastră este Uniunea de Apărare Patriotică²¹, care acum și-a început activitatea. Doar la Cluj funcționează Apărarea Patriotică, care are o activitate foarte slabă, iar noi nu am reușit nici depunând eforturi să-i lărgim sfera de activitate.

Cred că în Transilvania de Nord, în loc de P. S. [?] ar fi fost mai bine să înființăm organizațiile locale ale „ARLUS”²², care ar fi strâns și elementele democratice care nu acceptă în totalitate platforma dar care, în orice caz, simpatizează cu sovieticii.

În cadrul sindicatelor din Oradea am reușit să înăbușim cea mai puternică rezistență șovină, atât din rândul maghiarilor, cât și din cel al românilor, dar mai ales din rândul sindicatului muncitorilor de la căile ferate. În patru săptămâni am terminat cu activitatea de informare, iar pentru două săptămâni am numit un instructor în comitetul de organizare al sindicatelor unite, pentru a putea realiza o unitate sub formă organizată a celor de la căile ferate din Oradea. Au existat și cazuri când, în timpul șederii de la Oradea, membrii „ceferiștilor” sindicaliști de la București nu vroiau să facă parte din același sindicat cu muncitorii maghiari. Efectivul sindicatului din Oradea este de 4.000 de oameni, iar acest număr crește odată cu deschiderea noilor întreprinderi.

În afara sindicatului, la Oradea mai funcționează și organizația MADOSZ, iar relațiile acesteia sunt din cele mai bune în interiorul județului. Totodată, aici funcționează și Frontul Plugarilor, cu rezultate bune în ceea ce privește activitățile desfășurate în cadrul comunelor. În oraș s-a reușit aproape în totalitate realizarea tuturor demnitarilor, numind în toate posturile persoane cu gândire democratică.

Județul Dej și Someș [Solnoc-Dăbâca]. Sindicatele din Dej: sindicatul muncitorilor căilor ferate, cu patru sute de membri, sindicatul muncitorilor din minele de la Ocna Dejului și mai multe sindicate cu muncitori din diverse domenii, deși aceștia sunt foarte puțini. În fruntea sindicatelor stă comitetul local. În județ, sindicate au mai fost organizate la Gherla. În afara lor mai funcționează Frontul Plugarilor, care și-a diversificat activitatea după demiterea prefectului și are excelente perspective, încât președintele Frontului Plugarilor este însuși prefectul. Organizația MADOSZ doar în această săptămână a scăpat de elementele maghiare șovine și fasciste ascunse în rândurile acesteia. Are legături bune cu satele din județ. A fost înființată Uniunea de Apărare Patriotică, în cadrul căreia funcționează o cantină, are însă și alte activități, în general lucrează foarte eficient.

Până la venirea mea în Bistrița (acum patru săptămâni), sindicatele au început să fie organizate împreună cu micii meseriași. Sindicatele au fost înființate după separarea micilor meseriași, care și-au organizat propria lor asociație, dar cu un efectiv foarte mic, deoarece fabricile de cherestea existente au fost închise. Trebuie să mai vorbim despre organizația Frontul Plugarilor, care abia și-a început activitatea, și în aceeași situație se află și Uniunea de Apărare Patriotică.

În județul Sălaj și la Zalău, din cauza lipsei întreprinderilor, sindicatele au fost înființate doar cu un efectiv extrem de mic. În același timp, în timpul prezenței mele acolo a avut loc adunarea generală MADOSZ, la care au fost așezate bazele organizației, iar cele ale Frontului Plugarilor de asemenea. În județ, acum se organizează sindicatele

21 Este vorba despre “Uniunea Populară de Apărare”.

22 Prescurtarea de ARLUS vine de la Asociația română pentru strângerea legăturilor cu Uniunea Sovietică – adică prescurtarea în limba română a Societății de Prietenie Româno-Sovietică. A fost înființată în 11 noiembrie 1944, la București.

de la Surduc, unde se așteaptă aderarea a 1.200 de mineri. Am ținut o ședință cu participarea unora dintre mineri și unde s-a hotărât înființarea sindicatelor unite. La Jibou a fost constituit sindicatul lucrătorilor de la căile ferate, cu aproape două sute de membri, precum și organizația MADOSZ. La Șimleul Silvaniei au fost înființate de asemenea sindicatele și MADOSZ-ul.

La fel a fost și în cazul localităților Cehul Silvaniei și Hodod.

Județul Satu Mare. La Satu Mare au fost înființate sindicatele și comitetele locale, iar numărul membrilor abia atinge 1.500 de oameni, deoarece orașul este transformat în ruine (acesta este cel mai distrus oraș din tot Ardealul de Nord), și cele mai multe întreprinderi nu și-au reluat încă activitatea. Cel mai organizat aici este sindicatul celor de la căile ferate.

Sindicatele din Baia Mare sunt destul de puternice și au peste 3.500 de membri, în cea mai mare parte mineri. Comitetele locale sunt deosebit de eficiente și active, iar tovarășul [Gábor] Birtás a fost din nou delegat aici pentru a efectua muncă sindicală.

Uniunea de Apărare Patriotică și MADOSZ-ul funcționează de asemenea în Baia Mare.

La Baia Sprie, minerii sunt bine organizați și, în tot Ardealul de Nord, aici este cea mai prietenoasă atmosferă.

La Sighetul Marmației, sindicatele au 1.100 de membri. Organizația crește aici continuu. Frontul Plugarilor este în curs de înființare.

Sindicatele din Târgu Mureș sunt destul de bine organizate, numărul membrilor acestora se ridică la peste 6.000. Comitetul local se bucură de rezultate foarte bune. Au fost constituite și organizațiile MADOSZ și Uniunea de Apărare Patriotică. În județul Mureș mai există o organizație la Reghin. Deoarece fabrica de cherestea nu funcționează în celelalte localități raionale, deocamdată nu au fost înființate sindicate, dar organizațiile MADOSZ au bune rezultate și în aceste localități.

În județul Odorhei, sindicatele mixte ale muncitorilor de la căile ferate, mineri etc. nu au un efectiv prea mare. Cea mai puternică organizație este și aici MADOSZ-ul, cu 2.200 membri în județ. (Totodată, aceasta este cea mai eficientă organizație a Transilvaniei de Nord). După discuția mea cu tovarășii din comitetul de partid, am înțeles clar faptul că din această organizație trebuie numai deocamdată epurate elementele maghiare șovine și fasciste.

În județul Ciuc nu există încă sindicate, dar organizațiile MADOSZ sunt și aici puternice.

În județul Trei Scaune au fost deja constituite sindicatele, iar MADOSZ are bune relații cu satele.

Presa și propaganda

Din cauza lipsei de cadre, doar în ultimul timp am început să organizăm secția de presă și propagandă. Totuși, comitetul de partid a desfășurat și înainte de aceasta o muncă serioasă de informare, ținând prelegeri pentru activul de partid. Astfel de prelegeri se țineau, de pildă, despre situația politică și economică a Transilvaniei de Nord, despre platformă [FND], despre sindicate și multe alte teme. Pe această linie suntem încă la începutul activității. În ceea ce privește presa, la Cluj apare săptămânalul Frontului Plugarilor, („Plugarul”²³). În ultimul timp publică materiale de un nivel mult mai înalt, care pot fi bine utilizate de către țărani. În prezent, în funcție de posibilitățile de aprovizionare cu hârtie, încercăm să-l transformăm în cotidian, ori să atingem cel puțin nivelul de trei apariții pe săptămână. La Cluj se tipărește și cotidianul maghiar, intitulat „Világosság” [Lumina], ale cărui apariții am fost nevoiți să le modificăm, astfel ziarul este difuzat doar în fiecare a doua zi. Pentru acest lucru există două motive. Pe de o parte nu reușim să asigurăm o gardă redacțională care să urmeze direcția politică indicată de noi (spiritul revoluționar îi lipsea dintotdeauna

23 *Plugarul*.

ziarului), iar din acest motiv am întreprins schimbări și în redacție. Pe de altă parte lipsește hârtia. În această problemă avem în vedere ajutorul Comitetului Central. Tot la Cluj se tipărește organul de presă al Blocului Democrat Român, „Tribuna”, care are, la modul evident, tendințe șovine. Totuși nu mi-am dat acordul la interzicerea apariției acestuia, deoarece am crezut că vom reuși să-i cooptăm pe românii cu gândirea democratică în activitățile FND, iar astfel vom putea influența cuprinsul „Tribunei”.

În celelalte orașe din Ardealul de Nord sunt probleme grave în acest domeniu, deoarece comandamentele sovietice nu contribuie la publicarea unor organe de presă. În pofida acestui fapt, la Satu Mare apare cotidianul „Híradó” [Jurnal], care este un ziar foarte bun și cu spiritul combatant și ajută mult la elucidarea problemelor actuale, contribuind din plin și la demascarea unor zvonuri.

La Târgu Mureș apare de asemenea un ziar la fiecare două zile²⁴.

Ziarul din Carei a fost interzis provizoriu, dar probabil va apărea în curând sub titlul de „Szatnár Megyei Közlöny” [Buletinul județului Satu Mare], la fel și săptămânalul „Szabadság” [Libertatea] din orașul Satu Mare²⁵. A apărut și numărul bilingv al ziarului „Máramarosí Világosság” [Lumina din Maramureș]. O pagină a fost scrisă în limba română, iar alta în cea maghiară²⁶. Ziarul este publicat de organizația Partidului Comunist din Maramureș. Din punctul de vedere al conținutului este foarte slab, iar în ceea ce privește caracterul politic poate fi criticat. Din aceste motive nu am fost de acord să apară și în continuare ca organ de presă al partidului, de aceea, de acum figurează ca organul mișcării democratice antifasciste.

La Cluj am înființat două cercuri populare, Clubul Józsa Béla²⁷, care poartă numele comunistului erou, omorât de jandarmeria maghiară, precum și „Coșbuc”-ul. Într-unul dintre aceste cluburi funcționează biblioteca maghiară, în celălalt cea românească, și au loc și prelegeri educative. Am făcut propunerea ca cercuri culturale asemănătoare să fie înființate și în alte orașe din Transilvania de Nord.

Referitor la materialele de partid, în afara celor primite de CC mai avem și materiale în limba maghiară, publicate la Moscova. Comitetul de Partid din Cluj a editat sub forma unei broșuri în limbile română și maghiară cuvântarea tovarășului Stalin din 6 noiembrie 1944, în zece mii de exemplare. Traducerea a fost realizată de Comitetul Regional de Partid. Avem promisiuni că în viitorul apropiat vom primi o mie de exemplare din istoria PCM în limba maghiară. În scurt timp vom aduce aceste cărți, deoarece ele sunt extrem de importante pentru cadrele noastre maghiare din Ardeal.

În pofida faptului că am avut doar puțin timp la dispoziție, am pregătit Congresul Sindicatelor Unite, la care îi așteptăm pe delegații tuturor centrelor importante din Transilvania de Nord. La congres²⁸ dorim să ridicăm două probleme fundamentale: 1) Din cauza salariilor mici din regiune, cotizațiile membrilor sindicali trebuie diminuate; 2) Până când relațiile dintre Transilvania de Nord și Vechiul Regat vor fi normalizate, trebuie înființat Comitetul Regional Român al Confederației Muncii²⁹, cu centrul la Cluj și sub conducerea Confederației Muncii din București, care ar putea întreține, totodată, relații vii și cu sindicatele din Ardealul de Nord. Sperăm ca Comitetul Central să fie de acord cu propunerile noastre.

24 Cotidianul orașului Târgu Mureș, Szabad Szó [Cuvântul Liber], apare din 4 noiembrie 1944.

25 În Carei, doar până la 24 iunie 1944 a apărut sub acest titlu un organ de presă. Începând din 23 august 1944 nu a mai fost tipărit, iar Szabadság a apărut doar din mai 1945.

26 În acest timp, ziarul din Sighetu Marmației este *Poporul*, care apare bilingv doar cu anumite ocazii, de altfel este tipărit în limba română.

27 Este vorba despre Atheneul „Józsa Béla”.

28 Congresul sindicatelor a avut loc între 26-30 ianuarie 1945, la București.

29 Este vorba despre Federația Sindicatelor Unite din România.

Tovarăși, Comitetul Regional al Transilvaniei de Nord este bine informat în legătură cu greutățile care se ivesc pe parcursul muncii noastre, mai cu seamă în ceea ce privește dezvoltarea și întărirea organizațiilor de partid. Totodată, este de părere că a făcut deja progrese în ceea ce privește rezolvarea unor sarcini primite din partea Comitetului Central, și se obligă să atragă mereu atenția organizațiilor de partid asupra acestor îndatoriri. Din acest motiv am convocat la 7-8 ianuarie, la Cluj, consfătuirea tuturor delegaților organizațiilor de partid active din Ardealul de Nord. În afara chestiunilor legate de partid, se vor discuta la consfătuire și problemele ridicate la ședința FND din Transilvania de Nord, deja amintită de mine.

Anexa la raportul Comitetului Regional din Transilvania de Nord

Despre relațiile noastre cu Comandamentul Sovietic

Cu toate că la începutul activității organizațiilor partidelor noastre nu am avut relații lipsite de greutate cu Comandamentele Sovietice Regionale din Transilvania de Nord, poate fi constatat faptul că în prezent aceste relații sunt în general bune, iar în județe, între părți se observă o cooperare fructuoasă și profitabilă pentru toată lumea. Au rămas însă câteva chestiuni nerezolvate până astăzi. Nu este vorba despre acele trei puncte esențiale despre care am mai vorbit în acest raport și pe care le-am prezentat și personal conducerii politice din spatele frontului, de la care am și primit, printre altele, promisiunea fermă legată de hotărârea în ceea ce privește numirea apropiată a unui comisar administrativ în Transilvania de Nord.

Din raportul meu reiese clar cu câte greutate ne-am confruntat în toate cele unsprezece județe din Ardealul de Nord în ceea ce privește munca administrativă, economică, financiară, din domeniul învățământului și al sănătății.

Un alt factor care împiedică munca noastră este faptul că măsurile generale luate de comandantii regionali ai Armatei Sovietice sunt interpretate în funcție de orientarea lor politică sau, de cele mai multe ori, în funcție de felul în care comandantul respectiv se orientează la fața locului. Câteva exemple: problema salariilor, care se leagă de prețuri și scumpiri. În cazul în care este adevărat că există o dispoziție conform căreia nici o condiție (înțelegând prin aceasta și prețurile) nu poate fi schimbată față de situația inițială, găsită de Armata Roșie la venirea în țară, atunci este incorect dacă acest lucru are valabilitate doar în cazul salariilor muncitorilor. Nici administrația civilă, nici Comandamentul sovietic nu pot stopa creșterea prețurilor, după ce atât în România, cât și în Ungaria acestea au atins cotele maxime. Așadar, după ce prețul alimentelor de bază a crescut de la 2 până la 300%, și salariile muncitorilor ar trebui modificate în funcție de acest lucru (așa cum s-a petrecut și mai demult), la fel cum s-a și întâmplat în majoritatea orașelor din Transilvania de Nord, de pildă la Oradea, Satu Mare și în împrejurimile orașului Baia Mare. La Cluj, unde comisar este tovarășul colonel Macedon, s-a luat hotărârea să se crească plata muncitorilor de la minim 2 pengó pe oră la maxim 5 pengó pe oră. Acest salariu reprezintă de fapt o sumă absolut minimală, care a fost stabilită de sindicatele unite după ce au luat în considerare faptul că muncitorii uzinelor produc în mod exclusiv pentru Armata Roșie și necesitățile de pe front. Situația este asemănătoare, adică este stabilit salariul minim, și la Târgu Mureș. În celelalte orașe, tovarășii comisari recunosc că remunerațiile actuale sunt extrem de mici, dar spun că mărirea acestora nu depinde de ei. Așadar, această problemă are nu doar un aspect economic, ci și unul politic, în pofida faptului că sindicatele au depus un efort deosebit, iar păstrarea directivelor partidului nostru necesită deseori și sacrificii din partea muncitorilor. Totodată, există și posibilitatea ca fasciștii să răspândească zvonul conform căruia muncitorii care produc acum pentru Armata Roșie trăiesc mai prost decât înainte, pe vremea regimului fascist. Muncitorii din Ardealul de Nord, mai ales cei de la căile ferate și minerii, de pildă, cei

din Surduc și din alte părți, au dat dovadă de un important spirit de sacrificiu și de înțelegere a situației când, mai mulți dintre ei, timp de 4-8 săptămâni, au lucrat fără să fie plătiți. În același timp, acest lucru nu înseamnă că, având un venit de 50-100 de pengő pe săptămână (în general 1.500 lei) – ceea ce este oricum prea puțin –, și-ar putea continua activitatea.

O altă problemă, care întotdeauna a stârnit anumite zvonuri, este libertatea presei, care trebuie asigurată pentru organizațiile democratice din interiorul FND. Chiar dacă tovarășii comandanți sovietici recunosc prin vorbe că masele nu pot fi educate decât cu ajutorul ședințelor și al presei, în practică ei cauzează destule probleme la aprobarea apariției ziarelor democratice. De pildă, la Oradea exista deja un comitet de redacție format din elemente democratice verificate și membrii de partid, care colaborau cu acestea. Cu toate că, în principiu, publicarea ziarului era aprobată, acesta nu a putut să apară nici după ce comandantul regional (din Cluj) al Transilvaniei de Nord și-a dat acordul pentru apariție, deoarece comandantul sovietic din Oradea a interzis tipărirea acestuia. La Oradea, unde șovinismul este deosebit de puternic în rândul ambelor popoare, un ziar democratic antifascist este pur și simplu de neprețuit. Tovarășii noștri au hotărât că vor publica un ziar în ciuda interdicției comandantului sovietic³⁰. Cu acest lucru și-au riscat libertatea, spunând că au mai fost arestați din cauza activității lor revoluționare, și acum sunt din nou pregătiți pentru acest lucru. Această situație nu este singulară. La Satu Mare se întâmplă același lucru. Tovarășii de acolo au tipărit un ziar fără aprobarea comandantului sovietic³¹. La două zile după apariție l-au căutat pe comandant și i-au prezentat conținutul ziarului, iar acesta, considerându-l potrivit, a aprobat publicarea. Probleme de acest gen au mai fost și în alte orașe, ca Târgu Mureș, Carei etc.

Față de aceasta, atitudinea comandantului sovietic din Sighetul Marmației era cu totul contradictorie, deoarece el însuși a dorit ca organizația să publice cu orice chip un ziar al partidului. Tovarășii i-au împlinit dorința și, fără aprobarea noastră, mai mult decât atât, fără să fim de acord măcar cu înființarea organizației de partid, au tipărit un număr din ziar, extrem de slab și incorect din punct de vedere ideologic.

De asemenea, atitudinea comandanților sovietici față de epurările făcute în rândul celor din aparatul administrativ nu este unitară, mai cu seamă în ceea ce privește arestările fasciștilor, căci, deși formal recunosc necesitatea și importanța celor amintite, în același timp vor dovedi exagerat de univoce și concrete pentru îndepărtarea sau arestarea acestora. Au existat cazuri când comandanți sovietici, de pildă cel din Dej, Oradea sau un tovarăș maior, primul comandant sovietic din Cluj³², au ordonat eliberarea unor fasciști cunoscuți sub pretextul că nu există destule dovezi împotriva lor. Motivele acestei situații nu sunt necunoscute pentru mine. Tovarășii noștri s-au acomodat prea bine cu postura sovieticilor, când NKVD nu arestează pe nimeni, decât atunci dacă probele sunt 100% incontestabile. Acest principiu însă nu poate fi împlinit pe deplin și mecanic în apropierea frontului, iar în Transilvania de Nord cu atât mai puțin. De altfel, arestarea elementelor fasciste, precum și scoaterea lor din funcție, stă în competența administrației civile și nu poate compromite sub nici o formă autoritățile sovietice. Totodată, trebuie avută în vedere atitudinea politică și tovarășească în ceea ce privește susținerea reciprocă atât din partea tovarășilor, cât și din partea comandanților sovietici din Cluj, Baia Mare, Bistrița, Odorheiu Secuiesc și Carei.

Se înțelege că acolo unde, în ciuda tuturor problemelor, partidul și alte organizații democratice dovedesc că sunt în stare de-a organiza și conduce masele, acestea merită

30 La Oradea, după intrarea trupelor sovietice și românești, primul cotidian în limba maghiară, „Új Élet” [Viață Nouă], a apărut abia la 16 ianuarie 1945.

31 „Jurnalul” [Híradó] de Satu Mare a apărut, probabil, doar în câteva numere între decembrie 1944 și martie 1945.

32 Generalul Kovlovski?

toată încrederea comandanților sovietici, în același timp, după cum am mai amintit, nu toți au pregătirea politică necesară și nu încearcă toți într-un mod unitar să ia măsurile cele mai adecvate.

A fost înaintată o propunere care, dacă ar putea fi introdusă în Ardealul de Nord în condițiile actuale, ar avea o foarte mare importanță. Este vorba despre faptul că, la plecarea germanilor, o bună parte a populației – sași, șvabi – a părăsit de asemenea teritoriul țării. Doar din județul Bistrița au plecat peste 20 mii de oameni, astfel, județul a rămas aproape fără populație. Există douăzeci de comune, unde casele sunt în stare bună și pământurile sunt destul de fertile.

Pare o soluție bună și realizabilă să aducem în localitățile părăsite de germani populația de moți. Cu acest lucru s-ar rezolva o problemă veche, dar cu atât mai gravă, a „moților din Munții Apuseni”.

Dacă se poate, rog Comitetul Central să analizeze din nou numirea comisarului din Transilvania de Nord, iar în ceea ce privește problemele economice și financiare, să ia decizii care să ne ajute în mare măsură activitatea.

Nicolae Goldberger

*RVP RF. f. 0125. Îd. 33. P. 127. D. 7. L. 17-33, copie în limba rusă.
Transzilvanszkij vaprósz. Vengero-runünszkij territorialnij szpor i SZSZSZR
1940–1946. Dokumentü. (Ed.: Tófik, Iszlamov.) Moscova, 2000, doc. 68.*

17

Adresa lui I. Lavrentiev către A. I. Vâșinski, adjunctul Comisarului Poporului pentru Afacerile Externe, despre punctul de vedere al Cartierului General al Armatei Roșii față de problema remiterii Transilvaniei de Nord către România³³

Moscova, 31 decembrie 1944 SECRET

1) În legătură cu întrebarea: care parte a Transilvaniei de Nord poate fi dată României, având în vedere distanța existentă în momentul de față între front și România, am intrat în contact cu Cartierul General al Armatei Roșii, de unde (de la tovarășul Stienenko) am primit următorul răspuns:

a) Având în vedere bugetul planificat pentru Armata Roșie, aprovizionarea cu alimente a Transilvaniei de Nord este asigurată de Frontul 2 și 4 Ucrainean. Dacă Transilvania de Nord ajunge la România, acesta va considera contribuțiile următoare ca măsuri reparatorii, ceea ce în prezent nu este avantajos:

b) Ardealul de Nord asigură spatele Frontului 2 și 4 Ucrainean.

c) *Armata Roșii îi aparțin două corpuri de armată românești care, conform raportului tovarășului Stienenko, sunt slabe la luptă, iar în prezent motivația lor este faptul că Transilvania de Nord va ajunge în scurt timp la România. În cazul în care această motivație dispăre, corpurile de armată românești vor fi și mai puțin eficiente.*

Pornind de la cele de mai sus, Cartierul General al Armatei Roșii crede că, în situația de față, anexarea Transilvaniei de Nord României nu este avantajoasă pentru noi. În schimb,

³³ Transmis către A. Vâșinski pentru dispoziții. Pe document se găsesc următoarele observații: „Tovarășului Zorin. Deocamdată nu ridicăm problema. A. Vâș[inski] 1/4”. Sublinierile din textul documentului provin de la A. Vâșinski – Obs. red. rus.

dacă vor fi luate în seamă considerentele politice față de cele militare și economice expuse mai sus, atunci Cartierul General este de părere că întreaga Transilvanie de Nord poate ajunge la România, în cazul în care cea mai apropiată linie a frontului este la cel puțin 110 km față de aceasta. În acest caz, Cartierul General cere să se fixeze termenul corespunzător pentru scoaterea rezervelor alimentare.

2) Articolul 19 din Convenția de Armistițiu, care consideră nul [cel de-al doilea] Arbitraj de la Viena, poate fi interpretat din punct de vedere juridic în felul următor: până la rezolvarea pașnică a situației, tot Ardealul de Nord trebuie să ajungă la România, neținând cont de aspectele etnice ale teritoriului, având în vedere faptul că acest articol nu recunoaște separarea Transilvaniei de Nord de România. Se înțelege că o parte a județelor din Ardealul de Nord la prima anexare nu ar fi neapărat remise, în cazul în care în aceste județe există un interes special din punct de vedere militar.

Totodată, consider necesar să vă atrag încă o dată atenția asupra faptului că nota referitoare la Ardeal³⁴ realizată de comisia tovarășului Litvinov în iulie anul curent nu a dat (și sincer, nici nu putea da) un răspuns la întrebarea: în mod concret, care parte a Transilvaniei de Nord – ținând cont de coloratura etnică a teritoriului – trebuie anexată României. Ar fi oportun dacă comisia tovarășului Litvinov ar formula această problemă în acord cu pregătirile pentru Conferința de Pace, de vreme ce Uniunea Sovietică oricum va trebui să ia atitudine în ceea ce privește acest aspect.

3) Conform dispoziției Dvs. referitoare la pregătirea propunerii de proiect privind remiterea Transilvaniei de Nord către România, anexez proiectul deciziei GOKO³⁵.

A. Lavrentiev

AVP RF f. 0125. On. 33. P. 127. D. 7. L. 5-6, transcriere în limba rusă. Publicat: „Tri vizita A. Ja. Visinszkova v Bukareszt. 1944–1946. Dokumentii rosszijszkij arhivov”. M[oscova], 1998, documentul nr. 23. Tradus pe baza: Transzilvanszkij vaprosz. Vengero-rumünszkij territorialnij szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumentü. (Ed.: Tofik, Iszlamov.) Moscova, 2000. doc. 69, p. 287–288.

34 Nota este datată la 5 iulie. (În limba rusă se găsește în același volum ca scrisoarea publicată aici, la paginile 233-237). În limba maghiară sunt publicate de: Miklós Zeidler – Béni L. Balogh: *Az „Erdély-kérdés” a magyar – szovjet külkapcsolatokban [„Problema Transilvaniei” în relațiile externe sovieto-maghiare], aprilie 2000, 2002, p. 54–58.*

35 Comisia de Apărare a Statului (obs. N.M.Z. – V.G.). Conform directivelor lui A. I. Vâșinski, Cartierul General al Armatei Roșii a pregătit propunerea de proiect privind retrocedarea Transilvaniei de Nord către România:

Proiect

COMISIA DE APĂRARE A STATULUI.

Ordinul nr. al C.A.S., din ... ian. 1945, Moscova, Kremlin

Referitor la retrocedarea Transilvaniei de Nord către România, conform articolului 19 al Convenției de Armistițiu încheiate cu România

Comisia de Apărare a Statului hotărăște:

1. Să se facă propunerea pentru Cartierul General al Armatei Roșii (tov. Antonov), să pregătească pe data de febr. 1945 predarea Transilvaniei de Nord.

2. Comisiei Aliate de Control din România (tov. Vinogradov) să i se încredințeze sarcina de-a informa guvernul român până la febr. 1945 despre faptul că, îndeplinind clauzele articolului 17 și 19 din Convenția de Armistițiu, Comandamentul Aliat (sovietic) este de acord cu introducerea administrației române pe teritoriului Transilvaniei de Nord.

La înființarea administrației trebuie să fie îndeplinite condițiile Convenției de Armistițiu. (AVP RF f. 0125. On. 33. D. 7. P. 127. L. 7.) – Obs. red. rus.

Raportul delegatului Centrului EMGE din Cluj (Asociația Agricultorilor Maghiari din Transilvania), Béla Demeter, despre călătoria efectuată în perioada 1 decembrie 1944–2 ianuarie 1945 în Transilvania de Nord

Cluj, 9 ianuarie 1945

Sarcină

Din cauza evenimentelor războiului și a problemelor existente în circulație – precum se știe – s-au întrerupt legăturile dintre Centrul EMGE și rețeaua externă. De aceea, în vederea reluării activităților din cercurile agricultorilor și din filialele județene, am fost însărcinat de către direcțiunea EMGE să fac o vizită în satele din Solnoc-Dăbâca, Bistrița Năsăud [comitate] și cele din Ținutul Secuiesc, precum și în filialele județene. În decursul vizitei urma să constat situația actuală a agriculturii, cu privire specială la cele mai urgente acțiuni care trebuie întreprinse. Prefectul județului Cluj³⁶, sub nr. 1180/1944, cere un raport despre condițiile de alimentație publică a Transilvaniei de Nord.

Gherla

Am plecat de la Cluj la 1 decembrie, împreună cu Imre Erdély, funcționar la EMGE, pentru a constata situația actuală existentă la fabrica de conserve și crescătoria de porcine din Gherla referitor la Asociația pentru Valorificarea Produselor Agricole din Ardeal (EGÁSZ), ce intră în sfera de interese a EMGE și a Cooperativelor Furnica din Transilvania. În aceeași zi, pe la orele amiezii, am ajuns cu Imre Erdély la Gherla, iar el s-a și întors a doua zi la Cluj și, probabil, și-a făcut deja raportul referitor la EGÁSZ. Tocmai de aceea, mă voi limita doar la constatarea faptului că, la crescătorie, conducerea a acționat cu o mare neseriozitate, lăsând complet la voia întâmplării acest extrem de important complex de bunuri administrative și luând cu el lichiditățile în valoare de 53.000 pengő ale uzinei. În urma acestui lucru, fabrica a suferit pierderi în ceea ce privește echipamentul, materialele furajere aflate în posesia acesteia și alte valori depozitate acolo. În schimb, cu efectuarea unor mici reparații și completarea echipamentului, uzina ar putea fi pusă în funcțiune. Mai există moara de măcinat furajele, aprox. 10.000 buc. de cutii de conserve, 2 boi cu jug, căruța și cazanul cu aburi. L-am găsit la crescătorie pe Andre Dézsi, măcelar, care și locuiește acolo. Așadar, doar el ar putea relata când, cine și ce a luat de acolo, deoarece, după cum spun localnicii, tocmai Andre Dézsi a fost cel care a vândut mai multe lucruri. Printre altele, și o parte a țiglelor de pe acoperișul depozitului de la grajduri. Va trebui efectuată o cercetare temeinică pentru a stabili în această problemă responsabilitățile și persoanele considerate vinovate.

Situația economică din orașul Gherla și împrejurimile acestuia

În Gherla s-a oprit aproape în totalitate circulația mărfurilor din cauza problemelor din domeniul transporturilor. Doar o anumită cantitate de grâu a fost transportată de aici la Cluj pentru alimentația muncitorilor de la căile ferate. După spusele experților economiști care dețin informații de aici, în satele din jurul orașului care sunt departe de traseele de trecere ale frontului mai există porcine, și nici efectivul de bovine nu a suferit

³⁶ Înainte de 26 decembrie 1944, prefectul județului Cluj a fost seniorul Teofil Vescan. I-a urmat Vasile Pogăceanu.

pierderi mai mari. Mai mult decât atât, mai există și cantitatea de porumb și orz necesară pentru deschiderea unei crescătorii de porcine de mărime medie la Gherla.

La 1 decembrie, prețurile pieței erau: porcine vii cu 8–10, carne de porc cu 10–12, slănină pentru topit cu 20 de pengő. Carnea de vită cu 5 pengő, uleiul comestibil, adică de floarea soarelui, cu 18–20, făină de grâu durum cernută cu 1–1,80, grâu cu 80, porumb cu 70, orz cu 70, fân cu 25–40 și paie cu 10 pengő.

Semănatul de toamnă a fost efectuat în doar 40%. Lipsurile se resimt în special la produsele textile și articolele confecționate din piele.

Una dintre cele mai mari probleme este că în lipsa carburanților, agricultorii au treierat doar 50% din recoltă, mai mult decât atât, în această perioadă am mai găsit și la graniță grâu, care însă, ar fi trebuit dus la loc ferit, chiar și în lipsa carburanților.

Armata germană și maghiară în retragere a produs mari pagube în agricultură.

Dej

Filiala EMGE funcționează mai departe în vechiul sediu. Șeful de sediu, Dániel Antal, se găsește la locul său, el este în același timp și ajutorul prefectului județului, iar dintre funcționari sunt aici Róza Fábrián și Péter Bíró, președintele Cercului Gospodarilor din Șintereag, și János Fülöp, om de serviciu. Au plecat Miklós Csákány, șeful filialei locale (militar), precum și Papp Gyuláné și Katalin Sárosy. După schimbare a fost angajat provizoriu Domokos Szacs vay, fost intendent la Sântionlunca.

Conform modelului de la Cluj, filiala a primit de la prefect acceptul de funcționare, anexat³⁷. Până la 1 decembrie au fost deja contactate personal toate cele 64 de cercuri ale agricultorilor, având în vedere faptul că cei de la conducerea cercurilor și delegații acestora din sate au mers la EMGE și au primit indicațiile necesare pentru reorganizarea cercurilor de agricultori și obținerea creșterii producției, iar din cauză că șeful filialei este în același timp și ajutorul prefectului, au beneficiat – în limita posibilităților – și de susținere din partea autorităților referitor la cererile justificate.

Starea materială a filialei și pierderile acesteia cu ocazia războiului sunt atestate de inventarul din anexă³⁸.

Situația economică a comitatului Solnoc-Dăbăca

Spargerea magazinelor și golirea mărfurilor din depozitele din oraș a fost începută de armata germană și maghiară în retragere. În prezent există o uriașă penurie în ceea ce privește orice produs comercial mai important: produse textile, de pielărie, articole de metal, zahăr, precum și mărfuri coloniale. Tocmai din acest motiv, articolele respective au prețurile extrem de ridicate, iar despre cele textile nu putem vorbi, deoarece acestea nu există.

Prețurile de pe piață: ouă cu 1 pengő, o cupă (1,5 litri) de lapte cu 4 pengő, făină pentru pâine cu 1,50, iar la 1 decembrie carnea de vită a fost 6 pengő; 1 kg. de carne de porc era cu 12–14 pengő, 1 kg. de slănină pentru topit 20, găscă grasă cu 100, o pasăre cu 30–40, ulei alimentar cu 10–12, petrol cu 30–50, o cutie de chibrituri cu 3 pengő, 10 gr. de piper cu 7, un kg. de sare cu 1 pengő. La târgul săptămânal se vând și bocanci, iar o pereche de calitate medie ajunge la 550 pengő, adică mai mult decât 6 q de grâu, deoarece prețul grâului este fixat la 80 de pengő. Prețurile la bovine: bovine de tăiat, calit. a II-a, 1500 de pengő, o pereche de boi de jug 4000–5000 pengő. Cantitativ, animalele aduse la târg sunt puține, 20–40 de porcine grase se aduc săptămânal, animalele se cumpără mai ales direct în sat. În comunele mai îndepărtate de drumul principal, desigur, și prețurile sunt mai scăzute. Postavul țesut în casă și adus la târgurile săptămânale, adică țundra, aprox. 300 pengő (material pentru o pereche de izmene).

37 Anexa nu a fost găsită pe lângă raport.

38 Nu a fost găsit inventarul pe lângă raport.

Situația din agricultură

Problema treieratului este asemănătoare cu cea din regiunea Gherlei. În ciuda exploziilor cauzate de nemți, rafinăria și depozitul de materiale s-au păstrat parțial, astfel, muncitorii au pus în funcțiune fabrica cu propriile lor puteri. Cantitatea de carburanți depozitată ar fi acoperit parțial necesitățile, dar zilele trecute a fost un incendiu în zonă, iar conform celor auzite, s-au distrus aproximativ 20.000 litri de benzină și petrol.

Semănăturile de toamnă [s-au efectuat în proporție de] aprox. 25–30%. Pierderile septelului din timpul războiului sunt de aprox. 85% în kilograme, 30–40% la bovine, 70% la porcine și 20–30% la ovine.

Comitatul nu are grâu. La toate morile uiumul a fost reținut de prefect pentru a asigura alimentele în zonele cu penurie. Pe proprietățile funciare mijlocii din Solnoc-Dăbâca și în diferite depozite „Futura” a existat o cantitate importantă de cereale care, în cele mai multe locuri, a fost pradată de elementele șovine române. La fel și toate dotările de pe proprietăți. Într-un mod asemănător, au suferit mari pagube și micii proprietari. Trebuie menționat faptul că aceste lucruri nu erau săvârșite de toți românii, ci doar de elementele șovine, iar pe deasupra, aproape întotdeauna, de gospodarii cei mai înstăriți. Acum, cerealele luate sunt duse la piețele din județele Maramureș și Bistrița Năsăud și vândute la negru țăranilor săraci lipiți pământului cu prețuri de speriat. De pildă, un litru sau o baniță de grâu cu 40–50, iar porumbul la fel.

În ceea ce privește furtul din grânare, cazul cel mai reprezentativ este cel de la Șintereag, unde comisionarul de la Futura a reușit să salveze 270 kg. de grâu pentru pâine din depozit. La dispoziția lui Emil Mureșan, un meșter fierar și primarul comunei, acestea au fost luate de gospodarii români mai înstăriți, încât, în momentul în care comandantul sovietic al Armatei Roșii din comună s-a interesat de problemă, doar 43 kg. mai erau din cele 270 de kg.

Proprietățile de pământ părăsite nu sunt gestionate în mod corespunzător. În fiecare loc există alt sistem. În unele comune, primăriile le-au dat în arendă agricultorilor, care însă le-au lucrat în această toamnă într-o foarte mică măsură, ori deloc. În alte locuri, pământurile au fost împărțite, dar nu după principiul social, deoarece cele mai multe au ajuns tot la țăranii români mai înstăriți. Agricultorii maghiari nu au beneficiat de pe urma acestor bunuri nici prin închiriere și nici sub vreo altă formă.

Comandamentul Armatei Roșii a acordat peste tot poporului cea mai bună apărare împotriva elementelor șovine. Astfel, și în comitatul Solnoc-Dăbâca s-a dat ordinul ca agricultorii maghiari expropriați să primească înapoi bunurile inventariate cu moștenitori sau de mână moartă. Din păcate, din cauza lipsei organelor penale, acest lucru nu s-a întâmplat decât pe alocuri. Autoritățile locale au primit un ordin strict și în ceea ce privește formarea gărzilor, care trebuiau alcătuite în comun din reprezentanții populației de diferite etnii. Pentru a putea asigura producția agricolă și conviețuirea pașnică a celor două popoare, este indispensabilă refacerea completă a ordinii, adică restituirea totală a bunurilor luate de la agricultorii maghiari.

Din acest punct de vedere, a avut loc o inițiativă importantă la Dej. A fost înființat un Cerc de Prietenie Româno-Maghiar. Președintele acestuia era dr. Gyula Mircsa [Iuliu Mircsa?], prefect (de atunci schimbat cu reprezentantul Frontului Plugarilor, dr. Romulus Moldovan).

Vice-președinți ai cercului erau protopopul principal greco-catolic Mânzat și protopopul reformat din Dej, László Kovács. Sediul este în locația EMGE și, de două ori pe săptămână, au loc întâlnirile oficiale. Participanții au intenția de a adresa un manifest locuitorilor din Solnoc-Dăbâca, în care să insiste asupra conviețuirii frățești între popoare.

Problema zahărului.

În comitatul Solnoc-Dăbâca a fost cultivată o anumită cantitate de sfeclă de zahăr. Dániel Antal a venit cu ideea să se înființeze la Gherla o mică fabrică de zahăr. Pentru aceasta însă este nevoie de filtre, ceea ce nu au reușit să procure până în prezent.

Problema banilor

Comitatul și instituțiile publice își acoperă cheltuielile din impozitele publice. Din acești bani au reușit să plătească cele mai importante cheltuieli și salariile funcționarilor, care n-au beneficiat încă de mărire. Până acum, doar locuitorii din orașe au plătit impozitele. În scurt timp va începe impozitarea și la sate, ceea ce, după cum se prevede, va fi greu dacă județul nu va lua dinainte măsuri de prevedere în legătură cu sancțiunile corespunzătoare.

În ceea ce privește alimentația publică, Solnoc-Dăbâca ar putea furniza Clujului porcine vii, sare și ulei de bucătărie. Din câteva comune s-ar putea face rost și de grâu. În orice caz, despre situația cerealelor pentru pâine doar atunci am avea o imagine clară, dacă s-ar termina peste tot treieratul și s-ar putea stabili cantitativ rezervele de cereale. Cu această ocazie, s-ar putea clarifica și lipsurile în ceea ce privește județul.

În comitate circulă doar pengő-ul. Cursul de schimb este 1:30. Se fac însă extrem de multe înșelăciuni în jurul banilor. Au existat cazuri când au venit din Ardealul de Sud agenți economici și au indus în eroare locuitorii români din unele sate, spunând că pengő-ul nu are nici o valoare și trebuie repede vândut, deoarece în curând 1 pengő va avea doar valoarea de 1 leu. Cu asemenea matrapazlăcuri au cumpărat de la țărani români cu 5 lei un pengő.

Climatul general din sate nu era satisfăcător. Acest lucru s-a întâmplat mai cu seamă până când autoritățile și jandarmeria au fost numite de la București și au desfășurat o puternică propagandă șovină. Acestea au susținut în mod legal abaterile diverse de la litera legii. Se poate constata însă că provocarea nu a reușit peste tot, iar majoritatea țăranilor români au dat dovadă de luciditate politică. Mai ales preoțimea română și păturile mai sărace ale populației au jucat un rol important în această problemă. În satele cu populația mixtă și cea românească însă nu se impune această pătură cu simțiri democratice a locuitorilor.

Plecarea mea de la Dej a fost deosebit de dificilă: pentru 6.500 de pengő am cumpărat cal și căruță. Am și pornit la drum cu Domokos Szacsavay, funcționarul filialei EMGE, dar din cauza calului „nărăvaș” trebuia să ne întoarcem. Abia în data de 13 decembrie am putut pleca mai departe, prin bunăvoințe lui Sándor Niff, proprietarul morii din Șintereag și adept entuziast al EMGE, care și-a oferit din proprie inițiativă căruța lui cu un cal pentru drumul meu în Secuime. Calul și căruța achiziționată am reușit să le returnez proprietarului inițial fără nici un prejudiciu.

Împreună cu Domokos Szacsavay, care s-a dovedit a fi un bun tovarăș de drum și din punctul de vedere al scopului propus, am ajuns pe drumul principal de la Reghin prin traseul Cuzdrioara, Bața, Ciceul Mihăiești, Reteag, Uriu, Cristeștii Ciceului, Coldău, Șintereag, Șieu-Odorhei, Chiraleș și Lechința. Constatările din satele pe care le-am întâlnit pe drum sunt întru-totul asemănătoare cu cele de mai sus, menționând faptul că în comune se practică distilarea pălincii din cereale într-o cantitate de neînchipuit. Aproape fiecare casă a fiert sau a pus să i se fiarbă [în cazan?] 2-6 litri de țuică din cereale. Populația de la sate bea în general mult. Am aflat că fiertul țuicii, în afara consumului propriu, se mai face și din motive comerciale. Așadar, prețul unui litru de țuică este de 80 pengő, iar dintr-un litru sau o baniță de secară, de pildă, se pot scoate 4 litri de pălincă. Astfel, o baniță de secară fiartă înseamnă cel puțin 200 de pengő. Activitatea de distilare a țuicii cauzează și pagube economiei, în măsura în care distilările de spirtoase nu produc

venituri publice. Cerealele pentru pâine, chiar și o parte a semințelor de primăvară, se pierd pe această cale. Când am atras atenția asupra acestui aspect, în multe locuri am primit răspunsul că recolta este oricum dată la cotă (deosebit de puternică este propaganda șovină în această direcție), iar munca nu aduce veniturile pe care le aduce o astfel de valorificare a semințelor.

Problema sașilor

Pentru prima oară am întâlnit problema sașilor din Transilvania de Nord pe traseul până la Reghin, mai întâi la Chiraleș, apoi la Sâniacob și Lechința. Esența problemei este: toți sașii s-au refugiat³⁹. Doar pe alocuri au mai rămas câțiva oameni în vârstă sau bărbați ca, de pildă, Johann Rauch din Chiraleș, care i-a înfruntat pe național-socialiști.

Inventarul viu și neviu, mobilierul și rezervele de cereale din gospodăriile săsești au fost luate de românii din localitate și împrejurimi. Țiganii au jefuit și ei. Pământul a fost împărțit sau dat în arendă, dar nu a fost lucrată decât o parte infimă, mai mult decât atât, nici măcar recolta de pe hotare nu a fost strânsă, deoarece și în această regiune locuită de sași am găsit pe câmp grâu parțial putrezit, parțial încolțit și înverzit, precum și porumb necules și lucernă necosită, etc. În același timp, țăranii săraci din Maramureș cară pe jos în desagi ori cu animale slabe în căruțe o distanță de 200 de km. cerealele pentru pâine furate de la sași și cumpărate de la speculanți, uneori [eventual] li se permite să culeagă porumbul, din care pot lua doar o parte, iar cealaltă parte trebuie să o predea primăriilor sau acelora care au cumpărat pământul sașilor ori l-au luat în arendă. Viile de o valoare inestimabilă părăsite și de sași au fost doar culese, dar nu și îngrijite și acoperite cu pământ. Așadar, vremea nefavorabilă poate produce pagube grave. Dotările din viile și pivnițele de vinuri au fost de asemenea în întregime prădate, au dispărut până și utilajele agricole.

Comitatul Turda-Mureș

În agricultura comunelor de pe traseul Bistrița-Reghin – în special în ceea ce privește septelul – au fost făcute mari distrugerii de către armata germană și maghiară în retragere. Locuitorii români de pe linia amintită au pierdut mulți cai, bovine și porcine, dar a reușit să „compenseze” pierderile din proprietățile sașilor plecați din satele Herina, Dișșa, Galații Bistriței etc. Din satele Vălenii de Mureș și Viile Tecii și maghiarii au fost îndepărtați cu ajutorul forțelor de jandarmi care vegheau asupra ordinii publice. Puțini erau cei care au reușit să rămână și puțini au revenit de atunci. În acest timp și ei au suferit pierderi.

Condițiile de producție sunt și ele mai rele decât în Solnoc-Dăbâca.

La Teaca, vice-președintele Cercului Gospodarilor, Mihály Demeter, și casierul, János Borsos, au povestit că în Teaca au fost 750 de locuitori sași cu 4500 iugări de pământ, 1200 de maghiari cu 900 iugări și 900 de români cu 400 iugări de pământ în proprietate⁴⁰. Sașii, exceptând doar câțiva oameni, au fost duși cu toții, iar soarta gospodăriilor acestora este similară cu cea din localitățile Chiraleș și Lechința. Populația maghiară a fost gonită din sat de jandarmi, aceștia i-au condus până în Sălaj, și doar puțini au reușit să rămână acasă. În timp ce lipseau, și ei au fost complet jefuiți, iar întorcându-se, deși știau la cine sunt utilajele din gospodăria lor, oamenii nu vor să le restituie.

Condițiile de producție: în toamna anului 1943, Teaca a avut aproximativ 1000 iugări de sămănături de grâu, iar în toamna anului 1944 doar 15–20 iugări.

39 Între 1945–46, aproximativ 25–30% dintre sașii refugiați (ori obligați să plece) s-au întors în locul natal.

40 La recensământul din 1941, Teaca a avut 733 de locuitori *de origine* săsească, 1062 maghiară și 946 română.

Din Teaca, înainte de Reghin ne-am îndreptat spre drumul către Breaza, din cauză că doar pe acest drum se poate circula, întrucât podul peste Mureș a fost aruncat în aer. La Breaza, președintele Cercului Gospodarilor, Péter Hegyi senior, s-a refugiat, astfel am stat de vorbă cu primarul comunei, István Brassai, precum și cu alți membri ai cercului din sat. Teritoriul acestui sat a fost de asemenea câmp de luptă. Elementele șovine au cauzat pagube și aici maghiarilor, au jefuit în întregime Cooperativa Furnica și au distrus inventarul Asociației de Prelucrare a Laptelui. Liniștea și pacea pot fi cu greu stabilite, iar motivul este notarul [român] al comunei, care și-a păstrat până astăzi funcția, deși face parte din autoritățile expulzate. De la Târgu Mureș însă a fost trimis un om de la sindicat, care este comandantul a trei unități de pază. Este un tânăr de naționalitate română, care își îndeplinește sarcinile deosebit de energic și plin de tact. Ca pretutindeni, șeptelul a fost și aici mult diminuat. Sămănăturile de toamnă au fost realizate doar în proporție de 20–40%. Mai mulți gospodari dețin grâu de primăvară potrivit pentru semănat.

La Voivodeni, care a fost de asemenea un câmp de luptă, au murit 28 de oameni dintre cei care fac parte din Cercul Gospodarilor. Șeptelul și sămănăturile sunt similare. Președintele Sándor Nagy, care de altfel de mai mult timp conduce Cercul Gospodarilor, a luat locul vechiului președinte refugiat.

La Șarpartoc am discutat cu Adolf Soós, preot reformat și președintele Cercului Gospodarilor, precum și cu ceilalți membri. În satul Dumbrăvioara l-am vizitat pe președintele Cooperativei Furnica, Berekméri, și pe cel al Cercului Gospodarilor, Domokos Vajda. Și de pe această linie, adică direcția Târgu-Mureș-Reghin, au fost izgoniți oamenii cu ajutorul jandarmeriei. Unii s-au refugiat în comunele mai apropiate, iar alții în locurile mai îndepărtate. Cei care s-au întors și-au găsit gospodăriile jefuite.

Condițiile de producție și șeptelul sunt mai slabe decât cele din Breaza și Voivodeni. Aceeași situație există la Ernei și Sângeorgiu de Mureș.

Târgu-Mureș

Filiala EMGE lucrează bine. Conducerea, după cum se știe, a fost preluată de Sándor Sipos, proprietar de pământ din Văleni, un bun specialist care lucrează cu pricepere, cu serioasă însuflețire.

În timpul schimbărilor, efectivul filialei era de 11 persoane. A plecat Gábor Bethlen, șeful filialei, Jenő Csomoss, adjunctul său, Ilona Szász și Margit Hemel. Au rămas pe loc: Ibolya Derzsi, văduva lui Fülöp Gyula, văduva lui Szebeni Mihály, Edit Lengyel și Erzsébet Bányai. În locul lui Sámuel Ács, personalul de serviciu plecat în armată, lucrează soția acestuia. De la 1 ianuarie vor demisiona pentru trei luni: văduva lui Szebeni Mihály, Edit Lengyel și Erzsébet Bányai. Rămân în funcție: Sándor Sipos, Ibolya Derzsi și văduva lui Fülöp Gyula.

Șeful precedent al filialei a obținut dreptul de a ține cai și l-a angajat pe Zoltán Dávid, care avea și locuința în clădirea filialei, ca vizitiu. Zoltán Dávid nu întreține raporturi de drept cu EMGE. În timpul verii și-a dat demisia, dar exact înainte să plece a fost chemat sub arme. Caii, evident, nu mai există, dar soția lui Zoltán Dávid a primit până astăzi retribuția soțului ei și, cu toate că EMGE nu mai îndeplinește funcția de angajator, deoarece fostul vizitiu a demisionat înainte de plecarea sa în armată, pe baza celor discutate cu Sándor Sipos am hotărât ca, începând de la 1 ianuarie, filiala să mai plătească încă timp de trei luni salariul pentru soția lui Zoltán Dávid.

Activitatea desfășurată până acum de filială, precum și situația materială a acesteia, sunt demonstrate de rapoartele detaliate ale filialei anexate. Se cunoaște faptul că, după intrarea în Târgu Mureș a autorităților române⁴¹, s-au anunțat unul după altul trei președinți români de la Camera Agricolă pentru a prelua asociația EMGE. Primul a fost numit de primarul român de

41 28 septembrie 1944.

atunci al orașului⁴², al doilea de comandantul armatei române⁴³, iar cel de-al treilea de ministrul agriculturii⁴⁴. Asociația Agricultorilor Maghiari din Transilvania a fost preluată abuziv și prin forță, nu a fost permis nici măcar să se transporte de acolo lucrurile ce aparțineau asociației. Pe Sándor Sipos, care a protestat, l-au amenințat numaidecât cu arestarea. La toate acestea a participat un funcționar de la Camera Agricolă, apoi un cetățean din Târgu Mureș, pe nume Krecsák, care figura într-o vreme și în evidențele EMGE. După plecarea autorităților române, corpul de funcționari ai EMGE și-a preluat din nou atribuțiile, iar cei trei președinți de cameră nu au mai avut timp să producă pagube materiale filialei. De altfel, în afara unor lucruri mărunte, filiala nu a avut de suferit, deoarece banii care au fost depuși de șeful filialei care a plecat au rămas acolo în întregime, la fel și rezervele de sămânță și celelalte valori. Singura pagubă poate fi considerată pierderea acelor cinci tractoare din averea asociației, pe care cineva le-a dirijat spre Satu Mare, încă nu se știe cum. În posesia filialei este acum un singur tractor, care este utilizat de către cercurile de gospodari la treierat.

Situația agricolă a comitatului Turda-Mureș

În urma războiului s-au produs extrem de mari pagube și în agricultură, deoarece pe mare parte a teritoriului comitatului au existat lupte grele și lungi. În felul acesta au fost distruse importante bunuri agricole, atât pe Valea Nirajului, cât și pe linia Târgu Mureș-Reghin. Au fost avariate case și clădiri agricole. Mai mulți au pierit și din rândul populației civile, iar distrugerile în ceea ce privește șeptelul erau mai mari decât în celelalte locuri. Din recolta adunată, doar o mică parte este treierată, și nici lucrările de toamnă nu au fost efectuate decât într-o foarte mică măsură. După spusele gospodarilor, cea mai importantă parte a pagubelor a fost cauzată de armata germană, care nu a ținut cont de nimic. În timp ce trupele rusești au avut o deosebită grijă ca în timpul luptelor să nu lezeze cu nimic satele și locuitorii de aici, germanilor le-au servit drept obiectiv militar. Muncile agricole n-au fost realizate din trei cauze:

- 1) Evenimentele de război și forța de muncă umană și animalieră extrem de diminuată.
- 2) Terenurile minate în unele locuri, mai cu seamă pe Valea Nirajului, unde s-au întâmplat mai multe nenorociri, de aceea, oamenii nu îndrăzneau să intre cu căruța în anumite zone.

- 3) Evitarea lucrărilor pentru producție. În diferite locuri am observat că, spre deosebire de autoritățile militare și politice și contra punctului de vedere hotărât al organelor de conducere politică, există o propagandă de sabotaj care îi sperie pe țăranii producători, și care susține că se vor lua cerealele și animalele, lăsând pentru fiecare doar atât, încât să trăiască sărăcăcios. Fiecare gospodar nu va putea păstra decât două dintre animale, iar celelalte vor fi confiscate, indiferent câți iugări se lucrează cu acestea. Din aceste motive, potrivit opiniei generale, fiecare să lucreze doar atât de cât are strictă nevoie, altfel nu merită. În toate satele pe unde am umblat am încercat să contrazic aceste opinii și să risipesc îngrijorările, atrăgând atenția țăranilor că producția nu este doar o nevoie publică, ci și interesul lor corect interpretat. Starea de spirit generală este demonstrată cel mai bine de faptul că cerealele pentru semănat aflate în posesia lui EMGE – contrar cererilor mari din anii trecuți ori doar cu un an înainte – aproape de loc nu au fost solicitate.

Problema pieței

Orașul Târgu Mureș aparține localităților aprovizionate și, conform semnelor, județul asigură aprovizionarea orașului. Pâine, adică făină pentru pâine, se găsește la prețul de 2

42 Ștefan Pantea.

43 maiorul V. I. Kurocikin.

44 Dimitrie D. Negel.

pengő. Tărgurile doar de acum încep să funcționeze, cu un efectiv slab de animale; bovinele vii pentru tăiat se găsesc la preț de aproximativ 3 pengő, porcinele vii cu 15–20, slănină pentru topit cu 25–30, lapte cu 1, ouă cu 1–1,50⁴⁵ și unt cu 25 pengő. Fabrica de unt Transsylvania funcționează din nou. Problemele [referitoare la] orașul Târgu Mureș pot fi rezumate în următoarele:

1) În județ există aproximativ 1.000–1.200 vagoane de sfeclă de zahăr care – în cea mai mare parte – au fost scoase din pământ și însilozate. Fabrica de zahăr a fost în totalitate distrusă de germani și nu poate fi deloc utilizată. Rezolvarea problemei ar fi, în cazul în care vremea va fi potrivită, refacerea căii ferate de la Siculeni până la Reghin și transportul [sfecele de zahăr] la Bod pentru prelucrare. În multe locuri aceasta este utilizată însă ca plantă furajeră. Din cauza lipsei de zahăr, aproape în fiecare casă se fierbe sfeclă.

2) Filiala EMGE colaborează foarte bine atât cu autoritățile județene și orășenești, cât și cu organizațiile politice. Colaborează de asemenea cu Frontul Plugarilor, împreună au început organizarea Cercurilor Gospodarilor și în satele românești. Am propus să se suspende deocamdată acest tip de activitate organizatorică, până când problema va fi clarificată în general și în principiu.

3) În vederea reorganizării Cercurilor Gospodarilor și în interesul propagandei pentru producție, filiala EMGE va începe vizitele la sate, având în atenție în mod special lucrările agricole de primăvară și organizarea asigurării grâului de sămânță. Cu această ocazie va evalua și situația animalelor de prăsilă.

4) Asociația Județeană pentru bunăstarea publică mai are 9 tractoare, dar autoritățile nu au permis folosirea acestora, deși astfel puteau fi în mod corespunzător utilizate atât la semănăturile de toamnă, cât și la treierat. Din acest motiv am propus ca EMGE să ceară tractoarele și să le pună în funcțiune.

5) Am propus ca, până când se va pune pe baze noi și unitare producția și reprezentanța intereselor agricole din Transilvania de Nord, să se înființeze o comisie județeană a Asociației Gospodarilor, formată din membri români și maghiari, care ar putea îndeplini sarcinile referitoare la producție și reprezentanța intereselor acestora.

6) Autoritățile au cerut Asociației Gospodarilor să desemneze pentru terenurile agricole părăsite administratori potriviți ori specialiști în agronomie. Filiala a realizat acest lucru cu ajutorul primăriilor, care prin consiliile județene au propus oamenii. Lista a fost transmisă de către EMGE la prefecți, care au făcut numirile pe baza acesteia. Populația satelor nu are o părere unitară în ceea ce privește aceste probleme, deoarece în aproape toate comunele au existat mai mulți gospodari care au dorit să ocupe funcția de administrator. Tocmai de aceea, am stabilit ca filiala să informeze satele asupra faptului că numirile nu s-au făcut de către aceasta și nici nu a avut vreun rol în ceea ce privește acestea, doar a cerut părerea specialiștilor din consiliile comunale. De această dată, consiliile au fost alese în modul democratic. Ede Korparich, președintele cooperativelor Furnica din Transilvania, a propus ideea cooperativelor în arendă pentru a putea asigura, astfel, cultivarea pământurilor părăsite.

Problema banilor

Situația economică a comitatului Turda-Mureș a avut de suferit și din cauză că autoritățile române, peste tot, au făcut propagandă referitoare la leu și au speriat populația că pengő își va pierde în întregime valoarea, așadar existau vremuri când oamenii se fereau de această monedă. Propaganda susținea un curs de 1:9! Astăzi însă, până și cumpărătorii care trec [din Ardealul de Sud] plătesc 30 de lei sau chiar mai mult. Timp de o lună însă, chiar și așa a avut mult de pierdut județul. Autoritățile abia își acoperă cheltuielile din impozitele publice, acești

45 În noiembrie era încă cu un preț de 1.60–2 pengő (*Szabad Szó*, 10 noiembrie 1944).

bani însă nu ajung. Au vrut să emită un fond de urgență în valoare de o sută de milioane de pengó, cu valoarea acoperită de materialul lemnos al averii obștești din pădurile scaunului Mureș. Termenul de schimb al monezii a fost 1 ianuarie 1947. Cele trei bănci maghiare din Târgu Mureș au și garantat banii, dar Banca Românească și Albina au refuzat și, din cauza temerii de-a nu fi obligați să accepte, și-au trimis înapoi lichiditățile instituțiilor-mamă. Emiterea fondului de urgență – pentru care, de altfel, a existat aprobarea din partea comandantului militar local – n-a fost pusă în practică, deocamdată, pe motivul că nu ar avea nici un rost, decât în cazul în care fondul ar putea fi utilizat de către toate celelalte comitate din Transilvania de Nord, adică ar fi acceptat ca mijloc de plată. În interiorul granițelor județului nu ar putea fi utilizat decât, eventual, la achitarea impozitelor. Am informat despre problema emiterii fondului de urgență de la Târgu Mureș și celelalte comitate secuiești, dar la Odorhei și Ciuc nu a fost foarte bine primită ideea, iar în Trei Scaune există condiții speciale.

Problema gazului natural din Sângeorgiu de Pădure

Se știe că resursele de gaze de la Sângeorgiu de Pădure depășesc din punctul de vedere al presiunii pe cele de la Mediaș și Sărămaș. După ce s-au efectuat forările de la Sângeorgiu, iar compania de gaze Sonametan, după Arbitrajul de la Viena, a întrerupt distribuția, combustibilul furnizat orașului Târgu Mureș era asigurat de Sângeorgiu de Pădure. Încă în cursul anului 1944 a fost planificată construcția conductei de la Sângeorgiu de Pădure până la Dej, respectiv până la Baia Mare, unde [gazul] va fi utilizat în industrie, respectiv ca și combustibil și pentru iluminat. S-a discutat despre introducerea gazului și la Cluj încă în cursul anul 1945, în cazul în care întreprinderile industriale din Cehia și fabricile din Germania vor produce țevile necesare pentru conducte. Resursele din Sângeorgiu de Pădure erau în proprietatea statului maghiar și toate lucrările de investiție industrială erau efectuate de stat cu sprijin parțial din capitalul privat. Din cauza războiului însă, mai întâi a fost încetinit ritmul de lucru, mai apoi s-au oprit de tot lucrările, încât Sângeorgiu de Pădure nu a mai putut furniza energie decât orașului Târgu Mureș. După schimbările istorice însă au apărut din nou interesele de capital ale Sonametan-ului, așadar aceasta a închis conductele din Sângeorgiu de Pădure și le-a deschis pe ale sale, iar prețurile au fost majorate cu 100%. Nu suferă amânare, așadar, o evaluare din partea unei comisii de experți, deoarece Sângeorgiu de Pădure, împreună cu electrificarea planificată din Secuime, ar putea forma baza industrializării atât a Ținutului Secuiesc, cât și a celorlalte zone din Transilvania de Nord⁴⁶.

Institutul Economic de nivel mediu funcționează.

De la Târgu Mureș am pornit în direcția Acățari și Văleni spre Bălăușeri. În această regiune au existat lupte crunte, iar armata germană – precum am mai menționat – a produs pagube foarte mari. Coborând dinspre munții din Bălăușeri însă, ești întâmpinat de o foarte diferită imagine. Peste tot, de-a lungul graniței române⁴⁷ și până la Odorheiu Secuiesc, nu au existat lupte. Trecerea trupelor s-a efectuat în scurt timp, iar oamenii au reușit să se ocupe atât de cules, cât și de lucrările agricole de toamnă. Nici bunurile agricole nu au suferit pierderi grave, iar pagubele existente au fost cauzate, în primul rând, de gardiștii și jandarmii români. La Bălăușeri am avut ocazia să discut cu mai mulți

46 La începutul anului 1945, forările de gaze din jurul localităților Sângeorgiu de Pădure și Miercurea Nirajului au fost preluate de asociația participantă la centrul de cooperare a „Asociației”, Compania de Gaze din Transilvania „Petrometan”, iar în 1945–46, cu echipamentul rămas au fost efectuate noi forări, respectiv s-a început introducerea gazului în satele din jurul localităților Sângeorgiu de Pădure și Miercurea Nirajului. În vara anului 1947, când toate asociațiile cooperatiste maghiare, independente până atunci, au trebuit să fie incluse în „federalele” românești, Sonametanul a preluat echipamentul Petrometanului, anulând distribuția de gaze de la sate.

47 Este vorba despre așa-numita graniță a punctului de „belvedere”, trasată după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena.

dintre membrii asociației gospodarilor, la Călimănești am stat de vorbă cu József Kerekes, la Gialacuta cu János Döngölő, la Sângeorgiu de Pădure cu protopopul reformat, Ferenc Fülöp, precum și cu mai mulți dintre membrii asociației gospodarilor, la Viforoasa am vorbit cu Géza Lackfi și cu alți membri gospodari. Localitatea Sângeorgiu de Pădure este un caz specific în ceea ce privește tensiunile interetnice, deși, înainte de schimbări, aici trăiau în cea mai mare înțelegere românii și maghiarii. De atunci însă, din cauza instigărilor, s-a schimbat situația. Comuna cu populația majoritară maghiară⁴⁸ are un primar șovin, pe Bica Mihai. Le-a spus oamenilor că moneda maghiară își va pierde valoarea și a adunat de la mai mulți economiile lor în pengő pentru a le schimba în România, dar până acum nu a făcut nimic și nici banii nu i-a dat înapoi.

Comitatul Odorhei

La Bezid am stat de vorbă cu József Osváth, la Goagiu cu Péter Kese, la Avrămești cu Dénes Lőrinczi, la Cechești cu András Fekete, la Cristuru Secuiesc cu László Nagy și György Boros, directorul școlii economice, la Mugeni cu Kálmán Fekete, la Rugănești cu Domokos Molnár, la Șimonști cu Lázár Vári, la Cădaciu [Mare] cu tânărul Lajos Nemes, la Mihăileni cu Mózes Pap senior, la Morăreni cu Péter Bartha, la Bisericieni cu Péter Geréb, la Feliceni și la Văleni cu gospodari întâlniți pe drum, la Mărtiniș cu Ferenc Csíki, în satul Rareș cu Lajos Dáné, la Sânpaul cu Pál Imre senior, la Ocland cu primarul Péter Benkő, la Vărghiș cu Balázs Albert Máté, președintele asociației gospodarilor și alți cu agricultori, la Racoșul de Sus cu Ferenc Csíki, președintele cercului gospodarilor, și peste tot cu mulți alți agricultori.

La Cristuru Secuiesc am vizitat Colegiul Economic Unitarian de Iarnă, care a suferit mari pierderi în ceea ce privește șeptelul și bunurile din partea elementelor naționaliste române venite din Ardealul de Sud. György Boros, directorul școlii, este la locul său și a reușit să mai coopteze un agricultor cu diplomă, împreună cu care, de la 1 ianuarie, va începe cursurile. Anexez prospectul școlii⁴⁹.

Uzina de prelucrare a laptelui și fabrica de unt din sfera de interes a Centrului Asociației de Economie și Cooperativă de Credit funcționează din nou prin colaborarea inspectorului asociației, Ádám Kun, cu autoritățile județene.

Situația Centrului EMGE din comitatul Odorhei

La filialele din comitat s-au refugiat: Zoltán Szakács, István Borbáth, Mihály Kelemen și András Duka. István Borbáth și Mihály Sárdi (personal de serviciu) au plecat în armată. I-am găsit la post pe Margit Molnár și pe soția dr. Kolcsár István, apoi pe soția lui István Sárdi (personal de serviciu) care lucra în locul soțului ei. Situația filialei este descrisă în procesul verbal anexat⁵⁰. După venirea autorităților române, directorul Camerei Agricole, numit de la București, a preluat abuziv filiala EMGE, activele acesteia diminuându-se mult. Până la sosirea mea la Odorheiu Secuiesc, după plecarea autorităților române, încaperile filialei erau sigilate, dar prefectura vroia să o pună în funcțiune în interesul public. Prefectul a și emis autorizația de funcționare anexată, iar după o discuție avută cu autoritățile l-a numit la conducerea filialei pe József Ferencz, din Sâmbăta, președintele Cercului Gospodarilor, și ca funcționari pe Margit Molnár și dr. Kolcsár Istvánné. Pentru reorganizarea Cercurilor Gospodarilor agricoli a fost angajat provizoriu Kálmán Fekete, mic proprietar originar din Mugeni, care a absolvit colegiul economic de la Cristuru Secuiesc și care, împreună cu directorul filialei, trece pe rând prin toate satele și, paralel

⁴⁸ În timpul recensământului din 1941, populația comunei era formată din 3195 de maghiari și 244 de români.

⁴⁹ Anexa nu a fost găsită lângă raport.

⁵⁰ Anexa nu a fost găsită lângă raport.

cu organizarea, scrie raporturi detaliate asupra situației agricole, aducând acestea la cunoștința autorităților. Subprefectul m-a rugat să trimitem cât mai curând la Odorhei cel puțin 2-3 specialiști în agronomie, deoarece în tot județul nu există nici un agronom cu studii. Pe unul dintre ei l-ar angaja ca inspector economic.

Filiala nu are nici un ban. Trebuie trimisă fără întârziere o anumită sumă de bani și trebuie stabilită retribuția directorului filialei și a lui Kálmán Fekete, angajat din conducerea Centrului Gospodarilor agricoli. Filiala mai are toate cele trei mașini de scris.

Situația economică a comitatului Odorhei

În general, se poate spune că acest comitat a suferit cel mai puțin în urma războiului dintre toate celelalte județe din Transilvania de Nord. Astfel, și din punct de vedere economic este într-o situație mai bună, trebuie însă adăugat și faptul că a avut și conducători potriviți – Ignác Szilágyi, prefect, dr. Gábor Kovács, subprefect și Ferenc Dobos, primarul din Odorheiu Secuiesc – care rezolvă cu un bun simț al realității și spirit de organizare și cele mai grele situații. De pildă, a fost organizată în județ garda de grăniceri, care a împiedicat pe de o parte ca elementele șovine din Ardealul de Sud să mai jefuiască aici, iar pe de altă parte a împiedicat scoaterea bunurilor economice. Comitatul a introdus o circulație sănătoasă a mărfurilor, astfel, pentru articolele pe care le vinde primește din România marfa potrivită. Resursele de preț ale comitatului sunt lemnul, sarea și animalele.

În ceea ce privește cerealele, recolta a fost bună, dar chiar și așa ar mai fi nevoie de aproximativ 150 de vagoane de cereale pentru pâine, iar din porumb, de o anumită cantitate. Există un surplus de cartofi. Nici aici nu poate fi stabilită cu exactitate situația cerealelor până când nu se termină în întregime treieratul. Pe baza constatărilor de la fața locului, precum și a discuțiilor mele purtate cu agricultorii locali, cred că în Odorhei nu vor fi probleme de alimentație.

Referitor la șeptel, pierderi mai serioase din cauza războiului au fost observate doar în cazul cailor și al porcinelor, iar numărul bovinelor a rămas aproape în totalitate neschimbat. Au început să funcționeze târgurile, există animale frumoase și de bună calitate și, mai ales, în număr mare. Lipsa furajelor este însă o problemă destul de serioasă. Prețul animalelor nu prea s-a schimbat față de ultimele șase luni. Vacile de lapte de calitate I costă 2000 pengő, boii de jug 3000–5000 perechea. Porcii vii 12–14 pengő [kilogramul], slănina pentru topit este 12 pengő, făina pentru pâine 1,20, făina fină 2,40 și laptele 1 pengő. În ceea ce privește agricultura, cele mai urgente probleme de rezolvat sunt asigurarea semăntelor de primăvară, organizarea lucrărilor agricole și asigurarea animalelor de prăsilă. Conducerea județului a emis și în această privință anumite dispoziții, colaborând strâns cu filialele EMGE și Cercurile Gospodarilor agricultori.

Problema prețurilor din agricultură

La 12 decembrie, prefectul comitatului Odorhei a stabilit prețurile conform celor prezentate. Datorită stării de război existente, nerespectarea dispoziției poate atrage după sine și pedeapsa cu moartea. În general, stabilirea prețurilor este reală, deoarece ia în considerare capacitatea de plată și veniturile consumatorilor, cheltuielile de producție și oferta. Numai prețurile din agricultură sunt reale, pentru că există o diferență exprimată în cifre astronomice între prețurile din agricultură și prețurile industriale pentru nevoile agriculturii. Grâul costă, de pildă, 80 pengő, orzul 70, ovăzul 80, porumbul 70, secara 80, floarea soarelui 140, iar porcinele vii 8 pengő. În schimb, prețul pantofilor bărbătești este de 400 pengő în mod oficial, ceea ce înseamnă 5 q de grâu. Patru potcoave de iarnă costă 250 pengő, adică 3 q de grâu. Patru rafuri pentru roțile de căruță sunt 800 pengő, adică 10 q de grâu. Prețurile existente în industria pielăriei nu sunt respectate, astfel o

pereche de bocanci bărbătești ar costa în realitate 600–700 pengő, o pereche de cizme pentru bărbați 1500 pengő etc. Din aceste motive, în sate există o mare dezamăgire. Prețul articolelor din piele nu sunt justificate, deoarece de peste 6–7 luni nu mai trebuie predate pieile, iar tăierile nu sunt limitate. Pielea neprelucrată este cumpărată ieftin de tăbăcari și industriași, producători de încălțăminte, care câștigă sume fabuloase. Conducerea județului dorește să schimbe această situație prin blocarea vânzării pieilor neprelucrate, pe care le adună și vrea să le schimbe la fabrica Dermata din Cluj cu talpă și produse finite.

Comitatul Trei Scaune

De la Odorheiu Secuiesc am ajuns în comitatul Trei Scaune pe Valea Homorodului, unde am vizitat localitățile Căpeni, Micloșoara, Aita Medie, Crișeni, Sântionluca, Micfalău, Olteni și Bicșad.

Sfântu Gheorghe

În oraș ne-am întâlnit cu mai mulți gospodari agricultori din Trei Scaune și ne-am informat despre situația economică a județului, apoi am avut o discuție lungă cu prefectul Kerekes și subprefectul dr. Albert Gyárfás.

Situația Centrului EMGE

Clădirea filialei a fost proprietatea unui ofițer al armatei române, care a plecat în 1940. Angajații filialei erau István Séra, Pál Benedek, Károly Gyöngyösi, Imre Dimény, Lajos Kabai, Áron Kis, Róza Petke, Miklós Tóth și Dénes Ábel, iar la secția centrului EMGE din Târgu Secuiesc au lucrat Ferenc Teleki Nagy și soția lui Rottenbacher, născ. Izabella Oláh. Încăperea filialei am găsit-o cu totul goală, nu mai există nici un document, nici o carte și nici un obiect din patrimoniu. Conducătorul filialei a plecat fără să fi predat ceva cuiva. După spusele martorilor oculari, a revenit fostul proprietar al clădirii, care a luat tot materialul documentar din birou, l-a aruncat în curte și l-a distrus. Părerea altora este că în aceste timpuri de tranziție deosebit de tulburi a putut intra în încăpere foarte multă lume, care a luat de acolo totul. Astfel, nici măcar nu pot fi stabilite cu exactitate pierderile suferite de EMGE. Dintre funcționari nu am găsit pe nimeni. Se spune că unii dintre angajați ar fi la țară. Miklós Tóth este probabil la Lemeni, iar Ferenc Teleki Nagy la Târgu Secuiesc. Conducerea filialei a fost preluată de János Kovásznai, agricultor model din Angheluș; la cererea acestuia, prefectul a și emis autorizația anexată⁵¹. Kovásznai și-a asumat această [sarcină] doar provizoriu, fixarea onorariului său a lăsat-o în seama centrului. În calitate de funcționar de specialitate, cu rol permanent, dar tot cu statut provizoriu, l-am angajat pe Győző Bernáld, agricultor din Angheluș, care va îndeplini această funcție doar până vom găsi forță de muncă corespunzătoare. Pentru această perioadă am stabilit onorariul lunar al lui Győző Bernáld la 800 pengő. Kovásznai a fost autorizat să închirieze o nouă locație (județul a și oferit o încăpere) și să angajeze provizoriu o forță de muncă feminină, în cazul în care nu apare nici o persoană dintre femeile care au lucrat aici, iar până când centrul va putea trimite bani, să plătească în avans cheltuielile necesare.

Situația economică din Trei Scaune

Treieratul nu s-a încheiat. Semănăturile de toamnă alcătuiesc aprox. 40% din cele de cu un an înainte. Județul are o rezervă importantă de cartofi și aprox. 2000 vagoane de sfeclă de zahăr.

În război s-au pierdut 95% din șeptelul cabalinelor, aprox. 35% din cel al bovinelor și 75% din cel al porcinelor.

51 Anexa nu a fost găsită lângă raport.

Autoritățile confirmă că nu există un surplus de cereale, porcine sau alte animale pentru vândut. Din această cauză, în unele locuri din județ, de pildă la Bicșad, oamenii nu primesc făină pentru pâine. Județul a dat un răspuns negativ comitatului Ciuc, care le-a cerut o anumită cantitate de făină. Totodată, se trimit în Brașov mari cantități de făină, de cereale pentru pâine, de porci grași încă rămași acasă și de bovine tăiate. Trei Scaune este singurul comitat din Transilvania de Nord în care sunt valabile legile românești și unde se respectă astăzi dispozițiile permise de la București. Prefectul și subprefectul consideră comitatul Trei Scaune teritoriu românesc.

Am făcut propunerea să se realizeze un contract între comitatul Trei Scaune și fabrica de zahăr de la Bod, în care să fie stipulată predarea celor 200 de vagoane de sfeclă la Bod în schimbul zahărului, deoarece dintr-un vagon de sfeclă pot fi produse 16 q zahăr, astfel din cele 200 vagoane vor rezulta 3200 q zahăr curat, și să se înțeleagă ca fabrica să mai dea pentru fiecare vagon 8 q zahăr. Astfel se pot obține 1600 q, adică 16 vagoane de zahăr, care ar putea diminua destul de mult lipsa de zahăr din Transilvania de Nord. Am primit răspuns că ei au discutat deja cu centrul de zahăr de la București, vor și primi câteva vagoane de zahăr, din care 2 vagoane vor fi predate comitatului Ciuc. Nu aceasta este însă rezolvarea problemei, deoarece în acest fel nu se întâmplă altceva, decât vânzarea ieftină a sfeclei, iar populația Transilvaniei de Nord va cumpăra înapoi la negru zahărul, la un preț de 100 de pengő.

Comitatul Trei Scaune are o mare cantitate de cartofi de vânzare.

Populația, respectând clauzele Convenției de Armistițiu, a predat cele 1000 buc. de bovine și aprox. 1000 de cabaline ucrainene, precum și încă 4000 de bovine cumpărate de la armata germană în retragere. A făcut acest lucru disciplinat și fără cârtire, deoarece știa că bunurile aduse cu ocazia războiului din alte țări trebuie să fie înapoiate.

În cazul unui sistem sănătos de cotare, animalele ar fi predate în funcție de situația materială a fiecăruia, adică se stabilește numărul de bovine de care este nevoie, această valoare se împarte în funcție de mărimea posesiunilor funciare, în fapt se stabilește conform iugărelor cadastrale. Apoi, conform stării materiale, satul adună valoarea în bani a animalelor, iar oamenii cumpără din acești bani animalele. Nu așa s-a întâmplat însă. Dacă, de pildă, un agricultor cu 25 de iugăre avea doi boi, iar cel cu 5 iugăre la fel, atunci și cel cu 5 iugăre trebuia să fi predat exact la fel ca cel cu 25 de iugăre, adică unul. Având în vedere, în continuare, procesul cotei, în toate județele ar trebui introdus acest sistem și ar trebui să se facă o asemenea prezentare și comandantului militar din Transilvania de Nord. S-a constatat că, în timpul predărilor, ofițerii ruși prezenți i-au trimis acasă pe oamenii săraci și nu au primit animalele lor.

Situația financiară din Trei Scaune

Din punct de vedere financiar, aici sunt cele mai clare situații. Cursul pengő-leu este de 1:50, mai mult decât atât, de la Brașov, mai nou, se primesc sume chiar mai mari pentru pengő. Acoperirea cheltuielilor publice s-a realizat prin punerea în funcțiune a fabricilor de spirtoase din județ și interzicerea distilărilor particulare, precum și a fierberii cu cazanele mici. Prepararea oficială a unui litru de țuică costă 8 pengő și se vinde cu 50 de pengő. Astfel, județul câștigă 40 de pengő la fiecare litru de pălincă. Totodată, a fost introdusă o taxă de impozit pe cifra de afaceri de 6%, adăugată separat la fiecare articol. Și de aici provin sume importante. Însușind toate acestea cu impozitele publice, pot fi soluționate temporar cheltuielile administrative.

Viața comercială a orașului este foarte dinamică. Se află la conducere un primar priceput, în persoana lui Tamás Kisgyörgy.

În lipsa altor mijloace de transport, centrul în jurul căruia gravitează viața economică din județ este Brașovul, din păcate însă pentru bunurile trimise acolo nu se plătește

valoarea lor economică reală, deoarece se aduc în schimb produse industriale de calitate extrem de slabă.

De la Trei Scaune am plecat spre Ciuc pe șoseaua principală. Pe drum m-am oprit și am discutat peste tot cu agricultorii. La Bicșad am găsit condiții deosebite. Populația a suferit mult de pe urma luptelor, și în prezent sunt plecați aprox. 200 de bărbați încorporați. Cei fără aprovizionare de Crăciun nu aveau făină. În perioada administrației române, jandarmeria i-a arestat pe cei 45 de bărbați maghiari care au plecat de pe front și nu vroiau să lupte împotriva rușilor. I-au dus pe toți și li s-a pierdut urma. Preotul greco-ortodox român din sat⁵², care s-a întors acum la locul său, a adunat toată populația secuiască a ținutului și le-a spus că în cazul în care nu se vor converti cu toții la religia ortodoxă nu vor mai avea loc în acest sat, iar el se va ocupa de sancțiunile corespunzătoare. Un primar de comună, Nucui, îi terorizează fără nici o restricție pe maghiari. În privința animalelor predate, a fost stabilit pentru comună un număr de 160 de bovine, dar oamenii n-au adus decât 80. Mai târziu a mai venit câte un om, aducându-și o vită. Mai mulți au izbucnit în plâns când a fost luat animalul. Atunci, la ordinul ofițerilor ruși, comisia română, care plătea pentru animale peste tot în lei, a restituit vita, apoi un comerciant din Brașov care prelua marfa l-a chemat la o parte pe primar, spunându-i că în cazul în care într-o oră i se adună 25 de găini, 500 de ouă și o anumită cantitate de unt, comisia renunță la celelalte 80 de animale. Acest lucru s-a și întâmplat, iar celelalte bovine nu au mai trebuit predate. După toate aceste lucruri, agricultorii au ajuns la concluzia că ceva nu este în regulă, pentru că, din moment ce ordinul referitor la cotă care stabilește precis numărul de animale ar fi fost emis de către autoritatea militară sovietică competentă, o asemenea procedură ar fi fost cu totul exclusă.

Comitatul Ciuc

De la Trei Scaune am ajuns la Miercurea Ciuc prin Cetățuia, Sântimbru, Sâncrăieni și Jigodin. La Tușnad am stat de vorbă cu Pál Éltés și Kálmán Kórodi senior, la Cetățuia cu János Kórodi, la Sânsimion cu Ágoston Virágh, la Sântimbru cu György Vígh și mai mulți agricultori. La Jigodin nu l-am găsit acasă pe József Sallon, președintele Cercului Gospodarilor, iar la Sâncrăieni pe Ferenc Benedek, președintele Cercului, dar am vorbit și aici cu mai mulți agricultori. În aceste locuri, o parte a populației izgonite de jandarmerie s-a refugiat, o altă parte s-a retras în păduri. În acest timp, armata germană i-a jefuit. În ceea ce privește cerealele pentru pâine și furajele, în general sunt lipsuri. Este caracteristic pentru distrugerile săvârșite de nemți faptul că în Sânsimion, deși populația îi implora să le lase cele 70 de vagoane de făină și alte alimente depozitate în clădirea școlii, spunând că sunt amenințați de cea mai cumplită foamete, și măcar școala să n-o distrugă, aceștia au dat foc rezervelor de făină împreună cu clădirea școlii.

La Sânsimion, Centrul Asociației de Economie și Cooperativă de Credit are o fabrică de amidon modernă, care nu a suferit pierderi mari. Conducerea a luat cu ea curelele de transmisie și piesele de mașini mai mici, dar fabrica poate fi pusă în funcțiune cu o investiție mai mică și poate să prelucreze rezervele de cartofi pe care oamenii nu le pot vinde.

Miercurea Ciuc

Cele mai triste lucruri le-am văzut la Miercurea Ciuc. În funcția de prefect l-am găsit pe Károly Rancz, funcționar al judecătoriei ieșit la pensie, care în același timp este și șeful tribunalului. În comitatul Ciuc, dintr-o populația de 140.000 de locuitori, doar 60.000 se mai găsesc la locurile lor de trai. Aici nu este vorba despre refugiați, ci de (cu excepția

52 Virgil Iancu.

orașului Miercurea Ciuc) o deplasare forțată în masă din partea autorităților. Oamenii au fost izgoniți cu forța, apoi au fost jefuiți, li s-au luat animalele și li s-au distrus bunurile din gospodărie. Din acest motiv în Depresiunea Gheorgheni domnește foametea. Nu pot face rost de nicăieri de cereale, de aceea trăiesc în special cu cartofi. Prefectul a stabilit vânzarea unei cantități de lemne către o firmă din București, iar în locul lemnului vor fi aduse cereale, dar din cauza condițiilor de transport, cerealele încă nu puteau fi aduse. Contravine acestei afirmații faptul că trenurile circulă până la Siculeni. Județul are urgentă nevoie de cel puțin 200 vagoane de grâu și 100 vagoane de porumb. Climatul general este prost, deoarece comitatul Ciuc trăia până acum din creșterea animalelor, păduri și cărăușie. Șeptelul cabalinelor a ajuns în întregime pe lista pierderilor de război, împreună cu aproape 60% din cel al bovinelor. În ceea ce privește șeptelul porcinelor, acestea au fost de asemenea aproape în întregime nimicite, deoarece gospodăriile celor refugiați au fost distruse cu totul. În această situație, se gândesc la împroprietări de pământ și pădure. Cea mai mare problemă însă este faptul că județul Ciuc nu are deloc conducători, specialiști în agronomie sau medici, nu există nimeni, iar în lipsa oamenilor potriviți nu se poate dezvolta viața economică. Nu există nici piață și comerț. Oamenii doar prin drumuri lungi și prețuri incredibile pot face rost de anumite bunuri industriale. Pentru semănăturile de primăvară nu există semințe.

Am discutat timp îndelungat cu primarul Mihály Bálint și cu mai mulți agricultori din Miercurea Ciuc. Numărul populației din oraș, împreună cu comuna Jigodin, este de 2100 de locuitori. Orașul este în întregime pustiu⁵³. Primarul însă încearcă să rezolve problemele cu un bun simț financiar.

Situația Centrului EMGE

Filiala EMGE era alcătuită din următorii funcționari și angajați: Endre Bitay, Magdolna Antal, Péter Gyergyói, László Virágh și Gyula Nagy. Toți funcționarii filialei, în afara unui funcționar inferior, s-au refugiat, iar îngrijitorul, Gyula Nagy, s-a mutat la țară. Biroul filialei l-am găsit devastat, doar cu câteva documente și cărți. După discuția avută cu agricultorii din localitate, cu prefectul și cu primarul, în mod provizoriu l-am însărcinat cu conducerea filialei pe Ferenc Székedi, mic proprietar agricol care locuia pe str. Vár, nr. 86. Totodată, dânsul face parte din consiliul orașenesc și este șeful secției agricole a Uniunii Populare Maghiare. Este un bun gospodar și un om foarte inteligent, încât sunt de părere că se potrivește foarte bine pentru această funcție. În legătură cu aceasta i-am dat în scris un act de autorizare provizorie și m-am înțeles [cu el] că, deocamdată, primește doar pentru luna ianuarie onorariul de 800 pengő; a mai primit autorizare pentru angajarea provizorie a unei funcționare, pentru efectuarea inventarului și pentru închirierea unei încăperi. Până când vom putea trimite bani el însuși va finanța cheltuielile în avans. Va lua legătura cu Cercurile Gospodarilor și va începe reorganizarea acestora, iar autorităților locale le va trimite un raport.

De la Miercurea Ciuc, trecând peste Harghita, am ajuns înapoi la Odorheiu Secuiesc [prin] Vlăhița, Căpâlnița și Bethlenfalău, de acolo la Târgu Mureș, iar de acolo, pe direcția Reghin–Sărățel–Șieu Măgheruș–Șintereag, înapoi până la Dej și la Cluj. Peste tot m-am oprit și am informat oamenii despre situația economică și mai cu seamă despre efectele circulației EMGE.

⁵³ Din datele prezentate de presa vremii reiese faptul că numărul celor 6.900 de locuitori existenți în 1941 în oraș a scăzut până la 700 la finele anului 1944.

Constatări rezumative

Referitor la EMGE

Locuitorii satelor m-au primit cu o dragoste și un atașament nemaîntâlnit. În mai multe locuri, țăranii au fost mișcați până la lacrimi, mă îmbrățișau și mă sărutau, atât de mult s-au bucurat că EMGE și Cercurile Gospodarilor vor putea lucra mai departe, deoarece Secuimea este cel mai părăsit ținut din Transilvania de Nord. Sunt convins că Cercurile Gospodarilor vor începe peste tot imediat munca și vor avea un rol important în ceea ce privește producția. În toate localitățile s-a înțeles că Cercurile trebuie reorganizate, iar acolo unde muncitorii încă nu fac parte din acestea, va trebui numaidecât să intre.

Filiale EMGE

1) La Dej, filiala funcționează corespunzător. Directorul lucrează într-o direcție corectă și cu rezultate bune.

2) La Târgu Mureș se lucrează într-un mod asemănător. Aici vor trebui stabilite salariile de la filială și cele ale funcționarilor, apoi trebuie angajat un bărbat care a absolvit școala profesională agronomică pentru vizitele permanente la Cercurile Gospodarilor.

3) La Odorheiu Secuiesc trebuie trimiși doi agronomi cu studiile făcute și cu simț practic, unul la județ și unul la filială. La fel, trebuie trimiși și bani. Trebuie stabilite salariile directorului de filială, al conducătorului Cercului Gospodarilor și ale funcționarilor, care doar pentru luna octombrie au primit câte 300 de pengő.

4) La Sfântu Gheorghe, la filială, trebuie trimis un specialist cu statut permanent în locul lui Győző Bernáld, care a acceptat doar provizoriu această activitate. Trebuie stabilite salariile directorului de filială, János Kovásznai, al funcționarului de specialitate, al micului proprietar care organizează Cercul Gospodarilor și urmează să fie angajat și al forței de muncă auxiliare, și trebuie trimiși bani.

5) La Miercurea Ciuc ar trebui trimiși cel puțin doi specialiști în agronomie. Unul pentru filială, iar unul la județ. Trebuie stabilite salariile directorului de filială, al funcționarului de specialitate, al organizatorului Cercului Gospodarilor și ale personalului auxiliar, și trebuie trimiși bani.

Conducerea și organizarea producției agricole în Ținutul Secuiesc nu poate fi realizată decât dacă EMGE va înființa inspectoratul din Ținutul Secuiesc, cu centrul la Odorheiu Secuiesc sau la Târgu Mureș, deoarece această problemă nu poate fi rezolvată decât prin descentralizare. Conducerea de la Cluj este cu totul imposibilă din cauza distanțelor mari.

Activitatea din Cercurile Gospodarilor trebuie reorganizată în întregime și, în ceea ce privește acest domeniu, trebuie făcută o reformă radicală. La filiale este nevoie de câte unul sau, eventual, de câte doi funcționari în administrație. Funcționarul de specialitate și organizatorul Cercurilor Gospodarilor trebuie să se deplaseze tot timpul în sate, cel puțin 20 de zile pe lună trebuie să fie pe drum, și astfel se poate întâmpla ... [cealaltă parte a propoziției lipsește din raport – obs. autorilor].

În ceea ce privește comitetele de la Cercurile Gospodarilor, acestea vor trebui alese din nou. În cadrul lor va trebui să-și găsească locul muncitorii din agricultură și reprezentanții cooperativelor de la sate. După părerea mea, președintele comitetului județean ar trebui să îndeplinească și funcția de director de filială în același timp, fiind și mic proprietar.

Cele mai importante sarcini în ceea ce privește producția agricolă și creșterea animalelor

1) Organizarea practică: la sfârșitul lui ianuarie și începutul lunii februarie vor trebui organizate în fiecare județ consfătuirile agricole județene, timp de două zile, la care din fiecare comună să ia parte directorul Cercului Gospodarilor, primarul comunei,

conducătorul local al MADOSZ și un muncitor agricol. În prima zi de consfătuire vor fi stabilite condițiile de producție ale județului, câți iugări de semănături de toamnă nu s-au realizat și câți iugări vor fi lucrați și semănați la primăvară, unde și ce fel de sămânță de găsește, precum și problema forței de muncă. În ceea ce privește creșterea animalelor, trebuie să se discute problema animalelor reproducătoare.

În a doua zi a consfătuirilor ar trebui stabilite directivele pe baza raporturilor prezentate în prima zi, și ar avea loc alegerile comitetelor Cercurilor Gospodărilor și ale conducătorilor de filiale.

2) O problemă deosebită este cea a muncitorilor agricoli. În Ținutul Secuiesc, în general lipsesc 40% a bărbaților cu vârsta de recrutare, ceea ce lasă o lacună în producția agricolă, doar dacă nu se întorc până atunci. Rezolvarea în practică a acestei probleme este organizarea clăcilor și plata muncitorilor agricoli în special în special în produse, deoarece la costul actual al lucrului cu ziua nu este rentabilă producția.

O parte a locuitorilor de la orașe poate fi solicitată de asemenea pentru muncile agricole, ceea ce este o soluție reală, deoarece chiar în această perioadă în orașe va fi o mare penurie de alimente.

Condițiile producției

1) Refacerea totală a liniștii și siguranței în zonele rurale.

2) În regiunile cu populație mixtă, luarea unor măsuri de pedepsire a actelor de jefuire și distrugere, săvârșite de elementele române șovine, și restituirea neîntârziată a mijloacelor de producție.

[Atrocitățile] săvârșite de autoritățile române șovine

Jandarmeria română a jefuit și a prădat aproape în fiecare comună, iar în unele locuri a săvârșit crime și a luat bunuri materiale de mare importanță pentru economie. În cele mai multe locuri, i-au adunat pe bărbații care nu au vrut să lupte împotriva Armatei Roșii și, acuzându-i de cele mai imposibile lucruri, i-au făcut dispăruți. Nici până astăzi nu s-au întors acasă.

Referitor la aprovizionarea publică

1) Organizarea unei consfătuiri pentru specialiștii – prefecți, subprefecți, primari și experți în economie – din Transilvania de Nord, având în vedere atât asigurarea producției agricole, cât și înlesnirea aprovizionărilor publice.

2) Numirea unui comisar responsabil cu producția și aprovizionarea publică pe teritoriul Ardealului de Nord. În fiecare județ, plasă și comună s-ar înființa comisii pentru producție și aprovizionare publică, acestea asumându-și atribuțiile respective.

3) Încheierea urgentă a treieratului în felul următor:

- a) căutarea și punerea în funcțiune a cazanelor cu aburi;
- b) transformarea motoarelor pe benzină în motoare care funcționează cu lemne;
- c) aprovizionarea cu combustibil pentru treierat în schimbul lemnului;
- d) treieratul manual cu hădărași.

4) Reținerea taxelor vamale pentru treierat și măcinat în scopul aprovizionării publice. Evidența treieratelor și, pe baza acestora, utilizarea cantității corespunzătoare de sămânță necesară în gospodărie și la semănat.

5) Introducerea evidenței într-un carnet de control al preselor de ulei alimentar, precum și reținerea și utilizarea uleiului de la vamă și a uleiului alimentar în surplus.

6) Organizarea transportului de cartofi din Secuime în vagoane acoperite cu paie la primăvară, când se mai lasă înghețul, deoarece tocmai în această perioadă vor fi cele mai mari lipsuri.

7) Interzicerea fierberii țiucii în cazane mici, deoarece se distruge cu această ocazie o cantitate mare de cereale utilizabile în panificație și pentru semănături.

8) Limitarea tăierilor animalelor din gospodării și ale porcinelor; introducerea în orașe a sistemului de cartele pentru carne. Din cauza cotelor și a tăierilor nelimitate, șeptelul a scăzut catastrofal.

a) Să se stabilească numărul animalelor de tracțiune și să se interzică vânzarea acestora. Să se procedeze la fel și în cazul porcinelor de prăsilă.

b) Introducerea vânzării cărnii de oaie.

c) Dezvoltarea creșterii animalelor mici de casă.

d) Organizarea comerțului pe schimburi de mărfuri între Transilvania de Nord, Câmpia Maghiară și România.

Aspectele privind transporturile ale aprovizionării publice

Din circuitul aprovizionărilor publice sunt scoase în totalitate mare parte a comitatelor Satu Mare, Sălaj, Solnoc-Dăbâca, Bistrița-Năsăud, Turda-Mureș și Ciuc. Legăturile feroviare lipsesc între Oradea, Cluj, București, Sighișoara, Odorheiu Secuiesc și Brașov-Siculeni.

Reparația liniei de cale ferată Cluj-Deda-Târgu Mureș, precum și a celei din Miercurea Ciuc, Cluj sau a celei de pe direcția Jibou-Zalău-Baia Mare-Satu Mare durează, de asemenea, un timp îndelungat. Aprovizionarea însă tocmai acolo este cea mai bună și acolo sunt cele mai multe articole alimentare – grâu, porcine și ulei – (județele Sălaj și Satu Mare), unde până acum nu se putea ajunge din motive legate de liniile de transport. În aceste ținuturi nu se poate face altceva, decât să se pună autocamioane. După cunoștințele mele în toate orașele din Ardeal există camioane dezmembrate, dar oamenii încă nu îndrăznesc să le repare și să le pună în funcțiune.

Așadar, trebuie puse în funcțiune camioanele dezmembrate și ascunse și trebuie asigurate condițiile pentru circulația lor. Din România, în schimbul lemnului – care poate fi procurat din comitatele Ciuc, Odorhei sau Turda-Mureș –, ar putea fi cumpărate cele 30–40 de camioane care ar asigura transportul, mai mult decât atât, am impresia că în multe locuri mărfurile sunt deja contractate până la organizarea transportului; la momentul respectiv, Armata Roșie ar aproba condițiile de transport.

În ceea ce privește transporturile de persoane, pe liniile Cluj-Dej-Bistrița-Târgu Mureș și Cluj-Jibou-Zalău-Baia Mare-Satu Mare ar putea fi puse în funcțiune cel puțin 4-6 camioane sau autobuze. Pentru acest lucru este necesară doar concesionarea publică din partea unui organism abilitat, iar în cazul în care autoritățile militare asigură circulația parcului auto, este sigur că vor exista și întreprinzători. Este o afacere foarte avantajoasă, deoarece există mari depozite de bani neutilizate, iar capitalul apare întotdeauna dacă găsește o afacere sigură ori o bună posibilitate de câștig.

Problemele industriei din Transilvania de Nord

De fapt, întreprinderile industriale, pe tot teritoriul Ardealului de Nord, lucrează doar la Cluj. Motivul este faptul că aici este cea mai intensă mișcarea muncitorească și cea mai dezvoltată viața sindicatelor. În celelalte locuri stagnează totul. Câteva exemple în acest sens: fabrica de ciment Trassia din Dej, care are o extrem de mare importanță industrială și economică, se găsește în stare de funcționare. Fabrica de pielărie din Târgu Mureș nu lucrează. Punerea în funcțiune cu toată capacitatea a rafinării de petrol din Dej ar fi de mare importanță, așadar, până la terminarea construcțiilor la linia de cale ferată, ar putea deja să ocupe un loc însemnat în economie. Crescătoria de porcine și uzina de prelucrare a cărnii din Gherla nu funcționează. Fabrica de zahăr de la Târgu Mureș este distrusă. Topitoria de in și cânepă din Lazarea a fost nimicită. Fabricile de prelucrare a lemnului din Ciuc nu lucrează. Problema gazelor din Sângeorgiu de Pădure a rămas nerezolvată.

Fabrica de amidon de la Sânsimion nu lucrează. Minele de sare de la Praid și Sovata au doar o producție infimă. Prefectul din Odorhei a reușit să pună în funcțiune exploatarea de fier de la Lueta, dar producția este atât de mică, încât abia ajunge pentru traiul muncitorilor. Cu problema centrului electric din Secuime nu se ocupă nimeni, deși gazele și electrificarea sunt singurele lucruri care ar putea constitui baza industrializării în Transilvania de Nord. Mina de cărbune de la Aghireș se găsește la doar 130 km de Oradea, dar orașul nu este electrificat, deoarece îi lipsesc combustibilii. Fără îndoială, în mijlocul unui război este greu [de refăcut] totul dintr-un moment în altul și de pus în funcțiune cu materii prime și combustibili inexistenți întreprinderi industriale pline de probleme, însă preocupările privind această problemă nu suferă amânare.

În ceea ce privește comerțul

Comerțul a suferit de asemenea mari pierderi în urma războiului, deoarece au rămas aici în special comercianții care aveau capital circulant investit în mărfuri, iar o bună parte a mărfurilor s-a pierdut. Capitalul prezent pe piață lucrează însă cu o rată de profit care este absolut de nesuportat din punctul de vedere al consumatorilor. În consecință, prețurile cresc din oră în oră, fapt ce nu poate fi urmat și de o creștere a salariilor, deoarece în lipsa producției nu se realizează bunuri noi și nu intră bani în circulație. Așadar, nu poate fi neglijată rezolvarea din punct de vedere instituțional a problemei comerțului, însă nu doar la nivel de județ – deoarece acest lucru este iluzoric –, ci la un nivel global. Referitor la aceasta trebuie să fie stabilite și prețurile.

Problema forței de muncă

Numai o parte a muncitorilor din industrie lucrează. O altă parte au probleme materiale. Epuizarea materiilor prime ale uzinelor puse în funcțiune însă va constitui în curând o problemă serioasă. Înainte și la timp trebuie să ne ocupăm de situația socială a muncitorilor șomeri din industrie. Totodată, în agricultură, la primăvară se va resimți o lipsă a forței de muncă colectivă, așadar șomerii din industrie își vor găsi ocupație provizorie doar în agricultură. Cu acest lucru s-ar rezolva aprovizionarea lor cu alimente, ar putea fi chiar retribuiți parțial în produse, asigurându-le astfel și alimentele pentru iarna viitoare. De această problemă ar trebui să se ocupe cineva tot la nivel instituțional.

Problema specialiștilor

În ceea ce privește specialiștii, sub toate aspectele stăm rău, iar cauzele sunt, pe de o parte, refugierile, pe de altă parte recrutările. Fără acești oameni însă nu facem nimic. Tocmai de aceea ar trebui realizată o listă a specialiștilor din agricultură, industrie, comerț și domeniul bancar. Iar aceștia [ar trebui] solicitați și puși în locurile de muncă potrivite. Din motivul că împotriva unora există obiecții din punct de vedere politic, s-ar putea numi pe lângă ei comisari politici, dar cu permis de liberă trecere corespunzător. Totodată, cât mai degrabă ar trebui să se asigure posibilitatea întoarcerii specialiștilor refugiați.

Problema proprietăților părăsite

Inventarul viu și de mână moartă al proprietăților părăsite și magaziile pentru cereale au fost devastate până la ultimul cui. În unele locuri, pământurile de unde au plecat proprietarii au fost împărțite sau date în arendă, dar aproape nimic nu s-a lucrat pe acestea. Având în vedere că aceste pământuri ori vor fi împărțite între țărani, ori vor reprezenta punctul de plecare pentru colectivizare, vor trebui păstrate intacte.

Până când va exista în această problemă un punct de vedere comun și permanent, vor trebui făcute următoarele:

1) Tot echipamentul agricol al unei proprietăți să se adune de către autoritățile competente;

2) Să se numească un specialist agronom corespunzător sau un gospodar agricol priceput pentru conducerea proprietății;

3) Să se afle unde a dispărut rezerva de cereale a proprietății, iar acolo unde cei care au luat-o sunt oameni înstăriți, să se recupereze cel puțin semănțele pentru primăvară; și în ceea ce privește alimentația publică, ar fi importantă căutarea acestor rezerve.

4) Referitor la administrarea proprietăților, există trei metode care pot fi puse în aplicare: administrație realizată de către un administrator numit de autorități, arendarea pământurilor, cea mai sănătoasă formă de administrare însă ar fi constituirea unor cooperative.

5) Recolta de pe pământurile părăsite ar putea ajuta alimentarea orașelor din Transilvania de Nord. Cu atât mai mult trebuie să ne gândim la acest lucru, cu cât se știe că perspectivele în ceea ce privește producția agricolă în viitor sunt fără speranță.

Problema banilor

Menținerea cursului de 30 lei la un pengő va aduce populația Transilvaniei de Nord într-o situație economică catastrofală. Este mai simplu de înțeles – decât $2 \times 2 = 4$ – faptul că există o foarte mare diferență în ceea ce privește valoarea celor două monezi. Însă împotriva scoaterii din țară în mod regulat a pengő-ului doar în comitatul Odorhei au fost aduse dispoziții corespunzătoare.

În această privință există următoarele obiective urgente:

1) Dacă și în continuare va fi valabil pengő-ul, atunci va trebui să se asigure o cantitate corespunzătoare de numerar.

2) Dacă nu va fi valabil pengő-ul, atunci trebuie să se stabilească un curs pengő-lei real.

3) Dacă dintre cele două inițiative nici una nu poate fi realizată, atunci va trebui să se emită fondul de urgență propus de comitatul Turda-Mureș, evident, pe întreg teritoriul Ardealului de Nord.

4) În orice caz, catastrofa economică totală din Transilvania de Nord nu poate fi împiedicată decât în cazul în care se va putea organiza în tot Ardealul de Nord granița economică de la Odorhei. Situația este că din Transilvania de Nord se scoate totul: porcine, animale vii, ulei alimentar, cereale, lemne, chiar și sarea, iar în schimb ce primim: chibrituri, țigări, bomboane și materiale textile de proastă calitate.

5) Problema nu trebuie – nici nu ar fi voie – înțeleasă din perspectivă națională, deoarece aici este vorba exclusiv de rolul de exploatare a capitalului, lucru ce trebuie împiedicat.

Situația cooperativelor din Transilvania

La Târgu Mureș am avut posibilitatea să mă întâlnesc cu președintele Cooperativei Furnica⁵⁴ și cu funcționarul principal rămas aici. Furnica a fost jefuită în timpul războiului de 30 milioane pengő. Cele mai multe magazine ale cooperativei au fost sparte. În ciuda acestui fapt, se reorganizează activitatea de aici, iar cooperativa are un rol important în economie. Articolele cumpărate de populație cu prețuri exorbitante se vând aici cu aproape 200% mai ieftin.

Însă Centrul Asociației de Economie și Cooperativă de Credit nu a apărut încă și în mediul rural. Totuși, în unele locuri, oamenii care se pricepeau au început să lucreze singuri. La Dej, prefectul Dániel Antal a organizat consfătuirea cooperației. La Târgu Mureș, autoritățile împreună cu Cooperativa Furnica au repornit activitatea în fabrica de unt. La Cristuru Secuiesc, singurul specialist de vază din Secuime al cooperativei, Ádám

54 Ede Korparich.

Kun, împreună cu autoritățile locale, a realizat alimentarea cu lapte a orașului și a pornit fabrica de unt din Cristur, iar pentru unt s-au cumpărat mașini, unelte din România, etc. În scurt timp va fi dată în funcțiune și fabrica de prelucrare a laptelui din Baraolt. Toate acestea însă sunt făcute de cei din localitate, fără nici o legătură cu centrul.

Problema refugiaților

Conform unor date culese de la autoritățile locale, din comitatele Solnoc-Dăbâca, Turda-Mureș, Odorhei, Trei Scaune și Ciuc, nu foarte exacte, s-au refugiat aproximativ 250 mii de oameni, iar ceilalți sunt în armată. Refugierea s-a petrecut în trei moduri:

1) Din Ciuc s-au refugiat 80 mii de oameni. Dintre aceștia, aprox. 2.000 din proprie inițiativă. Locuitorii din Miercurea Ciuc au fost somați să părăsească orașul în 24 de ore. Plecarea a fost obligatorie. Restul populației, aprox. 70 mii de oameni, au fost izgoniți de jandarmeria germană și maghiară.

2) Tocmai din aceste motive trebuie să se facă posibilă și să se organizeze revenirea populației rurale.

3) La fel trebuie să revină și specialiștii, precum și medicii, inginerii, arhitecții, meseriașii și agronomii, farmaciștii și inginerii silvicultori etc. În lipsa lor, Ținutul Secuiesc se află într-o situație absolut disperată.

Cazul refugiaților politici este însă o problemă politică

În pofida faptului că există zvonuri conform cărora foarte mulți refugiați s-au întors în Secuime, realitatea este că doar 1% din cei plecați au revenit. Refugiații vin acasă toți într-o stare jalnică. Armata sovietică s-a purtat cu deosebită omenie cu refugiații pe care i-a întâlnit. Imediat i-a întors și i-a sprijinit în orice problemă, dar elementele șovine românești i-au jefuit în multe locuri. S-au întâmplat lucruri deosebit de scandaloase la Lechința, Șieu-Odorhei, Șieu-Măgheruș, Sărățel, Herina, Galați, Dipșa și Vălenii de Mureș. În Lechința, săptămâni întregi a comis tâlhării o gardă șovină care le-a reținut oamenii animalele și alte bunuri mobile, agresându-i pe deasupra. A intervenit Comandamentul sovietic care [i]i] ajută la recuperarea bunurilor în cel mai remarcabil mod.

Propunerea pentru gestionarea în practică a problemelor economice

După experiențele locale avute, dezastrul economic total în ceea ce privește Transilvania de Nord nu poate fi evitat decât prin acțiunea neîntârziată a autorităților competente.

Cele mai urgente sarcini:

Înființarea unor comisii ale forțelor de muncă din agricultură, industrie, comerț, transporturi, finanțe și siguranță. Pentru fiecare problemă să existe la conducere un expert care să lucreze după considerente politice. Rolul acestor comisii este organizarea muncilor agricole de primăvară, inspectarea, punerea în funcțiune și aprovizionarea cu materiile prime necesare a întreprinderilor industriale din Transilvania de Nord, totala refacere a ordinii publice, organizarea circulației mărfurilor de schimb etc.

În cazul în care înființarea unui astfel de organism ar întâmpina greutăți de orice natură, va fi nevoie de numirea unui comisar responsabil cu problemele producției, iar celelalte resorturi vor funcționa ca secții subordonate acestuia.

Totodată, se impune numirea a doi agenți economici, unul pentru Alföld, iar celălalt pentru România.

Să nu uităm că pentru organizarea lucrărilor agricole de primăvară nu mai avem decât două luni, iar dacă nu luăm măsurile necesare din timp, situația economică ajunge definitiv în impas.

Pe parcursul întregii mele călătorii m-am convins personal că Armata Roșie se purta față de locuitori cu cele mai bune intenții.

Politikartörténeti Intézet Levéltára, Simó Gyula-hagyaték [Arhivele Institutului de Istorie Politică, Moștenirea Gyula Simó], fond 937, cutia 11, doc. 8–37, dactilogramă multiplicată.

Raportul ședinței comisiei juridice în cadrul conferinței Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord⁵⁵

Cluj, 13 februarie 1945

Au fost prezenți:

- 1.) Dr. Géza Pásztai, avocat, Partidul Social Democrat, Cluj
- 2.) Dr. Ágoston Bernád, avocat, Uniunea Populară Maghiară, Cluj
- 3.) Dr. János Demeter, viceprimar, Uniunea Populară Maghiară, Cluj
- 4.) Dr. István Nemes, avocat, Uniunea Populară Maghiară, Cluj
- 5.) Dr. Jenő Neumann, avocat, Alianța Populară Democrată Evreiască, Cluj
- 6.) Dr. Olga Pop, avocat, Uniunea Patrioților, Cluj
- 7.) Dr. Ernő Bernát, editor de presă, Uniunea Populară Maghiară, Târgu Mureș
- 8.) Márton Löbl, tinichigiu, Partidul Comunist, Târgu Mureș
- 9.) Dr. Sándor Orosz, viceprimar, Partidul Național Liberal, Baia Mare
- 10.) Aurél Duma, director adjunct al Jandarmeriei, Consiliul Sindicatelor, Dej
- 11.) Dr. János Luca, notar public, Năsăud, fără partid
- 12.) Károly Nano⁵⁶, prefect, Uniunea Populară Maghiară, Miercurea Ciuc
- 13.) Zoltán Ambrus, preot romano-catolic, Uniunea Populară Maghiară, Odorheiu Secuiesc
- 14.) Sándor Zöld, tipograf, Partidul Comunist, Sfântu Gheorghe
- 15.) Dr. Lőrinc Mikó, președintele Curții de Apel din Cluj
- 16.) Dr. Lajos Varga

Comisia s-a ocupat în detaliu cu următoarele probleme:

1) Problema puterii supreme, **2)** legile aplicabile, **3)** chestiunile de siguranță publică, **4)** alegerile administrative, **5)** problema utilizării limbii materne și problemele naționalităților etnice legate de aceasta, **6)** stabilirea identității criminalilor de război, **7)** restabilirea jurisdicției Curții cu jurați, **8)** Ordinul Ministerial 1440/1941, **9)** critica Ordinului Ministerial 5777/1941.

Poziția oficială conturată după discuțiile aprofundate ale problemelor este consemnată de către Comisia Juridică, iar copiile oficiale sunt înaintate Președinției Centrale FND în atâtea exemplare încât să se poată trimite câte o copie tuturor organizațiilor județene.

⁵⁵ În partea de sus a documentului poate fi citit următorul text scris de mână: „să se înregistreze la documentele referitoare la administrația independentă a Transilvaniei de Nord”.

⁵⁶ Este vorba despre Károly Rancz.

Tocmai din motivele expuse mai sus considerăm nejustificată prezentarea în întregime a acestor opinii juridice și cerem ca Adunarea Generală să se mulțumească cu raportul următor sintetizat:

1) Comisia Juridică constată că FND corespunde celor stipulate în Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944, încheiată între Puterile Aliate și România, iar pentru Transilvania de Nord aceasta este considerată o esențială sursă de drept. Tocmai din acest motiv, ținând cont și de Convenția de Armistițiu încheiată între Puterile Aliate și România, Comisia Juridică a hotărât că pe teritoriul Ardealului de Nord suveranitatea statului maghiar a încetat, iar prin autorizarea Comisiei Aliate de Control și în numele unor semnatari provizorii, Comandamentul Armatei Sovietice exercită puterea supremă asupra acestui teritoriu.

2) Prin dispoziția categorică a Comandamentului Armatei Sovietice, pe teritoriul Transilvaniei de Nord se aplică normele juridice democratizate, valabile înainte de ziua eliberării.

Se consideră antidemocratice toate normele de drept care fac deosebire în detrimentul maselor muncitoare din orice punct de vedere (economic, social, politic, moral etc.), în ceea ce privește drepturile și obligațiile între națiuni, religii și sexe.

Pe baza propunerii și dispoziției Comitetului Central Executiv al FND, prefectii comitatelor vor stabili în detalii normele de drept care trebuie aplicate în funcție de cele prezentate mai sus. În acest scop, până la data de 15 martie 1945, Comisiile Juridice Județene ale FND vor înainta o propunere Comitetului Central Executiv.

Până atunci, dacă referitor la un caz aflat în fața instanței juridice sau administrative ori a oricărei alte autorități competente, între cele două părți interesate există îndoieli îndubitabile în legătură cu calitatea democratică a normelor de drept, autoritatea competentă care împlinește actul de procedură are obligația de-a cere părerea Comisiei Juridice Județene a FND și de-a lua măsurile în funcție de aceasta. În vederea păstrării integrității actului de drept, Comisia Juridică Județeană poate trimite o solicitare Comisiei Juridice Centrale, iar în cazul în care ar fi procedat conform propriilor competențe, trebuie numai decît să anunțe Comitetul Central Executiv.

3) În opinia Comisiei Juridice, organizarea și menținerea unităților locale de ordine publică intră în atribuțiile organelor administrative locale, deoarece astfel este asigurată cooperarea populației locale de pe teritoriile administrative în cauză și dispăre contrastul care punea față în față organele de ordine publică și locuitorii. Pentru eficiența serviciului administrativ este nevoie de instruirea membrilor din organele de siguranță publică și asigurarea acestora cu uniforme și arme. Comitetul Central Executiv al FND trebuie să stabilească neîntârziat criteriile pe baza cărora se pot pune în practică arestările de natură politică.

4) Comisia Juridică este de părere că alegerile administrative trebuie să aibă loc cât mai curând posibil, atît din motive politice, cât și democratice. Așadar, propune ca prefectii județelor să întreprindă cât mai curând măsurile necesare, având în vedere următoarele principii de bază: să se aleagă consilii formate din 56 membri în cazul orașelor cu atribuții municipale, 30 membri pentru orașele cu atribuții județene, 20 pentru comunele mari și 10 la comunele mici.

Pot fi aleși și pot alege fără deosebire de naționalitate, rasă, religie și sex toți cetățenii care au împlinit 18 ani până la 1 ianuarie 1945, au avut și au rezidență pe teritoriul administrativ pe care se desfășoară alegerile la 1 ianuarie 1945.

Nu au drept de vot și nu pot fi aleși cei care:

- a) au boli mintale și sunt sub supraveghere sau tratament medical,
- b) sunt minori cu perioadă prelungită ori puși sub curatelă,
- c) au fost declarați de către instanțele de jurați sau ale poporului criminali de război sau cei care au fost puși sub acuzare din cauza suspiciunii de infracțiune de către justiție ori de către organele administrative, ale Poliției sau Jandarmeriei,

d) după eliberare au fost condamnați datorită unor infracțiuni comise din dorința de câștig sau atentate la pudoare, ori se află sub acțiunea procedurii penale la cererea Procuraturii, în cazul în care procedura nu s-a terminat până la încheierea listelor alegătorilor.

Alegerile din administrație se realizează pe baza listelor cu candidații, care vor fi înaintate președintelui Judecătoriei de Ocol în cel puțin atâtea exemplare, cât este numărul candidaturilor depuse.

Alegerile se țin și în cazul în care există doar o singură propunere la candidatură. În acest caz voturile vor decide acceptarea sau neacceptarea listei.

Alegerile sunt generale, secrete, directe și obligatorii.

Împărțirea locurilor în Consiliul Administrativ se face proporțional cu numărul voturilor.

Primarul, viceprimarul, judecătorul, vornicul, consiliul orășenesc și cel comunal se aleg cu majoritate absolută de voturi.

Comisia Juridică a Consiliului Central Consultativ al FND va informa amănunțit prefectii în legătură cu detaliile tehnice ale alegerilor.

5) În ceea ce privește folosirea limbii materne, Comisia Juridică centralizată a acceptat în întregime dispozițiile elaborate de Comisia Juridică din Cluj și adoptate deja de Consiliul Central Consultativ din Cluj, din acest motiv redăm textul cu scopul de a-l ridica la rangul de Hotărâre generală.

6) La stabilirea crimelor de război, Comisia Juridică a ținut cont de legile române emise în această privință și le-a adaptat condițiilor din Transilvania de Nord, stabilind separat natura și măsura pedepselor aplicabile fiecărei infracțiuni.

7) Odată cu restabilirea jurisdicției Curții cu jurați, Comisia Juridică dorește să înființeze un tribunal al poporului care să corespundă întru totul spiritului public democratic referitor la judecarea și sancționarea tuturor infracțiunilor de natură politică, iar pe lângă acest lucru să respecte sub toate aspectele spiritul legii.

Regulamentul propus solicitat spre emitere de către Comisia Juridică din partea prefectilor de județ simplifică și democratizează dispozițiile date în legătură cu elaborarea listelor de jurați, înlesnește și grăbește acțiunile procedurale fără a leza sau a omite în esență litera strictă a legii.

8) Câte un exemplar din opiniile expertului juridic trimise de Comisia Juridică referitor la abrogarea Ordinului Ministerial 1440/1941 au primit și reprezentanții celorlalte județe, pentru a putea studia problema și ca să-și prezinte punctele de vedere. Oricum, la ordinul prefecturilor sau din proprie inițiativă, instanțele judecătorești au efectuat suspendarea acțiunilor pornite și încă neterminate sub influența acestui ordin, iar dispozițiile restrictive nu se vor mai aplica: luarea de poziție în problema abrogării ordinului nu este urgentă, iar din cauza faptului că este o chestiune complicată, nici nu ar fi necesară.

9) Paragraful 9 al Ordinului Ministerial nr. 5777/1941 este cel care a hotărât prelungirea oficială a chiriei locațiilor magazinelor doar pentru chiriașii neevrei, iar din acest punct de vedere are caracter fascist. Constatările și propunerile regulamentului propus care se referă la aceasta au fost predate reprezentanților de județ de către Comisia Juridică din Cluj, cu scopul înștiințării comisiilor și organizațiilor FND din celelalte județe. Esența propunerii este că problema trebuie rezolvată în spiritul acțiunilor reparative, al echității și al dreptății.

În general, Comisia Juridică a crezut și crede de cuviință să accentueze faptul că, în ceea ce privește aplicarea legilor și instituirea noilor regulamente, este de dorit uniformizarea pe întreg teritoriul Transilvaniei de Nord, și tocmai de aceea pare justificată înființarea și funcționarea unui organism care să asigure acordarea avizelor, să fie

subordonat FND-lui din Cluj și să desfășoare la nivel profesional această activitate juridică de compatibilizare, opinare și propunere.

Rog cu respect aprobarea raportului și propunerilor noastre.

dr. Géza Pásztai

MOL, a külügyminisztérium Béke-előkészítő Bizottsága iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dosarul IV-148, 12/B-1946, dactilogramă multiplicată.

20

Memorandumul Comitetului Executiv al Uniunii Populare Maghiare din Transilvania de Nord către guvernul Groza

Cluj, 12 martie 1945

Uniunea Populară Maghiară, potrivit tradițiilor revoluționare democratice ale MADOSZ, se sprijină pe masele de oameni ai muncii maghiari și, chiar de la începutul constituirii ei, are relații strânse cu toate partidele democratice din România, luptând împreună cu acestea în cadrul Frontului Național Democrat împotriva fascismului și, în general, împotriva oricărui reacționari.

Tocmai din acest motiv, marea victorie pe care a obținut-o Alianța Partidelor Democratice din România odată cu formarea guvernului Groza a adus sinceră bucurie și liniște generală și în rândurile Uniunii Populare Maghiare din Transilvania de Nord.

Datorită obiectivelor și caracterului național al organizației, Uniunea Populară Maghiară este menită – în primul rând – să lupte pentru egalitatea în drepturi și menținerea valorilor culturale specifice ale poporului maghiar. Astfel – evident – și în această nouă situație intervenită prin schimbarea guvernului își concentrează atenția în primul rând asupra problemelor naționale și culturale ale maselor maghiare din Ardeal.

Din acest punct de vedere își îndreaptă atenția spre faptul ca politica față de naționalități a noului guvern să fie una potrivită pentru făurirea egalității între naționalități și a păcii între popoare.

Una dintre premisele acestui lucru este ca guvernul să mențină relații strânse cu mișcările de masă ale poporului maghiar, fiind astfel informat mereu despre situația națională și culturală, doleanțele și năzuințele poporului maghiar.

Comitetul Executiv al UPM din Transilvania de Nord se folosește de această ocazie rară, când membrii noului guvern și liderii partidelor democratice române sunt aici, împreună, la Cluj, dând glas doleanțelor naționale și culturale care alcătuiesc cele mai urgente și mai importante condiții ale egalității în drepturi și ale libertății poporului maghiar.

1) Poporul maghiar dorește reprezentanță în guvern, având în vedere că numărul populației maghiare este peste 10% din totalul țării.

2) Referitor la anexarea administrației din Ardealul de Nord, să se înființeze la Cluj o instituție publică pentru îndeplinirea unor atribuții de stat și administrative în care maghiarii din Transilvania de Nord să aibe o reprezentanță corespunzătoare numărului acestora, iar UPM ar fi încântat ca acest rol să fie atribuit exclusiv Comitetului Executiv al UPM din Transilvania de Nord.

3) Dorim ca administrația locală din comune, orașe, plase, precum și cea județeană, constituită în mod democratic, să rămână pe loc, mai mult decât atât, să se bucure de o susținere eficientă din partea guvernului.

Credem că este nevoie de completarea și întărirea instituțiilor administrative, în special cu ajutorul unor experți. La această dispoziție considerăm că este de cuviință să se țină seamă de funcționarii care, începând din 1940, au fost nevoiți să părăsească pământul Ardealului de Nord, în cazul în care aceștia au avut o atitudine democratică care poate fi dovedită.

4) Referitor la o eventuală reorganizare a administrației, dorim ca în comunele, orașele și județele unde compoziția etnică a populației este într-o proporție de peste 50% maghiară, la conducerea administrației locale să se aleagă persoane de naționalitate maghiară. În regiunile cu populație mixtă să se ia în considerare împărțirea etnică a locuitorilor.

5) Funcționarii din administrație reabilitați de comisiile de epurare să rămână la locul lor, iar în cazul în care se ridică problema, justificată, a angajării într-un număr mai mare a elementelor române, în loc de demisie, acești funcționari să fie transferați în zone și orașe cu populația maghiară din Ardealul de Sud, unde în regimurile anterioare maghiarii nu puteau ocupa funcții publice administrative.

6) Dorim ca în Ardeal, pe lângă limba română, să se recunoască și limba maghiară ca limbă oficială, conform regulamentului adoptat la conferința FND din Transilvania de Nord și care a fost adoptat ca lege de prefectul județului Cluj⁵⁷.

7) Să se dizolve lagărele de muncă și de prizonieri unde există internați maghiari pe baza deosebirilor rasiale. Dorim eliberarea și repunerea în drepturi a tuturor bărbaților maghiari – potrivit informațiilor noastre câteva mii de oameni – care au fost duși din Transilvania de Nord de către gardiștii reacționari ai lui Maniu, jandarmi și elementele militare doar pe baza deosebirilor rasiale. Dorim eliberarea imediată a tuturor copiilor școlari din Transilvania de Nord care au fost internați în Ardealul de Sud cu ocazia vacanței de vară.

8) Dorim asigurarea întreținerii familiilor ai căror susținători au pierit din cauza crimelor săvârșite de Gărzile lui Maniu ori au fost deportați pe nedrept. Astfel de familii din rândul țăranilor să beneficieze de pământ, considerându-i victime ale fascismului.

9) În cazul în care trecerea la granița româno-maghiară de dinainte de 1940 va fi condiționată, dorim înființarea unor comisii mixte româno-maghiare care să controleze și să faciliteze revenirea maghiarilor refugiați din fața frontului sau deportați la casele lor.

Comisiile vor controla politic pe cei care se întorc și, totodată, vor asigura pentru aceștia la nevoie transportul gratuit, alimentația sau asistența medicală.

Această cerere se justifică, având în vedere că doar din județul Ciuc, de pildă, au fost alungați prin teroare sângeroasă de către forțele armate germane și maghiare aproximativ 60 mii de agricultori secui.

UPM susține prin ajutor social acoperirea cheltuielilor legate de maghiarii din Ardeal care revin, oferind, totodată, susținere materială și evreilor care se întorc acum și au fost deportați din Transilvania de Nord sub teroarea regimului fascist german și maghiar.

10) În spiritul împăcării poporului român și maghiar salutăm cu bucurie revenirea populației românești din Transilvania de Nord, care a fost obligată de guvernele reacționare maghiare la părăsirea caselor lor, totodată, dorim eliberarea și repunerea în drepturi a celor aproximativ 200 mii de maghiari din Ardealul de Sud, care s-au refugiat în Ungaria din cauza opresiunilor naționale ale regimului Antonescu.

⁵⁷ Menționat cu puncte în text. Regulamentul din 10 februarie nr. 847/1945 a prefectului Pogăceanu, publicat: *Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. A nemzetiségiek egyenjogúságának útján. [Convorbirea lui Rudolf Joó purtată cu János Demeter. Pe calea egalității în drepturi a naționalităților]*, Ed. Kossuth, 1983, Budapesta, p. 119-125.

11) Poporul maghiar din Ardeal dorește să ia parte la lupta împotriva fascismului și cu arme și dorește înființarea unor formațiuni militare în cadrul Armatei române care luptă vitejește de partea Armatei Roșii, în care cei de naționalitate maghiară să fie instruiți pe limba lor maternă de la nivelul de soldați și până la cele mai înalte grade militare.

12) În domeniul vieții culturale, maghiarii doresc învățământ public în limba maternă de la școala primară și până la universitate.

În cele două centre culturale ale maghiarilor din Ardeal, Cluj și Târgu Mureș, dorim învățământ universitar maghiar independent, astfel, la Cluj dorim menținerea universității noastre maghiare, iar la Târgu Mureș, potrivit dorințelor speciale agricole și industriale din Secuime, înființarea institutului politehnic. Clujul nu reprezintă în sine doar o masă compactă de locuitori maghiari – populația maghiară a orașului depășește și astăzi 60 mii de locuitori⁵⁸, iar o parte importantă a acestora este alcătuită din tineri muncitori dornici să învețe –, ci formează centrul unei populații maghiare de asemenea numeroase din județ, precum și cel al comitatelor Solnoc-Dăbâca, Satu Mare, Sălaj și Bihor, nemaivorbind despre faptul că în cazul unificării va constitui și centrul natural al maghiarilor din Ardealul de Sud.

Orașul Târgu Mureș este centrul Secuimii, unde trăiește o enclavă care formează o parte însemnată a populației maghiare din Ardeal.

În toate comunele și orașele unde numărul populației maghiare de vârstă școlară atinge valoarea necesară ori prescrisă pentru înființarea unei școli independente, școlile cu predare în limba maghiară vor fi întreținute pe cheltuiala statului, în alte locuri, locuitorii maghiari pot înființa școli pe propria cheltuială, indiferent de numărul școlarilor.

Instituțiile universitare maghiare trebuie să beneficieze de același tip de susținere financiară din partea statului ca cele românești.

13) Dorim ca în Ardeal bisericile maghiare, precum cea romano-catolică, reformată, unitariană, dar și biserica evanghelică independentă, să beneficieze de aceleași drepturi ca celelalte biserici, iar convertirile forțate să fie pedepsite din oficiu.

14) Având în vedere că maghiarii din Ardeal, datorită sistemelor reacționare din deceniile trecute, nu mai dețin un număr corespunzător de savanți, artiști și specialiști pentru a putea asigura dezvoltarea și continuitatea științei, artei, industriei și agriculturii, dorim să beneficiem de posibilitatea de-a avea ca invitați la universitatea existentă și la cea tehnică care urmează să fie înființată, la teatru și în general în toate domeniile vieții artistice, culturale, industriale, agricole și sportive savanți, artiști și specialiști maghiari din Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Franța și Ungaria.

Statutul nostru de ardeleni ne oferă deosebita misiune de-a promova prin știință, artă și viață economică înfrățirea poporului român și maghiar în sens universal, iar astfel, prin dezvoltarea propriei noastre culturi, să contribuim într-un mod eficient la democratizarea României și la împăcarea popoarelor din Bazinul Dunării, învrăjbite datorită politicii germane imperialiste.

15) Paralelismul actual româno-maghiar al Teatrului Național din Cluj trebuie menținut, iar cele două teatre să beneficieze de susținere financiară din partea statului în mod egal.

16) Poporul maghiar dorește să folosească liber culorile sale naționale, portul său popular și național și să cânte în mod liber imnul său național.

17) Pentru administrarea unor probleme culturale și din învățământul public să se înființeze un consiliu cultural maghiar independent format din persoanele propuse de UPM. Acest consiliu ar fi subordonat ministerului Învățământului Public doar sub aspectul intereselor generale de stat și al conducerii politice.

⁵⁸ Potrivit datelor recensământului ordonat de sovietici, la sfârșitul lunii noiembrie 1944 la Cluj populația totală era de 73 mii de locuitori, din care 83,5% (61mii) erau maghiari și 11% români.

18) Dorim garantarea libertății la angajare, în viața industrială și comercială, și în general în ceea ce privește locul ocupat în viața economică și în producție de maghiari, precum și participarea lor în proporții egale cu românii privind alocațiile și privilegiile oferite de stat.

19) Dorim controlul democratic al împărțirii pământurilor⁵⁹, pentru a stabili dacă cei care au cerut pământ beneficiază sau nu de un tratament egal, fără deosebiri din punct de vedere etnic.

Dorim ca pe baza egalității naționale în drepturi, populația maghiară din Ținutul Secuiesc să primească pământ într-o proporție corespunzătoare din proprietățile sașilor plecați, conform planului director al conferinței FND din Transilvania de Nord, adică în timp ce românii sunt împroprietăriți în jurul orașului Bistrița, maghiarii secui să primească pământul, casa și uneltele agricole în teritoriul dintre Reghin și Teaca. De asemenea, dorim ca oamenii fără pământ din rândul maghiarilor să se poată stabili pe pământurile părăsite ale sașilor din județele Târnava Mare și Târnava Mică, învecinate cu granițele etnografice. Credem că pentru a putea rezolva problema colonizării potrivit principiilor egalității în drepturi este nevoie de înființarea comisiei mixte româno-maghiare.

20) Uniunea Populară Maghiară își precizează în mod solemn poziția legată de locuitorii evrei care se consideră maghiari, având și această limbă maternă, considerându-i parte inalienabilă a națiunii maghiare, cu aceleași drepturi naționale de care se bucură toți maghiarii din România.

21) Pot fi emise dispoziții penale împotriva tuturor celor care lezează elementele expuse mai sus ori împotriva persoanelor care instigă la ură rasială, etnică sau profesională.

Comitetul Executiv al Uniunii Populare Maghiare din România are toată încrederea în ceea ce privește succesul activității noului guvern, garantat de miniștrii și forța partidelor democratice.

Nu ne îndoim de faptul că guvernul Groza, care simbolizează victoria zdrobitoare față de orice fel de reacțiune, dorește și va realiza pentru fiecare națiune egalitatea în drepturi și libertatea, valori care, de altfel, reprezintă democrația.

Uniunea Populară Maghiară nu își expune dorințele din afară, ci ca un colaborator, care făcând cunoscută una din problemele țării, își oferă ajutorul guvernului, de la care poporul se așteaptă la schimbări istorice și care va putea astfel să-și împlinească mai repede și mai bine menirea democratică.

În numele Comitetului Executiv din Transilvania de Nord al Uniunii Populare Maghiare din România:

[lipsește semnătura]

[Completare]

Compl. la ultimul paragr. nr. VII. Dorim să fie eliberați toți conducătorii maghiari din Ardealul de Sud, precum și populația civilă din rândul maghiarilor deportați din satele și orașele Transilvaniei de Sud în locuri necunoscute, care nu pot fi acuzați de crime de război, iar în urma măsurilor reacționare ale guvernelor precedente suferă exclusiv pentru faptul că sunt maghiari.

Compl. la paragr. X. Să fie grațiați maghiarii din Transilvania de Sud condamnați pentru trecerea graniței austriece sau părăsirea serviciului militar din timpul războiului purtat împotriva sovieticilor.

⁵⁹ Este vorba despre punerea în practică a legii pământului, emisă de guvernul Groza. (Legea reformei agrare nr. 187, despre „împroprietatea plugurilor”, a fost publicată în Monitorul Oficial la 23 martie 1945.)

Să poată reveni nestingheriți la casele lor toți locuitorii comunelor – de pildă, de pe teritoriile comunelor Săvădisla, Florești, Gheorghieni și Văleni din județul Cluj – care, începând din octombrie 1944, s-au adăpostit de măsurile antimaghiare ale jandarmeriei române reacționare pe teritoriul Ardealului de Nord, aflat sub administrația Armatei Roșii.

Compl. la paragr. VI. Dispozițiile referitoare la folosirea limbii în administrație pe teritoriul Ardealului să aibe valabilitate și în ceea ce privește serviciile prestate de poștă și căile ferate.

Compl. la paragr. V. Începutul paragrafului: Funcționarii și angajații din administrația publică, înțelegând aici și angajații poștei și ai căilor ferate care ...⁶⁰

Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára [Arhivele Societății Muzeului Ardelean], fondul György Nagy, Arhiva Demeter, Documentele primăriei, f. n., dactilogramă multiplicată.

Proces verbal referitor la masacrele săvârșite de gărzile lui Iuliu Maniu la 26 septembrie în localitatea Aita Seacă

Aita Seacă, 28 mai 1945

Lajos Nagy K., domiciliat în Aita Seacă, povestește în prezența văduvei lui Béla Szép, a văduvei lui Lajos Elekes și a văduvei lui Sándor Szőcs că, în data de 2 septembrie 1944, la intrarea [Armatei] Roșii și a armatei române, soldații germani s-au împotrivit. În această comună au fost omorâți soldați români în timpul luptelor, iar civilii români [din localitate] i-au învinuit pe civilii maghiari din Aita Seacă pentru moartea soldaților români căzuți [sic!], pentru a [putea] fi considerată Aita Seacă comună partizană. Cetățeni români din Aita Seacă i-au căutat la Brașov pe Sándor Groza, Tódor Groza și pe un cetățean cu antecedente penale, József Henter, care [putea] fi învinuit de mai multe crime, pentru a intra în legătură cu grupul Gărzilor ale lui Maniu.

Tódor Bardóczi, cetățean român și instigatorul românilor, când a auzit că Garda lui Maniu a intrat în orașul Sfântu Gheorghe a mers înaintea acestora cu o listă, aducând cu el [un pluton] din trupa lui Maniu de 70 persoane. Apoi, Tódor Bardóczi s-a întors din Sfântu Gheorghe, la Aita Seacă și s-a sfătuit cu civilii români din Aita Seacă privind acuzațiile [sic!] împotriva maghiarilor. La 25 septembrie 1944, la ora 4-5 după masă, o trupă de 30 de voluntari plecat din Aita Seacă, iar vizitiul, tânărul Gábor Domokos, cetățean maghiar, conform celor declarate în procesul verbal oficial, a văzut în mâna comandantului voluntarilor, căpitanul Olteanu, lista cu cei care urmau să fie decapitați din comuna Aita Seacă. Trupele au intrat la marginea comunei, unde Tódor Bardóczi, cetățean român, i-a primit în propria casă și i-a cazat exclusiv la casele civililor români. Discuțiile românilor legate de decapitări au avut loc în timpul cinei, la casa lui Simon Bogdán.

În 26 septembrie 1944, dimineața, între orele 3-5, s-a început adunarea persoanelor de pe listă într-una dintre sălile școlii primare din Aita Seacă, unde au fost bătuți și jefuiți. În același timp, un alt cetățean român, Sándor Berszán, [mergea] prin sat și bătea o oală mare anunțând să se adune în curtea școlii toți maghiarii între 16 și 60 de ani, unde pentru fiecare român vor fi executați 100 de femei și copii, iar cine se va ascunde și nu va veni va fi împușcat în cap.

60 Formularea nu este terminată.

Sub ochii masei de oameni adunate – erau prezenți aproximativ 500-600 de persoane – i-au scos în față pe cei care trebuiau executați conform listei și care au fost legați mai întâi cu lanțuri.

Prima oară au scos-o pe soția lui Szép Albert, cetățean din Aita Seacă, care le-a predat un inel, iar după aceea, comandantul i-a aplicat cu pumnul o lovitură în cap, încât aceasta a căzut imediat la pământ, după care [Olteanu] a dat comanda „trei deodată”, adică au tras de trei ori deodată. Susnumita în timpul tragerii a murit. Femeia, ca să se apere, a vrut să explice cum a ajuns în posesia inelului, dar nu a fost ascultată, deoarece românii din Aita Seacă au spus că ea ar fi tăiat degetul unui ofițer [român] intrat cu armata în comună, luându-i inelul. Realitatea este însă – atestată prin documentul scris de însuși ofițerul numit – că soției lui Szép Albert, [care] l-a ajutat pe ofițerul român, i-a fost dat inelul de către [acesta] ca semn de recunoștință. Scrisoarea ofițerului legată de acest inel este depusă la șeful Poliției din Sfântu Gheorghe. Totodată, și soțul, Albert Szép, a fost împușcat din cauza acelui inel. După aceea a urmat decapitarea lui Sándor Nagy, de 21 ani, [și] a fratelui său, András Nagy, de 25 ani, cu un baltag pe un butuc. În urma lor au mai împușcat în cap maghiari nevinovați: Lajos Elekes, 38 de ani, tatăl 2 copii, Béla Szép, 43 de ani, tatăl 2 copii, Izsák Németh, 56 de ani, tatăl 5 copii, Gyula Németh, 61 de ani, tatăl 4 copii, Benjámín Szabó, 63 de ani, tatăl 2 copii, Béla Gecse, 28 de ani, tatăl 2 copii, József Málnási, 36 de ani, tatăl unui copil, József Nagy D., 45 de ani, tatăl 7 copii, care și după aproximativ 10 lovituri de pușcă a rămas în viață și nu a pățit altceva decât o rană la picior și că și-a pierdut dinții. Populația, văzând aceste lucruri, a început să se vaite, la care comandantul a dat ordin voluntarilor să tragă în ei, ceea ce aceștia au și executat. [În] mijlocul oamenilor, o [persoană] a murit pe loc, iar alta a fost rănită⁶¹. După toate acestea s-a dat ordin ca familiile celor uciși să ia cadavrele în 10 minute. Apoi [au dat de știre], tot bătând [din] tobă, că toți trebuie să adune de îndată în curtea școlii haine bune, încălțăminte, lenjerie de corp și de pat, deoarece cine nu aduce va fi omorât.

După anchetarea cazurilor de omor, criminalii au fost lăsați liberi, pedepsirea lor se cere acum de către noua adunare a Uniunii Populare Democratice din Aita Seacă⁶². Nu se dorește pedepsirea voluntarilor, ci sancționarea severă a populației civile românești de la Aita Seacă, deoarece ei au cauzat și au favorizat crimele din război personală.

Albert Incze

Președintele UPM din Aita Seacă

MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztály iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dosarul IV-145, 40.005/ME., autentificat de Albert Incze și alți martori ai vremii.

61 Garda lui Maniu a făcut în total 13 victime în sat.

62 Este vorba despre Uniunea Populară Maghiară.

Comunicat de presă despre dizolvarea Comitetului Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord

Cluj, 18 iunie 1945

Comitetul Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord și din România a dat următorul comunicat de presă:

La adunarea Frontului Național Democrat din 15 iunie 1945, în prezența lui László Luka, secretarul general al consiliului Frontului Național Democrat din România, comitetul executiv a pus în discuție expunerea lui Vasile Luca în legătură cu situația politică și economică a țării, precum și referitoare la măsurile ample întreprinse de guvernul democratic [condus de] Petru Groza în vederea reconstruirii economice a țării și pentru instaurarea păcii durabile, apoi, comitetul executiv a dezbătut situația specială a Ardealului de Nord, hotărând autodizolvarea comitetului executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord, având în vedere că s-au atins obiectivele speciale fixate de comitet.

Comisiile din Transilvania de Nord ale Frontului Național Democrat din România au fost înființate cu puțin timp în urma eliberării Ardealului de Nord de către Armata Roșie victorioasă împreună cu armata română. Din cauza fascismului hitlerist și saloșist, Transilvania de Nord a ajuns într-o situație catastrofală din punct de vedere economic, financiar și administrativ. Organele democratice ale Frontului Național Democrat din România au avut de înfruntat probleme grave și au dus o luptă curajoasă pentru rezolvarea acestora. Comitetul executiv, ales de Frontul Național Democrat din Transilvania de Nord, din cauza izolării și a lipsei unui guvernământ central, până la încadrarea în administrația statului român și-a asumat rolul de corp consultativ, stând la dispoziția tuturor comisiilor județene din FND și a organelor administrative și economice, susținându-i în rezolvarea unor probleme grave apărute în urma războiului și fascismului.

Lupta împotriva rămășițelor fascismului, a reacțiunii, precum și a șovinismului manifestat din partea păturilor reacționare ale ambelor popoare conlocuitoare, a avut rezultate bune, există numeroase dovezi ale înfrățirii celor două popoare care trăiesc împreună în Ardealul de Nord.

În tot acest timp, unele organizații ale FND-ului, de pildă comitetul executiv, au primit un sprijin inestimabil în această activitate grea din partea conducerii centrale de la București. Aderând la lupta Frontului Național Democrat din România – ca parte integrantă a acestuia –, am participat la lupta împotriva reacțiunii și a rămășițelor fasciste ale guvernelor existente înainte de luna martie, contribuind la căderea lor. În felul acesta a avut loc victoria de la 6 martie și constituirea guvernului democrat și cu deschidere vastă în frunte cu dr. Petru Groza, precum și încadrarea Transilvaniei de Nord în viața statului român.

După această zi de cumpănă, Comitetul Executiv al FND a putut să transfere obligațiile sale fundamentale autorității centrale competente și putea să se ocupe, în continuare, doar de încadrarea acestei regiuni în viața statului român. Datorită politicii drepte și democratice a guvernului Groza, această activitate – în esență – s-a încheiat, de aceea Comitetul Executiv al FND invită comisiile să-și aprofundeze relațiile cu Consiliul Frontului Național Democrat din România. În ceea ce privește județul Cluj, acesta va trebui înființeze Consiliul FND în vederea rezolvării problemelor județului.

*Membrii Consiliului Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord
Világosság, 20 iunie 1945*

ILUSTRĂȚII

Foto 1. Edgár Balogh, politician al Uniunii Populare Maghiare, 1948.

Foto 2. László Bányai, politician al Uniunii Populare Maghiare, 1948.

Foto 3. István Lakatos, politician al Partidului Social Democrat, 1921.

Foto 4. Sándor Kacsó, politician al Uniunii Populare Maghiare, 1948.

Foto 5. Teodor Bugnariu, primar al Clujului în perioada 1944–1945.

Foto 6. Gheorghe Chiciudean, primar al Clujului în perioada 1945–1947.

Foto 7. Lucrețiu Pătrășcanu, politician al Partidului Comunist Român.

Foto 8. Gyárfás Kurkó, președintele Uniunii Populare Maghiare în perioada 1944–1947.

Foto 9. Teofil Vescan, președintele
Comitetului Executiv al Frontului Național
Democrat în perioada februarie–iunie 1945.

Foto 10. Ferenc Schneg-Zoltán,
politician al Partidului Social
Democrat.

Foto 11. Pál Veress, președintele
Consiliului Sindical din Cluj.

Foto 12. Gheorghe Timofi, inspector
șef al Poliției din Cluj între 1944–1945.

A ROMÁNIAI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT KOLOZSVÁRI SZERVEZETÉNEK VEZETŐI

1945 Az Elnökség 1946

Neumann József

Cristea Vasile

Lakatos István

A Végrehajtó Bizottság

Iedjeanu Alexandru

Kiss Márton

Halászi Sándor

Solomon Sabin

Nagy Sándor

Popa Gheorghe

Salamon László

Fodorean Pável

A Titkárság

Saciu Iulia

Wolff Sándor

Bruder Ferenc

Goldner Endre

Schweiger Ignác

Lenghel Samoila

Foto 13. Liderii organizației clujene al Partidului Social Democrat din România. Prezidiul. Comitetul executiv. Secretariatul.

Foto 14. Aniversarea zilei de 1 Mai la Cluj, în anul 1945. Liderii Partidului Comunist, al Partidului Social Democrat și al Consiliului Sindical urmăresc defilarea muncitorilor.

1945. II. 21. Újregény - Bizottság wlele a Nem-
zeti Zsűrbau,

Yelen romani: Jordáki Lajos, Goldberger,
Udrea, Bogdan, Bugnonia, Popoceanu, Bander,
Neumann, Demeter, Pocol, Balogh, Lakatos

Általán felhívni kívánt kérdések;

- 1.) Szchoatályok helyisége;
- 2.) határozatok megjelölése
- 3.) Szchoatályok hatáskörének precízítése

Az írását Jordáki nyitja meg, s közli, hogy egyet-
len tárgyszorot, amit Goldberger előadja.

Goldberger közli, hogy a legyőlt események szerint
súlyos válság van Romániában, Quidescu levüle
ritán a reakció támasztása ment, s kelerővet a
törvényekre.

Yenoldja, hogy hiteljünk törvényt a hitálynak
amelyben tiltakozunk az általi reakció ellen,
tovább a bizottságok konferenciáit alvólak,
és bulva Szabolnak. A törvényt egy ^{határozat} ^{megye}
bizottság fupalására meg, kérés:

Goldberger, Jordáki, Lakatos és Popoceanu
A bizottság újjászervelet.

Facsimil 1. Manuscrisul lui Lajos Jordáky, co-președinte al Comitetului Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. Notițe luate cu ocazia ședinței din data de 21 februarie 1945.

Sedința Comitetului Executiv al Frontului Național

Democrat din 28. Februarie 1945.

Sunt prezenți: Dr. Vescan Teofil prof., Jordáki Ludovic, Bruder Francisc, Demeter Ioan, Dr. Neumann Eugen, Goldberger Miculae, Balogh Edgar, Bojan Pavel, Bugnariu Tudor, Pocol ^{Vicu} Iaru, Pogăceanu Vasile, Timofi Gheorghes și Medrea Herduiga.

Președintele Dr. Vescan propune următoarea ordine de zi:

1. Rapoarte și propuneri, fiecare membru din comitetul executiv să facă raport, ce a lucrat în numele comitetului, sau ce a pregătit,
 2. Situația noastră față de Comitetul Central al FND
 3. Raportul tovarășului Goldberger în legătură cu reforma agrară și alte propuneri din partea secretariatului
 4. Propunerea tov. Jordáky în legătură cu munca Comitetului Executiv
- Discuție să se facă după fiecare raport în parte.

1. Raportul tovarășului Vescan:

Üszegyzötttem az egész anyagot, amit az ODA északerdélyi Végrehajtóbizottsága kiadott és rögtön bemutatam a FND központi bizottságának. Luka elvtárs mindent átnézett és átvizsgált. Hogy meg tudjuk érteni a kapott kritikát, ismertetnem kell a politikai helyzetet. In ultima vreme FND a început o acțiune puterinică pentru a ajunge la putere. S'a publicat programul de guvernare al FND încă înainte de conferința de la Yalta. Prin acest program s'a dovedit că FND vrea să colaboreze cu toate factoarele, cu toate forțele democratice. Era foarte important ca acest program să apară încă înainte de conferința de la Yalta și s'a dovedit că FND nu lucrează împotriva intereselor de reconstrucție a țării, ci a venit cu un program de infaptuiri imediate, care poate fi primit și de către cercurile capitaliste liberale sau național țărăniste. S'a dat posibilitate tuturor forțelor democratice să adere la FND, eliminând punctele din platforma FND care se referea la naționalizarea industriilor de bază și a băncilor mari. Programul de guvernare al FND a stârnit un ecou formidabil, mai ales în ce privește reforma agrară. O parte a reacționarilor a vrut să se amâne reforma agrară până la terminarea războiului. Conferința de la Yalta a hotărât necesitatea guvernului de concentrare democratică în fiecare țară. Cercurile reacționare folosindu-se de această decizie au spus că un guvern al FND nu ar însemna un guvern de concentrare. Din manifestarea catorva elemente izolate se vede că acești reacționari au primit ceva încurajare

Facsimil 2. Procesul verbal a Comitetului Executiv al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord din data de 28 februarie 1945, redactat în limba română, și cu pasaje în limba maghiară.

Comitetul Național Democrat din Ardealul de Nord organizează în ziua de 31. Octombrie 1944. Marți și la 2 Noembrie, Joi, la orele 16 p. m.

un festival pentru serbarea eliberării orașului Cluj,

în sala Teatrului Național cu concursul artiștilor români și maghiari.

Program.

I.

1. Imnul rusesc.
Deșteaptă-te Române.
Marșul Băkóci.
2. Cuvânt de deschidere.
3. Dansuri românești.
4. Ații. Execuție de D-na I. Erdőssy.
5. Declamație. Dr. Borza Gávrilă din partea Asociației Patrioților.
6. Cântec românesc. Execuție de Dl. A. Bretan.
7. F. Vecsey: Valse triste. Dansul de Dra L. Topan.
8. Declamație. Dl. M. Fekete.

II.

9. Dvorák: Dans slav. Execuție de orchestră.
10. Caragiale: Scenă din „O scrisoare pierdută.”
Doamna Dr. I. Bretan.
11. Rachmaninoff: Preludiu. Dansul de Dl. Csérmínszky.
12. Gretschaminoff: Cântec. Execuție de Dl. A. Jakobi.
13. Versuri din Ady, József A., Petőfi. D-na A. Jánosó.
14. Cântec românesc execuție de Dl. C. Ivan.
15. Divergență de balet comic. Execuție de ansamblul de balet.
16. Marșul răsărit: execuție de orchestră.

Venitul e destinat înfringerii răniilor sovietici și români.

Director de scenă: A. Szabados.

Dirijor: A. Rónai.

Maestru de balet: R. Morawsky.

La pian: A. Pongrácz.

Prețul biletelor dela 0.50 P. până la 9.— P.

Helyárak 0.50 P.-lől 9.— P.-ig.

Orele de casă: 9-1 o. m.
3-5 p. m.

(556)

Az Északerdélyi Egyesült Nemzeti-Demokrata Pártok vezetősége 1944. október 31-én, kedden és nov. 2-án, csütörtökön délután 4 órai kezdettel

ünnepi diszelőadást rendez Kolozsvar város felszabaditása alkalmából

a Nemzeti Színházban román és magyar színészek közreműködésével

Műsor.

I.

1. Orsz himnusz.
Deșteaptă-te Române.
Băkóci induló.
2. Megnyitó beszéd.
3. Román táncok.
4. Áriák: Erdőssy Ilona.
5. Szavalt. Előadja Borza G. a Népródelmi Egyesület részéről.
6. Dalok: Bretan A.
7. Vecsey F.: Valse triste. Táncozja: Topán Lulu.
8. Szavalt. Fekete Mihály.

II.

9. Dvorák: Szlav-lánc. Előadja a zenekar.
10. Caragiale: Jelenet az „Elvesztett levél”-ből.
Előadja dr. Bretan J.
11. Rachmaninoff: Preludiu. Táncozja Csérmínszky Kurt.
12. Gretschaminoff: Dalok. Zenélt. Jakobi Antal.
13. Ady, József A., Petőfi versek. Előadja Jánosó Adrienne.
14. Román dalok. Ivan C.
15. Humoros táncgyűjtemény. Előadja a baletkar.
16. Marșul răsărit. Játssza a zenekar.

A bevétel az orosz és román sebesültek javára fordítjuk.

Hozdó: Szabados Árpád.

Zenekari vezető: Rónai Antal.

A táncokat beállította: Morawsky Román.

Zongorista kisle. Pongrácz Ádám.

Pénztári órák: de. 9-1.
du. 3-5.

Facsimil 3. Afișul bilingv al Festivalului pentru serbarea eliberării orașului Cluj din ziua de 31 octombrie 1944.